

ETO: 32+008+81+82

Létünk

társadalom • tudomány • kultúra
society • science • culture

LVI. évfolyam, 2026/1. szám
Year LVI, Issue 2026/1

ETO: 32+008+81+82

Létünk

társadalom • tudomány • kultúra
society • science • culture

LVI. évfolyam, 2026/1. szám
Year LVI, Issue 2026/1

Forum Könyvkiadó, Újvidék
Forum Publishing Company, Novi Sad

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET

Published by The Forum Publishing Company

Felelős kiadó / Responsible Publisher: Antalovics Péter

Főszerkesztő / Editor-in-Chief: Hajnal Jenő

hajnal1954@gmail.com

Kéziratgondozás / Manuscript Maintenance: Buzás Márta

Tördelőszerkesztő / Layout Editor: Beszédes István

Fedőlapterv / Cover Design: Beszédes István

Angol, illetve szerb tartalommutató, összefoglaló és kulcsszavak / English and Serbian Table of Contents, Summary and Key Words: Lulić Emil

ETO-besorolás / UDC Classification: Resócki Vázsonyi Csilla

A folyóiratban megjelent tanulmányokat felkért szakemberek lektorálták.

All the contributions in the quarterly journal “Létünk” are refereed by external professionals from the relevant field.

A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Fejlesztési Minisztériuma a *Létünk*et M52-es értékű tudományos folyóiratnak minősítette.

The Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Serbia has classified “Létünk” as a scientific journal with the value of M52.

A folyóirat az interneten / Online access: www.letunk.rs

Készült a zimonyi Birograf Nyomdában 300 példányban.

A szám ára: 400 dinár. Előfizetés külföldre: 50 €.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

Szerb Matica Könyvtára, Újvidék

008(05)

LÉTÜNK : társadalom, tudomány, kultúra / Főszerkesztő Hajnal Jenő.

– I. évf. 1. sz. (1971)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1971–. – 23 cm.

Évente négy szám.

ISSN 0350-4158

COBISS.SR-ID 4664578

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Raffai Judit (1966–2025) emlékére

Vendégszerkesztők: Fehér Viktor, Klima Döníz, Kovács Orsolya

Fehér Viktor	Folklorista, pedagógus, mentor – A dr. Raffai Judit emlékére készült összeállítás elé	7
Sinkovics Eleonóra	Hertelendyfalvai női elbeszélések a bombázások idejéből	11
Sarnyai Berec Krisztina	Karácsonyi szokások Völgyesen és Oromhegyesen	27
Hényel Varga Lilla	A vajdasági magyar betlehemes játékok gyűjtésének és visszatartásának szerepe a lokalitásteremtésben	41
Nagy Éva	Betlehemezés a zentai Thurzó Lajos Általános Iskolában	65
Kovács Orsolya	Gyermekjátékok és közösségi identitás a hertelendyfalvai Magyar utcában	83
Szabó Henrietta	Saját készítésű és népi gyermekjátékok családomban	97
Cesznak Vadóc Klaudia	„Őrizd a múltat, alakítsd a jelent, alkosd a jövőt”	117
<i>A Délvidék vonzásában</i>		
Mák Ferenc	A lelkesedés kora – A <i>Délvidéki Magyarság</i> című hírnap története (1941–1944)	137
Pap József – Kónya Sándor	Téli vetésen	221
Paskó Csaba	Arnold György pedagógiai és oktatási tevékenysége Szabadkán – A 19. század eleji plébániai zeneoktatás modellje	223
KÖNYVISMERTETŐ		
Morvai-Rác Richárd	Csodák fémbe öntve – Vajdasági hálatárgyak kultúrtörténete	233

Dr. Raffai Judit (1966–2025) emlékére

Vendégszerkesztők:

FEHÉR VIKTOR, KLIMA DÖNÍZ, KOVÁCS ORSOLYA

IN MEMORY OF DR. JUDIT RAFFAI (1966–2025)

Guest Editors:

Viktor Fehér, Döníz Klima, Orsolya Kovács

U ZNAK SEĆANJA NA DR JUDITU RAFAI (1966–2025)

Gostujući urednici:

Viktor Feher, Deniz Klima, Oršolja Kovač

FOLKLORISTA, PEDAGÓGUS, MENTOR – A DR. RAFFAI JUDIT EMLÉKÉRE KÉSZÜLT ÖSSZEÁLLÍTÁS ELÉ

FOLKLORIST, EDUCATOR, MENTOR
AN INTRODUCTION TO THE COMPILATION
IN MEMORY OF DR. JUDIT RAFFAI
FOLKLORISTA, PEDAGOG, MENTOR
UVOD U IZBOR RADOVA PRIPREMLJEN
U ZNAK SEČANJA NA DR JUDITU RAFAI

FEHÉR VIKTOR

PhD, néprajz-mesterszakos bölcsészdoktor,
magyar nyelv és irodalom szakos tanár, filológus

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, egyetemi docens

Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Egyházaskér, elnök

viktor.fehér@magister.uns.ac.rs

ÖSSZEFOGLALÓ • Jelen bevezető célja rövid ismertetőt nyújtani a *Dr. Raffai Judit (1966–2025) emlékére* című tematikus összeállítás létrejöttének körülményeiről, motivációiról és a benne foglalt munkákról. Összeállításunkkal szándékunk kettős: egyrészt szeretnénk emléket állítani a tragikus hirtelenséggel elhunyt Tanárnőnek, a vajdasági, pontosabban a Kárpát-medencei magyar folkloristának, de még hangsúlyosabban: sokunk mentorának; másrészt – mivel úgy gondoljuk, a Tanárnő is szeretne volna – szeretnénk példákat szolgáltatni tudományterületének pedagógiai alkalmazására, vagyis a kultúra kutatásának általa oly sokra tartott és hitvallásául választott irányának, a folklorisztika, a néprajztudomány és a kulturális antropológia eredményeinek, elméleteinek és szemléletének hasznosítására az óvodai neveléstől egészen a felsőoktatásig.¹

**KULCSSZAVAK • Raffai Judit, pedagógia, folklorisztika,
néprajztudomány, kulturális antropológia**

¹ E munka egy korábbi előadás változata, amely Budapesten 2026. március 6-án hangzott el az ELTE BTK Néprajzi Intézet Györffy István Könyvtárában *A szóbeliség terepén – Raffai Judit Emlékkonferencia* című rendezvényen, melyet a Meseszó Magyar Mesemondó és Szövegfolklor Egyesület, az ELTE BTK Néprajzi Intézete és a Hagyományok Háza rendezett.

Raffai Judit 2013-ban került az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karára, de ezt megelőzően már oktatott Szabadkán, az Óvóképző Szakfőiskolán 2006 és 2011 között. Közben, illetve már korábban is a Szabadkai Városi Múzeum munkatársa volt. Előtte, 1993 és 1998 között, budapesti néprajzi tanulmányai befejezése után a Palics-Ludas Közvállalat munkatársa volt, egészen 2006-ig. Elsődleges és közvetlen tanítási tapasztalatai a bajmoki általános iskolában töltött két évéhez kapcsolódnak (1991–1992-es és 1992–1993-as tanév), ahol magyar nyelv és irodalom szakos tanárként dolgozott, mégpedig közvetlenül szakos tanulmányai befejezését követően, melyeket az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén 1991-ben fejezett be.

Megítélésünk szerint ez az a háttér (szakmai előzmények, tapasztalatok, benyomások és tudományos irányok), melynek mentén formálódott Raffai Judit oktatói-kutatói szemlélete. Ennek része volt az is, hogy a néprajztudomány, folklorisztika szerepét minduntalan hangsúlyozta az óvodapedagógus, tanító, illetve a média és kommunikáció szakos hallgatók képzésében az Óvóképző Szakfőiskolán, illetve az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán. De ezzel függ össze – véleményünk szerint – az is, hogy 2020 környékén például olyan tantárgyak kerültek az alap- és mesterszakos képzési tantervbe, mint amilyenek a néprajzi alapismeretek, a néphagyomány, a népköltészet, a népmese, a népszokások, a néphagyomány tanításának korszerű módszertana, a társadalomkutatási módszerek, majd később a kulturális és vizuális antropológia, és még sorolhatnánk tovább.

A fentiek mellett figyelemmel kísérte tudományát, annak szerepét a felsőoktatásban, és hallgatóit, illetve igényeiket. Mindezek figyelembevételével formálta-alakította szemléletét és tantárgyainak újratervezését is a következő akkreditációra. Így került a korábban felsoroltak mellé, vagy azok helyett a következő tervezetbe például a szóbeliség és a folklór, az ünnepek és a szokások, a kultúratudomány, a társadalomismeret tanításának módszertana, de az emlékezet és emlékezetpolitika is.

Mindezek közül csupán egyetlen tantárgyra koncentrálni szeretnénk szemléltetni pedagógiai megközelítését. Az elsőéves óvodapedagógusok kötelező tantárgyai között szerepel a néphagyomány elnevezésű, két elméleti és két gyakorlati órát magában foglaló tantárgy, melynek felépítésében Raffai Judit az újvidéki magyar és a budapesti néprajzi tanszéken szerzett tudását, illetve saját szerbiai, vajdasági társadalomkutatási tapasztalatait és e társadalom iránti elköteleződését olvasztotta egybe. A néprajztudomány és a kulturális antropológia meghatározása mellett hangsúlyos szerepet tulajdonított az általa fontosnak tartott fogalmak magyarázatának, ezek közé sorolva a folklór, a folklorisztika, az etnográfia, a hagyomány, a kultúra, a szóbeliség,

az írásbeliség, a szubkultúra, az identitás, a folklorizmus és a folklorizáció fogalmait. Több órán keresztül magyarázta a néprajztudomány három nagy területéként értelmezett tárgyi, szellemi és társadalomnéprajzi érdeklődési irányait és szemléletét, majd külön foglalkozott a Kárpát-medencei néprajzi csoportokkal, illetve Vajdaság településtörténetével és etnikai összetételével. A szemeszternek csaknem a felét a népköltészeti alkotásokkal való alapos foglalkozás töltötte ki, a kellő részletességig elmélyülve a népmese, a monda, a kispikái prózaműfajok, a népdalok, a balladák, a népszokások és a népi gyermekjátékok világában, bízva abban, hogy mindezek értő alkalmazása mentén formálhatják majd a következő generációk szemléletét is, az akkor még az egyetem padjaiban helyet foglaló óvodapedagógus hallgatók. Ezekén kívül – a tantárgy bevezetőjétől annak egészen az utolsó órájáig – a hangsúly a kultúrakutatás módszertanán volt, külön kitérve a terep, a gyűjtés, a lejegyzés, az archiválás és az elemzés problémáira és módszereire, a szakirodalom használatának mikéntjére, illetve a tanulmányírás formai és tartalmi követelményeire egyaránt.

Mindez alátámasztja, hogy Raffai Judit tudományos és kutatói szemléletében milyen fontos szerepet kapott a helyi tudás, a szülőhely, a hallgatók lakóhelyének és múltjának, társadalmának, életmódjának és népköltészetének, s mindezzel együtt az adott térség, kistáj, régió jelenének ismerete is. Ezek alapján építette fel tanóráit, ajánlott és tett kötelezővé irodalmat, és serkentette hallgatóit terepmunkára, interjúk készítésére szűkebb páttriájukban, vagy későbbi lakóhelyükön. A megismerésen, megismertetésen túl fontosnak tartotta azt is, hogy a hallgatók felsőfokú képzésük befejezését követően is alkalmazzák szemléletét. Sokakra hatással volt, amit mi sem igazol jobban, mint a nála diplomázó hallgatók hosszú névsora és témaválasztása. Ezekből került bemutatásra egy válogatás a *Dr. Raffai Judit (1966–2025) emlékére* című tematikus összeállításban, amely a *Létünk* című folyóirat főszerkesztőjének, Hajnal Jenőnek a szíves hozzájárulásával valósulhatott meg a 2026-os évben.

ABSTRACT • The aim of this introductory text is to provide a brief overview of the circumstances and motivations behind the creation of the thematic compilation *In Memory of Dr. Judit Raffai (1966–2025)*, as well as of the works included in it. Our intention with this compilation is twofold. On the one hand, we wish to pay tribute to the Teacher and scholar whose life ended tragically and unexpectedly, a Hungarian folklorist of Vojvodina – more broadly, of the Carpathian Basin – and, even more importantly, the mentor of many of us. On the other hand, since we believe this would also have been the Teacher’s wish, we seek to present examples of the pedagogical application of her scholarly field. In other words, we aim to demonstrate how the results, theories and

perspectives of folkloristics, ethnography and cultural anthropology – disciplines she deeply valued and embraced as her professional credo – may be utilized in education from preschool upbringing to higher education.

KEY WORDS • **Judit Raffai, pedagogy, folkloristics, ethnography, cultural anthropology**

SAŽETAK • Cilj ovog uvodnog teksta jeste da pruži kratak pregled okolnosti i motivacija koje su dovele do nastanka tematskog izbora radova *U znak sećanja na dr Juditu Rafai (1966–2025)*, kao i radova koji su u njemu obuhvaćeni. Naša namera ovim izborom je postizanje dvostrukog cilja. S jedne strane želimo da odamo počast profesorki koja je tragično i iznenada preminula, mađarskoj folkloristkinji Vojvodine – tačnije, čitavog Karpatskog basena –, ali još naglašenije mentorki mnogih od nas. S druge strane, pošto verujemo da bi to bila i njena želja, nastojimo da prikažemo primere pedagoške primene njene naučne oblasti, odnosno mogućnosti korišćenja rezultata, teorija i pristupa folkloristike, etnografije i kulturne antropologije – pravca istraživanja kulture koji je izuzetno cenila i koji je izabrala kao svoje profesionalno opredeljenje – od predškolskog vaspitanja pa sve do visokog obrazovanja.

KLJUČNE REČI • **Judit Rafai, pedagogija, folkloristika, etnografija, kulturna antropologija**

Megjegyzés: A tematikus összeállítás helyszíni fotói az Al-Duna Műhelyben készültek.

HERTELENDYFALVAI NŐI ELBESZÉLÉSEK A BOMBÁZÁSOK IDEJÉBŐL

WOMEN'S NARRATIVES FROM VOJLOVICA DURING
THE 1999 NATO BOMBINGS
ŽENSKA KAZIVANJA IZ VOJLOVICE TOKOM
NATO BOMBARDOVANJA

SINKOVICS ELEONÓRA

első évfolyamos kommunikátor mesterhallgató

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, egyetemi hallgató

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, külső munkatárs

sinkovicseleonora2002@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Kutatásom központi témája Jugoszlávia 1999. évi NATO-bombázása volt, pontosabban – a témát szűkítve – Hertelendyfalva narratív lokális szerveződése ebben a rendkívüli időszakban. Több alkalommal is kvalitatív módszertannal végeztem terepmunkát vizsgálva azokat a női elbeszéléseket, amelyek részletesen bemutatták a mindennapok megélését, a háborús helyzethez való alkalmazkodást és a közösségi összetartozás különböző formáit. A begyűjtött hanganyag alapján a narratív pszichológia módszertani elveivel összhangban elemzés készült, amely feltárta, miként strukturálódtak az egyéni háborús tapasztalatok. Az eredmények szerint az élmények több csoportba rendeződtek: így nyújtva átfogó képet a 78 napig tartó hadiállapot hertelendyfalvai megéléséről.

KULCSSZAVAK • Hertelendyfalva, Jugoszlávia, NATO,
bombázás, narratív elemzés, kutatói pozíció

BEVEZETÉS

Az Al-Duna Műhely hallgatóinak rendszeres hertelendyfalvai látogatásai 2024 októberében kezdődtek. A korábban még csak elméleti keretek közé foglalt állomáshelyen a többnapos tudományos kutatómunkáról idillikus képünk generálódott. Csupán osztálykirándulásnak tűnt egy többé-kevésbé szokatlan felállásban. Nem minden kutató és mentor volt számunkra ismerős, sőt a kutatási helyszín idegenségével együtt a csapatépítő lehetőségekkel is élnünk kellett, amire leginkább a felkészítő különórák nyújtottak segítséget.

A bizonytalan hozzáállásból idővel őszinte érdeklődés bontakozott ki, tudományos megközelítés pedig ide vagy oda, az önreflexiónak is helyet kellett kapnia. Régóta foglalkoztat a világban elfoglalt helyem, a nekem kiosztott metaforikus lapok. Ez a fajta egzisztenciális megközelítés a terepen bevetett interjútatási módszereimben is megmutatkozott. Nehezemre esett elvonatkoztatni attól, hogy interjúalanyaim a kisugárzásomból és a dióhéjban felvázolt élettörténetemből véleményt alkotnak rólam... Ahogyan velük kapcsolatban én is tettem. Hogyan láthatnak engem mint fiatal néprajzkutatót? Mi különböztet meg engem tőlük? Esetleg hogyan ültethetném be a gyakorlatba a tanulmányaim során elsajátított tudást, ha előtte a kibontakozó kutatói személyiségem által hozott előnyöket is a felszínre kell hoznom? Mi van azokkal a kutatókkal, akik személyes tapasztalattal nem rendelkeznek a kutatott időszakból? Beszélhetünk-e a *halfje* antropológus dilemmájáról, ha térségi és kulturális különbségekkel rendelkezünk a terepen – akár egyazon országon belül is? (TESFAY 2017.)

Több műhelyfoglalkozást is tartottunk 2024 szeptemberében. Tanáraink tartalmas, átfogó képet adtak Hertelendyfalváról, ami a kutatás időpontjának közeledtével hasznosítható tudássá vált. Tisztában voltam vele, hogy egy bukovinai székelyek által lakott településről van szó, de azzal a ténnyel csak később szembesültem, hogy a székely csak egy az odatelepített népek közül, amelyek ma is (kisebb-nagyobb számban) ott élnek: székelyek, szlovákok és németek lakják a települést. Számos más ténnyel is csak akkor ismerkedhettem meg, amikor beszélgetésbe elegyedtem a helyi lakosokkal.

Az *örök falu* fogalma egy általam már korábban megismert néprajzi eszszégyűjteményben szerepelt: „Szűkebb érdeklődési területem az emberi kultúrának az a része, amit jobb szó híján *népinek* szoktunk nevezni. [...] Voltak, akik még a világháború után is komolyan hitték, hogy a falu örök, és az elgépiesedett, romlott modern világ ellenében a valódi, »lélektől« áthatott emberi értékeket képviseli” (TÁNCZOS 1996).

Azonban ez az elv nem fedi a valóságot. Tánczos ugyanis azzal folytatja, hogy ilyen elszigetelt, rezervátumszerű területi és társadalmi egységek nem léteznek, és a népinek nevezett motívumok halmaza sem az ősiség kulturális képviselője szeretne maradni, hanem abban rejlik valódi lelkülete, hogy azt a modern világban hogyan tudja kamatoztatni és élni hagyni (TÁNCZOS 1996). Hertelendyfalva és az örök falu közötti kapcsolat egy prekonceptióból indult ki. Számomra a kutatói motiváció megfogalmazása előbb valósult meg, mint maga a terepmunka, azaz nem voltam megfelelő mértékben felkészülve az első terepszemlére. Nem peremvárosi környezetre számítottam. Olyan képet kaptam kulturális felépítéséről, mintha Hertelendyfalván „megállt volna az idő”, és nem alkalmazkodtak ilyen mértékben a nagyváros közelségéhez,

pedig a valóságban a település falusi jellege már régen – Pancsova terjeszkedésével – külvárosivá alakult. A *népi kifejezés* Tánczos Vilmos esszéjében számomra ugyanolyan értelmet kapott, mint a saját kutatásom szempontjából a *bukovinai székely*. Többek között arra is számítottam, hogy mindenki egyformán birtokolja majd a helyi, illetve a bukovinai székely nyelvjárást. Annak tudatában, hogy a székelyek nyelvjárása ízes és egyedi, az archaikus megnyilvánulásokat mégsem tudtam kiverni a fejből, miszerint minden székely – régiótól függetlenül – ugyanazzal a tájszólással rendelkezik. Ezzel szemben sokkal inkább a többnyelvűség jellemzi ezt a vidéket. Ugyanezzel szembesült az Al-Duna Műhely kutatócsoportja székelykevei látogatása során is: „Észelve az együtt élő csoportok többszintű etnikai különbözőségét, az identitások egymásra rakódásának jelenvalóságát, érdeklődésük központi fogalmai a többnyelvű közösség (VUKOV RAFFAI, 2019), az etnonimák kialakulásának motivációi, a nyilvános reprezentációk, a komplex makro-, mezo- és mikroszintű folyamatok, a megélt kultúra, a szelektív hagyományok és a szituatív identitások lettek” (NÉMETH et al. 2021: 199–200). Az elvárásaim gyorsan felülíródtak, amikor jobban megismertem a vendéglátóinkat, és megtanultam *befogadni* a terepet; az első órákban csak halkan megfigyelni. Ez abból fakadt, hogy teljesen más előkészületekkel indultam ide, mint amilyeneket a terep megkövetelt. Fiatal kutatóként ez gyakori hiba, így én is

beleestem. Hertelendyfalván buszok járnak az utcán, zárva vannak a kapuk, és kicsit sem idézi fel a falvak köztudatban élő hangulatát. Teljesen másra számítottam, megvolt a vendégszeretet, de nem volt önfeledt és idillikus az első találkozás. Kedves idegenek voltunk egymásnak, és úgy érzem, még most is azok maradtunk, nem tört meg a jég kutató és beszélő között.

Egy IPA-projekt keretében jött létre ez az út Hertelendyfalvára – azért is csatlakoztam ehhez a néprajzos csapathoz, hogy leküzdjem félelmeimet, és a magamnak állított falakat, amelyek gátolnak az ismerkedésben. Sosem tűnt még ennyire ijesztőnek egy feladat. Tisztában voltam azzal, hogy az előző munkáim alapján inkább a minőségi kutatást részesítem előnyben, de a spontaneitás nem az erősségem. Olyan szituációkban kellett helytállnom, amelyekben korábbi szakmai felkészültségemre kellett hagyatkoynom, mivel ez volt az első komoly gyakorlati feladatom, amelyben rögtönözve bár, de mégis céltudatosan kellett kutatnom. Meg kellett barátkoznom a gondolattal, hogy most nem a *vendégeskedés* (HORVÁTH 2016), hanem az adatgyűjtés a fő cél, aminek a lehető legnagyobb természetességgel kell történnie. A felkészülés ideje alatt, amit kollektíven végeztünk a kutatócsoporttal és mentorokkal, hatalmas szerepet kapott maga a kérdésfeltevés, az antropológusi attitűd és a kutató kialakulóban lévő viszonya a tereppel.

Ott-tartózkodásunk alatt öt hertelendyfalvai adatközlővel beszélgettem; valamennyien nyugdíjas vagy nyugdíjközei nők voltak. Természetesen nem volt szándékos választás, hogy nemek és korosztályok szerinti kategóriákban készüljenek az interjúk, de mégis ennek köszönhetően forrt ki igazán a végleges témám. Interjúalanyaim mindig kedvesek és őszinték voltak; legtöbbszörük a Tamási Áron Székely Magyar Művelődési Egyesület kézműves csoportjába tartozott, és az egyesületen kívül is szoros kapcsolatban álltak egymással. Mindannyiukat a nyitottság, a közreműködésre való hajlandóság és leginkább az önérvényesítés vágya jellemezte.

Az interjúkészítő válaszadót lát a szubjektumban strukturált interjú esetén – így kezdi Kovács Éva az interjúztatási módszerekről szóló útmutatóját. A komplex személyiségtől eltekintve a tudásra koncentrálni, és arra, amit hallani szeretne. A kutatás kérdései nem a szubjektumra vagy a társadalmi helyzetek egyéni megélésére, hanem általában behatárolt részproblémákra éleződnek ki. A strukturált interjú módszertani háttere nem különbözik a statisztikai társadalmi kutatásoktól. Az információ az emberektől jön, nem az emberekről (KOVÁCS 2007a). Mivel az interjúm csak félig strukturált volt, ezért előre megírt kérdésekkel indultam a terepmunkára, de leggyakrabban csak a témairányhoz volt szükség rájuk. A kérdések között voltak adatoláshoz szükségesek: a születés helye, ideje, családi helyzet stb. Készültem olyan kérdésekkel is, amelyek a szabad elbeszélést ösztönözték.

Az adatgyűjtés sikeressége saját kommunikációs készségemtől függött, és annak érdekében, hogy minél több értékes hanganyagot és elbeszélést gyűjthessek, kérdéseket írtam fel magamnak. De be kellett látnom, hogy nem ettől lesz eredményes egy kutatás, és el kell rugaszkodnom a *katonás* dialógusoktól. Erre akkor döbbsentem rá, amikor kifogytam a kérdésekből, és néhány percnyi kínos csend állt be. A terepen töltött első délelőtt alatt azt kellett tapasztalnom, hogy a rögtönzött kérdések a legnehezebbek – velem szemközt ül két idegen, akikkel szemben ugyancsak kettő (a tanárnő és én). Nemcsak a beszélgetés jelenére, hanem a folytonosságára is koncentrálnom kell, de mindezek mellett nem szabad érdektelennek vagy *bunkónak* tűnnöm, ha netán elkalandoznék, elmélázva a következő témán.

Első interjúm végül sem szerkezetében, sem pedig nyelvezetében nem tükrözte egy strukturált interjú karakterisztikáját. Úgy éreztem, hogy azzal, hogy személyesebbnél személyesebb kérdéseket teszek fel, hiába tisztáztuk le szándékunkat, egyre távolabb kerülök az interjúalanyoktól. Attól féltem, hogy egy rosszul feltett kérdéssel megsértem őket, és nem lesznek hajlandók a további közreműködésre. A többi alannal való találkozás mégis egy-egy lépéssel előrébb vitt a várt eredményhez: már nem tartottam annyira az interakcióktól, és egyre kevésbé tekintettek *betolakodónak*, hanem csak egy *néprajzkutatónak*, akinek az a feladata, hogy beszélgessen velük, hogy ő is beszélhessen. Minél több asszonnyal készítettem interjút, annál inkább egyet kellett értenem Nagy Janka Teodórával, aki a női adatközlők narrációiban kereste az egységet: a történetmesélési dinamika szerint a nő sokszor csak passzív szereplő az eseményekben, külső társadalmi hatások határozzák meg a fő fordulópontokat életében, ellentétben a férfiakkal, akik hajlamosabbak az énközpontú narratívára – a nők csak „spontán módon átélnek” a visszaemlékezés folytonossága szerint (NAGY 2019). Utólagos adatgyűjtéssel igyekeztem megfelelő keretbe illeszteni módszertanilag a rögzített hanganyagot. Irányított beszélgetésnek túl spontán volt, a történetek egymás után következése pedig túl szabályos és természetes volt ahhoz, hogy félig irányítottnak tituláljam. Sokkal inkább narratív interjúk kerekedtek az elbeszélésekből, Kovács Éva tanulmánya szerint itt ismételten csak adatközlőként hivatkozhatunk beszélgetőtársainkra, mert saját elbeszéléseikkel írják le egy-egy korabeli esemény „megőrzendő” mozzanatait – ebben az esetben a bombázások okozta borzalmak emlékfoslányai kerültek napvilágra.

Eredeti kutatási tervem gyökeresen megváltozott. Arra jöttem rá, hogy a háború hatására a családi harmónia és összetartás nem a klasszikus értelemben vizsgálható. Az alanyaim legtöbbször a háború ideje alatt, 1990 és 1999 között volt friss házaspár és újdonsült szülő, ami miatt az 1999-es NATO-bombázások óriási nyomást gyakoroltak rájuk. Kutatásom során leginkább arra fókuszál-

tam, hogy a hertelendyfalvai nők hogyan élték meg a bombázás pusztítását, miben változtak meg a mindennapjaik, és ami a legfontosabb: mi képezte az összetartó erőt a családtagok között, ami átsegítette őket az ezredforduló közeledtével a háború borzalmain, és mit tartanak a legemlékezetesebbnek. Másodlagosan a Pancsova és Belgrád közelségében elszenvedett károk okozta változásokat igyekeztem összefoglalni, hogy az elbeszélésekben melyek voltak a kulcsmomentumok, és találok-e kiemelhető közös narratívát.

Iancu Laura a más kultúrában és a saját kultúránkban zajló kutatást kutatta. Mivel a terepen jómagam is a bennszülöttség kételyében próbáltam magam pozicionálni, kíváncsi lettem arra is, milyen szempontok mentén illeszkedhetek a külső vagy a belső kutatói kategóriába. Vajon én bennszülött kutatónak számítok-e? Nem vagyok ugyanis hertelendyfalvai lakos, és bukovinai székelynek sem tekinthetem magam. Ha viszont egyik csoporthoz sem tartozom igazán, képezhetek-e egy teljesen különálló, összevont szemléletet?

Iancu Laura tanulmánya segített kételyeim eloszlításában, amikor arra hívta fel a figyelmemet, hogy még a bennszülött és a saját társadalmat kutató sem tagadhatja le, hogy minden egyes általa végzett terepmunka is „az újjal, a mással szembeni rácsodálkozások és meglepetések sokaságából és sorozatából áll, igaz, mindez más kontextusban, más értelemben és más okok miatt fordul(hat) elő” (IANCU 2019: 371).

Az 1999-es bombázások ideje alatt – bár ennek az időszaknak a narratíváit vizsgáltam – még meg sem születtem. Annak ellenére, hogy eltérő nyelvjárásban beszélgettem interjúalanyaimmal, mégis közös volt az anyanyelvünk: a magyar, melyen a kutatásom is zajlott. Ahogyan az is, hogy egy országban élünk mindahányan, és a vajdasági magyarok regionális csoportjába is tartozunk. Iancu a terepen eltöltött idő alatt a beszélő és kutató között felvett szerepeket úgy értelmezte, hogy a kutató egy tanítvány, akinek meg kell tanulnia a beilleszkedést, nem tudhatja, amit a helyiek tudnak, nem lehet ugyanazoknak a tapasztalatoknak a birtokában.

Ennek szellemében történnek apróbb „helyretételek”: a beilleszkedést megkönnyítő helyesbítések, a helyi társadalomban ideiglenesen „felfüggesztett” helyek újbóli elfoglalása. Iancu a közösségéhez való visszacsatolással kapcsolatban a helyi hierarchia elnevezést használja. A kiképzett tanítványból pedig idővel beszélgetőtárs válik, így megnyílik a lehetőség adatgyűjtésre és önközlésre, ami további témákat és vizsgálati tárgyakat tár fel. A kérdésekre adott válaszok alapján könnyen leszűrhető, mely témák nemkívánatosak vagy netán tabuk. Ilyenkor a kutató saját személyes megítélésére hagyatkozva dönthet az interakció további menetéről; a téma lezártnak meg elkerülendőnek is titulálható, vagy a kutatás hátralévő részében a maga hiányos részleteiben is felhasználhatóvá válhat. Iancu munkája teljes egészében a női adatközlők életvilágát szemlélteti, fő adatközlői idősök voltak, férjük társaságában vagy

nélkülük jelentek meg a beszélgetéseken, de a házastársakat gyakran akaratlanul is kellemetlen helyzetbe sodorta kérdéseivel. Említést tesz továbbá más női adatközlői attitűdökről cikkező antropológusokról is. Nagy Olgától például a következőt idézi: „A női adatközlő gyakran »belső kényszerből mond el olyan dolgokat, amelyekről az ember általában nem szívesen beszél: bajokról, szegénységről, durvaságról, kiszolgáltatottságról. [...] Mondjuk így: a család ’keresztjéről’, mely a népi bölcsesség szerint ’minden háznál ott van, csak nincs kitéve’ «” (IANCU 2019: 374). Az ezekhez hasonló közös pontok keresése inkább az idealizált asszonyképhez adnak hozzá, az elvárt kép modelljét rekonstruálva. A saját kutatásom alatt az adatközlőimnél nem próbáltam egy egymással összevethető viselkedési formát alkotni, inkább a családban betöltött szerepek szintjén igyekeztem feltérképezni a bombázások alatt kialakult kényszerhelyzetet és az azt átvészelő megoldásokat.

Tesfay Sába saját származásának tükrében vizsgálta meg az identitással kapcsolatos dilemmákat (TESFAY 2017). Öndefiníciós törekvései során szinte filozófiai mélységekben boncolgatja a kérdést: hol húzódik a határ a bennszülött és a külsős kutató között? Ez a kérdéskör elvontabb módon az én helyzetemre is vonatkoztatható hertelendyfalvai látogatásom kapcsán – noha nem nemzeti, hanem más társadalmi különbségeken keresztül jelenik meg. Felmerül a kérdés: pontosan milyen típusú különbségről is van szó eszemben? Tesfay az idegenség és másság fogalmait használja, és ezeket vetíti rá a külsős antropológus alakjára, miközben azon tényezők létezését kutatja, amelyek kézzelfogható különbséget jelentenek a kétféle kutatói pozíció között. Munkájában a kutatói szerepeket és a módszertanok sokszínűségét hangsúlyozza, és az egyedi esetek gyakoriságát és a velük járó tanulságokat összegzi. Eritreai származását a kutatásai során sokszor veszi alapul. Tanulmányának központjában is első otthoni látogatása áll, és az ott felmerülő egzisztenciális és módszertani kérdések. Az antropológiában használt kifejezések szerinte több mint rugalmatlanok: a kutatót és a kutatott csoportot külön entitásként kezeljük, de mégis számos társadalmi és globális kapcsolat köti össze őket. Összegzésképp: a bennszülött antropológust nem egy egyedülálló kutatói típusnak titulálja, hanem egy módszertani egységnek, amely hozzájárul az antropológia sokszínűségéhez. Ebben a szellemben folytatta tovább kutatói munkáját is. A terepen betöltött szerepem felértékelődött: meglehet, hogy a bennszülött és a külsős kutatói pozíció megkülönböztetése nem is annyira mérvadó? Összesített szakirodalmi tudásom ezek után arról győzött meg, hogy mindkét beállítottság más módszereket és más meglátást kínál, de nem feltétlenül zárja ki egyik a másikat. A hozzáállást mindenképp a helyzet alakítja, ha a beszélgetőtársam természetéből adódóan inkább a külsős kutatói szerepet látja szívesebben, akkor ahhoz igazítom kérdéseimet, megjegyzéseimet. A bennszülött kutató szerepe számomra közvetlenséget, ragaszkodást

jelent: egy láthatatlan, de érzékelhető köteléket köztem és alanyom között, aminek köszönhetően már-már baráti beszélgetést alakítunk ki egymással úgy, hogy közben céltudatosak maradunk. „»A bennszülött antropológust a bennszülött népeességhez fűződő kapcsolatában kell látnunk, de a bennszülött népeességet nem szabad homogén és összetartó entitásnak tekintenünk«” – idézi Tesfay Delmos Jonestól (TESFAY 2017: 176), aki 1995-ben a bennszülött antropológiáról és az „elnyomott népek” helytelen reprezentációjáról írt.

Baumann Tímea *„Maradjon emlékezet?”* című munkája segített kutatásom belső felépítésének kidolgozásában (BAUMANN 2016). Nagyban inspirált abban, hogyan dolgozzam fel az interjúkat, és milyen személyes viszonyokat emeljek ki a háborús elbeszélésekben. Ahogyan a naplóírás, a beszélgetés és az emlékek történetekké alakítása is terápiás jelleggel bír a megrázkódtatások feldolgozásában – lehetővé teszi a reflektálást, és támogatja az önismertet (TERNOVÁČZ 2018). Baumann számos megjegyzést tesz a kollektív emlékezetre is, ugyanis az egyéni kommunikatív emlékezet csak bizonyos kereteken belül válhat csoportossá, és a fő feltétel ehhez a narratív sémák kialakulása. Kovács Éva „narratív biográfiai elemzéssel” (KOVÁCS 2007b) igyekszik „visszavinni” az elbeszélőt az egykori élmény közelébe, hogy a szövegfeldolgozás során a perspektíva kézzelfoghatóbb és konkrétabb legyen. Saját fogalmazása szerint ez egy kísérlet annak bemutatására, hogy például az ő kutatásai szerint miként őrzi emlékezetében a horvátországi magyarság egyik közössége az 1990-es évek délszláv háborúját. Négy kopácsi asszony elbeszélését dolgozta fel, és magukra az elbeszélésekre fókuszált, azon belül is a kollektív emlékezetre és az emlékezés stratégiáira. Életbe kellett lépnie egy új stratégiának a túlélésre és az összetartásra – fogalmazott Baumann, és ezt a perspektívát igyekeztem én is követni munkám során. Maga a dolgozat felépítése szakaszonként az eredeti szöveghez igazodik. Az, ahogyan Kovács Éva bemutatja Kopácsot, jó segédletet adott nekem is ahhoz, hogy mit emeljek ki Hertelendyfalvával kapcsolatban: meghatározni a település földrajzi elhelyezkedését, keletkezését és a politikai-etnikai viszonyokat, illetve a migrációt, majd egy rövid felvezetéssel ecsetelni a háború sújtotta területek érintettségének mértékét. Az exjugoszláviai magyarok diskurzív története csak élő elbeszélésekből tud felépülni, egy ilyen megközelítést a kollektív emlékezet feltétele fed le: kérdéses, hogy az egyéni, kommunikatív emlékezet által kínált értelmezési keret mennyiben válhat a kollektív emlékezet narratív sémájává, és ez a séma mennyiben épülhet bele a délszláv háborúról szóló diskurzusba. Amennyiben fennáll a kollektív emlékezet jelensége, könnyen feltérképezhető az emlékezés stratégiái, ezzel együtt pedig maga a traumatizáltság mértéke. Sokszor átalakulnak az időrendek a történetmesélés alatt, ok-okozati viszonyok képződhetnek, amelyek csak a későbbi beszélgetés alatt oldódnak

és szabadulnak fel teljesen az elbeszélő emlékeiben. Egy háborús esemény megidézésekor módszereiben változhat az adatszerzés. Mivel nem kellemes, ugyanakkor tömegeket érintő dolog a bombázás, ezért megtörténhet, hogy az adatközlőkre traumatizált közösségként kell tekintenünk.

Gatti Beáta doktori értekezése szerint a kollektív trauma kérdésköre rendkívül összetett és szélsőségekkel teli. Nehéz pontosan meghatározni, milyen mértékben és mennyi ideig érint egy közösséget, de jellemzően nemzeti közösségek szenvednek el ilyen traumákat. A történelmi traumák értelmezése gyakran elbeszélések útján történik: a fájdalmas élmények kimondása, újramesélése – akár performatív módon – nemcsak feldolgozást szolgál, de általa egyfajta kánonteremtés is lejátszódik. Ezek a történetek beépülnek a nemzeti történelmi tudatot alakító „nagy narratívákba” (GATTI 2018). A bukovinai székelyek leszármazottjaiként a hertelendyfalvaiak is számos kollektív trauma emlékét őrzik magukban. A kollektív traumát vizsgálhatjuk abból a szempontból is, hogyan hat a társadalmi tömegekre, illetve különböző etnikai és vallási csoportokra, és milyen módon befolyásolja ezeket az érintettség mélysége.

Gatti Beáta Jeffrey C. Alexander traumamegközelítését tartja irányadónak, aki a traumát nem egyéni, hanem szociokulturális konstrukcióként értelmezi: „»[a] mások szenvedései iránti megértő, empatikus viszony eredményeként kitérül a 'mi' jelentésének határa«” (GATTI 2018: 23). A trauma tehát társadalmi reprezentációként születik meg, és egy olyan mesterelbeszélés formájában jelenik meg, amely a kulturális (újra)értelmezés révén alakítja ki a kollektív trauma mentális valóságát. Más szerzők is foglalkoztak a bukovinai székelyek történelmi múltjával, melynek megrázó mozzanatai – például a madéfalvi veszedelem – egyszerre idéznek fel nemzeti sérelmeket és traumákat. Amikor egy ilyen esemény beépül a társadalmi diskurzusba, akkor az a kollektív emlékezet részévé is válik. Az elszenvedett sérelmekből fakadó veszteségek is idővel kollektív traumává válhatnak, különösen akkor, ha a közösség nem részesül sem szimbolikus, sem tényleges elégtételben. Kíváncsivá tettek a terepen gyűjtött információk, hogy vajon összehasonlítható-e konkrétan a bombázási sérelmek által okozott trauma az „átörökített” nemzeti megrázkódtatásokkal.

Az interjúzás alatt – a beszélő szemében Másikként szereplő – interjúer az elemzés első szakaszában a szöveg nyelvi megformálásán keresztül a megnyilatkozó lényének és identitásának megértésén dolgozik. Az oral history módszertana szerint a terepen elsajátított ismeretek, a kutató környezetben betöltött szerepe és a kommunikatív emlékezet határozza meg a megismerés szintjét (LAJOS 2014). Kovács Éva narratívaértelmezése a múltba tekint, jövőből íródik, és a jelent teszi múlttá, azaz az elbeszéléseken belül és kívül is íródik

egyszerre (KOVÁCS 2007b). Az élettörténeti narratíva esetében határozott kölcsönhatásba lép az elbeszélő és szövege: az elmondottak az elbeszélőtől származnak, de már nem azonosak vele, nem róla szólnak – ez a narratíva magában foglalja az elbeszélőt és a nyelvben megmutatkozó közösséget is (KOVÁCS 2007a). A történelmi események örvényében egy elbeszélést kénytelenek vagyunk a pszichikus időélmény függvényében is részletezni: hogyan változtatja meg az egyént a váratlan történelmi esemény, és annak szellemi ráhatása? (EHMANN 2003.) Ehmann Bea és kutatócsapata ebben a témában írt tanulmányai kvalitatív módszerrel, oral history típusú adatgyűjtéssel foglalkoztak, mégpedig az eseten belüli és az esetek közötti elemzéseket csoportosították. Egy megfelelő módszert kerestek arra, hogy két vagy több interjúban hogyan fedezhető fel tartalmi hasonulás, milyen eredmények várhatóak az élmények és tapasztalatok összevetése után. Több elmélet szerint az oral history interjúk a kollektív biográfia megalkotására hivatottak, egyfajta felső szintű adatbázis-kezelésnek társadalmi és politikai csoportok vizsgálatához. Mérei Ferencről származik a közös, de nem együttes élmény fogalma. Létezik ugyanis „olyan jelenség, hogy *közös, de nem együttes élmény*. A közös, de nem együttes élmény szereplői talán személyesen nem is ismerik egymást, de a közös élményről történő beszédből (például az emigráns irodalomból) ráismernek arra, hogy a másik ember és az ő saját élményük között kimutatható azonoságok léteznek. Az azonosságélmény kiváltó ingere Mérei szerint az *utalás*” (EHMANN 2003: 38; MÉREI 1989). Az egyedi megközelítés nehézkes, mivel hangsúlyosan nem az egyén és az őt érintő információk a fontosak, hanem a birtokában lévő információk, nehéz a szubjektumot önmagában elkerülni. Az ezekhez az információkhoz kapcsolódó élmények azonban nehezen vihetők át a szöveg szintjére (EHMANN 2003). A megkérdezett hertelendyfalvai nők esetében a közös, de nem együttes élmény csak egy bizonyos szintig létezik. Figyelembe véve, hogy egy szűkebb körű és összetartó etnikai közösségről van szó, a történeti szálak gyakran keresztezik egymást, és egyik asszony elbeszélése hídként utal egy másik nő történetére. Térben és időben nem állnak egymástól távol, néhány kivételtől eltekintve. Ehmann a narratív pszichológiai tartalomelemzést szorosan a közös, de nem együttes élményhez köti, mint egy bővítményt. A korábban említett dilemma, miszerint az elbeszélő nők az élettér szempontjából nem elhatárolhatóak, így nem beszélhetünk az összefonódó élmények hasonlóságáról és különbségéről, egy újabb elemzési módszert kíván, amely sikeresebben mutatja be a disztinválható beszédsémákat. Az öt fő szövegkompozíciós elem – az idő, a perspektíva, a szereplők, a funkciók és a koherencia – alkotja a narratív pszichológiai tartalomelemzést azzal a céllal, hogy a beszélő által megformált szövegtörzsek pszichológiai markerekkel (jelzőkkel) legyenek ellátva (EHMANN 2003). Ehhez kapcsolódik a narratív

kronológia, amely nem azonos a kronologikus idővel: a szubjektum számára fontos eseményeket a folytonos időrend megbontásával új rendbe állítja, amit az idődimenzió módosításával (bővítés vagy szűkítés) ér el. Az önéletrajzi elbeszélések, amelyeket én is készítettem, ezeken a szabályokon belül mozognak. A kutatás konklúziójaként azokat az elkülöníthető mozzanatokat csoportosítottam, amelyek többnyire minden beszélgetésben előfordultak mint markerek, majd összevettem a kronológiai elrendezésüket, hogy az időrend milyen mértékben, mely helyzetekben változott meg, mikor történt meg valamiféle visszacsatolás a szubjektumok múltjába vagy jelenébe. A történetek folytonosságát igyekeztem rend szerint követni: az interjúkat részleteiben, de a történetek sorrendjén nem változtatva, igazodva a beszélgetés valós menetéhez. Ezek alapján meghatároztam a dominánsabb élményuniverzumokat narratív pszichológiai elemzéses módszerrel, amelyek együttes képet alkotnak az 1999-ben uralkodó állapotokról és életminőségi változásokról.

A terepen készített öt interjúban megközelítőleg öt egymástól elválasztható markert tudtam meghatározni a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerével. Minden alanynak hasonló kérdéseket tettem fel. Az interjúk első felében tematizáltam az általam kutatott időintervallumot, majd feltettem beszélgetésindító kérdéseimet. Minden marker a beszélgetések időtartamától, helyszínétől, feltett kérdéseitől és folytonosságától függetlenül a következőképpen alakult ki: többnyire mindenki először a bombázás első napjával kezdte, majd következtek a menekülésről, fedezékbe vonulásról szóló részletek; kivétel nélkül említést tettek a vegyipari gyárak közelsége miatt elhatalmasodó pánikról, majd az azt követő megbékélés, az elfogadás alkotta a történetek lezárását. Ekképpen megállapítható, hogy az önéletrajzi narratívák a lineáris kronológia rendjét követték. A korábban felsorolt kérdéseket életrajzi összegzés előzte meg, rákérdezéssel vagy nélküle, de nekem, mint külső személynek, nagy vonalakban bemutatkoztak. Azonban a trauma kisiklik ebből, és egy önálló szakaszként (tehát egy markeren belüli egységként) külön is válhat – a NATO hadműveletének hozományai is ugyanígy kiváltak az elbeszélésekből (EHMANN 2003). Az elemzett történetek alapján három élményvilágot sikerült meghatároznom narratív pszichológiai tartalomelemzéssel.

A bombázás kezdete alkotta az egyik élményuniverzumot. 1999. március 24-én, egy szerdai napon szólaltak meg a szirénák Jugoszláviában (TÖRŐ 2015). Akkor kezdődött el az ország egész területét lefedő légitámadások sokasága. A visszaemlékező hertelendyfalvai asszonyok különböző struktúrák mentén foglalták össze a 78 nap kezdetét. Legtöbb elbeszélő – a kérdés hallatán, hogy mire is emlékszik pontosan abból az időből, hogyan reagált, hová tartott – szinte egyhangúan megjegyezte, a családja épségét féltette. Tanácsstalanul és kissé hitetlenkedve álltak a tények előtt: támadják őket. Visszagondol-

va, kihívás volt a beszélgetés aktív résztvevőjének maradni, amikor csaknem harminc év távlatából is a kérdezett félnek még mindig lelki megpróbáltatást jelent felidézni a múltbéli eseményeket. Az önreflexió is elkerülhetetlen volt számomra, hiszen komolyan foglalkoztatott az ország széthullása után kialakult sajátos jelenség, a jugonosztalgia, amely a volt szocialista Jugoszlávia iránti nosztalgikus megnyilvánulások megnevezése, és „melynek vizsgálata keretet szolgáltat az utódállamokban és a diaszpórában kortárs és történeti emlékezetpolitikai folyamatokat kutató társadalomtudósok számára” (FEHÉR 2020: 62). Ez a fogalom a visszaemlékezőkben a békét, a magas életszínvonalat, a könnyített határátkelést, a munkásember megbecsülését jelentette.

A tehetetlenség élményvilágát a döntésképtelenség és a kételyek uralták. A kezdetekben „komolyan nem vett” figyelmeztetések beigazolódtak, Pancsova környékét sorozatban támadások érték, és már amennyire hatással lehettek a saját sorsuk alakulására, az emberek megoldások után kezdtek kutatni. A megkérdezettek kivétel nélkül szót ejtettek a bujdosásról, a családok közötti szorosabbra fűződő kötelekekről, a nyaralókról (‘vikend-, hétvégi házak’ jelentésben) mint búvóhelyekről, a környékbeli rokonokról, a mentőakciókról és a szervezett külföldre migrálásról. Többen tettek megjegyzést a külföldre való költözés és az itthon maradás dilemmájáról, a szülőfaluhoz való túlzott ragaszkodás vezérelte döntésekről. Függetlenül a bombák valós becsapódási helyszínétől, az emberekben mindig ott rejtőzködött a káros anyagoktól való félelem. A pancsovai HIP – Petrohemija egy még napjainkban is működő vegyi üzem, mely évi hatszázezer tonna vegyipari termék legyártásáért felelős. A komplexum története a hetvenes évek elejére vezethető vissza, a nyolcvanas években aktívan terjeszkedett és bővült a forgalomba helyezett szintetikus anyagok kínálata, egészen 1999-ig, a VCM (vinil-klorid monomer) elnevezésű anyagot tároló tartályok lebombázásáig. A megkérdezett hertelendyfalviak többsége úgy vélte, hogy az anyag lebomlásának káros hatása még ma is érezhető, és számos súlyos betegség kialakulásának okozója.

Végezetül a beletörődés élményuniverzumát alkotó mozzanatok zárták a kutatást. A háború disztópikus értelmezésében bizonyos esetekben szót kell ejteni a gyázmunkáról is. Megvizsgálva az elhangzott élményeket, fellelhetők bennük a kognitív és az emocionális gyázmunka elemei (SZAMOSI 2000). A gyász – az Elisabeth Kübler-Ross-féle – öt szakasza nem csupán egy szeretett személy elvesztésén követhető végig, hiszen ugyanúgy egy pszichésen megterhelő időszakban is hasonló megbirkózási stratégiájú csomópontokat találhatunk. Esetünkben – a fennálló helyzet elfogadását részletezve – a gyázmunka ötödik, egyben utolsó szakaszához állunk legközelebb: a belenyugváshoz. Itt jelentkezik egy semlegesebb hozzáállás, egy elernyedés, amely már nem depressziós, nem dühöng vagy alkudozik, mint korábban, hanem megta-

nulja elfogadni az állapotot, hogy a „magának elrendeltetett sors eszméjébe” kapaszkodhasson, és békére leljen. Várható volt a belefásulás, az állandó éberség elhagyása, és az idővel érkező megbékélés. Hertelendyfalván is igyekeztek visszazökkenni a régi kerékvágásba, vagy legalább látszatát kelteni annak, hogy minden rendben van. Amennyi fizetés jött, az jól jött; a háziállatok nem kérdeztek; a földeken pedig dolgozni kellett – állította mindenki egybehangzóan, akit csak megkérdeztem, legyen szó a saját vagy ismerősei gazdaságáról. Le kell előre szögezni, hogy több adatközlő is beszámolt az állatok nyugtalan viselkedéséről, amelyet a szirénák és a bomba- és rakétabecsapódások hangjai váltottak ki, ami kihatott a gazdálkodásra is. Ahogy a történetek azon részéhez érteztünk, amikor már leülepedni látszott a pánik, előfordult, hogy a mesélők elgondolkodtak már azon is, hogy vajon továbbra is szóltak-e a szirénák, ha támadtak a bombázók. Egyesek meg voltak győződve arról, hogy nemcsak náluk állt be a teljes közöny a bombariadók iránt, hanem a közbiztonságnál is – ez feltételezhetően az idő távlatában alakult ki, és ez egy természetes emlékezeti torzulás, hiszen a részletdús emlékképek a felidőzés pillanatában csak nagy vonalakban jönnek létre (FARKAS 2013). A megkérdezett pedagógusok szóvá tették a folyamatos, ám teljesen értelmetlen iskolai ügyeletet, a tanítás teljes leállása után is. Maga a beletörődés folyamata sem tűnt egységesnek a megkérdezettek körében. A személyiségek függvényében mindenki egyedi módon reagált a veszélyhelyzetre, és különböző megoldásokkal lelt megnyugvásra. Már beszélgetésünk kezdetén is elhangzottak olyan kijelentések, hogy nem féltek a haláltól, ezért nem a bujdosást, a menekülést választották, így az elmesélt történetek a tehetetlenség és a beletörődés élményuniverzumába is jól illeszkedtek. Egybehangzóan képviselték a hajthatatlan hűséget Hertelendyfalva iránt, és a kötelességtudatot. Szamosi a gyászolás ideje alatti transzcendens és vallásos élményeket vizsgálta. Bizonyos szempontok szerint átlátható a hasonlóság a háborús helyzet megélésének feldolgozásában is. A bukovinai székelyek leszármazottjaiban erősen él a református keresztyén hit, így a bombázások végéhez fűződő fohászok is tiszta „vallási meggyőződésből” (MOHAY 2010) születtek.

Hertelendyfalva rendkívül veszélyes területen fekszik, a fejlett ipari nagyváros, Pancsova tőszomszédságában, a gyárkolosszusok közvetlen közelében, amelyek 1999-ben folyamatos bombázásoknak voltak kitéve. A megfelelő tudományos kutatói-módszertani eljárásokkal sikerült felszínre hozni számos olyan emléket a helyi nők elbeszélései által, amelyek ennek az időszaknak nemcsak a női hangját képviselték, hanem az ott élők emlékeinek fontos csomópontjaira is rávilágítottak. Kiderült, mi volt a megkérdezettek számára a legjelentősebb változás, hogyan kezelték a krízishelyzeteket, és hogy mitől tartottak legjobban, amikor a bombázások elkezdődtek.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAUMANN Tímea 2016. „Maradjon emlékezet?” *Női narratívák a délszláv háborúról a kopácsi magyarok körében*. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest
- EHMANN Bea 2003. Az egyén a történelem sodrában. A pszichikus időélmény egy típusa mint a kollektív élményuniverzum megteremtője. In: *Magyar Tudomány*, 1., 36–47. https://epa.oszk.hu/00600/00691/00244/pdf/EPA00691_mt_2003-01_036-047.pdf.
- FARKAS Judit 2013. *Emlékezet és narratíva. Az emlékezés pszichológiai és társadalmi kontextusai*. L'Harmattan, Budapest
- FEHÉR Viktor 2020. A szabadkai Mini Jugoszlávia mint lokalitás. In: Mészáros Tamás (szerk.): *Annales II. Az ELTE Márton Áron Szakkollégium évkönyve. 2019.* (ELTE MÁSZ Annales). 61–86. <https://martonaron.elte.hu/media/18/46/fdo1729d3cb6aaofdf1cfb95b7c7c52adf7a5b721a4581d15f82b7037a76/masz-annales-ii.pdf>.
- GATTI Beáta 2018. *Emlékezet, örökség, identitás: bukovinai székelyek néprajzi, kulturális antropológiai vizsgálata*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program, Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/385d450e-4d09-47de-b5d9-62af2f9bdaob/content>.
- HORVÁTH Mária Ilona 2016. „Gyere, persze, hát eddig is jöttél!” Szerepdilemmák egy terepmunka kezdetén. In: *Antro-pólus*, 1., 80–86. https://epa.oszk.hu/03100/03107/00001/pdf/antropolus_2016_01_080-088.pdf.
- IANCU Laura 2019. Adatközlő nők az adatközlésen túl. In: FRAUHAMMER Krisztina – PAJOR Katalin (szerk.): *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 371–380. ISBN 978-963-306-658-4. https://real-cod.mtak.hu/9949/1/emlekek_szovegek_tortenetek.pdf.
- KOVÁCS Éva 2007a. 6. Interjú módszerek és technikák. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közöség tanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 269–277. <https://www.scribd.com/doc/257271572/Kovacs-Eva-Interjus-mozszerek-es-technikak>.
- KOVÁCS Éva 2007b. Narratív biográfiai elemzés. In: KOVÁCS Éva (szerk.): *Közöség tanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 375–398.
- LAJOS Veronika 2014. Etnográfia és oral history. In: *Erdélyi Múzeum*, 1., 100–114. https://real.mtak.hu/20785/1/etnografia%20es%20oral%20history%20Erdelyi%20Muzzeum%202014_1.pdf.

- MÉREI Ferenc 1989. *Társ és csoport. Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből*. Sajtó alá rendezte: Gerő Zsuzsa, Fischer Eszter. Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN 963-05-4698-1. https://real-eod.mtak.hu/15560/1/AkademiaiKiado_003681.pdf.
- MOHAY Tamás 2010. Székelyek múlt és jövő közt: egy hírlapi vita tanulmányai 1882-ből. In: VALUCH Tibor – BÓDY Zsombor – HORVÁTH Sándor (szerk.): *Megtálalható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. Argumentum Kiadó, Budapest, 203–213.
- NAGY Janka Teodóra 2019. Női életvilágok – női lélekvilágok. In: FRAUHAMMER Krisztina – PAJOR Katalin (szerk.): *Emlékek, szövegek, történetek. Női folklór szövegek*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 381–394. ISBN 978-963-306-658-4. https://real-eod.mtak.hu/9949/1/emlekek_szovegek_tortenetek.pdf.
- NÉMETH Ferenc – VUKOV RAFFAI Éva – RAFFAI Judit – FEHÉR Viktor 2021. Székelykeve néprajzi, nyelvészeti és művelődéstörténeti kutatásának áttekintése. In: *Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karának évkönyve*, 1., 190–206. https://epa.oszk.hu/05300/05344/00015/pdf/EPA05344_evkonyv_2021_190-206.pdf.
- SZAMOSI Eszter 2000. Transzcendens élmények a gyászban. In: *Kharón Thanatológiai Szemle*, 3., 17–22. https://kharon.hu/lapszam/IV_2000-nyar.
- TÁNCZOS Vilmos 1996. *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. (Ariadné Könyvek.) KOM-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár. https://www.korunk.org/konyvek/letoltkonyvek/TanczosVilmos_Keletnek_megnyilt_kapuja_W.pdf.
- TERNOVÁCZ Dániel 2018. A NATO-bombázás a vajdasági magyar naplóiírás tükrében. In: LOSONCZ Márk – RÁCZ Krisztina (szerk.): *A vajdasági magyarok politikai eszmétörténete és önszerveződése 1989–1999*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 189–202.
- TESFAY Sába 2017. A halfie antropológus dilemmája. In: *Antro-pólus*, 1., 171–198. https://epa.oszk.hu/03100/03107/00002/pdf/antropolus_2017_01_171-198.pdf.
- TÖRŐ Lajos 2015. A délszláv háború történelmi okai, eseményei és következményei. In: *Hadtudományi Szemle*, 1., 270–282. https://epa.oszk.hu/02400/02463/00026/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_01_270-282.pdf.

ABSTRACT • The central topic of this research is the 1999 NATO bombing of Yugoslavia, more precisely – with a narrower focus – the narrative local organization of Vojlovica during this extraordinary period. On several oc-

casions, qualitative fieldwork was conducted to examine women's narratives that described in detail the experience of everyday life, adaptation to wartime conditions, and various forms of community cohesion. Based on the collected audio recordings, an analysis was carried out in accordance with the methodological principles of narrative psychology, revealing how individual wartime experiences were structured. The results indicate that these experiences can be grouped into several categories, thus providing a comprehensive picture of how the 78-day state of war was experienced in Vojlovica.

KEY WORDS • Vojlovica, Yugoslavia, NATO, bombing, narrative analysis, researcher position

SAŽETAK • Centralna tema ovog istraživanja jeste NATO bombardovanje Jugoslavije 1999. godine, tačnije – uz sužavanje teme – narativno lokalno organizovanje u Vojlovici tokom ovog izuzetnog perioda. U više navrata sproveden je kvalitativni terenski rad, pri čemu su analizirani ženski narativi koji detaljno prikazuju svakodnevni život, prilagođavanje ratnim okolnostima i različite oblike zajedničke solidarnosti. Na osnovu prikupljenog audio-materijala izvršena je analiza u skladu sa metodološkim principima narativne psihologije, koja je pokazala na koji način su se individualna ratna iskustva strukturirala. Rezultati ukazuju na to da se ova iskustva mogu razvrstati u više grupa, čime se dobija celovita slika o doživljaju 78-dnevnog ratnog stanja u Vojlovici.

KLJUČNE REČI • Vojlovica, Jugoslavija, NATO, bombardovanje, narativna analiza, istraživačka pozicija

Beérkezés időpontja: 2026. január 12.

Elfogadás időpontja: 2026. január 30.

KARÁCSONYI SZOKÁSOK VÖLGYESEN ÉS OROMHEGYESEN

CHRISTMAS TRADITIONS IN DOLINE AND TREŠNJEVAC
BOŽIČNE TRADICIJE U NASELJIMA DOLINE I TREŠNJEVAC

SARNYAI BERIC KRISZTINA

MA, mester-tanító

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

beric.krisztina@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány a karácsonyi ünnepek néhány jellegzetes népszokását vizsgálja a vajdasági Völgyes és Oromhegyes településeken. A kutatás célja annak bemutatása, hogy a hagyományos karácsonyi szokások – mint amilyen a betlehemezés, a kántálás, az ünnepi étkezéshez és a családi együttlétéhez kapcsolódó rítusok – miként élnek tovább a helyi közösségek emlékezetében és jelenkori gyakorlatában. A dolgozat elsősorban kvalitatív módszerekre, terepmunka során gyűjtött interjúkra és helyi visszaemlékezésekre támaszkodik. Az elemzés feltárja a szokások egykori formáit, azok változásait, valamint azokat a társadalmi és kulturális tényezőket, amelyek a hagyományok fennmaradását vagy átalakulását befolyásolták. A vizsgálat rámutat arra, hogy bár a hagyományos közösségi keretek sok tekintetben átalakultak, a karácsonyi szokások továbbra is fontos identitásformáló és közösségépítő szerepet töltenek be a két település életében. A tanulmány hozzájárul a délvidéki magyar néphagyományok dokumentálásához és értelmezéséhez, valamint rávilágít a helyi kulturális örökség megőrzésének jelentőségére.

KULCSSZAVAK • karácsonyi népszokások, néphagyomány,
Völgyes, Oromhegyes, közösségi emlékezet

A KARÁCSONYI ÜNNEPKÖR SZOKÁSAI

A karácsonyi ünnepek az egyházi szokásokra utal. Kezdetét több határnap-hoz lehet kötni. Számíthatjuk Katalin-naptól, vagy akár az András-naptól is. A karácsonyi ünnepek nem azonos a téli ünnepek fogalmával (DÖMÖTÖR 1983: 152). Kalapis Zoltán *Élet, élet, csuda élet* című könyvében azt írja, hogy a téli ünnepek András-nappal kezdődik, hiszen ettől a naptól számolják a négyhetes adventi időszakot. Addigra befejeződött minden munka, és lezá-

rult a termelési ciklus (KALAPIS 2005: 8). Decemberben számtalan jeles nap van, melyhez az idők folyamán számos szokást társított a magyarság, mégpedig a következőket:

December 4. – Borbála napja. A Borbála-nap hiedelmei és szokásai hasonlítanak a Luca-naphoz (december 13.), ám a magyar nyelvterületeken nem terjedtek el annyira. Ezen a napon tilos volt fonni, a hiedelem szerint Borbála bedobná az ablakon az orsót, a fonál kóccá válna, és a marhák lábára tekeredne, azok pedig ennek következményeképp megsántulnának. Tiltólítás tevékenységnek számít a varrás, mert Borbála bevarrja a tyúkok fenekét. Söpörgetni se ajánlatos ezen a napon, mert elsöpörhető a szerencse. Paláston gyümölcságot tettek ezen a napon vízbe, hogy kivirágozzon karácsonyra, s ha ez megtörtént, a leány férjhez ment a következő évben. Doroszlón is élt ennek a szokásnak a hagyománya, ám nem volt köze a házassághoz, inkább a jó terméshez. Ha kinyílt a gyümölcságon a virág karácsonyra, akkor bő termést várhattak az évben (BÁCSKAY 2010).

December 6. – Szent Miklós napja. Ki ne ismerné a nagy szakállú, jóságos Mikulást, aki a krampuszokkal együtt érkezik, és ajándékokkal halmozza el a gyerekeket? Az óvodák és az iskolák nagyban segítették a népszerűsítését. Az 1950-es években a Télapó elnevezést kívánták bevezetni, orosz hatásra. A Mikulás szó a Miklós név szlovák megfelelője, s az 1800-as évek végén került a köznyelvbe. A kutatási eredmények alapján osztrák eredetű a szó. A szokás szerint a csizmát vagy a cipőt megtisztítva az ajtóba vagy az ablakba kell tenni, és ezekbe teszi a Mikulás a diót, cukorkát vagy a többi apró ajándékot. Az 1930–1940-es évek környékén vált ismertté kíséző figurája, a krampusz, aki virgácsot hoz a rossz gyerekeknek. Ma már jelmezes Mikulás érkezik az óvodákba, iskolákba, de akár a szülők munkahelyén is megjelenik. Baranyában úgy tartják, hogy a Miklós-napi idő előrejelzi a karácsonyi időjárást is (BÁCSKAY 2010: 183). Tátrai Zsuzsanna szerint a téli ünnepkörben az egyik legismertebb ünnep a Mikulás, amelynek az első előfordulása 1856-ból származik. Az Akadémiai Nagyszótár cédulaanyagában található róla az első adat. Az irodalomban először Jókai Mór tett róla említést. Maga a szó cseh, a szokást azonban osztrák eredetűnek vélik (TÁTRAI 1997). December 5-én estefelé a gyerekek hozzáláttak a cipő vagy a csizma tisztításához. Versenyeztek, hogy kinek lesz fényesebb a lábbelije. Mikor elkészültek, kirakták az ajtó elé a tiszta cipőket. Ha volt a közelben vállalkozó szellemű szomszéd, idősebb legény, sógor stb., akkor ő vállalta a szerepet, és beöltözött Mikulásnak a gyerekek kedvéért. Jelmezként szolgált a suba, a báránybőr sapka, arcát kenderből készült szakállal fedte. Nagy zörgéssel, zajkeltéssel érkezett a gyerekekhez. Zsákot emelt le a válláról, melyből virgácsok kandikáltak ki. Az ajándék szétosztását némi vizsgáztatás előzte meg hittanból, mégpedig az

ismertebb imádságokból. A csintalanabbakat megdorgálta, esetleg meg is suhintotta. Az ajándékok gazdagsága a család vagyoni állapotától függött. Még a szegényebb szülő is azon fáradozott, hogy gyermeke ne maradjon le a többi mögött, mert a gyerekek másnap beszámoltak egymásnak arról, hogy ki mit kapott a Mikulástól. Szerették volna, ha az ő gyerekük sem lóg ki a sorból. Ha a szülők meg akarták büntetni valamelyik szófogatatlan gyermeküket, akkor az édesség, cukorka mellé a cipőbe vöröshagyma, krumpli, virgács került (BARABÁS 1961: 69–70).

December 13. – Luca napja. Szinte a legtöbb hiedelem és szokás Luca napjához köthető. Rengeteg jóslás végezhető el ezen a napon. Számos tiltott munka jellemezte, és a lucaszéket is ekkor kezdték el készíteni. Bosnyák István így ír erről a napról: „Ha Luca reggelén férfi jár nálunk, akkor a szaporodás bika lesz, s ha nő jár leghamarább nálunk, akkor a szaporodás üdő lesz. Luca nap reggelén, mikor felkelünk, mindig várjuk, hogy ki jó leghamarább nálunk. Hogy a báránykák nyöstények lesznek, s a borjúcskák ünőcskék lesznek, vaj bikák lesznek” (BOSNYÁK 1982: 108). Sok helyen úgy tartották, hogy a fonás és a varrás tiltott, hiszen így elvarnák a tyúkok fenekét, és nem lenne tojás abban az évben. Ami viszont ajánlott volt, az a tollfosztás, hogy a tyúkok könnyen tojjanak. Tilos volt mosni és kenyeret sütni. Azt hitték, hogy aki mosni mer ezen a napon, kővé válik. Érdekeség még, hogy gonoszjáró napnak is tartották ezt a napot, ezért védekezni kellett a boszorkányok rontása ellen. Nem szabadott kölcsönadni semmit, hiszen ha a kölcsönadott tárgy a boszorkány kezére került, akkor az bajt hozott a házra. Jánoshidán a hiedelem szerint kísértet járt, ez volt a Luca-disznó. December 13-án sütötték a Luca-pogácsát. Jósoltak vele akár halált, akár jövendőbeli párt. Gombócfőzés is volt, ebből is a szerelmük nevét olvashatták ki az egyedülálló lányok. Ezen a napon vetették el a Luca-napi búzát, amely karácsony napjára szépen kizöldült. Ha szép zöld lett, akkor jó termés volt várható a következő évben. A lucaszék készítése is ezen a napon kezdődött el: „Luca-naptól karácsonyig csinálták a lucaszéket, vasnak nem volt szabad benne lenni. Kerek szék, három lábbal. Azt elvitték a templomba, ha készítője ráállt, meglátta róla, ki a boszorkány a templomban. A boszorkányoknak szarvuk volt, de azt csak a lucaszékről lehetett látni” (BOSNYÁK 1982).

December 21. – Tamás napja. Ógörög eredetű névről van szó. Jelentése csodálatos. Az, hogy fennmaradt valamilyen szinten, a *Szentírás*nak köszönhető, mivel Jézus egyik tanítványát is így hívták, és az ő emlékünepe ez a nap. A népnyelv hitetlen Tamásnak nevezi őt. Ez a megnevezés onnan ered, hogy az evangélium szerint Tamásban kételyek merültek fel Jézus feltámadásával kapcsolatban. Miután Jézus megjelent halála után a tanítványok előtt, ő nem volt jelen, és azt mondta a többi tanítványnak, ő csak akkor hiszi ezt

el, ha saját szemével is láthatja. Nyolc nap múlva Jézus ismételtén megjelent, és ekkor Tamás is ott volt velük. Ezután tért vissza a hite. Természetesen nem ő az egyetlen, akit szentté avattak az idők folyamán Tamás néven (CSÖRGŐ 2012: 124).

December 24. és 25. – szenteste és karácsony, Ádám és Éva napja. December 24-e más néven karácsony böjtje. Ekkor van szenteste is, december 25-e pedig karácsony napja. A karácsony a kereszténység egyik legnagyobb ünnepe, Jézus születésének a napja. Ezzel kapcsolatosan az első adatokkal a 4. században találkozunk, Niceai János elmélete szerint Krisztus születését Rómában kezdték ünnepelni a 300-as évek közepe táján, I. Gyula pápa idején. Azután innen terjedt szét az ünnep a világ különböző pontjaira. Mindkét naphoz számos népszokást és hiedelmet párosíthatunk, amelyek részben a kereszténység előtti képzetekből, részben a téli napforduló mágikus eljárásai-ból táplálkoznak. Karácsony böjtjével indul az ünnep. Ezen a napon tilos volt dolgozni. Természetesen a ház körüli munkákat elvégezték, meg a takarítást, sütést, főzést, míg a férfiak kisépérték az udvart, bekészítették a tűzifát, takarmányt (ARTNER 1923: 15–18).

KUTATÁS OROMHEGYESEN ÉS VÖLGYESEN

Kutatásomban az oromhegyesi és a völgyesi időseket kérdeztem meg gyerekkori karácsonyukról. Az adatközlés módja szóban történt, mobiltelefonnal felvételeztem minden beszélgetést. A völgyesi beszélgetéseket 2015 novemberében rögzítettem, az akkori adatközlők ma már nem élnek, kivéve Gabi bácsit, aki fiatalkora óta külföldön él. Az oromhegyesi beszélgetéseket pedig 2019 decemberében rögzítettem, ugyancsak telefonnal. Sokszor nem is kellett kérdezni, hiszen adatközlőim maguktól meséltek.

Először a férjem nagyszüleiével készítettem interjút. Első oromhegyesi adatközlőm Petrik Erzsébet volt, aki Borsos néven született. 1943. március 14-én látta meg a napvilágot, gyermekkorát Oromhegyesen töltötte, jelenleg is ott él. Nyugdíjas, katolikus vallású. Ő a karácsonyra nem szép emlékként emlékezett vissza, mivel szegény sorsban éltek, így nem vágyik vissza az akkori időkbe. A következőképp mesélt nekem: Karácsony böjtjén, azaz 24-én a szülők a konyhában dolgoztak, főzték a bablevest, sütötték az üres kalácsot, főleg az édesanyja, a gyerekek várták az aznapi ebédet és a Jézuskát (másnapra). A szobát feltakarították, a padkát, a kemencét bemeszelték. Szétszórták a földön, az asztal alatt a szalmát, kukoricát (két cső kukorica összekötve, ezt is az asztal alá helyezték), illetve herét is tettek a szülei oda. Szakajtóba tették, ami megmaradt; ebben volt a morzsa, dióhéj, fokhagyma, egy-egy alma, mindenki számára dió, mindenkől csak egy szeletet kaptak az étkezés során. Este vár-

ták a betlehemeseket, akik behozták a díszletet is, a család örült a vendégeknek, megvendégtették őket; szép verseket szavaltak a betlehemező gyerekek. Karácsonykor, vagyis 25-én szármát (töltött káposztát) ettek és sült kacsát kompóttal, a maradékot 26-án fogyasztották el. 24-én szigorúan böjtöltek, azon a napon a háromszori étkezés volt engedélyezett, de kizárólag egyszer lehetett jóllakni. A fa tollkarácsonyfa volt, rajta dió, füge, egy-két szem cukor, a szülők díszítették a fát, mikor az apróságok elaludtak. A gyerekek alig tudtak elaludni az izgalomtól, annyira várták a Jézuskát. A gyerekek éjfélig misére mentek, ez kötelező volt. A fa az előszobában vagy a tisztaszobában állt. A tollkarácsonyfa tollból és drótból készült. Az ajándék nem volt nagy, egy-egy alma, netán dió, cukorka vagy valamilyen kis apróság. Habcsókból készített az anyukája babát, ezzel hónapokig játszott, nem hullott szét, mert kiszárították, az újságból angyalfejet vágtak ki, azt ragasztotta rá az édesanyja. Karácsony napján nem dolgoztak semmit a szülők, csak a jószágnak adtak enni, nem szabadott mosni, söpörni, nem mehetek 24-én sehova, csak otthon lehettek, se szomszéd, se rokon nem mehetett át. 26-án a nagyszülőkhöz mentek karácsonyt köszönteni. A nagyszülőknél sem volt nagy ajándék, apróságot kaptak ott is: diót meg almát. Kérdeztem még a Télapóról is, róla keveset hallott abban az időben, nekik Mikulás és Jézuska volt. Mikulásra kitesztították a csizmát, kis ajándékot kaptak, általában csak egy zoknit, a rosszaknak pedig virgács járt. Ami jelentős ünnep volt a családjukban, az az aprószentek ünnepe (december 28.).

Második adatközlőm Petrik Ferenc, szintén oromhegyesi lakos, 1942. május 19-én született, gyermekkorát is itt töltötte. Nyugdíjas, katolikus vallású. Náluk is bableves volt a 24-ei vacsora, ők is ültettek búzát. Az asztal alá széna, kukorica, here került, ami január 6-áig bent állt a házban. Addig gyűjtötték a morzsát, majd kivitték a jószágnak. Az ajtó fölé tették egy szakajtóba, amíg a madarak meg nem ették. Ez egy hagyomány, „babonaság” volt náluk (így mondta ő), hogy az állatok ne legyenek betegek. A karácsonyfa tollból készült vagy glédicsből. Nagyon szegények voltak, sok helyen nem volt ilyen sem. A tanyán éltek a nagyszülei, ők glédicsfát vittek be a szobába, és a tuskéire aggatták fel a diót, szaloncukrot, fűgét, almát. Később, 14–15 éves kora után már több minden került a fára, édesanyja cukrot pirított, azt is felfestették a karácsonyfára. A tollkarácsonyfát nem ők készítették házilag, hanem volt egy mester, aki megcsinálta előre, és árulta őket a piacon. Ezeket a tollkarácsonyfákat hosszú évekig használták, akár 15–20 évig is. Év közben el volt rejtve a gyerekek elől, ha netán megtalálta valamelyik gyerek, akkor nagyon megfenyítették. A díszítés egyszerű, szegényes volt akkoriban. Kreppangyalka volt, illetve kreppcsillag állt a fa tetején. A fa az asztalon állt, ahol ettek. Ők hatan voltak a családban, apró ajándékot kapott mindegyikük. A kará-

csonyfát egy fazékba állították bele, megtöltötték darával vagy sárral, akár földdel, hogy ne dőljön el. Fenyőág nemigen volt gyermekkorában, az később volt, olyan tízéves kora után. A fa alatt nem volt betlehem, hanem két-három pohár Luca-búza, bárány, birka, juhász. Ezeket szárból készítették, a piacon szerezte be az édesanyja. Ezenfelül vattabárányok is voltak náluk. A Téliapóra ő sem emlékszik, a kommunizmusához köti.

Harmadik adatközlőm Újházi Erzsébet (született Szabó), aki 1947. november 16-án született, gyermekkorát Felsőhegyen töltötte, de a 20-as éveitől Oromhegyesen él, mivel oda ment férjhez. Nyugdíjas, katolikus vallású. Így mesélt: A Luca-búzát már 13-án elültették gyermekkorában, ők öten voltak testvérek, illetve a nagyszülők is velük éltek, egy háztartásban. A nagypapa tette az asztal alá a szalmát, herét, szakajtóba zabot, búzát. 24-én bablevest és mákos tésztát ettek, illetve vacsora után volt fokhagyma, alma, méz, dió, ebből mindenkinek jutott egy-egy darab, ezenkívül volt kompót és kalács. Aprószentek napján pakoltak le az asztról (december 28-án), és a morzsát is gyűjtötték addig a szakajtóban. Szokás volt a kútba dobni egy almát, ennek az okát nem tudja. 24-én jöttek az ismerősök meg a gyerekek kártyázni. A szénát megszentelte az anyja, utána odaadták az állatoknak, akárcsak a búzát is december 28-án. Hely se volt, egy szoba és egy konyha állt a család rendelkezésére. (Érdekes számomra, hogy az előző két adatközlőnél tilos volt bárhova menni 24-én, viszont a harmadik adatközlő szerint ez megengedett volt az ő családjában.) A karácsonyfa kicsi volt, egy ág volt a fa. Dió volt rajta, mézeskalács, házi készítésű cukorka, vattapamacsok. Náluk Felsőhegyen nem volt jellemző a tollból készült karácsonyfa. 1966-ban jött Oromhegyesre, akkor az anyósáéknál csak tollkarácsonyfa volt. A szülők éjszaka díszítették fel a fát, meglepetés volt a gyerekek részére. Reggel ott állt a karácsonyfa, amit a Jézuska hozott. Szaloncukor nemigen volt akkoriban, kizárólag kristálycukorból készült néhány darab, különféle ízesítéssel. Volt olyan év a gyermekkorában, mikor újévkor lebontották a karácsonyfát, mert nem volt elég hely, utána mindjárt eldobták. A fa a tisztaszobában állt. Fazékba állították, a fazekat becsomagolták, hogy szebb legyen. Teleöntötték darával, hogy ne dőljön el. A fa tetején kreppangyalka volt, a fa alatt pedig vattából készült bárányok, amit a faluban lehetett megvenni. Betlehemet nem tettek a fa alá, csak a gyerekek jártak betlehemezni, a pap tanította őket. Kalácsot, cukorkát adtak nekik ajándékba. Az étkezések utáni morzsa is szent dolog volt, azt ki se vitték a házból, a szőnyeg alá söpörték, s csak 28-a után söpörték ki a szemetet. Templomba éjfél misére 24-én mentek, ott nem kaptak ajándékot. Az ő emlékezetében sem szerepel a Téliapó. December 6-án volt Mikulás napja, a karácsonyi ajándékot pedig a Jézuska hozta.

Negyedik oromhegyesi adatközlőm Törteli Mihály volt, aki 1942. szeptember 26-án született Oromhegyesen, és ott is töltötte gyermekkorát. Ő a beszélgetés óta már elhunyt. Vallása katolikus, és nyugdíjas volt. Ők 24-én egy-egy almát, diót kaptak a szüleiktől. A szülők a városba mentek karácsony előtt, és fűgét hoztak a gyerekeknek. Az édesanyja fateknőben készített mákos tésztát. Reggelire egy kanál cukrot kaptak, vagy zsíros, illetve cukros kenyeret. Az asztal alatt széna, kukorica, here volt. A dióhajat az asztal alá gyűjtötték. Karácsony után odaadták az állatoknak, a morzsát is. A karácsonyfa tollból készült, még ma is megvan nekik a padlásán. A fa alá vattabárányokat tettek, azt az édesanyja készítette el. A karácsonyfát dobozba helyezték, és eltették a következő évre. A fa díszítése egyszerű volt, sárga cukorral, egy-két madárral, angyalkákkal, dióval, almával, sujtással, fűgével. A fa az ebédlőasztalon állt. Edénybe állították bele. Búza okvetlenül kellett hogy legyen alatta. 13-án ültették el. Betlehemet nem tettek alá ők sem, csak csacsit, juhászt. A fa köré térdeltek, imádkoztak, és alig várták, hogy megérkezzen a Jézuska. Apró ajándékokat kaptak: zoknit, diót, almát és hasonló dolgokat. Karácsony napján, reggel kapták az ajándékokat. Vízkeresztkor bontották le a fát, és elosztották a szaloncukrot. Ám olyan év is volt, hogy egész éven át állt a fa. Ekkor leolvadtak róla a szaloncukrok. Hatalmas telek voltak abban az időben, kint szerettek játszani. A Télapót nem ismerték ők sem, csak a Mikulást, aki december 6-án érkezett. Ki kellett tisztítani a csizmát az érkezése előtt. A Télapó a kommunizmus idején került a köztudatba, így emlékezett vissza. Reggel jött a Jézuska a fával, időben le kellett feküdniük 24-én. A betlehemesek 24-én este jöttek.

Völgyes szintén Magyarkanizsa községben található, a szülőfalum is egyben. Rendkívül kis település, 250–300 lélek között mozog össznépszerűségének száma a tanyavilággal együtt. Az interneten igen kevés információt találunk róla. Lélekszáma az 1950-es években még 1100 fő körül volt, azóta a falu lakosságának a száma csaknem a negyedére csökkent. Az általános iskola, az óvoda meg a pékség is bezárt. Egy működő kisboltja van csupán, az is naponta mindössze két órán át tart nyitva. Vasútállomását 2020 decemberében lebontották. A faluban az Aranykalász Művelődési Egyesület működik még, mely minden évben, július 15-e körül, megszervezi az aratóünnepséget. 2021-ben tartották a jubiláris harmincadikat. A Helyi Közösség épülete egykor az Almási család tulajdona volt. Az épületet közösségi teremként használják, például esküvőkhöz, de évek óta nem volt esküvő a faluban. Apai ági nagymám – Almási Eszter, később Berec, majd nagyapám halála után Tóth lett a neve – itt élt egykor a szüleivel.

A kutatások óta eltelt tizenegy év, és három adatközlőm időközben elhunyt (Nagy Franciska, Pósa Károly és Pósa Margit). Az első völgyesi néni,

akivel beszélgettem, Nagy Franciska volt, lánykori nevén Rövid. Ő 1936. március 5-én született Magyarakanizsán, de Völgyesen élt, és itt töltötte gyermekkorát, itt is hunyt el. Foglalkozása háziasszony volt. Katolikus vallású. 2015. november 21-én készült vele a beszélgetés. Ő úgy kezdte karácsonyhoz fűződő emlékeit, hogy december 24-én felkeltek, az első feladatuk az állatok körüli munka elvégzése volt már gyerekként. Majd anyjával főzni kezdtek. Pontosan tíz órakor volt az ebéd. A következőket ették: bableves, mákos tészta, méz, dió, alma, befőtt, kalács. Takarítottak is ezen a napon. Este éjféli misére mentek, addig szigorúan tilos volt húsfélét enni. Mikor hazaértek, kocsonyát ettek. Az ebédmaradékot az asztal alatti szakajtóba gyűjtötték. Idehelyeztek különböző morzsát, dió- és hagymahajat és hasonló ételhulladékot. December 25-én ugyanaz volt az ebéd, mint 24-én. Volt karácsonyfájuk, de igen szerény, csak egy faág; az asztalra tették, rá néhány díszgömb, szaloncukor és mézeskalács került. December 24-én díszítették fel: kiskorában a szülők, később pedig már ő és két bátyja. Vízkeresztkor bontották le, és szétosztották a rajta levő cukrot. Ajándékozás nem volt. Mindig imádkoztak a fa előtt, a templomban nagy karácsonyfa volt, oda is elmentek, és persze ott is imádkoztak. A ház nem volt feldíszítve, vendégek sem érkeztek aznap, se betlehemezők. Karácsony napján bent voltak a szobában, kártyáztak, játszottak (pl. malmoztak – ő ezt emelte ki), és sokat beszélgettek. A táj mindig havas volt, nagy hidegek voltak. Akkor sokkal hidegebb volt, mint most. Fehér volt minden évben a karácsony, ami csodálatos látvány volt. Ő egy dolgot hozna vissza a régi időkől, a fiatalságát. Mikulás szintén volt náluk is december 6-án. Ki kellett tisztítania reggelre a csizmáját, hogy kis apróságot kapjon bele a Mikulástól. A Télapó személye számára is ismeretlen volt az akkori időkben.

A második személy, akivel beszélgettem, Pósa (Cseszkó) Margit, aki 1944. március 26-án született. Katolikus vallású volt. 2015. november 21-én készült vele a beszélgetés. Emlékei szerint december 24-én korán keltek. Sütöttek, főztek anyjával együtt. Pontosan délben ebédeltek, a következők voltak az asztalon: bableves, mákos tészta, fonott kalács, dió, méz, fokhagyma, alma. Ebédidőig böjt volt, csak mézes pálinkát ihattak, de kizárólag a felnőttek. A karácsonyi abrosznak különös jelentősége volt, tilos volt kidobni a rajta levő morzsát, illetve az ebéd megkezdésétől tilos volt felkelni, mert az balszerencsét jelentett. Ha valaki felkel, akkor nem lesz abban az évben ülős tyúk. Így tartotta a babona. Az asztal alá két cső kukoricát tettek párban, illetve árpát, búzát, herét. Ez a jó termést jelképezte az új esztendőben. Az asztal alá szalmát helyeztek, ami a születendő kis Jézusra utalt. A karácsonyfa drótból és tollból készült. Söprűnyélre drótot erősítettek, rátekerték a tollat, befestették zöldre vagy krepp-papírt tettek rá, a fa az asztal közepén állt. Két nap után a kasznira tették. A Jézuska hozta az ajándékot és a karácsonyfát

december 24-én este. Mindig valami apróságot kaptak. A fára gömbök, szalancukor és mézeskalács került. Advent időszakában a vasárnapi mise reggel hat órakor vette kezdetét, ezt pásztorok miséjének nevezték. Erre menniük kellett. A karácsonyi mise pedig éjfélkor kezdődött, ezen szintén részt vett a család. A templom udvarában sorakoztak a párok, akik madarakat fogtak, és csillagszórókat kötöttek a galambok és verebek lábára, és elengedték őket. Ez a mai tűzijátéknak felelt meg, amit ma már biztosan betiltana minden állatvédő. A templomban nagy karácsonyfa állt. Otthon imádkoztak, énekelni nem énekeltek. A házat nem díszítették ki, adventi koszorú sem volt, és a karácsonyfa sem fenyőből készült. December 25-én délben ebédeltek, húslevest, húst, töltött csirkét, kacsát ettek. Utána ihattak bort, előtte nem. A család vett részt az ebéden, rokonok nem jöttek. Tilos volt a munka bármilyen formája, csak az állatok etetése volt megengedett. A mosogatás, söprögetés is tilos volt. Ha megtudta a falu valakiről, hogy karácsony napján dolgozott, azt lenézték. A morzsa az asztal sarkán állt, vászonzacskóba tették, a hasfájós gyerek hasára kötötték, vagy beteg jószágra. December 25-én nem hangoskodhattak, az emberek csak este mehettek el táncmulatságra, vagy valamelyik szórakozóhelyre. A nap folyamán beszélgettek, ettek, rádiót hallgattak, játszottak, gyönyörködtek a karácsonyfa szépségében. Ő is úgy emlékezett vissza, hogy hideg és fehér volt szinte minden évben a karácsony. Szerinte a gyerekek lelkesedését kellene visszahozni, mivel a mai gyerekek nem tudják megbecsülni azt, amijük van, illetve azt, amit kapnak. Régen örültek egy apróságnak, ma pedig a legdrágább dolgoknak sem tudnak szívből megörülni. A régi karácsonyok sokkal meghittebbek voltak, mint az utóbbi években.

Harmadik völgyesi adatközlőm Pósa Károly volt, aki 1938. január 16-án született Magyarakanizsán. Völgyesen élt. Katolikus vallású volt. Vele 2015. november 21-én rögzítettem a beszélgetést. December 24-én már nagyon várták a karácsonyi ebédet. Különös jelentősége volt annak, ugyanis az évnek azon a napján ettek legtöbbet. Az ebéd 11 órakor volt. A következőket ették: bablevest, mákos tésztát, fokhagymát, diót, mézet. Ebéd előtt állva elmondták az *Asztali áldást*. Ha ilyenkor átjött valaki a szomszédból, vagy bármilyen vendég érkezett a házhoz, akkor az szerencsétlenséget jelentett. Felkelni sem volt szabad az asztaltól ebéd közben. Az asztalon lévő morzsának gyógyhatása volt, és ebben mindenki hitt. Az ajándék mindig olyasmi volt, ami kellett, például cipő, ing, nadrág. Este gyalog mentek a tóthfalusi misére, megtettek négy kilométert a nagy hidegben, és alig várták Jézus születését. Este egy almát a kútba dobtak, és egészen vízkeresztig ott hagyták. Ha január 6-án kivették, és egészséges volt az alma, akkor egészséges lesz a család is az új esztendőben. A búzát december 13-án ültették el, vízkeresztkor szétosztották az állatoknak. Az asztal alatt széna volt és egy kukoricacső párban; ezek Jézust és

a jó termést jelképezték. A hulladékot sohasem dobták ki ebben az időszakban, az jelképezte a szerencsét. Egy fenyőág volt a karácsonyfa, amelyet egy vázában helyeztek el, és az almáriumon állt. A Jézuska hozta fehér lepedőben, kérdezte, hogy ki mennyit imádkozott. A karácsonyi mise előtt kötelező volt a gyónás. Otthon és a templomban imádkoztak. Csak a nagymama énekelt, akit mindig kinevettek a gyerekek. Vízkeresztkor osztották szét a fán lévő ajándékot, mindenki kinézte, melyik bárányt, cukrot szeretné. Időközben titokban lelopták a cukrot, a papírba szárdarabot tettek. Kikaptak a szüleieltől, ha ez kiderült. Sütemények sem voltak, csak üres kalács. Betlehemezni sem jött senki, illetve vendégek sem. Esetleg a nagyszülők, de akkor több napig ott voltak, nem csak a karácsonyi ebéden. A munka itt is súlyos bűnnek számított. Csak etetni volt szabad az állatokat, mást nem. Karácsony napján tilos volt hangoskodni, kiabálni, táncolni. Csendben kellett ünnepelni Krisztus születését. Karácsony másnapján, december 26-án már lehetett vendéglátóba menni. Mindig nagy havak voltak. A templomba is 50–60 centiméteres hóban mentek, de ez nem zavarta a gyerekeket. Ő nem hozna vissza mást a régi időkből, mert nagyon szegények voltak, és nem hiányzik neki az átélt időszak.

Utolsó völgyesi adatközlőm Berec Gábor volt, aki Völgyesen született, és ott is töltötte gyermekkorát, de fiatalkorában kiköltözött Németországba. 1945. február 14-én látta meg a napvilágot, katolikus vallású családban nőtt fel, de később, mikor megnősült, a felesége miatt áttért az adventista vallásra. A beszélgetést 2020. augusztus 29-én rögzítettem. Ez a beszélgetés interneten keresztül valósult meg. Ő így mesélt a gyermekkori karácsonyról: Az asztalon mindig fehér abrosz volt karácsonykor, az asztalt a család tagjai számára terítették meg, ő volt a legkisebb. Az asztal alá szakajtóba szénát, szalmát, kukoricát, diót, magvakat tettek. Néha kukoricacsövet, két darabot összekötve. Karácsony böjtjén bablevest ettek, mákos tésztát, almát, kenyeret, diót, mézet, fokhagymát. Az apja az almát annyi részre osztotta, ahányan voltak a családban. Mindenkinek meg kellett ennie egy-egy darabot. Ebéd vagy vacsora közben tilos volt felkelni az asztaltól, mert ha ez megtörténik, akkor a kotlós is fel fog kelni a tojásokról, és nem lesznek kicsisírkék. A vacsora megmaradt morzsái is fontosak voltak, hiszen ezt szakajtóba tették, hogy a kis Jézusnak legyen mit ennie, ha megérkezik december 24-én éjszaka. Körülbelül tízéves koráig glédicságot díszítettek fel, levágták róla a tüskéket, az ágakra liba- és kacsatollakat kötözött az édesanyja, drótokkal erősítette meg, rojtos papírokat tett rá, amelyek nagyon hasonlítottak a fenyőágakra, később glédics helyett az akácfa volt divatos, de a tollak és a drótok megmaradtak egészen az igazi fenyő és a műkarácsonyfa elterjedéséig. A karácsonyfát a Jézuska hozta. Édesanyja díszítette fel titokban. Krepp-papírt is használt, amelyet vékony

csikokra vágott, és sujtásként feltette a karácsonyfára, hogy szebb legyen. Ezenfelül festett dió is díszítette a fát. Mézeskalácsot is süttött az édesanyja, többféle formájút, amit ugyancsak felaggatott a fára, illetve egy-két almát is ráhelyezett. A fa tetején szép nagy kreppangyal volt, viszont vissza tud emlékezni egy olyan évre is, amikor egy nagy üvegtorony ékesítette a fát, a dísz színes üvegből készült. A karácsonyfát a tisztaszobában vagy az előszobában helyezték el, ahol nem aludt senki. Az éjféli mise kötelező volt a családban, ide a szülők és a gyerekek is elmentek. Az asztal alatti dolgok vízkeresztig (január 6.) ott maradtak, majd a szénát az állatoknak adták, hogy egészségesek legyenek. A fát évekig felhasználták, gondosan elrejtették a szülei a gyerekek elől. Ajándékok nem voltak, a fán lévő dió, alma, esetleg házi készítésű szaloncukor szolgálta ezt a célt. Emlékszik arra, hogy egyik karácsonykor játékot kapott, egy galambot, amelyet pálcával lehetett kerekeken tolni, és amikor tolt, akkor a galamb a szárnyaival repdesett. Abban a hitben volt, hogy a Jézuska személyesen neki hozta. Karácsony reggelén kapta, teljesen elbűvölte a játék. A karácsonyfa alatt volt ez az ajándék, a fa is gyönyörű volt, órákig állt és csak nézte. Másodikos korában hamarabb ért haza az iskolából, és észrevette, hogy az édesanyja és a nagynénje mézeskalácsból különböző figurákat készítenek: lovakat, szíveket stb., és hogy ők díszítik a fát. Hatalmas csalódás volt ez számára, hiszen ő azt hitte, hogy a Jézuska hozza ezeket az ablakon keresztül. Amikor ezt meglátta, akkor értette meg, hogy addig becsapták. Azt mondta, úgy érezte, hogy az ég szakadt le rá. Borzasztóan csalódott volt, és azóta nem szereti úgy a karácsonyt, mint régebben. A Mikulás december 6-án náluk is apróságot hozott a gyerekeknek. Télióra nem emlékszik, ahogy a többi

adatközlő sem. Megkérdeztem, emlékszik-e a tollkarácsonyfára, s körülbelül hány éves koráig volt ilyen fájuk. Ezt viszont nem tudta pontosan megmondani, mivel tizenöt évesen Szabadkára ment szakmát tanulni, addig megvolt a fa biztosan, a későbbiekre nem emlékszik. Nem nagyon járt haza, mert hétfőtől szombatig tanult és dolgozott, így vasárnap tudta kipihenni magát, emiatt nem is nagyon járt a szülői házba. Azt még megemlítette az adatközlő, hogy az édesanyja százegy éves korában hunyt el, és ha őt kérdeztem volna, akkor ő biztosan sok érdekes és ma már elfeledett dolgot tudott volna mesélni a karácsonyi hagyományokról, hiszen az 1900-as évek elején született. Ő úgy véli, hogy a régi idők karácsonya sokkal bensőségesebb és meghittebb volt, mint napjainkban. Akkoriban szó szerint a szeretet ünnepe volt, ma már a család se tud összejönni ezen az ünnepen, hiszen szerinte a gyerekek csak az okostelefont várják ajándékba a mai világban, és nem is értik, milyen fontos ez az ünnep. Régen ez közel sem volt így, már annak is örültek, ha egy diót vagy almát kaptak. A bibliai háttérrel pedig nagyon keveset tudnak, ami véleménye szerint negatívum. Elektronikus üzenetében így foglalta össze karácsonyi emlékeit:

„A negyvenes évek végén, háromtól öt éves voltam, amire vissza tudok emlékezni, nagyon szerettem játszani. Egyik karácsonykor kaptam egy galambot, amit egy hosszabb pálcával lehetett kerekeken tolni. Amikor toltam, a galamb szárnyaival repdesett. Ezt a Jézuska hozta személyesen nekem karácsony reggelén, mikor felébredtem. Azt úgy szerettem, hogy nem tudtam eleget vele játszani. Ott volt a szépen földíszített karácsonyfa csillogós szaloncukorral, piros, kék zöld, arany, ezüst színekben pompázott. Különböző figurák: lovak, kutya, macska, emberi alakok mézes tésztából kisütve. Csak álltam előtte és gyönyörködtem benne órahossziglan. Mindaddig, míg másodikos lettem, és az iskolából hazaértem, és láttam, hogy édesanyám és az egyik néném készítik a karácsonyfadíszeket. Addig úgy hittem, hogy a Jézuska hozta be az ablakon keresztül, mikor én aludtam. Mikor megláttam és megértettem, hogy be lettem csapva, úgy éreztem, hogy az ég szakadt rám! Borzasztóan csalódott voltam. Többé nem érdekelt engem a karácsony.”

ZÁRÓGONDOLATOK

Következtetésként elmondhatom, hogy merőben más volt a karácsony hatvan, hetven, nyolcvan évvel ezelőtt, mint minden más is a világon; így a karácsonyi szokások és hagyományok is megváltoztak azóta. A mai felgyorsult

világban kevés dolog maradt meg a régi hagyományok közül, például nem divat már a betlehemezés, nincs tollkarácsonyfa, nem kifejezetten a vallás miatt ünneplik a karácsonyt, vagy nem amiatt jön össze a család és a rokonság stb., ám vannak olyan dolgok, amelyek megmaradtak; például a mai napig a Jézuska hozza az ajándékot, a Mikulás személye is változatlan, Luca-búzárt ültetünk napjainkban is december 13-án, karácsonyi ebédet készítünk, éjfélt misére járunk, és az ajándékozás népszerűbb lett, mint egykor. Érdekes volt hallani személyesen ennyi történetet az idős személyektől, hiszen a mai ember számára elképzelhetetlen az a szegénység és nélkülözés, amelyet az adatközlők átéltek még nem is olyan régen.

IRODALOMJEGYZÉK

- ARTNER Edgár, dr. 1923. *Az ősegyház kommunizmusa*. Szent István Társulat, Budapest. http://ppek.hu/szit-pdf/Artner_Edgar_Az_osegyhaz_kommunizmusa_facsimile.pdf.
- BÁCSKAY Zoltán 2010. *Délvidéki magyar útikönyv*. Szerzői magánkiadás, Budapest
- BARABÁS Jenő 1961. *A néprajzi kutatás és az írásos források*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- BEDÉCS Gyula 2006. *Szerbia a Vajdasággal. Bosznia és Hercegovina*. (Magyar Emlékek és Látnivalók.) B.K.L. Kiadó, Szombathely
- BOSNYÁK István 1982. *Szóakció. Adalékok egy nemzedéki szellemiség rajzához II*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- CSÖRGŐ Anikó (szerk.) 2012. *Hópibe karácsony*. Novum Kiadó, Budapest. ISBN: 9786068359267.
- DÖMÖTÖR Tekla 1983. *Naptári ünnepek – népi színjátás*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KALAPIS Zoltán 2005. *Élet, élet, csuda élet. Bánsági és bácskai népismereti tudósítások*. A fényképeket és reprodukciókat Németh Mátyás készítette. Forum Könyvkiadó, Újvidék. <https://mek.oszk.hu/05500/05505/05505.pdf>.
- TÁTRAI Zsuzsanna 1997. *Jeles napok, ünnepi szokások*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

ABSTRACT • The study examines several characteristic folk customs of the Christmas festive cycle in the settlements of Doline and Trešnjevac in Vojvodina. The aim of the research is to demonstrate how traditional Christmas customs – such as the Nativity play, carol singing, and the rituals associated with festive meals and family gatherings – continue to exist in the collective memory and contemporary practice of local communities. The paper primar-

ily relies on qualitative methods, including interviews conducted during fieldwork and local recollections. The analysis reveals the earlier forms of these customs, their transformations over time, and the social and cultural factors that have influenced the preservation or transformation of these traditions. The study shows that although traditional community frameworks have changed in many respects, Christmas customs still play an important identity-forming and community-building role in the life of the two settlements. The paper contributes to the documentation and interpretation of Hungarian folk traditions in Vojvodina and highlights the importance of preserving local cultural heritage.

KEY WORDS • **Christmas folk customs, folk tradition, Doline, Trešnjevac, collective memory**

SAŽETAK • Rad ispituje nekoliko karakterističnih narodnih običaja božićnog ciklusa u vojvođanskim naseljima Doline i Trešnjevac. Cilj istraživanja jeste da se prikaže na koji način tradicionalni božićni običaji – kao što su vitlejem-ske igre, kolendari, kao i rituali povezani sa svećanim obrocima i porodičnim okupljanjem – opstaju u kolektivnom sećanju i savremenoj praksi lokalnih zajednica. Rad se pre svega oslanja na kvalitativne metode, uključujući intervjuje i lokalna prisećanja prikupljena tokom terenskog istraživanja. Analiza otkriva nekadašnje oblike ovih običaja, njihove promene kroz vreme, kao i društvene i kulturne faktore koji su uticali na očuvanje ili transformaciju tradicije. Istraživanje pokazuje da, iako su se tradicionalni društveni okviri u mnogim aspektima promenili, božićni običaji i dalje imaju važnu ulogu u formiranju identiteta i izgradnji zajednice u životu ova dva naselja. Rad doprinosi dokumentovanju i tumačenju mađarskih narodnih tradicija u Vojvodini i ukazuje na značaj očuvanja lokalnog kulturnog nasleđa.

KLJUČNE REČI • **božićni narodni običaji, narodna tradicija, Doline, Trešnjevac, kolektivno sećanje**

Beérkezés időpontja: 2026. január 31.
Elfogadás időpontja: 2026. február 10.

A VAJDASÁGI MAGYAR BETLEHEMES JÁTÉKOK GYŰJTÉSÉNEK ÉS VISSZATANÍTÁSÁNAK SZEREPE A LOKALITÁSTEREMTÉSBN

THE ROLE OF COLLECTING AND RETEACHING
HUNGARIAN NATIVITY PLAYS FROM VOJVODINA
IN THE PRODUCTION OF LOCALITY
ULOGA PRIKUPLJANJA I PREUČAVANJA
VOJVOĐANSKIH MAĐARSKIH VITLJEJSKIH IGARA
U STVARANJU LOKALITETA

HÉNYEL VARGA LILLA

MA, tanító

Cseh Károly Általános Iskola, Ada, tanító

lillavarga97@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Munkám célja a magyar nyelvterületen az egyik leginkább elterjedt dramatikus énekes népszokás, a betlehemes játék Vajdaságban betöltött identitásmegőrző szerepének feltárása. Kutatásom során arra kerestem a választ, milyen társadalmi és politikai kontextus játszott szerepet abban, hogy a betlehemes játékok gyűjtése, visszatánítása, színpadra vitele az 1990-es években a Vajdaságban elindulhatott, és mindez hogyan járult hozzá a lokalitásteremtéshez, illetve annak megerősítéséhez. Szerettem volna megérteni, hogy a helyi szereplők, gyűjtők, visszatánítók a lokalitás szerkezetében milyen szerepet szántak a betlehemezés szokásának. Arra is kíváncsi voltam, hogy mik voltak azok a vezérlő szándékok, motivációk, amelyek életre hívták és népszerűvé tették az 1993 és 2003 között Moholon megrendezett Betlehemesek Találkozója nevű szemlét, illetve ezáltal milyen hozadéka volt a betlehemezést érintő folklorizmusnak. Szakirodalmi vizsgálódások során kutatástörténeti szempontból egész Vajdaságot igyekeztem érinteni, ugyanakkor szeretném kiemelni, hogy kutatásom középpontjában saját községem betlehemes hagyománya és annak lokalitásteremtő szerepe állt. Az így gyűjtött adatokból kísértem meg következtetéseket levonni a betlehemes játékok lokalitásteremtésre gyakorolt hatásáról. A terepmunka során 2023 áprilisa és augusztusa között félig strukturált interjúkat készítettem a betlehemes játékok gyűjtőivel, betlehemező csoportok tagjaival, illetve a moholi betlehemes találkozó szervezőjével. Továbbá adatgyűjtést végeztem a *Magyar Szó* című vajdasági napilap 1993 és 2003 között megjelenő számaiból. A lap áttekintését digitális archívumban végeztem. Azokra a tudósításokra, interjúkra, felhívásokra helyeztem a hang-

súlyt, melyekben betlehemes szokásokat tartalmazó kiadványok, a szokást bemutató rendezvények, illetve néprajzkutatókkal készült beszélgetések kerültek említésre.

KULCSSZAVAK • néprajz, népszokás, karácsony, betlehemes játék, Vajdaság, folklorizmus

BEVEZETÉS

A paraszti élet naptárának egyik leghangsúlyosabb, szokásokban igen gazdag ünnepköre a karácsonyi időszak. A karácsonyi ünnepkörből is kiemelkedik a betlehemes játék, amely a magyar nyelvterületen leginkább elterjedt dramatikus énekes népszokás, és tulajdonképpen a népi színjátszás egyik megnyilvánulása (PAPP 1988). A magyar betlehemes játékok fő jelenetét a pásztorjáték képezi. Lukács evangéliumának története – a benne szereplő csodákkal együtt is – közel áll az egyszerű falusi néphez. A pásztorok nyáj körüli tevékenysége, a szent szülőpár otthontalansága, szegénysége, a kiseded kiszolgáltatottsága egybecseng az emberek saját tapasztalataival (BODOR–PAKSA 2016). Az alvó pásztorokat az angyal keltegeti, hogy az újszülött Jézushoz küldje őket. A főszereplő az öreg pásztor, aki nagyothall, így tréfás félreértései alkotják a humoros jelenetek fő forrását. A játékok további mozzanatai bemutatathatják azt is, ahogyan a Szent Család szállást keres, vagy azt, hogy a napkeleti királyok ajándékot adnak a kisednek, sőt a pásztorok néha a napkeleti királyok szerepébe is kerülnek (DÖMÖTÖR 2004). Előfordul, hogy a szereplők, a három pásztor és az öreg egyáltalán nem festenek emberszerűnek, álarcot viselnek. Ezek az elemek feltehetően az antik színjátszás maradványai (EXTERDE–SÁNDOR 2010). A betlehemezésre jellemző, hogy jellegzetes kezdőformulával rendelkezik, majd pedig adománykérő formulával zárják le (DÖMÖTÖR 2004). Papp György szerint a Délvidéken fellelhető naptári ünnepekhez kapcsolódó dramatikus szokás szinte a teljes magyar lakosság struktúráját tükrözi (PAPP 1988). Mindez azzal magyarázható, hogy a délvidéki magyarság sokfelől érkezett erre a vidékre (BODOR–PAKSA 2016). Paksa Katalin összegzése szerint a kutatók a Vajdaság területéről negyven betlehemes játékot gyűjtöttek (PAKSA 2021: 114). Ezek között vannak csonka, töredékes leírások is, viszont ez mégis nagy mennyiségnek bizonyul a magyar nyelvterületről gyűjtött betlehemes játékok számához viszonyítva. A vajdasági betlehemes játékokban megszólaltak és énekeltek az örömhírt vivő angyalok és a kis Jézust köszöntő pásztorok, akiknek száma változó volt. A betlehemes játékok jellemzője, hogy a következő szerkezetet követik: a heverő, alvó pásztorok az angyali szóra felébrednek, tréfás beszélgetést folytatnak, beszámolnak általában adományokkal kapcsolatos álmaikról, és elindulnak Betlehembe. Ezt

követően köszöntik a kis Jézust, akinek ajándékot adnak át, majd tiszteletére táncot is járnak. A Vajdaságban gyűjtött székely betlehemesek a szereplők és a cselekmény tekintetében is nagyban különböznek a Vajdaság többi tájáról való játékoktól (fontos feladata van a Királynak, Király-szolgának is, illetve Szent József és Szűz Mária is aktív résztvevő) (BODOR–PAKSA 2016).

A BETLEHEMEZÉS SZEREPE AZ IDENTITÁS MEGŐRZÉSÉBEN A VAJDASÁGBAN

Szőke Anna tanulmányában megállapítja, hogy annak ellenére, hogy a keleti szocialista államok közül egyedül csak Jugoszláviában nem tiltották a tradíciók életben tartását, a szocialista rendszerben élőket nem igazán foglalkoztatta hagyományaik megőrzése. A tanulmány szerzője szerint mindez azzal magyarázható, hogy a politikai rendszer érdekérvényesítő ideológiai politikáját az anyagi jólét biztosításával és oktatási rendszerével sikerre vitte. Az oktatási rendszerbe új, kitalált ünnepköröket építettek be, az elnemzetietlenítési politika, az életforma nagyarányú változása lassan háttérbe szorította a folklórhagyományokat. Az egyházi ünnepek az elvallástalanodás folyamata során a családi körökbe, zárt ajtók mögé szorultak, de sok helyen még innen is elűzték azokat (SZŐKE 2004). A hétköznapokra eső egyházi ünnepek napján is munkanap volt, a felnőttek a munkahelyükre mentek, a gyerekek iskolába. A napi munka mellett, a hétköznapok egymásutánjában nemigen maradt idő a betlehemesek fogadására, az ünnepek méltó megélésére, a meghittség megteremtésére (BESZÉDES 2012).

A rendszerváltást követően a kistelepülések tudatosan törekedtek az elfeledett hagyományok felélesztésére (SZŐKE 2012). Papp György a *Magyar Szó* napilap hasábjain így nyilatkozott erről az időszakról: „A társadalom ideológiai zártsága most megszűnt, felengedett ez az öt évtizedes nyomás, s azt hiszem, hogy ezek a nagyon nehéz idők is az embereket valamiképpen errefelé fordítják. A betlehemezés reneszánsza egyenlő a vallásgyakorlás reneszánszával, mert lényegében ennek is tanúi vagyunk, felnőttek, nagy gyerekek keresztelkednek meg, lesznek elsőáldozók” (MIHÁLYI 1994b: 11). Bodor Anikó és Paksa Katalin arról írnak, hogy az 1990-es évek körül újra igény támadt az egykor olyannyira kedvelt betlehemezés felújítására, és különféle regionális, illetve Kárpát-medencei betlehemes találkozókra való bemutatkozásra (BODOR–PAKSA 2016). Szőke Anna arról számol be, hogy a Vajdaságban elsőként 1989-ben Topolyán élesztették újjá az utcákat járó betlehemesek játékát. A résztvevők középiskolás fiatalok voltak. Sajnos a házaló betlehemezés szokása akkoriban nem tudott újra évről évre ismétlődő hagyománnyá válni a településen a pénztelenség és az atrocitásoktól való félelem következtében (SZŐKE 2012).

Bodor Anikó népzenekutató Vajdaság-szerte a szokás visszatatanulását szorgalmazta, és segítette a helyi hagyományokat szem előtt tartva. 1994. szeptember 29-én egy betlehemes találkozóra vonatkozó levelében így írt:

„Itt Zentán már négy éve készíték a gyerekekkel karácsonyi népszokásokat és betlehemes játékot. Minden évben bővítjük a repertoárt. Mivel a Zentán gyűjtött betlehemesek már csak töredékek, Horgosról, Királyhalmáról stb. »kölcsonzünk«. [...] Az al-dunai székelyeknél máig élő szokás a huszárok karácsonyi játéka (a betlehemes mellett). A székelykevei csoportvezetőt rá is uszítottam a jelentkezésre. Azért mondom mindezt, mert nem csak egy betlehemes játék létezik, ami újraéledt, vagy ki se halt... Úgy tudom, a dunatáji Gomboson és Doroszlón ma is több betlehemes csoport jár köszönteni...” (BODOR-PAKSA 2016: 346).

Papp György nyelvész, kritikus, szerkesztő, az újvidéki Magyar Tanszék tanára 1971-ben kezdett betlehemes játékokat gyűjteni, majd publikálni (1975, 1994). Anyagának egy része *Jeles napok feledésbe merülő szokásai* címmel elhangzott az Újvidéki Rádió jugoszláviai magyar népköltéssel foglalkozó többrészes adásában (BODOR-PAKSA 2016). Papp György 1994-ben *Betlehemnek nyissunk ajtót!* címmel könyvet adott ki a betlehemes játékok újjáélesztésének, visszatánításának érdekében. A kötet húsz gyűjtést tartalmaz (SZŐKE 2004). Ezekből tizenegy vajdasági betlehemes játék, de ezek mellett a szerző hasznosnak vélte más területekről származó (Alföld, Erdély, Dunántúl, Partium) játékszövegek újrapublikálását is. Silling István szerint a hiánypótló kötet egyik nagy erénye és különlegessége, hogy útmutatást ad a betlehemes játékok betanításához, emellett pedig magyarázatokkal és illusztrációkkal segíti a tárgyi kellékek és a szereplők viseletének bemutatását, azok elkészítési módjának megértését (SILLING 1996). Ennek a kiadványnak a betlehemes anyaga megjelenésének évében több vajdasági településen több népművelőt is a téli dramatikus népszokás felelevenítésére, betanítására készítetett (SZŐKE 2012). A szerző a helyi játékok gyűjtésére a lehető legnépibb forma felkutatására, rekonstruálására szerette volna ösztönözni a hagyományok iránt érdeklődőket (PAPP 1994: 9).

AZ ADAI BETLEHEMES JÁTÉKOK GYŰJTÉSE
ÉS VISSZATANÍTÁSA

Bartók Ildikó tanító 1996-ban gyűjtött betlehemes játékot Molnár Antal adai lakostól, majd a gyűjtést követően gyermekekből álló csoporttal indította újra a házaló betlehemezést Ada utcáin (SZABÓ SZABADOS 2001). Bartók Ildikó a következőket mesélte a gyűjtéssel kapcsolatos személyes indítatásáról:

„Akkoriban azon gondolkodtunk, hogy hogyan lehetne meggyökeresíteni a magyarságot, és innen jött a betlehemes ötlete. A célunk az volt, hogy újra betlehemes csoportokat indítsunk el, akik házakhoz járnak. Innen jött a gyűjtés ötlete, mert saját, adai betlehemes szeretünk volna a gyerekeknek tanítani. Nekem a nagytatám mesélt sokat a betlehemezésről, tőle hallottam erről a szokásról. Végül nem tőle gyűjtöttem fel, hanem a nagymamám testvérétől, Molnár Antaltól. A nagytatám már idősebb volt, ő szerintem azért nem annyira emlékezett rá, meg ő nem is ment olyan sűrűn. Nagytatám inkább kiegészítette a gyűjtést, mert ő nem volt akkora betlehemes, mint Anti bátya. Anti bátya jobban emlékezett, konkrétan elmesélte, hogy hogyan mentek ezek a dolgok. Még fiatalok, gyerekek voltak, addig ők ezt csinálták, és utána évtizedekig semmi, megszakadt ez a hagyomány. Azt mondták akkor, hogy suttyó gyerekek jártak kilenctől tizenöt éves korukig. Megvolt, hogy a falu melyik részén kik mehettek betlehemezni, fel voltak osztva a területek. Ha áttértek egy másik területre, akkor ott verekedés volt. Az ajándékokat szétosztották egymás között. Szívesen fogadták őket, de volt olyan is, ahol elzavarták őket. Templomot vittek magukkal. A nagytatám csinált egy ugyanolyan betlehemet, mint amit anno vittek magukkal. Fából készült, náddal volt a teteje bevonva, papírból volt az óra, kis Jézus volt benne jászolban. Kifordított subát viseltek a pásztorok. A lányok angyalok voltak, de mondták, hogy fiúk is lehetnek, fehér ruhát viseltek” (B. I.).

A Molnár Antal bácsival készített gyűjtést követően, 1996-ban újraindult a házaló betlehemezés Adán.

„1996-ban, a gyűjtést követően, rögtön betanítottuk, és ment is az első csoport. A csoportokat nagy örömmel, nyitott ajtókkal fogadták. Volt, amikor szenteste mentünk, és akkor szívesen fogadtak minket, volt, hogy vacsora közben toppantunk be. Többnyire jelentettük előre a háziaknak, de volt olyan, hogy útközben döntöttük el, hogy néhány

ismerőshöz bekopogunk. Ott is szívesen láttak bennünket. Karácsony előtti héten, mindennap jártunk betlehemezni. Aztán már kérdezték, hogy megyünk-e. Két-három csoport is betanulta, hol az egyik ment, hol a másik. A betlehemezés egy más világból jövő dolog, ma már meg kell tanulni kicsit lassulni hozzá” (B. I.).

Resócki Rolland néprajzkutató 2017-ben készített interjút az 1935-ben született Lakatos Sándor adatközlővel. A gyűjtés során a következőket sikerült lejegyeznie:

„Lakatos Sándor az utolsók közé tartozott, aki Adán még fiatal korában járt betlehemezni. Elmondása szerint a városban öt-hat betlehemes csoport járt egyszerre. Minden csapatnak megvolt a maga területe, és ott adhatta elő a betlehemes játékát. A betlehemesek advent első vasárnapján indultak el, majd december huszonharmadikán fejezték be a házak meglátogatását. Sándor bácsi tízéves kora körül kezdett betlehemezni járni a gunarasi városrészben, ahol az övéen kívül még másik két betlehemes csoport is járta az utcákat. Szombati napok alkalmával a tanyavilágba is kilátogattak, és egészen elmentek Orompartig is. A szöveget novemberben kezdték el gyakorolni és összepróbálni az adai Benák kocsma raktárában, idősebbek felügyelete alatt. A próbák alkalmával többször is figyelmeztették őket, hogy úgy adják elő a játékot, mintha igazi juhászok lennének, ne színészkedjenek. Sándor bácsi elbeszélései szerint egyes társaságokban lányok is szerepeltek, viszont az ő csapatában az angyalok szerepét is fiúk töltötték be. A szereplők között volt egy káplár, három pásztor: Darida, Jakab és az öreg, és két angyal, akik vitték a betlehemet. A káplárnak fején egy hegyes, 30–40 centiméter magas, fehér csákó volt, amelynek a szélét csillogó, díszes papír díszítette, kezében pedig egy fakardot vitt. A pásztorok subát vagy bundát viseltek a szőrösebb felével kifelé fordítva. Arcukra szakállat helyeztek, fejükön pedig subasapkát hordtak. Botjaikra láncot vagy más csörgő alkalmatosságot erősítettek. Az angyalok vastagabb papírból szárnyakat viseltek, ezeket fából készült szerkezetre erősítették, és még fényes papírt rögzítettek rá, fejükön pedig koszorú volt. A visszaemlékezésből az is kiderült, hogy a partizán és szovjet seregek megszállását követően, 1945-ben, sajnos megszakadt a betlehemezés a településen, majd két évre rá már csak két-három betlehemes csoport folytatta ezt a szokást. Sándor bácsi édesapja saját kezűleg készítette azon templomot, amivel csapata járt betlehemezni. Lécekből szögezte össze, és vastag papírral vont be, az édesanyja pedig befestette. A templom belsejébe egy gyer-

tyát és néhány fából készült, festett figurát (Szűz Mária, Szent József és a kis Jézus jászolban) helyeztek. A betlehemben elhelyezett gyertyát mindig a gazda gyújtotta meg” (RESÓCKI 2018).

Resócki Rolland gyűjtőmunkája alapján elmondható, hogy nagy valószínűséggel ahány betlehemes csoport járta Ada utcáit, annyi változatban történt az előadás, de ezeknek a játékoknak a szövege és a fő szerkezete szinte megegyezett. A szokás elhagyását végül jórészt a kommunista ideológia elterjedése okozta. A kommunizmus tanai a gyermekek világában is szerepet játszottak, és az elhivatott kommunista családok gyermekei szétverték a betlehemes csoportok betlehemeit (RESÓCKI 2018).

A MOHOLI BETLEHEMES JÁTÉKOK GYŰJTÉSE ÉS VISSZATANÍTÁSA

Moholon az 1990-es évek elején Miklós Ilona magyartanár nő vezetésével elevenítették fel a házaló betlehemezés szokását, illetve végeztek gyűjtőmunkát. Miklós Ilona így mesélt azokról az időkről:

„A moholi plébános akkoriban Danyi László atya volt, aki nagyon aktív volt, a hitéleten kívül még hagyományápolással is foglalkozott. Amikor 1991-ben munka nélkül maradtam (elfogytak a régi iskola-rendszer szerinti osztályok), lecsapott rám, ha szabad vagyok, akkor csináljak valamit az egyház keretein belül. Én el sem tudtam képzelni, hogy mit lehet itt csinálni. És akkor eszembe jutott, hogy gyerekkoromban karácsony előtt mindig jártak nálunk bundás, láncos, csörgős, nagyon hangos betlehemesek, akiktől én igen félttem. Akkoriban a nagyszüleimnél laktunk, és azok a régi típusú magas ágyak voltak a hálószobában. Én bebújtam oda, és onnan néztem az előadást. Ami megmaradt bennem, hogy hosszú, szőrös subában voltak meg csizmában meg láncos bot volt náluk. Nagyon hangosak voltak, meg bepiszkáltak a bottal az ágy alá. Csak férfiak voltak, az angyal szerepét is férfiak játszották. A betlehem szárból készült – az úgy megvan bennem, most, hogy a tetejét szárból vagy csuhéból készítették, arra nem annyira emlékszem –, a kis jászolra emlékszem, égett benne a gyertya. A betlehemezőket a nagymamám süteménnyel, almával, dióval várta. A diót a nagymamám mindig befestette, legtöbbször aranyszínűre. Amit aztán láttam a karácsonyfán is. Karácsonyfa sem fenyőfa volt gyerekkoromban; a tüskés, koronatövises ágakat bevonta a nagyanyám krepp-papírral, és még ki is volt cakkozva. Volt olyan, hogy szalonnát meg kolbászt

kínáltak a betlehemezőknek. Félttem tőlük, de csak volt valami erős izgalom, vonzó bennük. A betlehemezés nagyon sokáig élt Moholon, egészen az 1960-as évekig. Ez a gyermekkori emlék adott indítást a házaló betlehemezés hagyományának felújításához, de akkor hirtelen nem tudtam, hogy honnan is kellene gyűjteni, mit is csináljak. Mivel akkoriban már jelentek meg kiadványok Magyarországon, így sok betlehemes játék szövegéhez hozzá lehetett jutni. Összeollóztam kettő-háromból egy szöveget, és 1991 decemberében elindítottuk a faluban az első betlehemes csoportot. A következő években egyre többet lehetett hallani a betlehemezésről, majd megjelent Papp György *Betlehemnek nyissunk ajtót!* című kötete is. Dani atya 1993-ban koprédikálta, hogy ha valaki tud vagy ismer olyan személyt, aki régen betlehemezett, akkor jelentkezzen. Így találtunk rá Vlasity Pálra, aki Moholnak a Papp Pista fertálya nevű részén élt. Ez nagyon-nagyon szegény negyed volt abban az időben. Egy elég rövid betlehemes sikerült felgyűjtőnk, ami talán azért lehetett rövid, mert az volt a betlehemes csapat célja, hogy minél több helyre eljussanak vele. A gyűjtést követően ezt a betlehemes játékot tanítottuk meg a gyerekeknek” (M. I.).

Boja Patyi Sarolta 2012-ben ismét gyűjtőmunkát végzett az akkor nyolcvannégy éves Vlasity Pál moholi lakosnál. Ekkor a gyűjtő a következőket jegyezte le: „Vlasity Pál 1928-ban született Moholon, földműves szülők gyermekeként. Emlékei szerint ő az 1940-es évek elején járt betlehemezni. A játékot az idősebbektől tanulta meg. A betlehemezésben 8-9 éves kortól vettek részt a gyerekek, akár 15 éves korukig is” (elmondta Vlasity Pál, szül. 1928-ban; gyűjtötte Boja Patyi Sarolta 2012-ben).

Vlasity Pál a 2012-es gyűjtés alkalmával így mesélt a betlehemezés hagyományáról:

„Mikó gyerekek vótunk, jártunk betlehemet mondani, házru házra. Oszt aztán úgy, hogy nem birtunk mink a fölvgébe menni, mer vót négy hirdetés. Vót Kutyahégy, vót Újfalú, vót Pap Pista fertály, vót mit tudom én mi [Disznóhát]. Akkó nem lehetett, hogy mink menjünk a fölvgébe betlehemet mondani, mer akkó egymás betlehemjit összetörtük. Subába, rossz kabátokba, bundába, sapkába vótunk fölötözve, nem szép ruhába. Vót ahun bēengedtek bennünket, ha esett az eső, sár vót, akkó nem engedtek bē bennünket. Vót olyan hely, hogy ēbújtak (a háziak), nem gyüttek elő, akkó lēvettük a kóbászt a füstölőru, vót olyan szabad füstölő, egy szalat, oszt hazagyüttünk, megēttük. A betlehem fábú készüt. Akkó benne vót a kis Jēzus, feküdt a jászolba, bir-

kák vótak benne, még két angyal azt vitte” (elmondta Vlasity Pál, szül. 1928-ban; gyűjtötte Boja Patyi Sarolta 2012-ben).

Hosszú évek után, 1991-ben indult újra a házaló betlehemezés Moholon. Azok, akik szerették volna fogadni a csoportot, a plébánián jelezhettek szándékukat. Miklós Ilona így emlékszik vissza azokra az időkre:

„Több mint száz helyre kellett menni. Advent elején kezdtük az utcákat járni a gyerekekkel. Nekem máig napig az a legmeghatóbb élmény, hogy akkor idehallatszott Vukovár bombázása, beremegtek a bádog nagykapuk, a kutyák vonyítottak, de mi akkor is mentünk. Mindenki, szinte a fogadók kilencven százaléka megkönnyezte, és a gyerekek ettől meg voltak hatódva, hogy ők milyen nagy dolgot csinálnak. Az az első csoport még a mai napig is emlegeti, hogy milyen gyönyörű élmény volt” (M. I.).

Az 1990-es években házaló betlehemezők, Lévai Hényel Beáta (angyal), Horváth Recsó Gyöngyi (angyal), Grádl Kornél (öregpásztor) és Dávid Vilmos (kisbojtár) így emlékeznek vissza a csoport indulásának körülményeire:

„1991-ben alakult meg a csoport, Ilona tanárnő hívott össze bennünket. Ilona tanárnő mellett Laci atya volt, aki ezt szorgalmazta. A plébános nélkül ez nem ment volna. Mindent, amit csak lehetett, elindított a faluban. Elindította a kórust, a betlehemezést, a Betlehemesek Találkozóját. Mindent támogatott” (Fókuszcsoport 2023).

A csoport tagjainak elmondása szerint minden évben próbafolyamat előzte meg az örömhír hirdetését, majd egész adventben járták a falu utcáit:

„Mindig a hittanteremben voltak a próbák. A próbákon Ilona tanárnő és Bartuc Szilvi bácsi voltak ott. Szilvi bácsi is útmutatást adott abban, hogyan mondjuk a szöveget, hogyan hangsúlyozzunk. Először mindig az atyának játszottuk el a betlehemezést, ez volt a főpróba. Minden évben először a kántorhoz mentünk, majd onnan indultunk el a faluba. Mindennap délután négy-öt körül kezdtünk. Tíz óra volt, mire hazaértünk. A lányokon fehér lepedő volt. Fejünkön aranysárga koszorú. A páztoroknak nagy subájuk volt meg kucsmájuk, szakálluk és botjuk is. Egész adventben jártuk a falut, majd minden évben utoljára az éjféli misén adtuk elő a betlehemes” (Fókuszcsoport 2023).

A falubeliek mindig nagy szeretettel várták a betlehemezőket:

„Volt egy programterv, ami szerint haladtunk, de számtalanszor előfordult az, hogy meghallották, hogy járjuk az utcákat, és kérték, hogy menjünk be hozzájuk is. Tehát sokszor spontán is bementünk valahova. »Állj meg, gyere be!« Azért húzódtott el olyan sokáig, mindennap este kilenc-tíz óra körül fejeztünk. Kértük is, hogy a templomban hirdessék ki, hogy mi bárhova elmegyünk, és nem kérünk pénzt ezért” (Fókuszcsoport 2023).

A betlehemezők tizenéves gyermekek voltak, de fiatal koruk dacára nagyon jól érezték, mennyire fontos volt az embereknek akkoriban, hogy fogadhatták őket.

„Nagyon jól emlékszem arra, hogy bementünk egy nénihez, aki, miközben hallgatott bennünket, elkezdett sírni, mert nem volt pénze. Mondtuk neki, nem baj, néni, nem azért jöttünk! Magának csak egy a dolga, hogy legközelebb is szóljon, majd jövünk jövőre is!

Azok nagyon înséges idők voltak, de ennek ellenére mindenki adni akart abból, amije volt. Volt olyan, hogy a pásztorok nyakába hurkát meg kolbászt akasztottak. Volt olyan is, hogy egy-egy szál kolbászt kaptunk. Sírtak az emberek. Mi is felfogtuk gyerekként, megható is volt. Az emberek nagy szeretettel vártak, készültek erre. Az emberek ki voltak éhezve ezekre az alkalmakra. Úgy vették, hogy áldást vittünk a házra, hogy vittük a fényt. Megérintett bennünket. Sok nagyon szegény emberhez mentünk. Nagyon sok érzelem volt akkoriban az emberekben. Megérintett bennünket is sokszor sok minden. Volt, ahol alig volt hely, az angyalok be sem fértek. De azért feltaláltuk magunkat. A mi utcánkban volt olyan, aki összegyűjtötte magához a környékbeli gyerekeket, és úgy vártak bennünket. Az öregek sokszor felismerték a betlehemes játékot, és nagy örömmel mondták, hogy fiatalkorukban ők is jártak betlehemezni. Azt is mondták, hogy én az vótam, én te vótam, én az öreg vótam...” (Fókuszcsoport 2023).

A hagyományt elsőként felelevenítő csoport tagjai éveken át járták az utcákat. Ennek ellenére nem untak rá a népi színjáték bemutatására:

„Nem, nem untunk rá. Azért hagytuk abba, mert jött egy fiatalabb csoport, és leváltottak bennünket. Nem untunk rá, csak jött egy generációváltás” (Fókuszcsoport 2023).

A csoport tagjai évtizedek elteltével is nagyon szívesen emlékeznek vissza a betlehemezés évekre, és nagy lelkesedéssel mesélnék róla. Legkedvesebb emlékeiket így idézték fel:

„A betlehemesek körében nagyon jó közösség, társaság alakult ki. A falubeliek megállítottak bennünket az utcán, hogy gyertek be, és szívesen fogadtak bennünket. Azok az otthonok, azok az emberek, ahogyan vártak! Nekem még mindig villannak be képek azokról a házakról, családokról. Hogy az emberek milyen boldogok voltak, hogy sírtak! Szeretettel vártak bennünket, minket ez meghatott, és szeretettel mentünk is. Volt olyan, hogy annyi jelentkező volt, hogy nem jutottunk el mindenhova. Megvolt a hangulata, hogy azokon a téli délutánokon mindenki megfogta a kis batyuját. Az ünnephez hozzátartozott. Nekünk ez olyan természetes lett, hogy adventben megyünk betlehemezni. Nagyon sokat nevtünk. A subák csak úgy rázkódtak! Énekeltünk az utcán, és hallották, hogy jövünk. Nekünk ez olyan természetes lett, hogy megyünk betlehemezni. Nagy beleéléssel játszottuk” (Fókuszcsoport 2023).

Szintén Moholon végzett gyűjtőmunkát Tényi Tóth Erika tanítónő, aki a népdalok szeretete által és népdalkórusok vezetőjeként kapcsolatba került Bodor Anikó népzene kutatóval, gyűjtővel. Ez adta az indíttatást számára ahhoz, hogy adatközlőket keressen a faluban:

„1999-ben megtaláltam a falu szélén, Újfaluban, a legutolsó utcában Mac Lajos bácsit. Újfalu városrész a Tisza mellett, Péterréve felé található. Az a legősibb része Moholnak. Oda költöztek leghamarabb a magyarok. Lajos bácsi tősgyökeres moholi volt. Elmentem az osztályommal ehhez a bácsihoz egy délután. Szeretettel fogadott. Magánóra vettem fel, és ezt a betlehemeset betanítottam a gyerekeknek is. Bodor Anikónak is leadtam a gyűjtésemet, ő pedig aztán továbbadta a Magyar Néprajzi Múzeumba. Azt mondta, hogy ebben a gyűjtésben honfoglaláskor előtti dallamok vannak. És hogy ez egy nagyon értékes betlehemes. A mai napig ezt tanítom a diákjaimnak. Mac Lajos bácsi azt mesélte, hogy megvolt, hogy Moholon melyik csapat járja az utcákat. Nem mehetett az újfalusi gyerek be a másik falurészbe, mert össze is verekedhettek a résztvevők. Komoly viták folytak abban az ügyben, hogy kié lesz az a falurész. Vitték az örömhírt mindenfelé. Egész az éjfélig miséig járták a falut, majd aztán mentek az éjfélig misére. Édességeket, egy kis pénzt kaptak, mindennek örültek. Csak fiúk jártak, három

angyal és három pásztor. Aztán én korigáltam ezen, mert a kislányok is szerettek volna szerepelni. Lajos bácsiék egy templom alakú betlehemet vittek magukkal. Lajos bácsi a *Mikor Máriázás* szokásáról is mesélt. A fiúk és a lányok együtt mentek a faluban házról házra, és úgy énekelték a *Mikor Máriának az Úr anyyala...* kezdetű dalt. Kaptak egy kis édességet, ezt-azt. Ezt is egész adventben az éjféli miséig” (T. T. E.).

BETLEHEMEZÉS, LOKALITÁS, KÖZÖSSÉG

A lokalitás a társadalmi élet sajátossága és megkülönböztető jegye. Appadurai megközelítése szerint a lokalitás sajátos fenomenológiai minőség, melynek meghatározó elemei az interaktivitás, a közösséghez kötöttség és a viszonylagossá vált kontextusok közötti kapcsolatsor. Elmélete alapján a lokalitás mindenekelőtt kapcsolatokat és kontextusokat jelent, amely a cselekvőerő, a társulási hajlam és a reprodukтивitás különböző változataiban juthat kifejezésre (APPADURAI 2001: 3). Said kiemeli, hogy az Appadurai-féle lokalitás fogalma tulajdonképpen a kulturális identitás egy lehetséges értelmezési módjára mutat rá. Azt is kifejti, hogy a kulturális identitást nem egyszerűen megkapjuk, hanem azt kollektíven megkonstruáljuk, tapasztalataink, emlékezetünk, tradíciók, kulturális, politikai és társadalmi gyakorlatok, kifejezésformák sokféleségéből (Saidtól idéz NAGY 2005: 6). A lokalitás csak több dolog egymáshoz való viszonyában, kötődésében és másoktól való megkülönböztethetőségében jelenik meg. Létezése nem magától értetődő, a lokalitás folyamatos újrateremtést igényel. Appadurai felfogása szerint a helyi tudás valójában többnyire annak ismerete, hogy a lokalitás és az ahhoz kapcsolódó lokális szubjektumok hogyan teremthetők meg, illetve teremthetők újra a folytonos változás, a szorongás, a társadalmi elhasználódás, a minket körülvevő bizonytalanság közepette (APPADURAI 2001: 6). A lokalitás sérülékeny, határai módosíthatóak, tehát azt őrizni, óvni szükséges. Ebből következik, hogy valamennyi közösség, amennyiben fennmaradásáért küzd, általában rituális formában igyekszik biztosítani határainak felügyeletét. Végül a tér és az idő, a megjelenítés és a cselekvés összetett és átgondolt gyakorlata által a rítus önmagában is társadalmi értelmet nyer és lokalizálódik (NAGY 2005: 6). A közösség fogalmába beletartozik, hogy a szóban forgó embercsoport élete közös mintázat szerint szerveződik, melybe a szálakat az együttélés helye és ideje szövi. Az előttünk lévő generációk valahogyan vélekedtek a világról, világgépüket pedig a következő generációk örökségként kapják meg. A közösség tagjai egy olyan világgéppel rendelkeznek, ami az adott közösség sajátja, és létének elengedhetetlen feltétele (NAGY 2005: 7).

Adán és Moholon az 1990-es években a betlehemes játékokat gyűjtő és azok visszatartását végző interjúalanyok kiemelték, hogy tevékenységüket többek között a közösségteremtő igény, a *gyökerek* megtalálása, az identitás megerősítésének szándéka vezérelte. Az 1990-es években fennálló politikai és társadalmi problémák okozta bizonytalanság közepette a hagyomány, a *rituálé* visszatartásával, az előző generációk világképének felelevenítésével megkísérelték a lokalitás újratereztetését és megerősítését.

A BETLEHEMEZÉS ÉS A FOLKLORIZMUS

A folklór angol eredetű szó, melyet William John Thoms 1846-ban említett először. Folk-lore alakban használta, magyarra fordítva „népi tudás” értelemben. A meghatározás az idők folyamán számos jelentésárnyalattal bővült, de összességében elmondható, hogy beletartozik a hagyományos, közösségi, népi kultúra, művészet fogalma. A folklór kifejezés a magyar szóhasználatban is eléggé széles körű fogalomként honosodott meg. Elsődlegesen a parasztság szellemi kultúrájának egészét jelenti, és ezen belül pedig főként a következő területekre utal: népköltészet, népzene, néptánc, népi játék, népművészet (KATONA 1998). A 19. századtól kezdődően a 20. század közepéig a népi kultúrára hagyományként tekintettek, mely hatását a jelenben fejti ki, gyökere pedig a múltból ered. Ezt követően azonban bekövetkezett az a kor, melyben a hagyomány elvesztette kapcsolatát a mindennapi élettel, annak megszervezésével, és ettől kezdtek olyan értékek látni, amit ápolni kell. Az ápolás és őrzés szándéka viszont a hagyományt kiszakította eredeti környezetéből, és a színpadot tette meg annak helyszínévé. Ezt a jelenséget a néprajzi szakirodalom a folklorizmus terminusával írja le (JAKAB-VAJDA 2018). Guszev szerint „a folklorizmus a folklór olyan körülmények között történő adaptációjának, reprodukciójának és transzformációjának társadalmilag meghatározott fejlődési folyamata, amelyek különböznek a hagyományos folklór kialakulásának és létezésének körülményeitől” (GUSZEV 1983: 440). A folklorizmus során a hajdani faluközösség életvitele által körülhatárolt hagyományos kultúra a közösségen kívül álló, az eredeti közösség számát többszörösen meghaladó nézőközönség elé került. Ettől kezdve a népszokás élettere már nemcsak a hagyományos élet, hanem a színpad lett. A megváltozott környezet miatt a szokás gyakorlati haszna más vonatkozásban mutatkozik meg. A kisebb falusi közösségek életének szervezése helyett a közösség kialakítását, a közösségi eszmény hirdetését, egy közösséghez való tartozás érzését szolgálja. Mindezt nem kötelező szabályként, hanem kulturális élményként, látványként áttelesen próbálja közvetíteni. Elmondható tehát, hogy a különböző népszokások a folklorizáció, az új színpadi életter ellenére bizonyos szempontból

megőrizték társadalomszervező funkciójukat. A folklór mint egyedi kultúra megszűnt. A népszokások – így a betlehemes játékok – színpadon való bemutatása feltartóztathatatlan jelenség. Bíró és Gagyí szerint azonban ez a folyamat a folklór számára mindenképpen egy olyan lehetőség, „mely lelki- és szellemi világunkba, tudatunkba való beépülését és megmaradását továbbra is biztosít(hat)ja” (BÍRÓ–GAGYI 1987: 160).

BETLEHEMESEK TALÁLKOZÓJA MOHOLON

A Vajdaságban az 1989-es évet követően a régi vallási hagyományok felelevenítésére elemi erővel tört fel az igény (BESZÉDES 2012). A népi kultúra és kiemelten a betlehemezés magyarországi felértékelődése nyomán a határon túli területeken is egyre népszerűbb lett a betlehemezés (GÁTI 2018). Tóthfaluban 1994-től a plébánia diákotthonában betlehemes tábort szerveztek. A táborba hattagú V. és VI. osztályos diákokból szervezett csoportokat vártak (lehetőség szerint két lányt és négy fiút) pedagógus kíséretével. A résztvevők a tábor ideje alatt elsajátítottak egy teljes vajdasági betlehemes játékot, és elkészítettek egy, a vidékünkön meghonosodott betlehemet (MIHÁLYI 1994a).

Az 1994-ben megrendezett tábor népszerűségéről így nyilatkozott Szöllősy Vágó László, az egyik szervező:

„Kellemesen meglepett a hatalmas érdeklődés a betlehemező tábor iránt. Hattagú csoportokat állítottunk össze a jelentkezőkből, nyolc ilyen csoportban 48 általános iskolás ismerkedhet meg a betlehemi népszokásokkal csütörtöktől vasárnapig. Olyan nagy volt a jelentkezők száma, hogy december elején meg fogjuk ismételni a betlehemező tábort újabb 48 résztvevővel” (GERGELY 1994).

Részlet az 1997-es tábor felhívásából:

„Fontos: elsősorban az angyaloknak (de lehetőleg a pásztoroknak is) jó hangú, jó hallású gyermekek felelnek meg. A csapatok megtanulnak egy betlehemes játékot (szöveg, dalok, táncok), és elkészítenek egy komplett betlehemet, amit majd magukkal vihetnek” (*Magyar Szó* 1997. november 13.: 10).

Nem a tóthfalusi tábor volt az egyetlen rendezvény, amely a betlehemezés hagyományát igyekezett feleleveníteni. Moholon a betlehemezés felújításának érdekében regionális találkozót szerveztek, aminek ötlete Danyi László plébános úr nevéhez köthető (BESZÉDES 2012). A plébános úr Csonoplyán

kezdte meg papi szolgálatát, majd 1989-ben a szabadkai püspök váratlanul Moholra helyezte át. Csonoplyán az akkor fiatal, életerős pap sok újítást vezetett be, hogy visszahívja a hívőket a templomba. Látványos miséket rendezett, búcsújárást szervezett Doroszlóra, új elemeket illesztett be a lourdes-i kilencedbe, a Szent Család-járás szokását is felújította, valamint az úrnapi szertartásba is újítások kerültek. Miután Moholon kellett folytatnia papi szolgálatát, továbbra is a csonoplyai gyakorlat alapján igyekezett megszervezni az egyház életét. Laci atya többféle tevékenységével is hozzájárult a vajdasági magyar folklórkutatáshoz. Azon elgondolása, hogy a néphagyományokat bevonja a vallási élet megszervezésébe, Moholon termékeny talajra talált. A helyi tradíció megújítása alapján a faluban újjászervezte a búcsújárás és a betlehemezés szokását is (BESZÉDES 2012). Moholon az első Betlehemesek Találkozója 1993-ban került sor.

„Bennem gyermekkorom betlehemezésesei elevenednek meg. Még vannak emlékeim azokból az időkből, amikor elevenen élt szülőfalumban ez a csodálatos népszokás. Ez a lelkiület élt bennem, amikor megtaláltam azokat az embereket, akikkel kiöltöttük ezt a találkozózt – ezekkel a szavakkal köszöntötte többek között Danyi László plébános a Betlehemesek II. Találkozója összesereglett közönséget és a fellépő csoportokat a moholi Művelődési Ház színháztermében” (GERGELY 1995).

Danyi László plébános úr mellett a rendezvény másik fő szervezője Miklós Ilona magyar nyelv és irodalom szakos tanárnő volt, aki így emlékszik vissza az első találkozó létrejöttére:

„1993-ban elhatároztuk, hogy jó lenne megszervezni egy betlehemes találkozót, mert értesültünk róla, hogy sokfelé felújították már ezt a hagyományt. A rendezvény önerőből került megszervezésre, úgy, hogy gyűjtöttünk segítőköt, támogatókat. Volt egy nagyon lelkes asszonykórusa akkor a Csobolyó egyesületnek (akkor még nem alakultunk meg hivatalosan, de kialakultak a csoportok), ők nagyon sokan segítettek. Bartucz Szilvi bácsi is nagyon sokat segített a szervezésben. Ő tanította meg nekünk, hogy mi mindenre kell gondolni a szervezés kapcsán. Kétnaposra szerveztük a találkozót. Első nap volt a bemutatkozás, második nap közös szentmisén vettünk részt. Aztán pedig ebéd volt, otthon mindenki megvendégelte a saját vendégeit. A gyerekek és a csoportvezetők házaknál voltak elszállásolva. Kilenc csoport volt az első találkozóon: Horgosról (két csoport), Adáról, Zentáról (két csoport), Egyházaskérről, Zentagunarasról, Moholról és Székelykévéről. Nagyon nagy sikere volt. A betlehemesek megnézték egymás előadását, és a helyiek is eljöttek megnézni a csoportokat. Az első két talál-

kozón a templomban volt a bemutatkozás, meg az utolsón is. A többi évben pedig a színházteremben. Egy évben segített nekünk az iskola, rendelkezésünkre bocsátották az osztálytermet, ott öltöztek át a gyerekek. Vasárnap a közös ebéd az iskola konyháján volt” (M. I.).

A moholi betlehemes csoport tagjai, akik akkoriban tizenévesek voltak, így emlékeznek vissza a találkozóra:

„A találkozón megnéztük a többi csapatot. Ott volt alkalom barátkozni is, a környékbeli: péterrévei, kanizsai, temerini gyerekekkel. Volt, hogy vendégeket is fogadtunk, és nálunk aludtak a betlehemes csoportok tagjai. Aztán vasárnap volt mise és záróünnepség is. Volt, hogy díjat is kaptunk, vagy az egyes szereplőket emelték ki a csoportból” (Fókuszcsoport 2023).

Boja Patyi Sarolta és családja az 1990-es években vendégfogadóként csatlakozott a rendezvényhez:

„Nálunk két torontálvásárhelyi lány volt vendégségben. A szervezők azt is figyelembe vették, hogy olyan korú gyerekek kerüljenek hozzánk, mint amilyenek mi is voltunk. Ez a 90-es évek eleje lehetett. Bennem ez gyermekfejjel úgy maradt meg, mint közösségalkotó barátkozás. Aztán hosszú ideig tartottuk még a lányokkal a kapcsolatot. Mivel nálunk voltak vendégségben, mi is megnéztük azokat az előadásokat, amiket eljátszottak a templomban. Tehát valamiféle közösségépítő jellege volt ennek, amikor visszatartották a betlehemezést. Nekem szép emlék” (B. P. S.).

1995-től a Moholon két évente megrendezésre kerülő Betlehemesek Találkozója a budapesti Nemzetközi Betlehemes Fesztivál regionális szemléjévé vált.

„A második találkozó alkalmával a Vajdasági Magyar Folklórközpont segítségével felvettük a kapcsolatot Budapesttel. Ezzel adtunk még egy plusz motivációt a csoportoknak, akik a zsűri értékelése alapján megérdemelték, azok eljutottak Budapestre, a Kárpát-medencei betlehemesek találkozójára. Mi, moholiak kétszer voltunk Budapesten az első csoporttal. Az egy kétnapos jutalom volt. Ott minden csoport bemutatta a saját betlehemes játékát, majd elvitték a csapatokat különböző intézményekbe, ahol úgy gondolták, hogy várják a betlehemeseket” (M. I.).

„A bírálóbizottság, a Vajdasági Magyar Folklorközpont és a jelen levő csoportok közös megállapodása alapján négy betlehemező csoport képviselheti Vajdaságot a jövő hét végén Budapesten sorra kerülő Kárpát-medencei betlehemesek találkozóján” (GERGELY 1999b).

A kétévente megrendezésre kerülő találkozót a moholiak főként önerőből, összefogással szervezték meg. Az évek során egyre több és több fellépő csoport érkezett a rendezvényre.

„A 93-as, 95-ös és 97-es találkozót önerőből szerveztük meg. A harmadik, majd a negyedik találkozón már több száz, 300–400 résztvevő volt. A 2003-as, ötödik találkozóra az Illyés Alapítványtól kaptunk támogatást. Akkor már egyre nehezebb volt önerőből összegyűjteni a szükséges pénzt. Ez hatalmas anyagi terhet rótt ránk. Amikor szerettem volna belekezdeni a hatodik találkozó megszervezésébe, sajnos, nem kaptuk meg az Illyés Alapítvány támogatását, így le kellett fűjni a rendezvényt. Sajnálatos módon helyhiánnyal is küzdöttünk akkori-ban. Nem volt székházunk, mindig könyörögnünk kellett, hogy valahová beengedjenek bennünket” (M. I.).

A Betlehemesek Találkozóján minden alkalommal szakbizottság véleményezte a csoportok előadását:

„Minden évben zsűritagokat hívtunk, hogy értékeljék a csoportok munkáját. A zsűri tagjai dr. Burány Béla, mgr. Bodor Anikó, dr. Papp György és dr. Jung Károly voltak. A zsűri elnöke Burány Béla volt. A zsűri mindenkinek elmondta az értékelését. Szemle volt, értékelést mondtak el, csak a legjobb csoportok lettek kiemelve, illetve azok, akik szépen énekeltek, jól mondták a szöveget. A mi csoportunkban az egyik fiúnak tipikus, falusias erős hangja volt. Ki is lett emelve, és díjat is kapott” (M. I.).

A *Magyar Szó* napilap a Betlehemesek V. Moholi Találkozójáról készült tudósításában olvasható: „A szemlén nincs értékelés vagy rangsorolás, azonban vendégeskedik egy szakzsűri – idén dr. Papp György, dr. Burány Béla és Bodor Anikó összetételben –, akik megtekintik a csoportokat, és szakmai véleményt mondanak a látottakról” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

„Az értékelés során a zsűri figyelembe veszi a fellépők viszonyulását a hagyományokhoz, a szövegmondást, az éneklést, egyszóval a teljes produkciót értékeli” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

A szakbizottság tagjai a részt vevő csoportokat és azok vezetőit a helyi betlehemes, illetve egyéb karácsonyi szokások felkutatására, gyűjtésére próbálták ösztönözni. Emellett az autentikus és életszerű előadásmódot hangsúlyozták és díjazták.

„Fejünkre olvasták, hogy amit figyelni kell, az nem a vallásos történet, hanem ami rátapadt, amikor kikerült az utcára. Szegény péterréveieket sajnáltam, mert úgy a fejükre olvasták, hogy mit akarnak ezzel a temp-lomi szöveggel. Mert abban végig az volt. Utána ők is gyűjtöttek sajátot” (M. I.).

„A parókiára behívtak bennünket, és ott véleményeztek. A természetességet értékelték, azt, hogy a szereplők átéljék a játékot, szépen énekeljenek, érthetően beszéljenek. Ne beszéljenek irodalmi nyelven, hanem falusi nyelven szólaljanak meg, például használva a középzárt ë-t. Fontos volt a színpadi felállás. Az egyszerű falusi gyerekek nem volt gond, hogy istállóban volt a Jézuska, hiszen ők is sokat megfordultak az istállóban otthon” (T. T. E.).

„A zsűritől várjuk el, hogy véleményét úgy fogalmazza meg, hogy az pozitív irányban fejlessze a hagyományápolást és a néprajzi gyűjtést. A betlehemezők csoportjainak továbbra is az a célja, hogy minél jellegzetesebb eredeti anyagot gyűjtsenek közvetlen környezetükből, és hogy ezt játékaikban felhasználják, megőrizzék – mondta Miklós Ilo-na szervező” (RAFFAI 1995).

„Külön örömmel látnánk a helybéli szokások bemutatását. Ha erre nincs lehetőség – nem tudnak eredeti anyagot gyűjteni, mert vagy nem alakultak ki ezek a szokások, vagy már végleg kihaltak –, törekedjenek arra, hogy eredeti gyűjtésekből válasszanak, és ezt minél autentikusabban mutassák be” (Magyar Szó 1997. október 7.: 8).

„A szemle ösztönözte viszont a verseci, a maradéki, a temesvajkóci (Vlajkovac) és az erzsébetlaki csoportokat idén a gyűjtésre és szereplésre” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

A Betlehemesek V. Találkozóján, 2001-ben Bodor Anikó zsűritaggal készített interjú arról tanúskodik, hogy a szemlék során adott szakmai útmutatások meghallgatásra találtak:

„Az első találkozóhoz viszonyítva óriási fejlődés tapasztalható – értékelte az idei betlehemes játékokat Bodor Anikó. – Sok jó betlehemes játék került elő, öt-hat olyan, amilyennel eddig még nem találkoztunk, a Dél-Bánátból, a Szerémségből érkezett csoportok előadásában bemutatott játékokra gondolok. A szombaton bemutatott játékok a korábbi években látottakhoz viszonyítva létszerűbbek lettek. Összegezve annyit jelent, hogy nemcsak anyagában, hanem előadásában is javult a találkozó. Szakmailag jó eredmény, hogy ennek a moholi kezdeményezésnek hatására kutatnak a felkészítők. A szórványban még a negyvenes, ötvenes, sőt a hatvanas években is élt ez a hagyomány egyes helyeken, így nem is túl nehéz ezt életre kelteni, hiszen felkereshetők még, és emlékeznek azok, akik valamikor játszották ezeket a karácsonyhoz kötődő szokásokat. Meglepően sok a betlehemes játék Vajdaságban, komoly értékek kerültek elő ezen a találkozón is. Polgárosodó világunkban elmaradnak a szokások, összefolynak a munkanapok és az ünnepnapok, pedig az ünnepeket is meg kell tudni ünnepegni. Nagy értéke a találkozóknak, hogy életre keltsük az ünnepeket” (Magyar Szó 2001. december 4.: 11).

ÖSSZEGZÉS

Művelődéstörténetünkben igen jelentős, az identitás megtartását szolgáló nélkülözhetetlen, komplex közösségformáló erő a kalendáriumi év ünnepi gyakorlata. TÖMÖRY és SZÁSZ (2009) szerint a betlehemes játék eredeti közegében, a paraszti világban megerősítésül szolgált a hit és erkölcs vonatkozásában – és mint ilyen hozzájárult a lokalitásteremtéshez. A lokalitás érzelmek struktúrája, a társadalmi élet sajátosságának tekinthető, létezése azonban nem nyilvánvaló, hanem igényli a folyamatos újrateremtést (APPADURAI 2001). Az 1990-es években végzett gyűjtőmunkájukról, illetve a betlehemes játék visszatanításáról mesélő interjúalanyok kiemelték, hogy többek között a közösségteremtő igény, a *gyökerek* megtalálása, az identitás megerősítésének szándéka vezérelte munkájukat. Az 1990-es években moholi utcákat járó betlehemező csoport tagjainak visszaemlékezései alapján elmondható, hogy a hagyomány felújítása valóban hozzájárult ahhoz, hogy megerősítse a falubelieket hitükben, hovatartozásukban, lokalitásukban. A betlehemezés szokásának felelevenítése nemcsak helyi, hanem regionális szinten is hozzájárult a lokalitás megszervezéséhez. A moholi betlehemes találkozó megálmodói felismerték, hogy a színpadra vitt népi kultúra egyfajta csoportszerveződést indít el, amire az akkori társadalmi és politikai viszonyok között igen nagy szüksége volt a vajdasági magyar közösségnek. A rendezvény a színpadot tet-

te meg a betlehemes játékok színhelyévé, ugyanakkor a találkozók alkalmával mégsem a folklorizmus, a színpadi lét került fókuszba. A szervezők és a néprajzi szaktudással rendelkező zsűritagok az eredeti gyűjtések jelentőségét, azok értékeinek felismerését, az ünnepnapok megélésének fontosságát hangsúlyozták. A résztvevőket építő jellegű tanácsokkal látták el, az autentikus előadásmódot díjazták, és további néprajzi gyűjtőmunkára biztatták a jelenlévőket. A rendezvény célja tehát nem a folklorizmus, a népi kultúra színpadi népszerűsítése volt, hanem azon gondolat megerősítése, hogy a betlehemezés egy megújulni képes organikus, ünnepi hagyomány, amelyet vissza lehet plántálni saját közegébe.

INTERJÚALANYOK ÉS A BESZÉLGETÉS IDŐPONTJA

B. I.	Bartók Ildikó (2023. május 2.)
B. P. S.	Boja Patyi Sarolta (2023. augusztus 2.)
M. I.	Miklós Ilona (2023. április 14.)
T. T. E.	Tényi Tóth Erika (2023. május 21.)
Fókuszcsoport	A fókuszcsoportos interjú résztvevői (2023. május 13.):
D. V.	Dávid Vilmos
G. K.	Grádl Kornél
H. R. Gy.	Horváth Recsó Gyöngyi
L. H. B.	Lévai Hényel Beáta

IRODALOMJEGYZÉK

- APPADURAI, Arjun 2001. A lokalitás teremtése. In: *Regio*, 3., 3–31.
- BESZÉDES Valéria 2012. Az egyéniség szerepe a szokásmodell kialakításában.
In: *Hid*, 5., 101–110.
- BÍRÓ Zoltán – GAGYI József 1987. Egy új szempont esélyei. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- BODOR Anikó – PAKSA Katalin 2016. *Vajdasági magyar népdalok V*. Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta
- DÖMÖTÖR Tekla 2004. *Naptári ünnepek – népi színművészet*. Neumann Kht., Budapest
- EITLER Ágnes 2023. *A színpadra vitt népi kultúra szerepe a lokalitás szervezésében. Összehasonlító néprajzi vizsgálat*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

- EITLER Ágnes 2025. *Színre vitt népi kultúra. A lokális szervezésének kortárs modellje.* (Életmód és Tradíció 20). HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest. <https://doi.org/10.61380/978-963-567-077-2>.
- EXTERDE Tibor – SÁNDOR Ildikó 2010. *Régi szokás szerint...* Hagyományok Háza, Budapest
- GÁTI Diána 2018. „Mert egy gyermek születik nekünk, Fiú adatik nekünk”. In: *Néprajzi Látóhatár*, 3–4., 76–117.
- ger. [GERGELY József] 1994. Betlehemezők Tóthfaluban. Három napon át 48 általános iskolás ismerkedik a betlehemi népszokásokkal. In: *Magyar Szó*, 260., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1994_11/?pg=406&layout=s&query=Szöllősy.
- GERGELY József 1995. Szabad-e betlehemmel bejönni? Betlehemesek II. Találkozója volt Moholon. In: *Magyar Szó*, 290., 10. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1995_12/?pg=201&layout=s&query=Danyi+László.
- ger. [GERGELY József] 1999a. Betlehemesek a moholi templomban. Ma egész nap tart a csoportok fellépése. In: *Magyar Szó*, 239., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1999_12/?pg=58&layout=s&query=teljes+produkcio.
- ger. [GERGELY József] 1999b. Háromkirály-járás. Betlehemesek találkoztak Moholon. Négy csoport utazhat Budapestre, a Kárpát-medencei találkozóra. In: *Magyar Szó*, 241., 9. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1999_12/?pg=96&layout=s&query=Budapest.
- GUSZEV, Viktor Jevgenyjevics 1983. A folklorizmus tipológiája. In: *Ethnographia*, 94. évf. 440–442.
- JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András 2018. Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: J. A. Zs. – V. A. (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés* (Kriza Könyvek 43). Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–28.
- KATONA Imre 1998. A folklór és a folklorisztika általános problémái. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór.* (Osiris Tankönyvek). Osiris Kiadó, Budapest, 15–37.
- Magyar Szó 1997. október 7. = T. E.: Gyertek ti is Betlehembe! A III. moholi találkozó elé. In: *Magyar Szó*, 236., 8. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1997_10/?pg=95&layout=s&query=autentikusabban.
- Magyar Szó 1997. november 13. = Téli táborok. Betlehemes és hangszeres tábor Tóthfaluban. In: *Magyar Szó*, 268., 10. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1997_11/?pg=185&layout=s.
- Magyar Szó 2001. december 4. = szó.: Az ünnepet meg kell tudni ünnepelni! Anyagában és előadásában is gazdagodott a Betlehemesek V. Moholi Találko-

- zőja. In: *Magyar Szó*, 278., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_2001_12/?pg=54&layout=s.
- mk [MIHÁLYI Katalin] 1994a. Betlehemes tábor Tóthfaluban. In: *Magyar Szó*, 243., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1994_11/?pg=118&layout=s&query=Tóthfalu.
- MIHÁLYI Katalin 1994b. A betlehemezés reneszánsza. Dr. Papp Györggyel új könyvről beszélgettünk. In: *Magyar Szó*, 276., 11. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1994_12/?pg=294&layout=s&query=Papp+Gyorggy.
- NAGY Éva 2005. A regionális identitás megjelenésének vizsgálata. In: PUSZTAI Gabriella (szerk.): *Régió és oktatás európai dimenzióban* (Tanulmányok a Nevelésszociológia Köréből 1). Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen. https://terd.unideb.hu/doc/konyv/2/h_nagy_eva.pdf.
- PAKSA Katalin 2021. „Mimi-mama, mi van ma?” Kalendáriumi énekes népszokások a Vajdaságban. In: KÓNYA Sándor – JUHÁSZ Gyula (szerk.): *A zentai kertek alatt. A Kárpát-medencei népzene kutatók II. vajdasági találkozójának konferenciakötete Bodor Anikó és Kiss Lajos tiszteletére*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 97–118. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/155781>.
- PAPP György 1988. A betlehemes játék hagyománya Észak-Vajdaságban. In: BOSNYÁK István (szerk.): *Jugoszláviai magyar népköltészet II.* Válogatta, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Bosnyák István (Értekezések, Monográfiák 13). A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatószok Intézete, Újvidék, 181–197. https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-11/13_Jugoszlaviai_magyar_nepkolteszet_2.pdf.
- PAPP György 1994. *Betlehemnek nyissunk ajtót!* Betli Könyvkiadó, Szeged
- RAFFAI Éva 1995. Betlehemezők találkozója Moholon. Tizenegy csoport jelezte bemutatkozását. In: *Magyar Szó*, 282., 8. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzo_1995_12/?pg=63&layout=s&query=Miklos+Ilona.
- RESÓCKI Rolland 2018. Beengedik-e a betlehemeseket? In: *Panorama – Körkép*, 227., 14–16.
- SILLING István 1996. Betlehemes játékaink gyűjteménye. In: *Híd*, 2–3., 244–245.
- SZABÓ SZABADOS Ilona 2001. *Tízéves az adai Vadvirág Hagyományápoló Kör.* Vadvirág Hagyományápoló Kör, Ada
- SZÓKE Anna 2004. A vajdasági betlehemezés sokszínűsége. In: GÁSPÁR Kinga (szerk.): *Szabad-e bemenni betlehemmel?* (Artes Populares 20). ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 127–137.
- SZÓKE Anna 2012. *Örökbe hagyom. Fejezetek Kishegyes társadalomnéprajzához.* Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka
- TÖMÖRY Márta – SZÁSZ Zsolt 2009. Betlehemezők, betlehemezés – hagyományörzők 1991–2009. In: TÖMÖRY Márta (szerk.): *...hanem vagyok*

Úristen követje...? A téli ünnepkör dramatikus szokásaiból. Nemzetközi Betlehemes Találkozók játékszövegei. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Budapest, 16–28.

ABSTRACT • The aim of my study is to explore the identity-preserving role of nativity plays, one of the most widespread dramatic sung folk customs in the Hungarian-speaking regions, as practiced in Vojvodina. In the course of my research, I sought to identify the social and political contexts that enabled the collection, re-teaching, and staging of nativity plays to begin in Vojvodina in the 1990s, and to examine how these processes contributed to the creation and strengthening of locality. I also aimed to understand what role local actors – collectors and transmitters – assigned to the custom of nativity plays within the structure of locality. Furthermore, I investigated the guiding intentions and motivations that brought into being and popularized the event known as the Meeting of Nativity Play Groups, held in Mohol between 1993 and 2003, as well as the outcomes of the folklorism related to nativity plays. From the perspective of research history, my review of the scholarly literature sought to cover the entirety of Vojvodina; however, I would like to emphasize that the focus of my research was the nativity play tradition of my own municipality and its role in the creation of locality. Based on the data collected, I attempted to draw conclusions about the impact of nativity plays on the formation of locality. During my fieldwork, conducted between April and August 2023, I carried out semi-structured interviews with collectors of nativity plays, members of nativity play groups, and the organizer of the Mohol nativity play meeting. In addition, I collected data from issues of the Vojvodina daily newspaper *Magyar Szó* published between 1993 and 2003, which I reviewed through a digital archive. I focused primarily on reports, interviews, and announcements that mentioned publications containing nativity play customs, events presenting the custom, and conversations with ethnographic researchers.

KEY WORDS • **ethnography, folk custom, Christmas, nativity plays, Vojvodina, folklorism**

SAŽETAK • Cilj ovog rada jeste da se ispita uloga očuvanja identiteta vitlejemskih predstava, jednog od najrasprostranjenijih dramsko-pevačkih narodnih običaja na mađarskom govornom području, u Vojvodini. Tokom istraživanja nastojala sam da utvrdim koji su društveni i politički konteksti omogućili da se prikupljanje, ponovno podučavanje i scensko izvođenje vitlejemskih predstava pokrene u Vojvodini tokom 1990-ih godina, kao i da sagledam na koji način su ovi procesi doprineli stvaranju i jačanju lokaliteta. Takođe sam želela da razu-

mem kakvu su ulogu lokalni akteri – sakupljači i prenosioci tradicije – name-nili običaju vitlejemskih predstava u strukturi lokaliteta. Pored toga, istraživa-la sam vodeće namere i motivacije koje su dovele do nastanka i popularizacije manifestacije poznate pod nazivom Susret vitlejemskih predstava, održavane u Molu između 1993. i 2003. godine, kao i kakve je rezultate imao folklorizam povezan sa vitlejemskim predstavama. Prilikom pregleda stručne literature, iz ugla istorije istraživanja nastojala sam da obuhvatim čitavu Vojvodinu, ali želim da istaknem da je u fokusu mog istraživanja bila tradicija vitlejemskih predstava u mojoj sopstvenoj opštini i njena uloga u stvaranju lokaliteta. Na osnovu prikupljenih podataka pokušala sam da izvedem zaključke o uticaju vitlejemskih predstava na formiranje lokaliteta. Tokom terenskog rada, koji je sproveden između aprila i avgusta 2023. godine, realizovala sam polustrukturisane intervjuje sa sakupljačima vitlejemskih predstava, članovima grupa koje ih izvode, kao i sa organizatorom Susreta vitlejemskih predstava u Molu. Pored toga, sprovela sam prikupljanje podataka iz brojeva vojvođanskog dnevnog li-sta „Magyar Szó” objavljivanih između 1993. i 2003. godine, koje sam pregle-dala u digitalnom arhivu. Fokusirala sam se na izveštaje, intervjuje i pozive u kojima su pominjane publikacije koje sadrže običaje vitlejemskih predstava, manifestacije koje predstavljaju ovaj običaj, kao i razgovori sa etnografskim istraživačima.

KLJUČNE REČI • **etnografija, narodni običaj, Božić, vitlejemske igre, Vojvodina, folklorizam**

Beérkezés időpontja: 2026. január 22.

Elfogadás időpontja: 2026. január 31.

BETLEHEMEZÉS A ZENTAI THURZÓ LAJOS ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

NATIVITY PLAYS AT THE THURZÓ LAJOS
PRIMARY SCHOOL IN SENTA
VITLJEJSKE IGRE U OSNOVNOJ ŠKOLI
„TURZO LAJOS” U SENTI

NAGY ÉVA

MA, tanító-mester

Thurzó Lajos Általános Iskola, Zenta, napközis tanító
szuromieva09@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány a zentai Thurzó Lajos Általános Iskolában több mint két évtizede működő betlehemes csoport tevékenységét vizsgálja. A kutatás célja annak bemutatása, miként jelenik meg a karácsonyi ünnepkör egyik legjelentősebb dramatikus népszokása az iskola intézményes keretei között, valamint hogyan értelmezhető a jelenség a reprezentációs folklorizmus elméleti keretében. A kvalitatív módszerrel – strukturált interjúk segítségével – végzett vizsgálat feltárja a betlehemes játék szervezésének folyamatát, a szövegkönyv kialakításának elveit, a szereposztás és a jelmezkészítés gyakorlatát, továbbá a fellépések közösségformáló és pedagógiai hatásait. Az elemzés rámutat arra, hogy az intézményről intézményre járó előadás nem a hagyományos házról házra járó betlehemezés folytatása, hanem színpadra vitt népi kultúra, amely ugyanakkor tudatosan törekszik a zentai betlehemes hagyomány szöveg- és motívumkincsének megőrzésére. A tanulmány megállapítja, hogy a betlehemezés az iskolai közösségben identitásformáló, értékközvetítő és közösségépítő szerepet tölt be, miközben a helyi kulturális örökség élő továbbadásának egyik fontos színtere.

KULCSSZAVAK • betlehemezés, folklorizmus, reprezentációs folklor, iskolai hagyományőrzés, zentai néphagyomány, közösségépítés

BEVEZETÉS

A kutatás¹ a karácsonyi ünnepkör egyik aspektusával, a betlehemezéssel foglalkozik a zentai Thurzó Lajos Általános Iskolában. Bemutatásra kerül, hogyan alakult ki ez a több mint két évtizedes szokás az intézményben, hogyan készültek el a szövegekönyvek és a jelmezek, és milyen kihívásokkal néztek szembe a népszokás fenntartói az intézményi környezetben. Gyermekkoromban magam is részt vettem a Thurzó Lajos Általános Iskolában zajló betlehemezésen, s még mindig emlékszem, milyen kötelezettségekkel, kemény munkával, és ennek ellenére mégis mennyi vidámsággal járt együtt e dramatikus népszokás megtanulása és előadása. Arra viszont csak a múlt évi dolgozatom adatgyűjtése közben döbbsentem rá, hogy milyen kihívásokkal jár mindez a pedagógusok számára. A kutatásomban azt vizsgáltam, mennyire lehetséges az iskola intézményében alsós tanulók számára átadni a néphagyományokkal kapcsolatos ismereteket a karácsonyi időszak alatt. A kutatást *Karácsony-reprezentációk az iskolában – A Thurzó Lajos Általános Iskola alsós osztályainak példája* című dolgozomban (NAGY 2024) fejtettem ki részletesen. Ekkor jöttem rá, hogy a pedagógusok mennyire komolyan veszik a betlehemi játékot, hogy milyen körültekintő alapossággal készül a szövegekönyv, történik a szereposztás, a kellékek elkészítése és maga a fellépés. Mindezzel összefüggésben kutatásom célja, hogy a pedagógusok nézőpontjából mutassam be a betlehemezés szerepét az oktatás és a zentai Thurzó Lajos Általános Iskola kontextusában. Az elemzés során kíváncsi voltam arra is, hogy az intézményben játszott betlehemi játék szervezői mennyire ragaszkodnak a hagyományokhoz, illetve miben változtattak rajta, hogyan alakították a játék menetét. Bemutatom azt is, mennyire volt nehéz vagy esetleg egyszerű megfelelő szereplőket találni egy-egy figurára. Legfontosabb adatközlőm Horváth László hitoktató volt, aki a kezdetek óta szervezi a betlehemezést.

A KUTATÁS MENETE

„A kvalitatív kutatások egyik alapvető forrása az interjú, azaz valamilyen szóban elhangzó szöveg, melyet a kutatott társadalmi csoport egy vagy több tagjával, a kutatott társadalmi jelenséget megtestesítő szereplőkkel készítünk külön-külön vagy csoportban” (KOVÁCS 2007: 269). A kutatásom strukturált interjúkon alapult, vagyis a kutatás kérdései egy meghatározott dologra, problémára irányultak. E módszer alkalmazása során az emberektől igyekez-

¹ A kutatás egyik korábbi változata, amely a szerző alap- és mesterszakos dolgozatára épült (NAGY 2024; NAGY 2025), 2025-ben a Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencián is bemutatásra került.

tem megtudni valamit – esetemben a zentai Thurzó Lajos Általános Iskolában zajló – betlehemezésről, s nem pedig magukról az interjúalanyokról. Azért választottam ezt a kutatási módszert, mert az iskolai betlehemezés áll kutatásom középpontjában.

Kulcsadatközlőm Horváth László volt, aki a kezdetektől fogva a betlehemes csoport vezetője. Teológia szakon végzett, majd Zentán a Lisieux-i Kis Szent Teréz Plébánián kezdett el dolgozni hitoktatóként. Elmondása szerint minden évben egy betlehemi játékkal készültek a karácsonyi éjjeli misére. Az iskolában az 1900-as évek végén kezdett el dolgozni. Jóllehet az első néhány évben nem foglalkozott a betlehemezéssel az iskola keretein belül, a kétezres évek elején szembejött vele egy pályázat, amelynek hatására elkezdte azt megszervezni, és az évek során igen nagy sikereket értek el. Már tíz éve nyugdíjba vonult, de a betlehemes csoport vezetését továbbra sem adta fel: „Már tíz éve nyugdíjas vagyok, de azért aktívan igyekszek az iskolának segíteni olyan téren, hogy az igazgató mondja, ha maga abbahagyja, akkor ez nem lesz” (H. L.). A betlehemes csoport kellékeiről többet Nagy Rózsa önkéntes varrónőtől tudtam meg, aki a ruhák elkészítésében segédkezett, illetve a betlehemes csoport vezetésében közreműködő Sóti Sarolta és Recskó Éva tanítónőktől. Arról pedig, hogy az ezredforduló elején hogyan jelent meg az iskolában a betlehemezés, Nagy Mélykúti Piroska tanítónő mesélt. Az interjúalanyokat már több mint egy évtizede személyesen ismertem, mivel én is a betlehemes csoport tagja voltam. Ezzel függ össze az is, hogy sikerült könnyedén kapcsolatba lépnem velük, és nagy örömeimre szolgált, hogy segíthették kutatásomat. Az interjúk helyszíne a legtöbb esetben az iskola volt.

ELMÉLETI KERET

A népi kultúra fogalmával a hagyományos paraszti kultúrára gondolunk. Az európai parasztságnak egy konkrét részére, pontosabban a magyar paraszti kultúrára helyezve a hangsúlyt. A folklór, a néprajz: népköltés, népdal, néphagyomány, hiedelmek, tárgyi kultúra összessége (BÍRÓ 1987: 29). Az 1969-es évektől népszerűvé váltak a folklórfesztiválok: „a kalendárium 1974-ben 85 megyei és megyeközi folklórfesztiválról tudósít, melyből 24 elsődlegesen szókásfesztivál. A fesztiválszervezői kedv ezzel még nem enyhült. A Szocialista Művelődési és Nevelési Tanácsnak 1979-es országos rendezvénynaptárában a nagyszabású kulturális-művészi rendezvények 43%-a folklórfesztivál volt” (BALÁZS 1987: 149). A folklórfesztiválon egy adott faluközösség életvitelének hagyományos kultúráját mutatták be általában szabadtéri színpadon. Ezekon a fesztiválokon nemcsak a faluban élők vettek részt, egyes esetekben akár több mint húszezer ember is kilátogatott egy ilyen folklórfesztiválra.

Mivel ezek az előadások egyre népszerűbbekké váltak, egyre többen fordultak a folklór felé, és egyre több csoport kezd el a folklorizmussal foglalkozni. Utóbbi fogalom alatt „a modern társadalom által adaptált folklórt” értjük (BALÁZS 1987: 151). A „folklórfogyasztás” ilyen arányú növekedése szinte önmaga megkívánta a műsor, a műfaji kínálat gazdagítását” (BALÁZS 1987: 151). Ennek köszönhetően egyre gyakrabban jelentek meg a zenés és táncos produkciók mellett a népszokásokat színpadra vivő együttesek. A népi kultúra színpadra állítása tehát a reprezentációs folklorizmushoz tartozik, amelyről Balázs Lajos az alábbiakat írja: „A hagyományos szokások sajátos helyhez és időhöz kötöttsége a színpadon teljesen elveszti jelentőségét. A helyszín és cselekvési idő áthelyeződése már eleve tudatosítja a bemutatott szokás fikció voltát” (BALÁZS 1987: 160). A színpadra vitt népi kultúra, amelybe az iskolai környezetben bemutatott betlehemezés is tartozik, tehát a reprezentációs folklorizmus értelmezési keretébe illeszthető. Ezzel összefüggésben dolgozatomban vizsgálni fogom, hogy a Thurzó Lajos Általános Iskola betlehemes játéka mennyire tekinthető „jó ízlésű” (BALÁZS 1987: 150) folklorizmusnak, illetve azt is, hogyan alakult ki, hogyan változott az idők során a betlehemezés az általam választott zentai intézményben, és hogyan viszonyul a bemutatott dramatikus népszokás a korábban gyűjtött zentai betlehemes játékokhoz.

A KUTATÁS HELYSZÍNE

A kutatásra Zentán került sor, melynek rövid ismertetésére a következőkben térek ki a városról készült monográfia alapján (DOBOS et al. 2000). A Tisza menti kisváros Szerbia Vajdaság Autonóm Tartományának északi részén fekszik. Keleten a Tisza képez természetes határt Zenta és Csóka között. Déli szomszédja Ada. Újvidéktől 100 kilométerre északkeletre, Szabadkától 40 kilométerre délkeletre fekszik. Zenta község mint közigazgatási egység magában foglalja Felsőhegy, Kevi, Tornyos és Bogaras falvakat. „Zenta város egész történetének egyik legfényesebb, de egyben legkevésbé elemzett és értékelt korszaka a XVI. század első negyede, amelyet Dudás Gyula »Zenta mint királyi város«, Dudás Andor »királyi szabadalmas város«, Fábri és Gyetvai pedig »szabad királyi város«-ként fogalmaz meg” (DOBOS et al. 2000: 214). A 18. századig a gyermekek nevelése és oktatása kizárólag a szülők gondja volt. Az oktatásban bizonyos fokig az egyház nyújtott segítséget. A városban az első magyar iskola keletkezésének időpontját 1751-re tehetjük, mely megegyezik a városban szervezett első római katolikus plébániával. Mária Terézia a közoktatásnak új szervezeti formát adott, amelyben a zentai oktatás a mezővárosi kéttanítós iskolák típusa közé tartozott. Az 1784-es rendelet szerint a szülőket tizenkét botcsapással kellett sújtani, ha gyermekük hatéves kortól nem jár rendszeresen iskolába. A lakosság növekedésével egyre több

gyermeknek volt szüksége az oktatásra, így 1855-től további iskolák nyíltak (TÓTH 1979). Zentán a közoktatás fejlődése 1867-től még nagyobb lendületet kapott. Az 1869–1879-es időszakban, amikor Újházi Menyhért volt az iskolaszék elnöke, egy osztály egy iskolának számított. Zentán a meglévő tizenhat iskolán kívül újabbak is megnyitották kapuikat. Az 1870-es évektől a tanítókat a község fizette, és támogatta továbbképzésüket is. Több bizottság is alakult ezekben az években különféle feladatok ellátására; például a szegény sorsú gyermekek megsegítésére. Ebben az időszakban a tanárok képzettsége kiváló, az egyedüli probléma az, hogy a gyermekeknek csak az egyharmada járt iskolába. A rosszabbodó pénzügyi helyzet miatt az iskolák egyre kevésbé felszereltek, a tantermek egyre rosszabb állapotba kerülnek (KALMÁR 1995). Zenta a polgárság számára egyre vonzóbbá vált. „Az 1903-as összeírások szerint Zentának és környékének 28 000 lakosa volt, mindössze ezerrel kevesebb, mint Zombornak, illetve Újvidéknek” (DOBOS 2000: 47). Az 1910-es évekre egyre kevesebb az iskolákban a hely, mivel a gyermekek már a hatodik osztályig tankötelesek. Ezért Zentán több iskola megépítését is szorgalmazták. 1913-ban megépült a Munkástelepi Eötvös Állami Elemi Iskola, mely napjainkban a Thurzó Lajos Általános Iskola nevet viseli. Az egész műemlék épületet 2019–2020-ban hazai és magyarországi támogatásoknak köszönhetően sikerült teljeskörűen felújítani, berendezni és felszerelni. Az iskolának napjainkban 64 foglalkoztatottja van, és több mint 400 diák oktatása folyik benne; közöttük a sajátos nevelési igényű tanulók minden generációjáé is.

BETLEHEMEZÉS A ZENTAI THURZÓ LAJOS ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

A karácsonyi ünnepkör elengedhetetlen szokása a betlehemes játék. Papp György így ír a betlehemes játék hagyományáról:

„A régi paraszti naptárak egyik legjelentősebb ünnepköre, történelmileg a téli napfordulóhoz kapcsolódó karácsonyi időszak gazdag hagyományvilága és szokásrendje a jugoszláviai magyarság néprajzát sem hagyta terméketlenül, és miként az emberi élet állomásaihoz fűződő szokásoknak a lakodalom, az év ünnepeinek ez a csúcsmegnyilvánulása. Még a karácsonyi ünnepkörből is kiválik a betlehemes játék, amelyet a közfelfogás az év legnépszerűbb dramatikus szokásaként tart számon. A karácsonyi misztérium, a betlehemes játék bibliai történetet dolgoz fel, s eredeti célja az epikai történet dramatizálása, a misztérium megjelenítése” (PAPP 1994: 13).

Ez a történet Jézus születését meséli el, és azt, hogyan értesültek, illetve jutottak el a pásztorok a Kisjézushoz. A pásztorjáték tájegységként más-

más lehetett bizonyos részleteiben, valamint a pásztorjátéknak két formája is ismert, az egyik, amikor bábok segítségével játszották el a történetet („báb-táncoltató betlehem”), illetve az élő szereplős betlehemi játék. „A betlehemezés ugyan vallásos szokás, de a gyerekeket elsősorban a tréfás mondókák, a pásztorok ugrándoazása érdekli. Néha egyetlen közösségben többféle betlehemes játék is él, a hittanórán is tanulnak a gyerekek egyfajta szöveget, de idősebb rokonoktól is” (DÖMÖTÖR 1986: 106).

A magyar nép esetében a betlehemezés szintén a templomokból indult, és az évek folyamán fokozatosan – akárcsak Európában – elterjedt a házról házra járás. A magyar nép hittérítése előtt pogány nép volt, így sok szokás összemosódott a kereszténységgel. A betlehemezés rendkívül változatos volt, helységekhez kötődő szokásokkal. Kutatásom a vajdasági, azon belül is a zentai betlehemezést helyezi előtérbe, így a következőkben a betlehemi játék ezen oldalát és kialakulását mutatja be. „Vajdaságban az 1980-as évek után kezdtek el tudatosan törekedni arra, hogy felújítsák a néphagyományokat. Topolya ebben úttörő volt, és először ezen a területen élesztették újra a házról házra bekopogtató betlehemi játékot is” (SZŐKE 2004: 128). A megújuló betlehemezés Székelykevéen is megjelent: „Botka József plébános 1983-ban könyv formájában is kiadta a székely betlehemes teljes, hiteles anyagát. E forgatókönyv alapján élesztették újjá 1991-ben a játékot, amellyel ugyanez év decemberében Zentán, a *Betlehemezzünk a békéért* rendezvényen felléptek, tiltakozásul a balkáni háború kitörése ellen. Abban az időben ez óriási tett volt, hiszen kevesen merték vállalni a nyilvános szereplést” (SZŐKE 2004: 128). Az ezredforduló elején a betlehemezéssel Zenta területén már csak színpadra vitt népi kultúraként találkozunk. Ekkoriban kezdtek el foglalkozni a Thurzó Lajos Általános Iskolában is a betlehemezés ötletével. Ennek kezdeteiről Nagy Mélykúti Piroska így nyilatkozott:

„Mielőtt az iskolában beindult a betlehemezés Laci bácsival, akkor a karácsonyi ünnepkör idején az osztályban tartottunk, legalábbis én meg az iskolában még páran a bizonyítványosztás idején egy kis karácsonyi műsort a szülőknek. Itt a kis verseket szétosztottam, és akkor egy verset többen tanulták meg, azokat elmondták, egy pár dalocskát énekeltek, és ennyi volt a karácsonyi műsor. Ez időben, ott a 2002–2003-as évektől még nem jött be a betlehemezés az iskolába” (N. M. P.).

Tehát a tanítók osztályonként tartottak karácsonyi műsort, és ebben az előadásban sokszor megjelent a betlehemezés, vagy azzal kapcsolatosan egy-egy dal vagy vers. A későbbiekben, a kétezres évek elején kezdett el dolgozni az iskolában Horváth László hitoktató. Így emlékszik vissza erre az időszakra:

„Amikor elvégeztem a teológiát, akkor hát belekerültem a plébániai hitéletbe, és ott is, ahogy a gyerekeket oktattam. Minden egyes alkalomkor kérdezte az Atya, hogy nem csinálnánk-e betlehemet, és akkor a Kis Szent Teréz Plébánián karácsonyestén leszünk ott. Ez minden évben így van azóta. Karácsony napján pedig Felsőhegyre megyünk. Hétközben az intézményekben lépünk fel, hétvégén pedig a különféle rendezvényeken. Kb. a 2000-es években kezdtem el az iskolában dolgozni, és véletlenül kaptam egy fülest, hogy az Európai Magyar Fiatalokért Alapítvány közép-európai pályázatot hirdetett Székely kapuk – Zöld kapuk néven, vagyis versenyszerű betlehemezést, amelyre lehet jelentkezni, és akkor bejelentkeztünk, és én meg olyan természet vagyok, hogy ha valamit csinálok, akkor hát, ha már csinálok, az akkor legyen tényleg rendes” (az interjú elkészítésének időpontja 2024. december 15.).

Tehát valójában egy pályázatnak köszönhetően indult el az iskolában a betlehemezés. De miről is szól pontosabban ez a pályázat? Két fő témával foglalkozik: a betlehemi játékkal és a környezetvédelemmel. A pályázaton általános és középiskolások vehetnek részt kilenctől tizennyolc éves korig. A verseny célja a magyarországi és a határon túli iskolák pedagógusainak és diákjainak a népművészeti hagyományok, a közösségi kultúra, a környezeti nevelés, a társadalomépítő és humanitárius tevékenység. A pályázati felhívásban a betlehemes játéokra vonatkozó szabályokat és elvárásokat is olvashatjuk:

„Dramatikus népi játékok, betlehemezéssel... »Terepi«: 15–20 perces derűs, néprajzilag is értékes betlehemes játék megtanulása (ősi dallamok, ízes régi nyelv vagy ezektől ihletett mai feldolgozások, esetleg hangszereléssel). Ennek előadása december folyamán, a nevezett intézmény környezetében található közösségekben, legalább három helyen (pl. szociális, kulturális, közszolgálati intézményekben, cégekben, kereskedelmi helyeken, médiában stb.), betlehemes napló vezetése (Facebookon vagy papír alapon).”

A naplóvezetés azért fontos, mert minden egyes fellépés után pontokat szerez a csapat. Annak megfelelően, hogy hány pontot gyűjtöttek, különböző nyereményekben részesülhetnek a diákok: utazás, kirándulás vagy egy ötnapos nyaralás az adriai tengerparton. Így mesél erről Horváth László hitoktató:

„Ez a Székely kapuk – Zöld kapuk program olyan, hogy kezdetben legfeljebb 800 iskola vett rajta részt az egész Kárpát-medencében,

de most már, az idén Vajdaságban csak 10 iskola nevezett be, de volt olyan, amikor 40–50 is volt. Mindent értékel a pályáztató: a szövegekötvet, a koreográfiát, volt-e tánc, volt-e zene, éneköltek-e? És ezeket a pontokat összeadják, és akkor annak alapján hívnak meg bennünket különböző – mondjuk rá – kirándulásokra vagy föllépésekre... Háromszor voltunk Brüsszelben, Svédországban is, aztán Budapesten számtalanszor, a Debreceni Betlehemes Találkozóán, ahol hetven csapat vett részt, és ott is dobogós helyezést értünk el, illetve Rómában is voltunk kétszer. Akkor a karácsonyi szentmisén a pápa fogadott bennünket, a rádióba is meghívták őket, és a gyerekek ott nyilatkoztak az élményeikről” (H. L.).

Természetesen ahhoz, hogy a betlehemes csapat ilyen eredményeket értesen el, nagyon komoly munkára van szükség, és rengeteg föllépésre, amelyet naplónak. Kezdetben a zentai gyerekek csak néhány helyen léptek fel, azonban az idő múlásával egyre több helyre hívták a betlehemes csoportot, így már tíz éve az ádventi időszakban körülbelül 23-26 föllépésük is van. Zenta iskoláiba, óvodáiba és a közeli falvak iskoláiba és templomaiba is hívják őket. Minden évben ellátogatnak a kórházba és a szociális központba is. A föllépésekről így mesél a hitoktató:

„Sokszor van, hogy az óvodásoktól kapunk sok mindent: narancsot, kekszet; megesszük, amit pedig a tarisznyánkba kapunk, annak egy részét fel szoktuk ajánlani a Caritasnak vagy a helyi ingyenkonyhának. A másik részt a Kerek Világ Alapítványnak ajánljuk fel, amelyik az adományt az összes többivel együtt egy kongói iskolának juttatja el. Amikor elküldjük a támogatást, akkor választhatunk, hogy kirándulásra szeretnénk-e elmenni, vagy továbbképzésre. Ennek köszönhetően rengeteg helyre eljutunk. Jóban vagyok az igazgatókkal, és nemcsak Zentán, de a környéken szinte mindenhol: iskolákban, óvodákban föllépünk. Előmunkálatokat igényel ez a sok föllépés. Nem úgy működik, hogy majd mi elmegyünk hozzátok, hanem meg kell beszélni az ott lévő vezetőekkel, hogy melyik nap mehetünk. Nekünk pedig az alapján kell föllábitanunk a sorrendet. Ez az idén is így volt, a föllépés sorrendjét, időpontját minden gyerek előre megkapta. Tehát itt is megvolt az, hogy mikorra jövünk, mikor van átöltözés, fényképezkedés, és mikor kezdődik az előadás... Valamikor, ugye, házról házra jártak, mi most intézményről intézményre megyünk; óvodáról óvodára, iskoláról iskolára... A fötérre, ez a történet már tíz évre nyúlik vissza, amikor megkértem az önkormányzat képviselőjét, hogy nem adhatnánk-e elő

itt a téren a városháza előtt. Azóta ebből az nőtt ki, hogy mindennap, míg a karácsonyi kavalkád tart, egy pár betlehemes csoport, pl. most Törökkanizsáról, Adáról, Fölsóhegyről, Keviből... már jönnek, minden este másik csoport adja elő a játékot” (H. L.).

A betlehemes napló a fellépések alapján készül. Benne az intézmények véleményezik a dramaturgiai játékot, és saját pecsétjükkel hitelesítik a látogatást.

Arról, hogy milyen felkészülésre, munkára van szükség, Recskó Éva tanítónő számolt be. A betlehemezés ebben az iskolában kicsit máshogyan zajlik, mint általában a többi oktatási intézményben. Míg a legtöbb helyen a tanító vagy a hitoktató egy-egy osztállyal külön foglalkozik, addig a Thurzó Lajos Általános Iskolában minden osztályból lehet jelentkezni. Így egy vegyes társaságot kapunk: „kicsikkel, nagyokkal” együtt. Ha úgy alakul, hogy sok a jelentkező, amire volt már példa, akkor a felkészítők két csoportot is betanítanak; a két csoport pedig más-más helyszíneken lép fel. Bár ma már nem házról házra járnak a diákok, mint régebben, de a pásztorjáték nem csak az iskola keretein belül kerül bemutatásra. Megesett, hogy többen is jelentkeztek a dramaturgiai játéokra, így több csoportot is sikerült felkészíteni a színpadra szánt darab előadásához. Horváth László mesélt erről:

„Volt, amikor annyi gyerek jelentkezett, hogy kár lett volna bárkit is kihagyni a betlehemezésből. Ilyenkor két csapatra osztottam a jelentkezőket. Az egyik csoport az óvodákat járta, a másik pedig a templomba ment. Volt, amikor hatvan gyerek is jelentkezett. A legfontosabb, hogy mindenkinek tudnia kell egy másik szerepet is, mert így nincs nagy probléma. Történt egyszer, hogy az egyik királyunk nem bírt menni, volt egy fiatal anyuka, aki beöltözött a harmadik királynak, hogy meglegyen a három király. Természetesen nem tudta a szöveget, de azt a másik két király felosztva elmondta, és észre se lehetett venni, hogy ki mondja a szöveget. Így sikerült azt is megoldanunk” (H. L.).

Tehát a jó előadáshoz fontos, hogy a tanulók ismerjék a szöveget, és ne csak sajátjukat, hanem másét is. De pontosan milyen szövegről is van szó? Minden évben ugyanaz a szövegekönyv? Színpadra vitt népi kultúra lévén, mennyire őrizte meg a zentai betlehemezés valós szövegeit? A következőkben adatközlöm és a szakirodalom segítségével vizsgálom meg a betlehemes csoport előadásai és a zentai népi kultúra közti viszonyt.

SZÖVEGKÖNYV A BETLEHEMES JÁTÉKHOZ

Nézzük, hogyan is zajlik a pásztorjátékra való felkészülés! A szövegkönyv minden évben más, amelyet maga a hitoktató, Horváth László készít, ügyelve arra, hogy mindig megjelenjen a régi szöveg, mellyel tiszteleg a népi hagyományok előtt. Hogy hogyan és mi alapján alkotta meg az első szövegkönyvet, kitől kért segítséget a megírásban, erről ő maga mesélt:

„A szövegkönyvet apósomtól vettem át, ugye abban az időben mi már nem jártunk betlehemezni, de szegény apósom nagyon szerette volna, hogy ez megmaradjon, fennmaradjon. Mindig az jut eszembe apósomról, mindig mondja, hogy nekik is olyan élmény volt. Abba az időbe, a régi időkben ezt úgy képzeld el, meg kellett kérdezni, hogy be szabad-e jönni betlehemmel, mert ez volt az illem. Ha azt mondták, hogy szó se lehet róla, mert nagy volt a széjjelség, vagy valami, persze drága apósom olyanokat is ismert, ott, ahol nagy volt a széjjelség... huncutok voltak... Maris néni megharagudott, és nem adott nekik semmit, mert akkor vagy egy darab szalonnát vagy kolbászt kaptak. És a tati ezt leírta nekem, hogy olyankor bizony ki lettek tessékölve, és elkezdtek énekelni, hogy az egész falu hallja, hogy a pásztorok szomorúan továbbállnak, mert a Maris nénitől kolbászt nem kapának: hej, a Maris néni beszaladt, és utánuk hajított egy szál kolbászt, csak ne óbégassonak. Nehogy az egész falu meghallja. Minden hájjal meg voltak kenve. Igyekeztek a gazdagabb házakhoz, a tati ezt is leírta. Na, ha a másik csoport is odaért, akkor a botokat azért másra is használták, hogy a másik betlehemét tönkretegyék, mert abba az időbe a betlehem azért betlehem, mert azt is vitték magukkal. A rengeteg forgatókönyv közül vannak könnyebbek is, ami nem félórás, hanem könnyebb tanulni. A gyerekek talentumához képest igyekszem írni a szövegkönyvet. Mindig igyekeztünk olyan szövegkönyvet írni, hogy a tanulók bele tudják magukat élni a szerepbe. Hogy a szerepeket egy kicsit az adott tanulókra formáljuk” (H. L.).

Természetesen Horváth László azt is elmesélte, hogy mindig igyekezett megtartani az eredeti zentai szövegeket, és ennek érdekében több, ehhez kapcsolódó könyvet is átolvasott, mint például Papp György könyvét is. Két évtizede a betlehemes szövegkönyv alapját ez a szöveg képezi, kiegészítve azokkal, amelyeket a hitoktató apósától vett át. Bár a szövegen minden évben alakítanak, hogy megkönnyítsék a tanulók dolgát, és egy kicsit rájuk írják a szöveget, semmiképp se mondható, hogy teljesen megváltoztatják a zentai betlehem

szövegét. Recskó Éva tanítónő így vallott a szöveggönyvről: „A pásztorok a játék végén így szólalnak meg: amit szántak, tarisznyánkba tegyék bele hamarjába. Mivel a régebbi időkben volt, hogy a betlehemeseknek egy szál kolbászt is adtak, amit a kis betlehem tetejére akasztottak, de ha nem kaptak, akkor a pásztorok a következő dalt énekelték a *Csorda pásztorok* dallamára, zenei kísérettel:

Elindulának, kolbászt nem kapának,
szegény pásztorok éhen maradának.
Messzire mennek, nagy utat megtesznek,
de a pásztorok nagy éhségbe esnek.

Kolbászt nem kaptak sehol a gazdától,
nem várhatnak semmit, üres tarisznyától.
Túró, tejfel, sajt marad eledelük,
és mi pásztorok békén továbbmegyünk.

A szöveggönyv megírásra kerül az augusztusi hónapban, amikor megalakul a kis csapat, és kiosztjuk a szerepeket, annak érdekében, hogy mindenki könnyebben megtanulja, szoktunk még alakítani vagy átírni kisebb részeket” (R. É.).

Összességében nem beszélhetünk a régi értelemben vett népi hagyományról, hogy ezek a tanulók, csoportok folytatják a betlehemezés bevett szokását, hiszen nem erről van szó. Nem házról házra járnak, hanem intézményről intézményre. A tanulók előadása színpadra szánt népi kultúra. A cél azonban pontosan az, hogy a zentai betlehemes játékot megismertessék és megszeretessék másokkal is.

A BETLEHEMES CSAPAT KELLÉKEI, RUHÁI ÉS PRÓBÁI

A betlehemes játék erősen vallásos eredetű, viszont a magyar nép igyekezett megőrizni sámán hitvilágának népszokásait a hittérítés ellenére is. Ezt jól szemlélteti a betlehemes ruházat.

„»Karácson előtt egy héttel egész vízkeresztig pórfiúk, vagy kisebb városokban kézműves inasok szoktak Bethlennel járni, azaz egy templomformát készítenek vastag papirosból, melynek belsejébe Krisztus születését ábrázoló faragványokat és képecskéket illesztnek, – ehhez aztán betanulnak néhány karácsonyi éneket, és Krisztus születését jelentő pásztori beszélgetéseket, így felkészülve bejárják a körüli falukat,

honnán különféle ajándékokkal térnek haza.« [A szerző Reső Ensel Sándort idézi.] [...] ...a pásztorok szerepében és kellékeiben ősi pogány képzetek is rejtőzködhetnek. A láncos (csörgős) bot a sámánok eszköze volt a gonosz szellemek elriasztásának ősi műveletében. [...] Annyi bizonyos..., hogy népünk az új népszokásformák kialakítása kapcsán is mindig megtalálja a népi hagyomány éltető, tápláló és fejlesztő gyökeireit” (MATHIA 1953: 58–61).

A fenti idézetből is jól láthatjuk, hogy ez a dramaturgiai játék igen nagy előkészületekkel járt. A tervezés és szervezés már augusztus végén elindul, és a tanulók összeválogatását is megkezdik szeptember második felében, hogy az adventi időszakban már megkezdhesék a fellépéseket. Minden évben megjelenik a felhívás, hogy „az idén is lesz karácsony”, és aki szeretne a betlehemes csapat tagja lenni, az jelentkezhet Horváth László hitoktatónál. Miután a válogató lezajlik, mindenki megkapja a személyiségéhez, elvárásaihoz és testalkatához legközelebb álló, legalkalmasabb szerepet. A felkészülésnek erre az időszakra így emlékezett vissza Horváth László:

„Mi minden héten háromszor tartottunk próbát, hétfőn, szerdán és pénteken iskolakezdés előtt. Ez is hatalmas feladat, hogy a gyerekek odaérjenek, időben megtanulják a szöveget, elsajátítsák a mozgásokat. Minél jobban próbáltam segíteni rajtuk, megtanítani őket a szövegekre, pótórát is tartottam nekik, hogy a szövegeket hangsúllyal átvegyük, szóval próbáltam minél inkább segíteni őket. A próbákon is ott voltunk, névsor összeállítása, adatok összeszedése, hogy bárkit el lehessen érni, amikor nem jut ide... Keresnünk kell szabad termet, össze kell szednünk a gyerekeket, meg természetesen egy kis fegyelmet is kell tartani, amit nehezebb, de megoldható. Azt látom a szemükben, hogy élvezik, szeretik... Egymással beszélgetnek, kötődnek. Egy új közösség építése folyik” (H. L.).

Miután sikerült a szövegeknyvet a kis csapatra formálni, akkor kezdődhetnek az olvasópróbák, ekkor még kisebb szövegmódosítások előfordulhatnak. Amikor az olvasás már sikeresen megy, a diákok megkezdik a mozgásos próbákat. Szerencsére mindig akad a csapatban olyan tanuló, aki valamilyen hangszeren játszik, így zenei kísérettel tudnak a gyermekek énekelni. A szereplők általában angyalok, akik a jelentkezéstől függően lehetnek ketten-hárman, de akár öten-hatan is. Az angyalok legtöbbször valamilyen hangszeren játszanak, vagy énekelnek, és a pásztorokhoz beszélnek. A játékban megszemélyesítik még a pásztorokat, Máriát, Józsefet és a királyokat. A jelmezes

próbák nem sokkal a fellépések előtt kezdődnek. Hogy mindenki megszokja saját öltözetét. Ezeket a ruhákat a hitoktató minden évben biztosítja a diákok számára; ha netán valaki szeretne plusz kiegészítőket viselni, természetesen erre is van lehetőség.

Az öltözet nagyon fontos szerepet tölt be a játékban, mivel egy teljesen más kort kell felidéznie. Nagy Rózsa: „Én valójában nem vagyok varrónő, csak önszorgalomból tanultam meg varrni, és akkor hát próbáljuk meg, jöjjenek el a gyerekek, mert szükségem volt a méretekre” (N. R.).

„Nos hát ez a fajta pásztorruha kialakítása nem nekem köszönhető, hanem Rózsának. Neki volt egy olyan anyaga, amely nem gyűrődik. Ez nagyon sokat segít a szállításban is. A gyerekek ugye fellépés előtt gyorsan felveszik, majd utána le. Nagy a sietség, és hát ez sokat jelent, hogy nem kell a ruhákat folyamatosan vasalgatni és rendezgetni, illetve a szállításnál is könnyen dobozolhatók, és a fellépésre ugyanolyan szépek maradnak. Hát képzeld el, hogy ez milyen jó dolog! Egy másik apuka a betlehemkészítésben segített, a harmadik pedig egy jászlat csinált. Tehát a közösség az, amely segít bennünket a kellékek és a ruhák elkészítésében, beszerzésében. Nagyon meghat engem, hogy vannak emberek, akik nem sajnálják a munkájukat, az idejüket ilyen célokra szánni. És hát, ha ezt látják tőlünk a gyerekeink, akkor ők is így fognak majd cselekedni” (H. L.).

A pásztorok természetesen gyapjúkabátot vagy -mellényt viselnek, jól szimbolizálja a téli időszakot a gyapjúsapka is. Egy botot is kapnak, melynek a végén csengő található. Az angyalok fehér hosszú ruhában, csillogó glóriával a fejükön jelennek meg. Horváth László elmondása szerint:

„A hangszer és az ének mindig megjelenik valamilyen formában. Szinte minden évben van fuvolánk. Olykor-olykor hegedű és más hangszerek is megjelennek. Sokszor nehéz a kis tanulókkal, de hallgatnak rám, és az a legjobb érzés, amikor látom rajtuk, hogy nem teherként, hanem játékként élik meg. Boldogság, amikor meglátom, hogy boldogan énekelnek, mondják a szöveget, örvendezve énekelnek. Az a legjobb érzés, és minden nehézségért kárpótol. Mindig helytállnak, és igyekszem is őket mindig megdicsérni, mert a gyerekeknek állandóan szükségük van az elismerésre, a sikerre. Sokszor félnek, hogy kinevetik őket, és akkor jönnek oda, hogy hát minket ki fognak nevetni, nem fognak értékelni. Mindig igyekszem őket megnyugtatni és megdicsérni: ti az örömhírt vizitek, és legyetek erre nagyon büszkék! Fontos a bizta-

tás és a dicséret, hogy a fellépéseken ne féljenek, hanem boldogan és felszabadultan adják elő a darabot, mert csak így lesz igazán jó az előadás. A végére egy olyan közösséget láthatok, ahol végre nem egymást cincálják, hanem örömmel kiállnak saját magukért, magabiztosan, és tudják mit akarnak, mert ez nagyon sokat jelent” (H. L.).

Recskó Éva tanítónő így mesél a fellépések időszakáról:

„Miután sikeresen lezajlottak a próbák, tartunk egy főpróbát, ahol a diákok szülei vannak jelen. Ez egy kis segítség, mielőtt nagyobb közönség elé állnánk. Ilyenkor még becsúsznak kisebb tévedések, és a gyerekek sokkal visszafogottabbak a szereplésben. Emiatt nem csak a főpróbát szervezzük meg – úgymond – ilyen elfogadó közönség előtt. Az első két-három fellépés mindig olyan közönségnek szól, amely nagyon elfogadó, és biztosan nem teszi szóvá a hibákat. Így a gyermekek is feloldódnak, és a harmadik-negyedik fellépéskor már valóban megvan az egész pásztorjáték varázsa és szépsége. Ekkorra a diákok feloldódnak, és már rendelkeznek egy kis tapasztalattal. Valamint azzal a tudattal, hogy társaik kísérik őket, ha elakadnak. Munkánk alatt rájöttünk arra, hogy nagyon sokat jelent, ha egy szereplő nemcsak a saját szövegét tudja, hanem például egy másik pásztorét is. Volt rá példa, hogy azok a diákok, akik gyorsabban elsajátították saját szövegüket, megtanulták mások szövegeit is, és amikor egy diák elakadt a szövegben, az a tanuló elmondta helyette a szükséges részt. Ez egy biztonságot is ad a gyermekeknek. A játék során pedig alig észrevehetőek az ilyen kíségetések. Természetesen úgy nem léphet fel senki, hogy nem tudja a saját szövegét. Mindig nagy gondot fordítunk arra, hogy a diákok ezt a pásztorjátékot ne félvállról vegyék. Azonban mindig akadnak helyzetek, amikor valaki véletlenül megbetegszik, és nem tud eljönni, vagy csak egyszerűen nincs jó napja, fáradtabb vagy idegesebb, és elfelejti a szövegét. A szereplők a próbák során nagyon jó hangulatú közösséggé formálódnak, amire külön fontos figyelniük, hiszen ez adja meg azt a biztonságot, aminek köszönhetően felbátorodnak, és gördülékenyek a fellépések. Soha nem tudhatjuk, hogy éppen miért lesz szükség az egyik társunkra, de abban biztosak lehetünk, hogy valaki kísérik. Ez az, ami számít, és biztonságérzetet ad, aminek köszönhetően gördülékeny játékra számíthatunk.”

A fellépések általában már az adventi időszakban elkezdődnek. Nemcsak Zentán lépnek fel a zentai betlehemezők, hanem a környező falvakban is.

Sőt voltak olyan évek is, amikor Budapestre, illetve Debrecenbe is meghívást kaptak. Volt rá példa, hogy vízkeresztkor meghívást kaptak Brüsszelbe, hiszen a pásztorjátékban a három király is szerepel. Ott képviselhették büszkén iskolájukat. Nem is csoda, mert ahogy Recskó Éva tanítónő mondja: „A gyerekek nem veszik félvállról ezt a közös játékot.” Decemberben körülbelül húsz helyszínre látogatnak el a pásztorjátékkal, ez a szám évente változik, és attól is függ, hogy mennyi felkérést kapnak, és mennyit tudnak vállalni. A betlehemes csoport január elején összeül, és értékeli az elmúlt pár hónap történéseit. Az összegyűjtött pénzt különböző segélyszervezeteknek ajánlják fel. Minden évben közösen döntenek el, hogy kinek szeretnék adományozni kerestetük. Recskó Éva megemlítette, hogy a szülők segítségével nélkülözhetetlen nem valósulhatna meg ilyen sok fellépés, hiszen gyakran van szükség a szülőkre, akik segítenek a gyermekek szállításában, ha messzebbre kell menni, vagy a pakolásban és öltöztetésben. Természetesen a diákok sem maradnak jutalom nélkül, hiszen a pályázatnak köszönhetően minden évben eljuthat a csoport kedvezményesen vagy egy hosszabb kirándulásra, vagy akár a tengerpartra is. Tehát a kemény munka és a befektetett idő megtérül, hiszen a kis csapat akkorra már egy nagyon erős közösséggé formálódik, és kitüntetető élmény ilyen csoporttal együtt kirándulni vagy nyaralni.

ÖSSZEGZÉS

Zenta a 16. században szerezte meg városi címét. 1867-ben fejlődésnek indult a közoktatás, az illetékesek szorgalmazták az iskolák építését. 1913-ban épült meg a Thurzó Lajos Általános Iskola, akkori nevén Munkástelepi Eötvös Állami Elemi Iskola. A világi iskolákban sokáig nem jelenhettek meg a valláshoz kapcsolódó népszokások. Az ezredforduló elején a tanítók kisebb karácsonyi előadásokat tartottak osztályonként, és néhány osztályban megjelent a betlehem is. A Thurzó Lajos Általános Iskolában a betlehemi játékot a kétezres években az általános iskolás gyermekeknek Horváth László hitoktató kezdte el betanítani. Ez a tevékenység már két évtizedre nyúlik vissza, és egy olyan színpadra vitt dramaturgiai darabot mutat be, mely hű maradt a zentai betlehemezés szövegéhez és szokásához. A tanulók intézményről intézményre járnak az adventi időszakban, és bemutatják a betlehemezés hagyományát. Az évek alatt a Székely kapu – Zöld kapu pályázat segítségével a tanulók több európai országba ellátogathattak, és bemutathatták a zentai betlehemet. Tehát ez a tevékenység valóban értéket képvisel. A szervezők már a kezdetek óta nagy hangsúlyt fektettek a hagyományok megőrzésére. Horváth László hitoktatónak köszönhetően a szöveggönyv hű maradt a zentai betlehemi játékhoz, a kisebb változtatások valójában a gyermekek miatt történtek, hogy

a szöveget könnyebben el tudják sajátítani, és több szereplő vehessen részt a játékban. A jelmezeket a szülők és más támogatók segítségével évről évre javították, alakították, figyelve a részletekre. A fellépő tanulókat minden évben újraválasztják, és a szereposztás is minden évben megtörténik, így folyamatosan változik a csapat. Ez azt is jelenti, hogy a legelső lépés az összetartó közösség kialakítása, a baráti kapcsolatok, az összetartás megerősítése. Rendkívül nagy elköteleződésre van szükség a diákok részéről is, hiszen az iskola mellett még a felkészülést és szöveg tanulást is be kell illeszteni az egyébként is zsúfolt hétköznapokba. Az eredmény és a kitartó munka önmagáért beszél. A Thurzó Lajos Általános Iskola betlehemes csapata minden évben hatalmas sikereket ér el. Az, hogy mekkora munka van ebben a színpadra vitt népszokásban, a betlehemes napló és az abban olvasható értékelések is bizonyítják. A témában megkérdezett tanítók szintén elismerésüket és támogatásukat fejezték ki Horváth László hitoktató iránt. „A plakátokon mi van rajta? Azt szeretnénk hirdetni, hogy ne csak a jászolban szülessen meg a Kisjézus, hanem a szívekben is, mindannyiunk szívében. Minél többet adsz, annál többed van” (H. L.). Az azonban, hogy hogyan alakul ez a tevékenység a jövőben, még bizonytalan, mivel még senki nem szándékozza a betlehemes csoport vezetését átvenni.

INTERJÚALANYOK ÉS A BESZÉLGETÉS IDŐPONTJA

H. L.	Horváth László (2024. december 15.)
N. M. P.	Nagy Mélykúti Piroska (2025. január 17.)
N. R.	Nagy Rózsa (2024. december 15.)
R. É.	Recskó Éva (2023. december 19.)

IRODALOMJEGYZÉK

- BALÁZS Lajos 1987. Színpadra vitt népszokások. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 149–160. https://adatbank.ro/html/alcim_pdf10991.pdf.
- BÍRÓ Zoltán 1987. Egy új szempont esélyei. In: BÍRÓ Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 26–47. https://adatbank.ro/html/alcim_pdf10981.pdf.
- DOBOS János 2000. Zenta történetének kutatása. In: DOBOS János – GUELMINO János – PEJIN Attila – SZEKERES László – URBÁN János: *Zenta monográfiája I*. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 11–43. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/104838>.

- DÖMÖTÖR Tekla 1986. *Régi és mai magyar népszokások*. Tankönyvkiadó, Budapest
- KALMÁR Károly 1995. *A zentai (elemi) általános iskolák története. II. rész. Községi iskolák 1869 és 1908 között*. Zentai Monográfia Füzetek 40. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta. https://www.zentarhiv.rs/files/books/20180417085118_39_Kalmar_Karoly_A_zentai_elemi_iskolak_tortenete_I_1995_.pdf.
- KALMÁR Károly 2004. *A zentai elemi iskolák története. III. rész*. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta. https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-12/54_Kalmar_Karoly_A_zentai_elemi_iskolak_tortenete_III_2004_.pdf.
- KOVÁCS Éva (szerk.) 2007. *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest. <https://kisebbskutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonnyvek/kozossegtanulmany.pdf>.
- MATHIA Károly 1953. Népi eredetű karácsonyi játékaink. In: *Vigilia*, 2., 57–63. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1953_02_facsimile.pdf#page=3.
- NAGY Éva 2024. *Karácsony-reprezentációk az iskolában. A Thurzó Lajos Általános Iskola alsós osztályainak példája*. Diplomadolgozat. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
- NAGY Éva 2025. *Betlehemezés a Thurzó Lajos Általános Iskolában. Záródolgozat*. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
- PAPP György 1994. *Betlehemnek nyissunk ajtót!* Betli Könyvkiadó, Szeged
- SZŐKE Anna 2004. A vajdasági betlehemezés sokszínűsége. In: GÁSPÁR Kinga (szerk.): *Szabad-e bemenni betlehemmel?* (Artes Populares 20.) ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 127–137.
- TÓTH Péter 1979. *Felekezeti elemi iskolák Zentán. Adalékok a zentai népiskolák történetéhez*. (Monográfia Füzetek.) Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Egyesülete, Zenta

ABSTRACT • The study examines the activity of the Nativity play group that has been operating for more than two decades at the Thurzó Lajos Primary School in Senta. The aim of the research is to present how one of the most significant dramatic folk customs of the Christmas period appears within the institutional framework of a school, and how the phenomenon can be interpreted within the theoretical framework of representational folklorism. The qualitative research, based on structured interviews, explores the organisational process of the Nativity play, the principles guiding the development of the script, the practice of casting and costume-making, as well as the community-building and pedagogical effects of the performances. The analysis

demonstrates that the institution-to-institution performances do not represent the continuation of the traditional house-to-house custom but rather a staged form of folk culture, which nevertheless consciously strives to preserve the textual and motif heritage of the Senta Nativity tradition. The study concludes that the Nativity play fulfils an identity-forming, value-transmitting and community-building role within the school environment, while serving as an important medium for the living transmission of local cultural heritage.

KEY WORDS • Nativity play, folklorism, representational folklore, school tradition, Senta folk heritage, community building

SAŽETAK • Rad ispituje delatnost grupe vitlejmskih igara koja više od dve decenije funkcioniše u Osnovnoj školi „Turzo Lajos” u Senti. Cilj istraživanja jeste da se prikaže na koji način se jedna od najznačajnijih dramskih narodnih običaja božićnog ciklusa pojavljuje u institucionalnim okvirima škole, kao i kako se ovaj fenomen može tumačiti u teorijskom okviru reprezentativnog folklorizma. Kvalitativno istraživanje, zasnovano na strukturiranim intervjuima, razmatra proces organizacije vitlejmskih igara, principe oblikovanja tekstualnog scenarija, praksu podele uloga i izrade kostima, kao i zajedničke i pedagoške efekte nastupa. Analiza pokazuje da nastupi od institucije do institucije ne predstavljaju nastavak tradicionalnog običaja obilaska od kuće do kuće, već scenski oblik narodne kulture, koji istovremeno svesno teži očuvanju tekstualnog i motivskog nasleđa senčanske tradicije vitlejmskih igara. Zaključuje se da vitlejmske igre u školskom okruženju imaju identitetsku i vrednosnu funkciju, odnosno funkciju izgradnje zajednice, te predstavlja važan prostor živog prenošenja lokalnog kulturnog nasleđa.

KLJUČNE REČI • vitlejmske igre, folklorizam, reprezentativni folklor, školska tradicija, senčansko narodno nasleđe, izgradnja zajednice

Beérkezés időpontja: 2026. január 22.

Elfogadás időpontja: 2026. február 2.

GYERMEKJÁTÉKOK ÉS KÖZÖSSÉGI IDENTITÁS A HERTELENDYFALVAI MAGYAR UTCÁBAN

CHILDREN'S GAMES AND COMMUNITY IDENTITY
ON MAGYAR STREET IN VOJLOVICA
DEČJE IGRE I ZAJEDNIČNI IDENTITET U MAĐARSKOJ
ULICI U VOJLOVICI

KOVÁCS ORSOLYA

BA, óvodapedagógus

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

MTTK – Kultúrakutató Műhely, tag

Kiss Lajos Néprajzi Társaság, tag

orsikovacs23@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Kutatásom célja Hertelendyfalva gyermekjátékainak vizsgálata volt, különös tekintettel a játékkultúra etnográfiai és közösségi vonatkozásaira az 1945 és 1965 közötti időszakban. Tanulmányoztam, hogy milyen játékkformák voltak jellemzőek erre a vajdasági szórványtelepülésre, milyen szerepet tölthettek be a mindennapokban, és hogyan hatott a nyelvtanulás mélyebb elsajátítására. Kiemelt figyelmet fordítottam a játékok helyszíneire, a nemek szerinti játékbeli elkülönülésre, valamint a gyermekközösségeken belüli kapcsolatrendszerekre. Vizsgálatom során különösen érdekesnek bizonyult az etnikai csoportok keveredésének kérdésköre is: hogyan hatott a többnyelvű, többkultúrájú közeg a gyermeki játékokra. Munkám során kitérek Hertelendyfalva etnikai összetételére is. – Az Al-dunai Műhely tagjaként 2024 óta végzek rendszeres néprajzi adatgyűjtéseket a településen, főként az idősebb generációval készített interjúk segítségével. A 2024–2025-ben három alkalommal végzett terepmunkánk során a helyi lakosság körében Magyar utcaként ismert Petőfi Sándor utca egykori népi gyermekjátékaival, az etnikai csoportok eloszlásával és a nyelvtanulás kérdéseivel foglalkoztam.

KULCSSZAVAK • Hertelendyfalva, gyermekjátékok, nyelvtanulás, saját utca, identitás, etnikai csoport és viszonyaik

A GYERMEKJÁTÉKOK HELYSZÍNE ÉS A CSOPORTOK KÖZTI KAPCSOLATOK

Az 1950-es évek különösen gazdag időszaknak tekinthetők a közösségi élet és a hagyományos játékkultúra szempontjából, hiszen még a modern technológia térhódítása előtti korszakhoz tartozik: „...hát akkor még ugye egy televízió nem volt, mikor kicsikék voltunk” (L. A.). A technológiai eszközök hiánya azonban nem jelentett hátrányt, sokkal inkább hozzájárult ahhoz, hogy a közösségi kapcsolatok megerősödjenek, és hogy a gyermekek kreativitásukra – egymásra támaszkodva – alakítsák mindennapjaikat. A lakosság körében erős volt az összetartozás érzése: „Szép volt a gyermekkor, nem volt ez a sok mobi, akárhova mentünk, összetartottunk” (B. J. E.). A játékok jelentős része saját készítésű volt, mivel akkoriban nem álltak rendelkezésre boltokban megvásárolható műanyag tárgyak: „Hát egy nagy részét a játéknak magunk készítettük már, azért akkor nem volt ennyi plasztika játék, mint most” (L. A.). A gyermekek mindennapjait az együtt töltött idő és a közös élmények határozták meg, a játék elsődleges helyszíne pedig az utca és az udvar volt. „Na, hát az utcán történt minden. Az utcán történt minden, ott játszottunk” (E. M.). Akkoriban az utcák, udvarok a játék és a közösségi tér természetes színterei voltak (KOVÁCS 2013), ahol a gyermekek spontán szerveződő csoportokban játszottak, ami tovább erősítette a közösségi köteléket: „Akkoriban lehet úgy mondani, hogy az utca vót az élet” (V. E.). Az utcai és népi játékok meghatározó szerepet töltek be a gyermekek életében, hiszen nem csupán szórakozást nyújtottak, hanem tanulást, szocializációt és értékátadást is jelentettek a gyermekek számára (BENKŐ–PREZSMER 2015).

A JÁTÉKOK NEMEK SZERINTI ELKÜLÖNÍTÉSE

„A fiúk is, lányok is együtt” (E. M.). Az egyik beszélgetőtársam mondatából egyértelműen kirajzolódik, hogy a gyermekjátékok jelentős részét a lányok és a fiúk közösen játszották; az együtt játszás volt a meghatározó, és a közösség nem tett különbséget a nemek között. Az elmondások alapján érezhető volt – amit az adatközlők ki is hangsúlyoztak – az összetartozás élménye; mindenkit szívesen befogadtak a közös játékba. „Szabadidőben ott nekünk volt nagyon szürcs, hogy saroktól a sarokig, ott voltunk vagy harmincan, de ott apraja-nagyja mind együtt voltunk, és az egész gyermekkorom ott telt el” (B. M.). Mindezek ellenére előfordultak olyan játékok, amelyeket inkább külön, nemek szerint játszottak. A körtánc jellegű játékok kevésbé vonzották a fiúkat, akik inkább a dinamikusabb, mozgásigényes tevékenységeket részesítették előnyben, mint amilyen a fára mászás vagy az udvari hinta használata.

„Vót mondjuk a körtánc, a fiúk nem erőst akartak, ők dinamikust akartak, ők inkább mászták a fákat. Vót az is, hogy sok helyt hinta vót a fára félkörte, olyan egyszerű” (N. É.). Összességében elmondható, hogy bár a gyermekek nagy része közösen játszott („...mindenki, nem volt, hogy ez lány játék vagy fiú játék” [B. J. E.]), bizonyos játékok esetében kirajzolódtak a nemek közötti különbségek, ami a gyermekkor természetes velejárójának tekinthető.

ETNIKAI HATÁROK ÉS NYELVHASZNÁLAT

Hertelendyfalván több etnikai csoport él egymás mellett: magyarok, szerbek, szlovákok (PÁL 2022), házuk hagyományosan utcák szerint elkülönülve helyezkednek el, és a játékok során sem került sor a csoportok közti keveredésre. A gyermekek elsősorban a saját etnikai közösségükön belül játszottak, így a Petőfi Sándor utcában a játék nyelve a magyar volt. A szerb és szlovák nyelv csak elvétve bukkant fel, s inkább csak egy-egy játék elnevezésében vagy szövegében fordult elő. Abból kiindulva, hogy az etnicitás nem származás kérdése, hanem a mindennapokban megélt tapasztalatoké (ERIKSEN 2008), kíváncsi voltam a helyi *tapasztalatokra* is. Az előbbi állítás alapján tehát az etnikai határok az emberek közötti kapcsolatok mentén jönnek létre, vagyis a vizsgált esetben a játszótársak megválasztásakor. Jól megfigyelhető, hogy a Magyar utca, a Szerb utca és a Szlovák utca gyermekei főként egymás között játszottak, így mindenekelőtt a játék során bontakozott ki az etnikai határ.

Az utca nem szolgált a nyelvtanulás színtereként: „Szerbül sē ott tanultunk még az utcán, hanem csak ötödik osztályban, csak az iskolában. Nem tanultunk még az utcán” (E. M.). A gyermekek erősen kötődtek a saját etnikai közösségükhöz, és a játék, valamint a szórakozás is jellemzően az adott utcán belül zajlott, ugyanis minden ember igényli a valahová tartozás érzését, melyet a nemzeti identitás még inkább megerősít (KOVÁCS–KOVÁCS 2017). „Nem volt nagy kapcsolatunk, mert nem mentünk abba a másik utcába. Ezén a részén, ahol születtem, még ahol vannak a társaim, ezek magyarok voltak” (B. M.). A nyelvtanulás színtere az iskola volt, ám az oktatási intézményen kívül a szabadidős tevékenységek során továbbra is jellemző volt a csoportok elkülönülése. „Nem túlzásba barátoktunk velük, amíg kisebbek voltunk, majd aztán már ugye ott középiskolás egyik-másik akkor még, de valójában külön jártunk” (L. A.). Az egyén identitásának alakulását nagyban befolyásolta a jelenleg is fennálló helyzet, a magyar nyelvű oktatás megszűnése. „Négy osztályt magyar osztályba kellett mennünk. Mikor a négy osztályt elvégeztük, akkor tettek szét. Aki tudott jobban szerbül, annak nem, de biza volt olyan magyar, hogy nem tudott szerbül, annak nagyon sokat hiányoztak a nyelvek” (B. J. E.). Az elvándorlás a nyelvváltást hozta magával. 2021-es adatok szerint

Hertelendyfalván a Testvériség–egység Általános Iskolában 2019-től összevont tagozaton folyt az alsós kisiskolások magyar nyelvű oktatása (PÁL 2022).

A GYERMEKJÁTÉKOK KATEGORIZÁLÁSA

Az általam gyűjtött népi gyermekjátékokat a Lázár Katalin által kidolgozott kategóriák szerint rendszereztem (LÁZÁR 2005). Ezek nagy része megtalálható Bodor Anikó *Vajdasági magyar népdalok IV.* című kötetében, valamint Molnár Gyöngyi és Papp László *Csoncsikó* című munkájában is (BODOR 2008; MOLNÁR–PAPP 2008). A gyűjtőmunka során sok játékot sikerült dokumentálni, ezúttal azonban ezeknek csak egy része kerül bemutatásra – kategorizálva. Az adatközlők elsősorban utcai játékokat említettek, mondókákra viszont csak elvétve tudtak visszaemlékezni. Ezen túlmenően nem ismerték azokat a játékokat sem, amelyeket korábbi kutatások – például Penavin Olga (PENAVIN 1983) és Kiss Lajos rögzített gyűjtései (KISS–BODOR 1984) során.

1. ESZKÖZÖS JÁTÉKOK

1.1. Tárgykészítő játékok

1.1.1. *Sárból ágyú*

„Sárból csináltunk, mindig mondtuk, hogy akkorát lőjön, mint az öregapám feje, [...] nagy erővel lédobtuk és kipukkant a közepe” (E. M.).

„Ubabáztunk. A sárból csináltunk úgymond ágyút, [...] gyúrunk a sárból, és akkor ugye a közepében csináltunk egy likat, de úgy, hogy nem likadott ki. [...] Hát volt, amelyik nagyobbat lőtt, a másik kisebbet lőtt” (L. A.).

„Mi úgy mondtuk, hogy ubaba, s akkor azt csaptuk a földhöz, [...] ki melyiké csattant nagyobbat” (N. É.).

„Ubaba, akkor sárból csináltunk olyan laptát, és kiszédtük a belsejét, s akkor ilyen lyikat csinátunk bele, és azt vertük a földhöz, és az akkor lőtt” (L. V.).

1.2. Eszközös ügyességi játékok

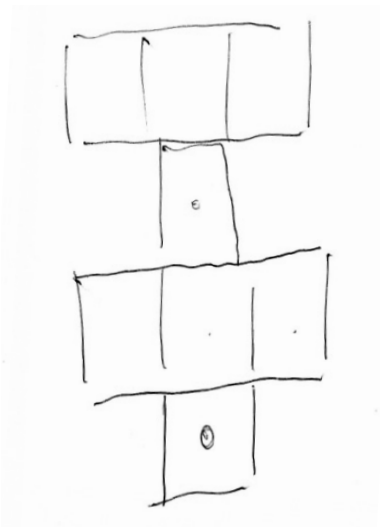
1.2.1. *Csempézés/ugróiskola*

„Kavicsot dobtunk, aki kidobta kiesett, aki nem jól ugrott bele, az kiesett, nagyon ügyesen kellett csinálni” (B. M.).

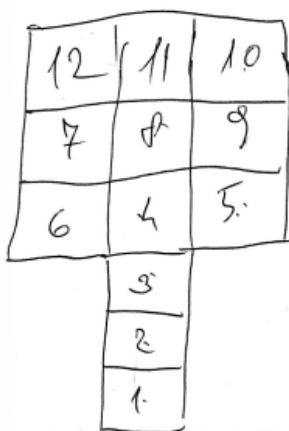
„Cserépeket törtünk össze, es akkor az fél lett téve egymásra, akkor ki lett kockázva a járda, ki lett rajzolva, es akkor kellett mentél [...] fél s vissza, majd visszajössz” (V. L.).

„Na és akkor ide egy csempét a közepire, és akkor egy lábon az egyik lábat fēlemelve, és akkor így ugrás, a csempét mēg kellett rúgni, [...] és hogyha eltévedett, akkor kiesett” (E. M.).

„De ezt úgy kirajzolták a betonra, hát azt szōkdōstük egy lábbon, s két lábbon mēgvolt, hogy hova kell lépni, és akkor a cserepet elhanyítottuk, [...] fel kellett venni, gondolom, de hogy most azt saját magadnak hanyítottad el, vagy a másik hanyította el, erre már nem emlékszēk olyan pontosan, de úgy ki volt rajzolva” (L. A.).

A csempézés pályája – E. M. (1946) rajza (Pancsova, 2025. ápr. 12.)

Az ugrálós pályája – V. L. (1958) rajza (Hertelendyfalva, 2025. ápr. 11.)

Az ilyen játékot Bácskossuthfalván *cserepes ugróiskolának*, illetve *kockásnak* nevezik (MOLNÁR–PAPP 2008: 107–108).

2. MOZGÁSOS JÁTÉKOK
 2.1. Ölbéli gyerekjátékok
 2.1.1. *Csip-csip, csóka...*

„Csip-csip, csóka, vakvarjúcska, eladom a szekerelem, tyúkok ülnek rajta, hes, hes, hes...” (L. A.).

A *Csip-csip, csóka* formát Bácskertesén és Gunarason használják. Zentán és Topolyán a *Csipi csóka* változat ismert (BODOR 2008: 57–59).

2.2. Ügyességi és erőjátékok
 2.2.1. *Tengericske / Adj, király, katonát!*

„Mégálltunk, eszefogtuk kezeinkét, [...] légyen, aki megfutamodott, mi fogtuk a kezünket, s akkor el kellett vágja a kezünket, hogy keresztülmenjen” (B. J. E.).

„Sorval egymással szembe álltak, egymást kezefogva, s szembe, s akkor mondjuk kiabáltak egyik ernječkinje, s a másik, hogy barnjačkinje, s akkor egyik mondta, koga čete, s ezek megmondták, hogy ki, s onnant az futott, hogy átvágja a kezét, hogy mēnjen, s ha átvágta, akkor egyet vitt magával, s ha nem, akkor marad ott, amíg ki nem fogyott valamelyik, az volt a győztes” (N. É.).

Ezt a típust már korábban rögzítették Hertelendyfalván *Király, király, adj katonát!* (KOVÁCS 2013: 164) elnevezéssel, de számos más területen ismert. Topolyán Tóthfaluban, Völgyesen és Péterrévén *Adj, király, katonát!* néven ismert (BODOR 2008: 360–369). További adalékkal szolgálhat számunkra – a saját kutatásom alkalmával egyik interjúalanyom jegyezte meg –, hogy Hertelendyfalván a Szlovák utcában *Ernječkinje, barnjačkinje* névvel volt ismert és játszott játék.

2.2.2. *Megy a róka*

„»Megy a róka, ne nézz hátra, / tüzet viszēn a markába, mēg ne fordulj, szépen állj, mert a korbács közel jár« – itt körbeültünk, egy mēgy körbe, zsebkendőt viszi magával, és aki mēgētt leteszi a zsebkendőt észrevétlenül, az mēg kell fogja, amíg a másik helyet nem foglal” (L. I.).

Ez a játék számos településen ismert és kutatott. Előzőleg már gyűjtötték Hertelendyfalván is *Megy a róka, ne nézz hátra* néven (BODOR 2008: 482). *Jön a farkas, ne nézz hátra* címen közismert Kishegyesen, *Róka, róka köztetek* szöveggel ismerik Szenttamáson, Gunarason és Topolyán (BODOR 2008: 481–485). Székelykevéen *Ne nézz hátra, jön a farkas* néven ismert (BODOR 2008: 481).

2.3. Vonulások

2.3.1. *Bújj, bújj, zöld ág...*

„»Bújj, bújj, zöd ág, zöd levelecske, nyitva van az aranykapu, csak búj-
jatok rajta, Rajta, rajta, lészakadt a pajta, bennmaradt a macska farka«
– ezt vonulásban játszottuk” (V. E.)

„»Bújj, bújj, zöld ág, zöld levelecske, nyitva van az aranykapu,
csak búj-
jatok rajta, rajta, rajta, lészakadt a pajta, bennmaradt a macs-
ka« – kettő tartotta a kaput és kígyósorba mentünk, s mindig vissza-
tért az első, az, aki vezette, és akire esett a mondóka, ott lécsukták a
kaput” (L. I.).

Ezt a játékot Hertelendyfalván már gyűjtötték *Bujj, bujj, zöld ág*
néven (BODOR 2008: 570; KISS–BODOR 1984: 43). A játék ismert
még számos vajdasági városban és faluban *Bújj, bújj, zöld ág* változat-
ban Topolyán, Gunarason, Doroszlón, Tóthfaluban, Torontáloroszin,
Péterrévén, Bácskertesén, Temerinben, Moholon, Kispiacon, Ma-
gyarkanizsán, Kishegyesen, Keviben, Csantavéren, Szenttamáson,
Gomboson, ám előfordul, hogy egy-egy településen több változata is
él (BODOR 2008: 541–580). A játékot Nagybikácson és Rábén *Bújj,
bújj, kecske* néven ismerik, míg Bácsgyulafalván *Nyitva van az arany-
kapu* elnevezéssel emlegetik (BODOR 2008: 541).

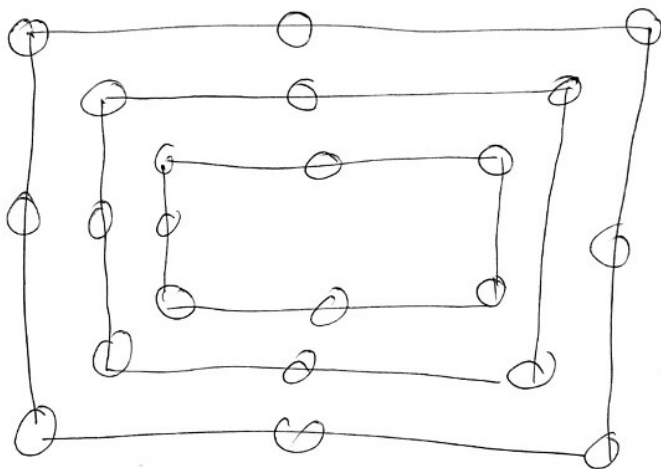
3. SZELLEMI JÁTÉKOK

3.1. Szellemi ügyességi játékok

3.1.1. *Malmozás*

„Erőst szerettem malmozni, verhetetlen voltam benne” (B. M.).

Ez a játék szintén *malmozás* néven ismert Bácskossuthfalván (MOLNÁR–
PAPP 2008: 65–66).

Malomtábla – B. M. (1957) rajza (Hertelendyfalva, 2025. ápr. 11.)

4. PÁRVÁLASZTÓ JÁTÉKOK

4.1. Párválasztó körjátékok

4.1.1. Körben áll egy kislányka...

„Körben áll egy kislányka, lássuk, ki lesz a párja, lássuk, kit szeret a legjobban, azzal táncol jó gyorsan, ezt szeretem legjobban, ezzel táncolok gyorsan, [...] ezt szeretem legjobban, ezzel táncolok jó gyorsan, vége, vége, vége mindennek, vége a jó kedvünknek” (L. I.).

Bácskossuthfalván a játék szintén *Körben áll egy kislányka* változatban vált ismertté (MOLNÁR–PAPP 2008: 191).

4.2. Lánykérő játékok

4.2.1. Most viszik, most viszik...

„»Most viszik, most viszik, Danikáné lányát, bíborba, bársonyba, aranykoszorúba. Nem adom a lányomat, aranyhíntó nélkül, abba pedig hat ló legyen, mind a hatnak arany farka legyen.« [...] A kérő kívül vót. Mémentek körbe, még körbe nem jött mindenki” (E. M.).

A *Most viszik, most viszik Uborkáné lányát* kezdetű mondóka Topolyán, Keviben, Torontáloroszin és Padén ismert, míg Gomboson és Magyarakanizsán a *Most viszik, most, Buborkáné lányát* változata terjedt el (BODOR 2008: 746–753).

5. KISORSOLÓK, KIOLVASÓK

5.1. Kiolvasók

5.1.1. *Egyedem, begyedem...*

„Egyedem, begyedem, bükkömbe, szórt visznek süttyömbe. Süttyöm alatt egy nagy fa, abba lakik hat varga. Rázd meg ördög azt a fát, hadd hulljanak a vargák, te kiestél!” (E. M.)

Az *Egyedem-begyedem* mondóka a Vajdaságban számos változatban fordul elő, ám mégsem ismert a Hertelendyfalván gyűjtött verzió. Magyarokanizsán, Tóthfaluban, Völgyesen és Keviben az *Egyedem-begyedem kallanttyú* formában használják, míg Oromhegyesen az *Egyedelem-begyedelem, kallanttyú* változata ismert. Bácsfeketehegyen, Topolyán az *Egyedem-begyedem, karkanttyú*, Moholon az *Egyedem-begyedem, kakkanttyú*, Péterrévén pedig az *Egyedelem-begyedelem, sarkanttyú* változat fordul elő. Torontáloroszin az *Egyedem-begyedem, túrús tál*, Völgyesen és Torontálvásárhelyen az *Egyedem-begyedem, tengertánc*, Keviben és Csókán az *Egyedelem-begyedelem, tengertánc* verzió a használatos. Zentán több változata is él: *Egyedelem-begyedelem, tűz, búz, kendertánc* és *Egyedelem-begyedelem, pikuládé*. Horgoson és Moholon elterjedt az *Egyedem-begyedem, bújj, kakas*, míg Dobradón az *Egyedelem-begyedelem, hajnád ki* és az *Egyedelem-begyedelem, níber-nábor* változat. Szájában pedig *Egyem-begyem pittypalattyra* néven ismert (BO-DOR 2008: 215–239).

6. MONDÓKÁK

6.1. Egyéb mondókák

6.1.1. *Ha valaki elesett*

„Mikor elesett egyikünk, és megsebezte lábát, kezit, akkor sajnáltuk, s akkor leültünk, s a kezünket húztuk azon a sebén keresztül, és énekeltük: »Bíbor bábor kecske háj, ha meggyógyul, nem is fáj«” (V. E.).

7. EGYÉB JÁTÉKOK

7.1. Vornyiktánc

„Vornyiktánc, összefogódtak és énekelték, hogy »Olajfától fáj a háta, majd megjárja járom páca, járom páca, járom bot, járjad bolond a táncot. A kutyának tarka lába, azon megyünk Moldovába « – ezt énekelték és úgy kézen fogva” (L. A.).

A *vornyik* szó román eredetű, és a bukovinai nyelvjárásban a gyermekjátékok révén maradt fenn, amelyek hozzájárultak a nyelvjárási elemek konzerválásához. A *vornyiktánc menettánc* vagy *büdös vornyik* néven is ismert az al-dunaiak körében (BODOR 2003: 340). Lakodalom alkalmával vendégküldő tánc a bukovinai székelyek körében (BODOR 2003: 572). Hertelendyfalván ismert és kutatott (BODOR 2003: 122–123).

7.2. Lakodalmas

„Az utcán félvonultak, [...] mēntünk a házigazdáért, akkor a házigazdával a menyasszonyért, akkor az utcán énekeltünk: »Ez a menyasszony végig selyemben van, a pendeje lē van peselve, aki minket kinevet, csúnyául az egeret«” (B. J. E.).

„Úgy csinálták, hogy a szülők, öreganyák felötöztettek népviseletbe szlovák népviseletbe egy menyasszonyt, akkor egy vőlegényt, akkor a koszorúslányokat. A szlovákoknál az volt a szokás, hogy a tányért megfogták, zsebkendő rajta, s beletettek pénzt, s avval mēntek,

[...] amikor táncolnak a menyasszonnyal, a pénzt humanitáriuson adják” (N. É.).

A *lakodalmás* mint felnőttek életét utánzó szerepjáték Vajdaság több településén is ismert, *lakodalmazás* néven: Bácskossuthfalván (MOLNÁR-PAPP 2008: 187), Hertelendyfalván (KOVÁCS 2013: 47–48).

ÖSSZEFOGLALÓ

Munkám célja annak bemutatása volt, hogy az 1945 és 1965 közötti időszakban hogyan éltek és játszottak a gyermekek a hertelendyfalvai Petőfi Sándor utcában – a felnőttek visszaemlékezései alapján –, különös tekintettel a népi játékok emlékeire, a nemek szerinti elkülönülésre, a játékok helyszíneire, a gyermeki közösségek belső kapcsolataira, valamint a nyelvtanulás színtereire. A visszaemlékezések alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy a gyermekjátékok elsődleges színtere az utca volt. Bár a játékok során a gyermekek nem tettek különbséget egymás között, mindenkit szívesen bevontak, „[n]em csináltunk különbséget, aki ott volt közel, mind játszottunk” (N. É.), mégis meg-

figyelhető volt az az erős kötődés, amely a saját utcájuk közösségéhez fűzte őket. Ezzel párhuzamosan az is kiderült, hogy a nyelvtanulás nem a játékokon keresztül valósult meg, hanem elsősorban az iskola falai között. A gyermekjátékok nemcsak a szórakozás, hanem a közösségi identitás terei is. A népi gyermekjátékokon keresztül – úgy gondolom – megérthetjük, hogyan élt együtt, vagy épp külön a hertelendyfalvai közösség.

BESZÉLGETŐTÁRSAIM

B. M. (1957)	hertelendyfalvai lakos, bukovinai székely.
B. J. E. (1945)	hertelendyfalvai születésű, bukovinai székely.
E. M. (1946)	hertelendyfalvai születésű, bukovinai székely.
L. A. (1962)	hertelendyfalvai lakos, bukovinai székely.
L. I. (1963)	hertelendyfalvai lakos, bukovinai székely.
L. V. (1960)	hertelendyfalvai lakos, bukovinai székely.
N. É. (1952)	hertelendyfalvai lakos, vegyes házasságban él, félig székely, félig szlovák.
V. E. (1962)	hertelendyfalvai lakos, bukovinai székely.
V. L. (1958)	hertelendyfalvai lakos, bukovinai székely.

IRODALOMJEGYZÉK

- BENKŐ Éva – PREZSMER Boglárka (szerk.) 2015. *Népi játékok*. Zenei szerkesztő: Benedek Árpád. Oktatási Segédjegyzet 3. Romániai Magyar Néptánc Egyesület, Sepsiszentgyörgy. <https://neptanc.ro/wp-content/uploads/2022/02/Nepi-jatekok.pdf>.
- BODOR Anikó 2003. *Vajdasági magyar népdalok III. Párosítók, lakodalmások, szerelmi dalok*. Forum Könyvkiadó – Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Újvidék–Zenta. https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-02/Bodor_Aniko_VMND_III.pdf.
- BODOR Anikó 2008. *Vajdasági magyar népdalok IV. Énekes népi gyermekjátékok*. Forum Könyvkiadó – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék–Zenta. https://www.vamadia.rs/sites/default/files/2020-02/Bodor_Aniko_VMND_IV.pdf.
- ERIKSEN, Thomas Hylland 2008. *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések*. Gondolat Kiadó – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs. <https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/multikulturalizmus/Hylland,%20Eriksen%20Thomas%20Etnicitás%20és%20nacionalizmus.pdf>.

- KISS Lajos – BODOR Anikó 1984. *Az aldunai székelyek népdalai*. A Jugoszláviai Magyar Népzene Tára 2. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/244920>.
- KOVÁCS Ildikó Katalin – KOVÁCS Katalin 2017. A nemzeti identitás alakulása székely kisiskolás gyermekeknél. A történelem és kultúraismeret mint ágens a nemzeti identitás alakulásában. In: *Gyermeknevelés – online tudományos folyóirat*, 29–38. https://epa.oszk.hu/02400/02411/00012/pdf/EPA02411_gyermekneveles_2017_3_029-038.pdf.
- KOVÁCS Teréz, Erős Istvánné 2013. „Mint vadmadár a vadonban...”. *Életem történetei*. Emlékezet 9. Önéletírás, élettörténet, napló. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/33448>.
- LÁZÁR Katalin 2005. *Népi játékok*. Hagyomány és Vidék. Planétás Kiadó, Budapest. ISBN 9632862317.
- MOLNÁR Gyöngyi – PAPP László 2008. *Csoncsikó. Morovici gyermekvilág*. Moravicai Értelmiségi Fórum, Bácskossuthfalva. <https://www.vamadia.rs/pdf.js/110105>.
- PÁL Helén 2022. A határ, mint divergáló tényező az al-dunai székely települések nyelvét illetően. In: *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, 2., 107–123. ISSN 2786-6726 (Online). ISSN 2786-6718 (Print). DOI: 10.58423/2786-6726/2022-2-107-123. <http://doi.org/10.58423/2786-6726/2022-2-107-123>. <https://real.mtak.hu/228864/1/Article.pdf>.
- PENAVIN Olga 1983. *Néprajzi tudományok*. Értekezések, Monográfiák 2. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék. ETO: 809. 451.1-087.

ABSTRACT • The aim of this study was to examine children's games in Vojlovica, with particular attention to the ethnographic and community aspects of play culture in the period between 1945 and 1965. The research explored the types of games characteristic of this outlying Hungarian settlement in Vojvodina, their role in everyday life, and their influence on the deeper acquisition of language skills. Special emphasis was placed on the locations of games, gender-based divisions in play, and the relationship networks within children's communities. Particular interest was devoted to the interaction of ethnic groups and to the ways in which a multilingual, multicultural environment shaped children's play. The study also outlines the ethnic composition of Vojlovica. – Since 2024, as a member of the Lower-Danube Workshop, I have conducted regular ethnographic fieldwork in the settlement, mainly through interviews with members of the older generation. During three fieldwork visits in 2024–2025, I focused on the former folk children's games of Petőfi Sán-

dor Street – locally known as Magyar Street – as well as on ethnic distribution patterns and questions of language learning.

KEY WORDS • **Vojlovica, children’s games, language learning, Magyar Street, identity, ethnic groups and their relations**

SAŽETAK • Cilj ovog istraživanja bio je proučavanje dečjih igara u Vojlovici, sa posebnim osvrtom na etnografske i društvene aspekte kulture igre u periodu između 1945. i 1965. godine. Istraživane su vrste igara karakteristične za ovo vojvodansko mađarsko naselje u dijaspori, njihova uloga u svakodnevnom životu i njihov uticaj na dublje usvajanje jezika. Posebna pažnja posvećena je mestima igara, rodnoj podeli u igrama, kao i odnosima unutar dečjih zajednica. Posebno zanimljivo pitanje predstavljalo je mešanje etničkih grupa i način na koji je višejezično i višekulturno okruženje uticalo na dečje igre. Rad se osvrće i na etnički sastav Vojlovice. Kao članica Radionice Donjeg-Podunavlja od 2024. godine sprovodim redovna etnografska terenska istraživanja u selu, pre svega kroz intervju sa pripadnicima starije generacije. Tokom tri terenska istraživanja u periodu 2024–2025. bavila sam se nekadašnjim narodnim dečjim igrama u ulici Petefi Šandora, u lokalnoj upotrebi poznatoj kao Mađarska ulica, kao i raspodelom etničkih grupa i pitanjima učenja jezika.

KLJUČNE REČI • **Vojlovica, dečje igre, učenje jezika, Mađarska ulica, identitet, etničke grupe i njihovi odnosi**

Beérkezés időpontja: 2026. január 31.
Elfogadás időpontja: 2026. február 10.

SAJÁT KÉSZÍTÉSŰ ÉS NÉPI GYERMEKJÁTÉKOK CSALÁDOMBAN

SELF-MADE TOYS AND FOLK CHILDREN'S GAMES IN MY FAMILY
NARODNE DEČJE IGRE I IGRAČKE KUĆNE IZRADE
U MOJOJ PORODICI

SZABÓ HENRIETTA

MA, mester-óvodapedagógus

Pán Péter Iskoláskor Előtti Intézmény, Kishegyes, óvónő

szabohenrietta19910929@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány a saját készítésű és népi gyermekjátékok szerepét vizsgálja egy vajdasági magyar család generációinak játéklményeinek keresztül. A kutatás alapját interjúk és visszaemlékezések képezik, amelyek segítségével a szerző dédszülők, nagyszülők, szülők és saját gyermekkorának játékait gyűjtötte és hasonlította össze. Az elemzés rámutat arra, hogy a gyermekjátékok formáját és gyakoriságát jelentős mértékben befolyásolják a társadalmi és gazdasági körülmények, a családi háttér, valamint a természeti környezet. A vizsgált generációk esetében jól nyomon követhető a saját készítésű játékok fokozatos visszaszorulása és a vásárolt játékszerek térnyerése, ugyanakkor a hagyományos játékformák számos eleme tovább él a családi emlékezetben. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a népi és tárgykészítő játékok jelentős szerepet tölthetnek be az óvodai nevelésben is, mivel fejlesztik a gyermekek kreativitását, kézügyességét, mozgáskultúráját és környezeti érzékenységét, miközben a hagyományok továbbadását is szolgálják.

KULCSSZAVAK • gyermekjátékok, népi játékok, saját készítésű játékok, generációk közötti hagyományozódás, óvodai nevelés, Vajdaság

1. BEVEZETÉS

*„A játék. / Az különös. / Gömbölyű
és gyönyörű, / csodaszép és csodajó, /
nyitható és csukható, / gomb és gömb és
gyöngy, gyűrű.” (Kosztolányi Dezső)¹*

Ma a korszerű technika, akár akarjuk, akár nem, jelen van az életünkben. Gyakran megkönnyíti és meggyorsítja mindennapjainkat, de azt gondolom, hogy mindemellett meg is változtatja a gondolkodás módunkat. Megszoktuk, hogy mindent rögtön meg tudunk keresni az interneten, nincs már oly nagy szükségünk a kézbe vehető könyvekre, mindent be tudunk szerezni a boltokban. Mindenféle játékot, melyek nagy része már interaktív, világít, hangeffektusai vannak, és ezek természetesen elvárásolják a gyerekeket. De vajon ha ezekkel a játékokkal játszanak a gyerekek, akkor mennyire fejlődnek? Meg kell-e ismerniük és tanulniuk a régi idők játékait? Nagyon sokat foglalkoztatott ez a téma már akkor is, amikor a diplomadolgozatomat írtam, de azóta talán még jobban, amióta elkezdtem dolgozni az óvodában. Gyakran elmélkedem azon, hogyan tudnánk hatni arra, hogy a mai gyerekek is megismerjék azokat a játékokat, amelyekkel dédszüleink, nagyszüleink és szüleink is játszottak. Azt gondolom, hogy szerencsésnek mondhatom magam, mert egy olyan családban nőttem fel, ahol ezek a játékok a generációk között nem veszték el. Játszottam én is kukoricapuskával, ismerem a pipacsjátékot, tudtam fára mászni, ugróiskolát rajzolni és ugróiskolázni, és bizony még papírbabám is volt a sok Barbie baba mellett. Ismertem a mezei virágokat, tudtam a virágokkal is játszani, karkötőt és koszorút készíteni. Vajon a gyerekek ma tudnának-e egy szál virággal játszani?; vagy egy csokor mezei virágból bármit is készíteni? Óvodánk udvara tele van mezei virággal, de bizony nagyon ritkán jut a gyerekek eszébe, hogy játszanak velük. Sőt, gyakran észre sem veszik őket, bármennyire is színesek és illatosak. Azt gondolom, hogy a mi felelőségünk, hogy felhívjuk a gyerekek figyelmét az élet apró, de szép dolgaira, hogy megtanítsuk őket arra, hogy a virágokat nem csak leszedni lehet és vázába tenni.

2. A GYERMEKJÁTÉKOK FOGALMA, JELENTŐSÉGE
ÉS FELOSZTÁSA

A játék fogalmának pontos meghatározása nem könnyű feladat, az egyes tudományágak is eltérő módon definiálják. Most nem is fektetnék nagy hangsúlyt a játék fogalmának meghatározására, hanem inkább a gyermekjé-

¹ KOSZTOLÁNYI 1973/1910: 125.

tékokon belül a népi játékokról szeretnék írni. A népi játékok közé tartoznak azok a játékok, amelyek valamelyik faluban, paraszti közösségben vagy kisebb településen élő gyermekek tárgy vagy szellemi játékaik közé tartoznak. Amellett, hogy kultúra- és hagyományörző szerepük van, kihatással vannak lényeges szociális helyzetek megélésére és megfelelő kezelésére, valamint hozzájárulnak a képességek fejlődéséhez. Lázár Katalin fontosnak tartja még a népi játékok személyiség- és kultúraformáló erejét, illetve a tanulásban és a szocializációban betöltött szerepét kihangsúlyozni (LÁZÁR 1996: 97–98).

Úgy gondolom, hogy pontosan ez az, ami a mai gyerekek életéből leginkább hiányzik. Az, hogy élményként éljük meg, hogy ők maguk készítettek egy eszközt, amellyel aztán játszani is tudnak. És erről nem a gyerekek tehetnek. Mi, felnőttek vagyunk felelősek ezért. Mert a Kardos Ferenc által említett generációról generációra való hagyományozódás „megszakadt” (KARDOS 2003), pedig úgy gondolom, hogy sokat jelentenének a gyerekek életében ezek a játékok. Egész más élményhez jutnának azáltal, hogy ők maguk készítik el játékszereiket.

Sokan foglalkoztak már a gyermekjátékok osztályozásával. Sokféle felosztása létezik tehát a gyermekjátékoknak attól függően, hogy milyen szempontokat vettek figyelembe a felosztás készítői. Ezek közé a szempontok közé tartozik például, hogy mit csinál a gyerek a játék során, miért játszik, vagy az is, hogy mi a játékszerek funkciója vagy anyaga.

Munkámhoz Lázár Katalin felosztását használtam részletességéért (LÁZÁR 1996). Az általa kidolgozott rendszer szerint létezik egy *játékmag*, amely körül a játékok cselekménye forog, így ez alapján hat tömböt különíthetünk el:

1. eszközös játékok,
2. mozgásos játékok,
3. szellemi játékok,
4. párválasztó játékok,
5. mondókák,
6. kiolvasók.

A hat tömbön belül több altípust is meghatároz a felosztás, ami hozzájárul ahhoz, hogy az összes játékot be tudjuk sorolni valamelyik csoportba (1. táblázat). Ez a felosztás korszerű, és a játékgyűjtemények besorolásánál könnyen alkalmazható. Molnár Gyöngyi és Papp László a bácskossuthfalvai gyermekvilág játékait gyűjtötték össze *Csoncsikó* című munkájukban (MOLNÁR–PAPP 2008: 225, 235–247). A játékok felosztásához Lázár Katalin felosztását használták. A hat tömb mellett munkájukban találkozhatunk

gyermekhiedelmekkel és a dalok kottáival is. Munkámban a hat tömb közül főként az eszközös játékokra, azon belül is a tárgykészítő játékokra fektettem a legnagyobb hangsúlyt.

A HAT TÖMB

	Eszközös játékok	Mozgásos játékok	Szellemi játékok	Párválasztó játékok	Mondókák	Kiolvasók
	Tárgykészítő játékok	Ölbeli gyermek játékaik	Szellemi ügyességi játékok	Párválasztó körjátékok	Állatmondókák	Kisorsolók
	Egyszerű játékok papírból	Különbéféle ügyességi és erőjátékok	Beugratások	Leánykérő játékok	Természetmondókák	Kiszámolók (Kiolvasók)
ALTÍPUSOK	Eszközös ügyességi játékok	Fogócskák	Kitalálós játékok		Egyéb mondókák	
	Labdajátékok	Vonulások	Rejtő-kereső játékok		Csúfolók	
	Sport jellegű népi játékok		Tiltó játékok			

1. táblázat. A hat tömb és altípusaik Lázár Katalin felosztása szerint

3. A KUTATÁS HELYSZÍNE

Kutatásom adatközlői kishegyesiek, családom tagjai. Szülőfalum, Kishegyes (Mali Idoš) Bácska középső részén helyezkedik el. Gyönyörű területen fekszik, hisz a Telecskai-dombok veszik körül, és ahogy a neve is mondja, nem sík területű település. Nem mondanám azért, hogy hegyek alkotják területét, inkább dimbes-dombos vidékhez hasonlítható. Kishegyes mint község egy közigazgatási egységet képez Szikiccsel (Lovćenac) és Bácsfeketehegygel (Feketić). Az ország egyik legkisebb községe, területe csupán 181 km². Lakossága vegyes összetételű, főként magyarok, szerbek és montenegróiak lakják (MARONKA-VIGH-VIRÁG 1994: 215–216).

A faluról eddig talált legrégebbi dokumentum még az 1460-as évekből, Mátyás király idejéből származik, amelyben *Hegyeshtwrol* nevű Bács vármegyei pusztaként említik. Majd amikor 1476-ban a Maróthy bánok birtokait vették számba a Tisza-vidéken, a felsorolásban megemlítik Nagyhegyest és Kishegyest is. A középkorban a falvak kialakulásakor gyakori volt a falukettőződés, így nagy valószínűséggel Nagyhegyes létezett korábban, majd azután keletkezett Kishegyes (SZŐKE 2011: 11–13). A későbbi évszázadok során a falu teljesen elnéptelenedett.

Cothmann Antal kamarai biztos 1763-as terepszemléjén úgy ítélte meg Kishegyest és Nagyhegyest, hogy betelepítésre alkalmas vidék. Az újratelepítést Kruspér Pál, bácsi kamarai adminisztrátor végezte. Miután közzétette a felhívást Kishegyes betelepítésére, nem kellett sokat várni, hogy jelentkezzenek a Békés megyei Szentandrásról. Békésszentandrásról kívül Nógrád és Hont megyékből is érkeztek betelepülők. A 81 család tagjai katolikus magyarok voltak, akik 1769 márciusában érkeztek. Ennek emlékére 1994 óta minden év március 21-én ünnepeljük falunk napját. Elképzelhető, hogy a Békésszentandrásról érkezők által hozott játékok is megtalálhatók a későbbi gyermekkorok játékményei közt (SZÖKE 2009: 7–8).

A falu történeténél talán csak elhelyezkedése és természeti adottságai a jelentősebbek. Átszeli a Bács-ér (Krivaja folyó), melyet a falusiak csak Krivajnak emlegetnek. Régebben nagy szerepe volt a falu lakosainak életében. A felnőttek sokat halásztak a folyócskában, és ilyenkor a gyerekek gyakran ott voltak körülöttük. A folyónak gazdag állatvilága volt akkoriban, nemcsak békák és halak éltek a vízben, hanem vízisiklók, különböző bogarak és teknősök is. A folyó körül gazdag volt a madárvilág is. A gyerekek játszottak a Krivaj partján, megismerték élővilágát, és kis halászhálókkal ők maguk is halásztak a hidakról. Mi is halásztunk még gyermekkorunkban, és nagy élmény volt minden alkalommal a halfogás. Ezenkívül a falu jellegzetessége még, hogy a Telecskai-dombok ölelésében fekszik. Ami nemcsak azt jelenti, hogy dimbes-dombos vidék, és ezáltal a gyerekeknek sok lehetőségük volt télen szánkózni, hanem azt is, hogy sok a lősz. A lőszös talaj finom, porhanyós és sárga színű, melyet a faluban csak *sárga föld*nek mondanak. Ebben a sárga földben is sokat játszottak a gyerekek. Mi is készítettünk még *bunkereket* a lőszfalba. Ennek elkészítése már önmagában is élmény volt, hát még a benne való játék! Emellett a faluban, a Krivaja partján van egy nagyobb park is, amely szintén fontos szerepet játszott a gyerekek életében. Sokkal gazdagabb volt a növényvilága, mint ma, így sok érdekes játékra volt alkalmas. Mindig tele volt gyerekekkel, és hangos volt a zsvajuktól. Bújócskáztak, fára másztak, faágakból és levelekből bunkert építettek, de kutatták a négylevelű lóherét és a szentjánosbogarakat is. Ebből is kitűnik, hogy a természeti környezetnek nagy szerepe volt abban, hogy a gyerekek hol, mivel és hogyan játszottak.

4. A KUTATÁS CÉLJA ÉS HIPOTÉZISE

Kutatásom fő célja, hogy adatközlőim segítségével nyomon kövessem a gyermekjátékok fejlődését és átalakulását generációról generációra. Emellett gyűjtemény formájában dokumentálni is szerettem volna a korszak gyermekjátékait.

Ennek megvalósításához családom gyermekjátékait kutattam fel. Mivel családom témával kapcsolatos vizsgálatát tűztem ki célul, abban bíztam, hogy az eredményekben megfigyelhető lesz a generációk egymásra hatása. Sok játékot tanulunk ugyanis szüleinktől, valamint gyakran megörököltük játékszereiket is. A lányos játékok mellett a fiús játékokat is összegyűjtöttem, mert feltételeztem, hogy sok eltérést fogok tapasztalni a nemek szerinti összehasonlítás során. Emellett azt is lehetségesnek tartottam, hogy lesznek majd hasonlóságok is, hiszen gyakran előfordult, hogy a lányok együtt játszottak a fiúkkal, és közben a másik nem játékeit is megismerték, megtanulták. Mivel a különböző generációk különböző társadalmi körülmények között születtek és éltek, ezért azt is feltételeztem, hogy az összegyűjtött játékokban megfigyelhető lesz az adott társadalom és a családi körülmények hatása is.

Abban is bíztam, hogy a fejlődő kultúra folyamatos hátránya is megfigyelhető lesz majd a játékokon és a gyermekkori élményeken. Azt is gyanítottam, hogy a saját kezűleg készített játékok száma egyre inkább csökkenni fog, és sok népi játék az idő folyamán el is fog tűnni.

5. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

5.1. LÁNYOS JÁTÉKOK

DÉDNAGYMAMÁM JÁTÉKAI. Dédnagymamám, Csernik (szül. Bacsa) Gizella 1929. augusztus 7-én született Kishegyesen. Mivel földműves családból származott, hamar megismerkedett a munkával és a felelősség érzésével. Nem járt óvodába, csak egyéves előkészítőbe az iskolakezdés előtt. Iskolába tizenhárom éves koráig járt, hat osztályt fejezett be. Utána nem kezdett el rögtön dolgozni, továbbra is otthon segédkezett. Sokat kellett segítenie otthon, és neki kellett vigyáznia a testvérére, emiatt keveset játszott. A szülők sokat dolgoztak, nem volt idejük játékot készíteni gyermekeiknek, így fel kellett találniuk magukat, ha valamivel játszani akartak. Játékait tehát saját maga készítette abból, ami körülvette otthon és a szántóföldön. A szüleitől, elmondása szerint, soha nem kapott játékot, még karácsonykor vagy a születésnapján sem. Örültek a testvérével, ha kaptak egy-egy narancsot vagy almát ünnepekre vagy születésnapjukra.

Dédnagymamám eszközös tárgykészítő játécai a következők voltak: *csutkaóól, csutkaház, sárbaba és sárból készült más játékok, mákbaba, koszorú és karkötő vadvirágokból, kukoricababa, rongylabda és hőemberépítés.*

Eszközös ügyességi játéka a *biciklizés* volt. Bár nem volt saját kerékpárja, de nagyon szeretett volna megtanulni biciklizni. Amikor nem volt otthon senki, kitolta az utcára édesapja nagy biciklijét. Mivel férfikerékpár volt, először csak egyik lábát tette a pedálra, a másikkal lökdöste magát. Majd

később, amikor már nagyobb volt, áttette a lábát a váz alatt, és úgy hajtotta a járművet.

A mozgásos játékok közül egy ölbeli játékra emlékezett, amelyet *Gyí, paci!*-nak neveztek. Sokszor, amikor még kicsik voltak, egyedül maradtak otthon testvérével késő estig. A szülők csak sötétedés után érkeztek meg. Ilyenkor gyakran megesett, hogy féltek a sötétben. A szülők ezért játszottak velük egy kicsit elalvás előtt, hogy megvigasztalják őket. Felültek az édesapjuk hátára, és kiabálták: „Gyí, paci! Gyí, paci!”

Az ügyességi és erőjátékok közül pedig a *hógolyózásra* emlékezett. A nagy hóban könnyen el tudtak bújni a többi gyerekekkel, és így izgalmas hócsatákat vívtak.

NAGYMAMÁM JÁTÉKAI. Nagymamám, Fülöp (szül. Csernik) Ibolya 1949. szeptember 27-én született Kishegyesen. Óvodába három évet járt. Az általános iskola befejezése után beiratkozott az Óvóképző Főiskolára, de mivel akkoriban túljelentkezés volt óvónőkből, úgy döntött, hogy kiiratkozik. Végül esti iskolában kereskedőnek tanult. Gyermekkorában kevés játék volt az óvodában. Fakockákra, rongybabákra, labdákra, hintákra és hintalovakra

Csutkaól (A szerző fotója 2014-ből)

emlékszik. Emellett az óvónő gyakran olvasott nekik mesét, és körjátékokat játszottak. Nem volt testvére, így sok figyelmet kapott a szülőktől. Több játékra volt, mint dédnagymamámnak, de nem is kellett neki annyit dolgoznia gyermekként. Szülei ugyanis bérbe adták földjeiket, és édesapja kamionsofőrként kezdett el dolgozni. Édesanyja egy darabig otthon tevékenykedett, így sokat játszott gyermekként édesanyjával, és segédkezett az otthoni munkában. Mivel dédnagymamámnak kevés játékra volt, igyekezett minél több játékot készíteni vagy vásárolni nagymamámnak. Három olyan játékra emlékszik, amelyeket megvettek neki a szülei. Az egyik egy alvóbaba, a másik egy kaucsukbaba,² a harmadik pedig egy labda volt. Mivel akkoriban sok gyerek volt, és sokat játszottak az utcán, gyakran kikapott, mert nem akart az utcáról bemenni, amikor édesanyja hívta. Még általános iskolában is játékkal töltötte az iskola utáni időt, nem igazán szeretett tanulni.

Első játéka egy nyuszi volt, amelyet az édesanyja készített neki fehér ruhaanyagból. Szivaccsal tömte ki az állatot, és piros gombokból szemet varrt fel neki. Nagymamám elmondása szerint nem igazán emlékszik rá, mert nagyon kicsi volt még akkor. További eszközös tárgykészítő játékaik voltak még a következők: *babakocsi paradiocsompasszírozóból, csutkababa, papírbaba, babaszoba és bútorok különböző dolgokból* (pl. kartonból, zöld muharból, cérnagurigából stb.), *koszorú és nyaklánc pitypangból vagy százszorszépből, babaruhák ruhaanyagból, rongybaba, csutkaó, boltosjáték, porbomba, hótégla, hőemberkészítés, hóalagút, sárpuska, rongylabda, papírhajó, papírcsákó, pókozás és biciklizés.*

Babakocsija azért volt paradiocsompasszírozóból, mert szülei hat paradiocsompasszírozót kaptak esküvői ajándékba. Sokáig nem tudtak mit kezdeni velük, majd édesapjának eszébe jutott, hogy készít belőle egy babakocsit. Kerkeiket cipőkrémesdobozokból állította össze, fogantyúját pedig a passzírozó karjából.

Egy rongybabája is volt a nagymamámnak. Egy ideig ugyanis Verbáson (Vrbas) laktak, ahol édesapja az étolajgyárban dolgozott. Tervben volt akkor egy napközi megnyitása a gyár munkásainak gyermekei számára. Dédnagymamám lett volna a dada a napköziben, de mivel a napközi végül mégsem nyílt meg, kaptak emlékebe egy rongybabát. Ezt nagymamám különösen szerette, két-három éves koráig szinte mindenhol magával vitte.

Abban az időben mindenhol földes út volt, így ha nem esett az eső, akkor felkaptak egy marék földet, port, és feldobták a levegőbe. Az volt a *porbomba*. A por ilyenkor mindenfelé szállt, és egyikük porosabb lett, mint a másikuk, a szülők nagy örömeire. Ha pedig esett az eső, akkor lehetett *saraskodni*. Mamám

² Kaucsukból, a gumi alapanyagából készült játék baba.

nagyon szeretett a nyári esőben kint játszani. Sokat saraskodtak, készítettek például *sárpuskát*. Egy bot végére egy marék sarat ragasztottak, jó erősen meghajították, és a pocsolójában ugráló békákat dobálták vele.

Neki sem volt saját biciklije, így ő is édesapja férfibiciklijén tanult meg kerékpárt hajtani. A váz alatt áttette a lábát, és úgy hajtotta, amíg kicsi volt.

A különféle ügyességi és erőjátékok közül a következőkre emlékezett: *fára mászás, zavarócska, hógolyózás, szánkózás*.

Nagymamám *szánkóját* szülei készítették a falu kádárjánál. A lovas szánkóhoz hasonlított, csak persze kicsiben. A gyerekek szánkóikat a lovas szánkó után kötötték, és nagy örömmel siklottak tova.

A szellemi játékok közül a *bújócskára* emlékezett. A *zavarócska* mellett a legkedveltebb játék a bújócska volt. A gyerekek gyakran késő estig kint játszottak az utcán. Nagymamám nagyon sokszor kikapott édesanyjától, mert többszöri hívásra sem ment be a házba.

ÉDESANYÁM JÁTÉKAI. Édesanyám, Szabó (szül. Fülöp) Gabriella 1970. szeptember 12-én született Topolyán (Bačka Topola). Két évig járt óvodába, majd befejezte a nyolc osztályt, utána pedig a 9. és a 10. osztályt.

Az óvodában főleg bolti játékokkal játszottak (pl. kockákkal, bababútorokkal stb.). A gyermekek kevés játékot készítettek saját használatra. Gesztenyéből állítottak össze különböző figurákat, magvakból és termésekből pedig kakast, tyúkot. A makarónit felfűzték spárgára, majd a tésztát befestették különböző színűre. Gyermekkorában szülei sok játékot vásároltak neki, ezért na-

Sárpuska (A szerző fotója
2014-ből)

Karkötő százsorszépéből
(A szerző fotója 2014-ből)

gyon keveset készített saját kezűleg. Mivel visszahúzódó természetű volt, keveset játszott kint a többi gyerekkel, emellett tizenegy éves koráig egyke volt.

Eszközös tárgykészítő játéakai a következők voltak: *karkötő és nyaklánc gyermekláncfűből, lóheréből vagy százszorszépből, pitypangszárduda, függő száras meggyszemekből, kalap lapulevélből, pukkantózás hóbogyóval, csutkaól, csutkatorony, orrszarvú, paprikajancsi, papírbaba, gyufafigurák, homoktorta, homokvár, papírsárkány, bűgógomb, hóember, papírforgó, papírcsákó, papírhajó.*

A *pukkantózás*nál a fehér hóbogyó (*Symphoricarpos albus*) cserje gömb alakú fehér bogyói játszották a főszerepet. A gyerekek összegyűjtöttek belőle egy marékka, majd a dekoratív bogyókat leszórták a földre, és mindegyikre egyesével ráléptek. Ekkor a bogyó kisebb-nagyobb pukkanó hangot hallatott.

Az *orrszarvús játék* úgy nézett ki, hogy a korai juhar (*Acer platanoides*) termését, amelyet *pergettyű*nek is neveztek, szétszedték, és az orrukra ragasztották. Ilyenkor azt játszották, hogy ők az orrszarvúak.

A *bűgógomb* egyszerű játék: egy gombot felfűztek egy vékony cérnára vagy spárgára, annak két végét összekötötték, és ezután megfogták a cérna két végét úgy, hogy a gomb körülbelül a középen legyen. A gombot maguk felé feltekerték, majd meghúzták a cérnát. Ezáltal a gomb kipergett, és közben bűgő hangot adott.

Az eszközös ügyességi játékok közül a következőket tudta elmesélni: *árnyjáték, kártyavár, pukkantás szájjal, zsinórozás, malmozás, tapsolás.*

A *tapsolás* játékot az iskolában játszották az órák közti szünetekben. Két lány szemben állt egymással, és felemelt kézzel tenyerüket társuk felé fordították. A játék lépései:

1. Összeütik a saját kezüket (egyet tapsolnak).
2. Egyszerre összecsapják mindkét kezüket.
3. Tapsolnak egyet.
4. Összeütik a jobb kezüket egyszerre.
5. Tapsolnak egyet.
6. Összeütik a bal kezüket egyszerre.

A hatodik lépéstől ismétlődnek a mozdulatok az elsőtől kezdve. A játék lényege, hogy mindig gyorsabban üssék össze a tenyerüket, és ne vétsék el a mozdulatokat. Ha valaki hibázott, akkor újból kezdték a játékot.

Mozgásos játéakai a következők voltak: *bukfenc, cigánykerék, talicskázás, sőtörés, forgatócska, hétfogás, piroskesztyűzés, ugrálás, ugróiskola, angyalka, hógolyózás.*

Az ugrálóst ketten játszották, és az ugrókötelet akkor még gatyagumi helyettesítette, azt ugrálták át. Közben a következő szöveget mondták: „Esa-esa, esa-sa, Pi-pi, duga čarapa.”

Édesanyám szellemi játéakai közé tartozott a *pipacsjáték* és a *bújóska*.

JÁTÉKAIM. 1991. szeptember 29-én születtem Topolyán. Óvodába két évet jártam. Sok játékunk nagyon régi volt, ilyenek voltak például a nagy fakockák. Sok érdekes figurát készítettünk termésekből, tésztából kalapot formáztunk édesanyánknak anyák napjára.

Eszközös tárgykészítő játékaim a következők voltak: *karkötő*, *nyaklánc* és *koszorú pitypangból* vagy *szákszorszépéből*, *hercegnők*, *játék kutyatejszárból*, *töklámpás*, *függő száras meggysemekből*, *gyapjúlabda* és *gyapjúból készült más dolgok*, *papír-baba*, *babaház*, *babaruhák*, *paprikajancsi*, *csattogás levéllel*, *hangadás fűszállal*, *makksíp*, *pattogatottkukorica-lánc*, *cifrabot*, *kukoricapuska*, *parittyá*, *sárpuska*, *vár és alagút sárga földből*, *hóemberkészítés*, *papírsárkány*, *papírcsákó*, *papírhajó*, *papírrepülő*.

A *hercegnők* az apró szulák (*Convolvulus arvensis*) és az erdei mályva (*Malva sylvestris*) virágából készültek. Lecsíptük a növény szárát, lefordítottuk a virágot, és fordítva visszatettük a szárát. A tölcsérvirág különböző színekben pompázott; így sokszor versenyeztünk egymással abban, hogy kinek a *hercegnője* szebb.

Hercegnők (A szerző fotója 2014-ből)

Gyermekkorom egyik legemlékezetesebb játéka volt a *babaház*, melyet édesapám készített. A babaházat fából (főként hulladék fából) készítette. Szőnyeget is raktunk bele, és képeket is ragasztottunk a falaira.

Eszközös ügyességi játékaim a következők voltak: *kártyavár, lepkefogás, kacsázás vízben, pukkantás szájjal, kötélugrálás, zsinórozás, árnyjáték, felhőfigurák, tapsolás.*

Mozgásos játékaim: *fára mászás, bukfenc, cigánykerék, talicskázás, sőtörés, forgatócska, hétfogás, indiántűz, piroskesztyűzés, csúszkálás a jégen, angyalka, hógolyózás, szánkózás, Nézzünk farkasszemet!, ugróiskola.*

Szellemi játékaim közé tartoztak a következők: *barack, koki, tyúk vagy kakas, pityangfűjás, pipacsjáték, hideg-meleg, bújócscsa, mosogatórongy, Fekete-fehér – Igen-nem?.*

5.2. FIÚS JÁTÉKOK

NAGYTATÁM JÁTÉKAI. Nagytatám, Fülöp István 1942. szeptember 25-én született Kishegyesen. Két évet járt óvodába. Az óvoda után befejezte a nyolc osztályt, majd az inasiskola kereskedelmi szakára járt.

Elmondása szerint kevés játéku volt az óvodában. Vissza tudott emlékezni arra is, hogy voltak labdáik, kirakós kockáik, hintalovuk és hintájuk az udvaron.

Eszközös tárgykészítő játékaik közé tartoztak: *csutkaóll, rongylabda, csatogás levéllel, hangadás fűszállal, nádsíp, cifrabot, fűvócsó, parittyá, karikás ostor, íj és nyilvessző, homokvár, járművek kartonból vagy fadarabokból, hőemberkészítés, papírhajó, papírrepülő, papírcsákó, lepkefogás.*

Eszközös ügyességi játékaik voltak: *vesszőparipa, hinta, karikázás, böközés, parázás, falpara, lukba csórézás, pilkázás, csépolés, sárbomba, kacsázás vízben, pókozás, gombfoci, kártyavár, árnyjáték, Volt-e apád katona?, hótégla és hólabirintus, biciklizés.*

A hintázás akkoriban úgy nézett ki, hogy egy fa vastag ágára felkötöttek egy vastagabb kötelet, és a végére csomót kötöttek. A hintázók a csomót a lábuk közé vették, és úgy hintáztak.

A *karikázáshoz* a karika nem más volt, mint kerékpárabroncs küllök nélkül. Ez számára nagyon érdekes játék volt. Egy fadarabbal ütögették a karikát, így hajtották előre.

A *parázásnál* a földön egy botdarabbal húztak egy vonalat, majd attól néhány méterre megálltak. Mindenkinél volt egy para (régi aprópénz), azt kellett a vonalhoz dobni. A játék lényege, hogy a pénzermét minél közelebb dobják a vonalhoz. Az győzött, akinek a parája közelebb volt a vonalhoz.

Abban az időben gyakran csépeltek háznál. Ilyenkor lekaszálták a búzát (*Triticum aestivum*), árpát (*Hordeum vulgare*), majd hazavitték. Voltak,

akik azzal foglalkoztak, hogy házhoz jártak a cséplőgéjükkel, és felvállalták a búza, árpa cséplését. Nagyatám és testvére ilyenkor cséplős játékot játszott. A régi férfibiciklit felfordították, hogy a kerekei felfelé legyenek. Az egyikük tekerte a pedált, a másikuk pedig a bűzát a kerék közé rakta. Így játszották el azt, ahogy a felnőttek csépeltek.

Neki sem volt saját biciklije, így ő is édesapja férfibiciklijén tanult meg biciklit hajtani. A váz alatt áttette a lábát, és úgy hajtotta, amíg kicsi volt.

A mozgásos játéka a következők voltak: *fára mászás, bukfenc, cigánykerék, talicskázás, sőtörés, indiántűz, piroskesztyűzés, csúszkálás, angyalka, hógolyózás, szánkózás, fakardozás, árokba macskázás, fűtyülés ajak és kéz használatával.*

A szellemi játékok közül a *pipacsjáték* és a *bújóska* jutott eszébe.

ÉDESAPÁM JÁTÉKAI. Édesapám, Szabó Menyhért 1965. október 29-én született Topolyán. Óvodába csak egy évet járt, mert az óvoda messze volt, a szülei pedig sokat dolgoztak, ezért a bátyja vigyázott rá otthon. Az általános iskola nyolc osztálya után befejezte a 9. és 10. osztályt. Középiskolába Topolyán járt szerszámlakatos szakra, majd a kishegyesi mezőgazdasági birtokon kezdett el dolgozni. Az óvodában főleg termésekből, levelekből készítették játékokat és különböző figurákat. Nagyon sokat játszott kinn a szabadban az utcabeli gyerekekkel. Mivel közel laktak a falu parkjához, legtöbbször ott. Minden alkalommal legalább 8-10-en voltak kint, így sosem unatkoztak. Mindig volt valakinek valami jó ötlete, hogy mit csináljanak. Édesapám nagyon szeretett barkácsolni, jó kézügyessége volt. Legtöbbször abból próbált játékot csinálni, ami a keze ügyébe került.

Eszközös tárgykészítő játéka az alábbiak voltak: *csattogás levéllel, hangadás fűszállal, pörgettyű, cifrabot, makksíp, szárhegedű, fűvócső, ördöglakat, parittyá, kukoricapuska, fakard, íj és nyílvevő, lándzsa, pisztoly, sárpuska, sár-bomba, papírsárkány, hőemberépítés, papírhajó, papírrepülő.*

A nagylevelű (*Tilia platyphyllos*), illetve a kislevelű hárs (*Tilia cordata*) lehulló termését nevezték *pergettyű*-nek. Ahogy dobálták a magasba, a termések lassan seregve-peregve hullottak le a földre. Pörgettyűt készítettek rossz órák fogaskerekeiből is. Ezek voltak a mai beyblade-játékok elődjei.

Eszközös ügyességi játéka a következők voltak: *hintázás, kacázás vízzen, pókozás, lepkefogás, halfogás, Volt-e apád katona?, lövőke.*

A hintájukat maguk készítették az utcabeli gyerekekkel. A Krivaja folyó fölé belógott egy faág. Erre kötöttek egy vastag kötelet, és azzal ugráltak a folyó egyik partjáról a másikra. Ha találtak egy kisebb lécdarabot, akkor szét-húzták a kötelet, és belerakták közé. Így már ülőkéje is volt a hintának.

Mozgásos játéka a következők voltak: *fára mászás, bukfenc, cigánykerék, talicskázás, sőtörés, hétfogás, indiántűz, piroskesztyűzés, indiánok és cowboyok,*

csúszkálás, mosdatás, hógolyózás, szánkózás, füttyülés ajak és kéz használatával, fakardozás.

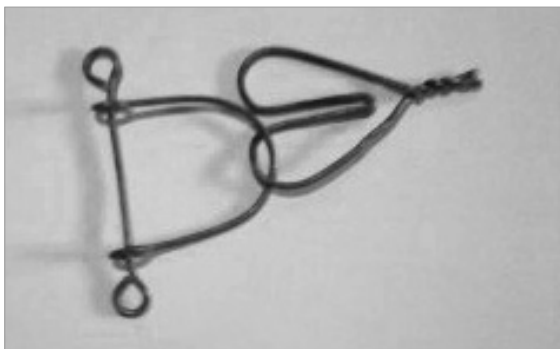
Szellemi játékaik közül a következőkre emlékezett: *Bzzzzz...*, *pipacsjáték, bújócška.*

A *Bzzzzz...* nevű játékot már inkább kamaszkorukban játszották. Kiválasztottak egy kezdőt, aki hátat fordított a többieknek. Bal kezét a jobb keze hónalja alatt kifordított tenyérrel a vállához szorította, jobb kezének tenyerét pedig az arcához nyomta. Így nem látott oldalra. A csoportból valaki ráütött a kifordított tenyerére, majd gyorsan visszazaladt. Amikor a kezdő megfordult, mindenki felemelte a mutatóujját, és *bzzzzzz* hangot hallatott. Addig zümögtek, amíg a kezdő rá nem mutatott valakire. Ha eltalálta, hogy ki ütötte meg, helyet cseréltek, ha nem, akkor továbbra is ő maradt a „szenedő alany”.

TESTVÉREM JÁTÉKAI. Testvérem, Szabó Flórián 1993. április 9-én született Topolyán. Egy évig járt napközibe, mert szülei dolgoztak, és felügyeletét nem tudták másképp megoldani. Óvodába két évet járt, majd befejezte az általános iskolát. Topolyára ment középiskolába, autószerelő szakra. Az iskola befejezése után munkába állt Kishegyesen egy autófestő műhelyében. Az óvodában ők is készítettek magvakból, termésekből különböző figurákat. Emellett az újrahasznosításra is nagy hangsúlyt fektettek. Például műanyag palackokból készítettek forgót, vécépapír-gurigából pedig hóembert vagy távcsövet.

Eszközös tárgykészítő játékaik a következők voltak: *új és nyílvesző, cifrabot, ördöglakat, sárpuska, kukoricapuska, parittyá, fakard, bodzafasíp, nádpeca, fúvócső, csattogás levéllel, hangadás fűszállal, makksíp, vár sárga földből, papírsárkány, hóemberkészítés, papírhajó, papírcsákó, papírrrepülő, durrantó.*

Eszközös ügyességi játékaik az alábbiak voltak: *búgócsiga, kacsázás vízen, pukkantás szájjal, kártyavár, árnyjáték, lepkefogás.*

Ördöglakat (A szerző fotója 2014-ből)

A mozgásos játékok közül a következőkre emlékezett: *fára mászás, bukfenc, cigánykerék, talicskázás, sőtörés, indiántűz, piroskesztyűzés, hétfogás, Kicsi rakás nagyot kíván!, csúszkálás, mosdatás, angyalka, hógolyózás, szánkózás, füttyülés ajak és kéz használatával, Nézzünk farkasszemet!, zavarócska, bajuszpödrés, barack, koki.*

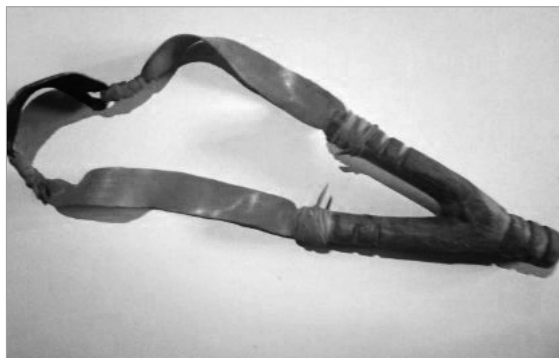
Szellemi játékaik voltak: *pipacsjáték, bújócska, mosogatórongy, Fekete-fehér – Igen-nem?.*

6. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Munkámból egyértelműen kiderül, hogy mi játszik közre abban, hogy egy gyermek mivel játszik:

- ▶ *a kor és jellemzői* (a kor vélekedése a gyermekről és a gyermeknevelésről),
- ▶ *a család gazdasági helyzete és a szülők foglalkozása,*
- ▶ *a gyermek tágabb társadalmi környezete* (a közelebbi rokonok és a játszótársak),
- ▶ *a lakóhely környezeti adottságai,*
- ▶ *a gyermek személyisége és érdeklődése.*

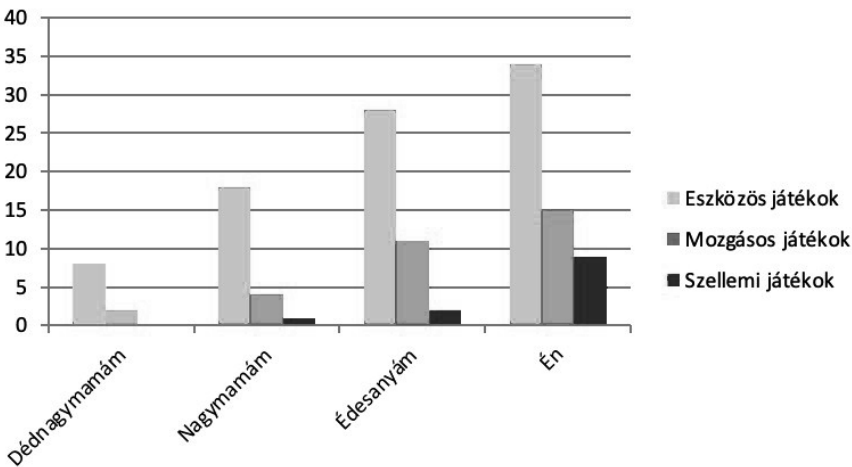
A gyermekkép alakulása például munkámban is jól megfigyelhető. Míg dédnagymamámmal keveset foglalkoztak szülei a sok munka miatt, addig a későbbi generációk egyre nagyobb odafigyelést kaptak szüleiktől. Emellett dédnagymám nem járt óvodába, csak egy évet egy úgynevezett iskolaelőkészítőbe. Ezután pedig hat osztályt fejezett be. Nagymamám viszont már járt óvodába, az iskolában pedig nyolc osztályt fejezett be. Csa-

Paritty (A szerző fotója 2014-ből)

ládóm gyermekjátékaira kihatott szülei anyagi helyzete és foglalkozása is, de emellett talán fontosabb befolyásoló tényező volt a tágabb környezet, a nagyszülők és a játszótársak, hiszen tőlük is nagyon sok játékot megtanultak családtagjaim. Ezenkívül a falu természeti adottságai is hozzájárultak ahhoz, hogy ki mivel játszott (pl. kacsázás a vízen a Krivaja partján, halfogas a Krivajban, bújócska a parkban, vár építése sárga földből stb.).

Ha a lányos játékokat vizsgáljuk meg, akkor azt láthatjuk, hogy ahogy haladunk generációról generációra napjainkig, a játékok száma fokozatosan nő mindhárom feltüntetett játéktípusnál (1. ábra). Dédnagymamám rendelkezett a legkevesebb játékkal. Ennek okát a dédnagymamámmal folytatott beszélgetésekből tudtam meg. Nagyon nehezen tudott visszaemlékezni játékaira, és elmondta, hogy mivel ő volt az idősebb, neki kellett a legtöbbet segíteni az otthoni munkában és a földeken egyaránt, emellett öccsére is vigyáznia kellett. Szülei a sok munka miatt nem értek rá azzal törődni, hogy gyermekük mivel játszik. Gyorsan fel kellett nőnie, így nem meglepő, hogy kevés játékot tudhatott magáénak. Nagymamám viszont már sokkal több odafigyelést kapott szüleitől. Ehhez hozzájárult az is, hogy nem dolgozott mindkét szülő, és a földjeiket bérbe adták. Édesanyja így sokat volt vele, és több játékot is készített neki. Sok játékot tanult az utcabeli gyerekektől is. Édesanyámtól megtudtam, hogy gyermekkorában jó anyagi helyzetben éltek szüleivel, így sok játékot kapott tőlük. Emellett a játékgyártás ekkor kezdett el felvirágozni. Szinte mindent meg lehetett vásárolni miniatürizált formában (játékként) a gyerekeknek (pl. konyhabútorokat, orvosi felszereléseket, var-

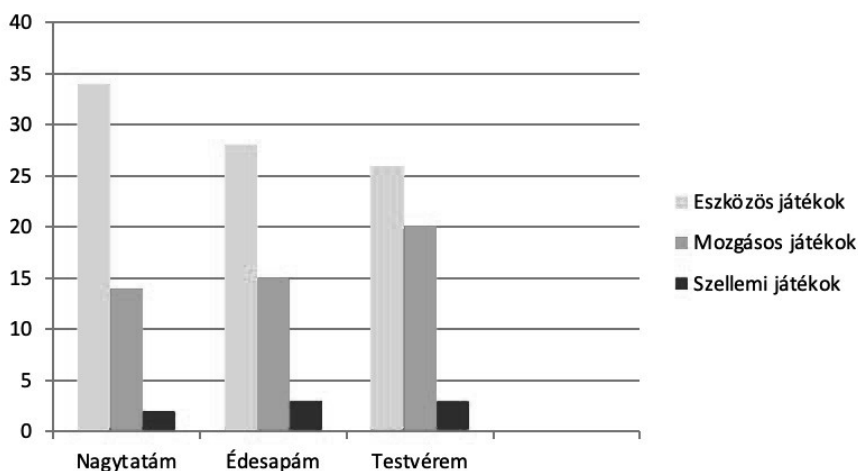

1. ábra. Lányos játékok

rógépet stb.). Örült a megvásárolt sok játéknak, és így nem volt olyan nagy szüksége saját készítésű játékszerekre. Keveset játszott kint az utcán, mivel a környéken szinte egy gyermek sem lakott. Játosztársaitól a születésnapokon tanult játékokat, majd később az óvodában. Saját gyermekkoromra visszaemlékezve elmondhatom, hogy sok megvásárolt játékunk volt, viszont nagyon szerettünk kint az utcán játszani. Sok játékot tanultunk így az utcabeli gyerekektől. Emellett szüleink is gyakran leültek mellénk játék közben, játszottak vagy új játékot tanítottak velünk.

Családom férfi tagjait megfigyelve viszont pontosan az ellenkezőjét tudom megállapítani (2. ábra). Nagytatám rendelkezik a legtöbb eszközös játékkal, míg testvérem a legkevesebbel. A mozgásos játékok terén azonban egész más a helyzet. A legtöbb mozgásos játék testvérem esetében figyelhető meg, a legkevesebb pedig édesapámnál. A szellemi játékok száma szinte majdnem egyforma. Nagyobb számbeli eltéréseket nem igazán tudunk kiemelni a különböző játéktípusokon belül. Az ábra is mutatja, hogy a játékok száma nagyon hasonlóan alakult a család férfi tagjai esetében. Elmondhatjuk, hogy mindhárman szerettek barkácsolni, így sok saját készítésű játékkal rendelkeztek. Emellett szüleiktől sokat tanultak, így egyfajta generációkon keresztül végbemenő hagyományozódási folyamatot figyelhetünk meg. Ezenkívül mindhármuktól megtudtam, hogy sokat játszottak kint a szabadban az utcabeli gyerekekkel, így tőlük is elsajátítottak néhány játékot.

Munkámban jól megfigyelhető, hogy családom férfi tagjainak játéktára gazdagabb volt, mint a család női tagjaié. Több eszközös és mozgásos játékot

2. ábra. Fiús játékok

játszottak. A szellemi játékok azonban mindkét nemnél alacsony értékkel képviseltetik magukat. Véleményem szerint ennek a népszerűtlenségnek az az oka, hogy a szellemi játékok nem tudják olyan sokáig lekötni a gyerekek figyelmét, mint az eszközös és mozgásos játékok. A fakarddal vagy a csutkababával órákig el tud játszani a gyerek, míg például a pipacsjátékot egyszerűen eljátssza, majd másik játékba kezd.

Ha a konkrét játékokat figyeljük meg, észrevehetjük, hogy vannak kimondottan csak fiús (pl. fakard, parittyá, csigázás, mosdatás stb.) és kimondottan csak lányos játékok (csutkababa, kukoricababa, karkötő virágokból stb.). A legtöbb játék azonban mindkét nemre jellemző (pl. csutkaó, hóemberépítés, hógolyózás, pipacsjáték, bújócska stb.). Ezek főleg a mozgásos és szellemi játékoknál figyelhetők meg. A legtöbb eltérés az eszközös játékoknál látható. Ez természetes, hiszen míg a fiúk szerszámot vagy fegyvert készítenek legszívesebben, addig a lányok babát vagy ékszert.

7. AZ EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSA AZ ÓVODÁBAN

Úgy gondolom, hogy a kutatásom során összegyűjtött játékok közül nagyon sokat alkalmazhatnának ma is az óvodákban. Külön örömet, élményt jelent a gyermek számára ugyanis az a tény, hogy ő alkotott egy adott játékszert vagy építményt. Véleményem szerint a játékszerek készítése és a velük való játék növeli a gyerekek önbizalmát és önállóságát is. Az életben könnyebben fel tudják majd találni magukat, nem ijednek meg a váratlan helyzetektől. A játékok során fejlődik kreativitásuk, kez ügyességük, és problémamegoldó képességük. Emellett gazdagodik mozgáskultúrájuk, és érdeklődésük kitágul. Képesek lesznek maguk is felfedezni dolgokat, és később akár új játékokat kitalálni. A természet és az ok-okozati összefüggések, vagyis magának az életnek a megértésében is nagy szerepük van ezeknek a játékoknak. Az árnyjáték során például megfigyelheti a gyermek, hogyan keletkeznek az árnyékok, mitől függ az alakjuk stb. Karkötők készítése közben közelebből is szemügyre veheti a virágok részeit. Közben felhívhatjuk a gyerekek figyelmét a környezetvédelem fontosságára is. Virágszedés közben elmondhatjuk, hogy vigyáznunk kell a természetre, mert ha nem óvjuk, akkor nem tud szép virágokkal, finom gyümölcsökkel megajándékozni bennünket. Ezeknek a játékoknak a legnagyobb hatását abban látom, hogy a gyerekek játék közben közelebb kerülnek a természethez, és közvetlen tapasztalatokat szerezhetnek a környező világról. A közvetlen tapasztalat pedig sokkal tartósabban marad meg az emlékezetükben, és könnyebben fogják fel a természet rendjét is.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

Munkám végén megállapíthatom, hogy nagyon fontos a múlt játékeinak fellelvenítése és gyűjtése, hisz lassan kezdenek feledésbe merülni. Igazi gyöngyszemek számomra ezek a játékok, amelyek alkalmazása véleményem szerint fontos feladata egy óvónőnek. A mai modern világ embere talán már ki se tudna találni ilyen vagy hasonló játékokat és kreatív megoldásokat. Gyakran veszem észre a környezetemben élő embereken, hogy kezd beszűkülni a látókörük, és csak modern fejjel tudnak gondolkodni. A természet apró szépségeit már gyakran észre sem vesszük. Azért törjük magunkat, hogy drága gépeket, szerkezeteket vásároljunk, miközben észre sem vesszük, hogy mennyi fölösleges, haszontalan kacatot halmozunk fel. Úgy gondolom, hogy az óvodások környezettudatos nevelésével még valamennyire megfékezhetjük rohanó világunk pazarló életmódját. E célból munkánk során játékok széles tárházát alkalmazhatjuk, melyek közül a tárgykészítő játékok kiemelt jelentőségűek. Hiszen mennyivel érdekesebb a gyerekekkel bogáncsot gyűjteni, majd a szabadban különböző bútorokat készíteni szúrós, tüskés piros vagy kék virágából, mint poros műanyag bútorokkal játszani egy óvodai csoportszobában.

IRODALOMJEGYZÉK

- KARDOS Ferenc 2003. Amiről a tárgyak mesélnek. Dél-Zala gyermekjáték-kultúrája a Thury György Múzeum gyűjteménye tükrében. In: *Zalai Múzeum*, 12., 267–281. https://epa.oszk.hu/01600/01613/00012/pdf/zm_12_2003.pdf.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1973/1910. A szegény kisgyermek panaszai [A játék]. In: *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 125.
- LÁZÁR Katalin 1996. Népi játékok tanítása a Bácskában. In: *Létiünk*, 3–4., 97–101. <https://vamadia.rs/pdf/a1142e8c-e2e9-446f-a7a4-412652658252>.
- MARONKA János – VIGH Rudolf – VIRÁG Gábor 1994. Kishegyes 225 éves. In: *Üzenet*, 5–6., 215–364. <https://vamadia.rs/pdf/7c5cboc3-da59-4c83-ba44-3516d6f3c046>.
- MOLNÁR Gyöngyi – PAPP László 2008. *Csoncsíkó. Morovici gyermekvilág*. Moravicai Értelmiségi Fórum, Bácskossuthfalva. <https://vamadia.rs/pdf/8cfd62-a574-4899-81c3-c6b59focfo37>.
- SZŐKE Anna 2009. *Ez a falu más. Fejezetek Kishegyes társadalomnéprajzához*. Grafoprodukt Kiadó, Szabadka. ISBN: 978-86-83135-85-1.
- SZŐKE Anna 2011. *Etnikai jelenségek Kishegyesen. Fejezetek a település társadalomnéprajzához*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka. ISBN: 978-86-88073-04-2.

ABSTRACT • The study examines the role of self-made and traditional children's games and toys through the play experiences of several generations within a Hungarian family in Vojvodina. The research is based on interviews and personal recollections through which the author collected and compared the games of great-grandparents, grandparents, parents and her own childhood. The analysis shows that the form and frequency of children's games are significantly influenced by social and economic circumstances, family background and the natural environment. Across the examined generations, a gradual decline in self-made toys and the increasing prevalence of purchased toys can be observed, while many elements of traditional games continue to survive in family memory. The study also emphasizes that folk and object-making games can play an important role in preschool education, as they contribute to the development of children's creativity, manual skills, motor abilities and environmental awareness, while also supporting the transmission of cultural traditions.

KEY WORDS • **children's games, folk games, self-made toys, intergenerational transmission of traditions, preschool education, Vojvodina**

SAŽETAK • Rad ispituje ulogu dečjih igračaka kućne izrade i narodnih igara kroz igračka iskustva više generacija jedne mađarske porodice iz Vojvodine. Istraživanje se zasniva na intervjuima i ličnim sećanjima, pomoću kojih je autorka prikupila i uporedila igre prabaka i pradede, baka i deda, roditelja, kao i sopstvenog detinjstva. Analiza pokazuje da na oblik i učestalost dečjih igara u velikoj meri utiču društvene i ekonomske okolnosti, porodično okruženje, kao i prirodna sredina. Kod posmatranih generacija jasno se uočava postepeno opadanje broja igračaka koje su deca sama izrađivala, uz istovremeno širenje kruga kupljenih igračaka, dok brojni elementi tradicionalnih igara i dalje opstaju u porodičnom pamćenju. Rad takođe naglašava da narodne i predmetno-kreativne igre mogu imati značajnu ulogu u predškolskom vaspitanju, jer doprinose razvoju dečje kreativnosti, ručnih veština, motoričkih sposobnosti i ekološke svesti, istovremeno podstičući prenošenje kulturne tradicije.

KLJUČNE REČI • **dečje igre, narodne igre, igračke kućne izrade, međugeneracijsko prenošenje tradicije, predškolsko vaspitanje, Vojvodina**

Beérkezés időpontja: 2026. január 18.

Elfogadás időpontja: 2026. január 31.

„ÖRIZD A MÚLTAT, ALAKÍTSD A JELENT, ALKOSD A JÖVŐT”

“PRESERVE THE PAST, SHAPE THE PRESENT, CREATE THE FUTURE”
„ČUVAJ PROŠLOST, OBLIKUJ SADAŠNJOST, STVARAJ BUDUČNOST”

CESZNAK VADÓC KLAUDIA

MA, osztálytanító

Csáki Lajos Általános Iskola, Topolya, osztálytanító

klaudiacesznakvadoc@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány a hagyományok és a népi kultúra közösségi megőrzésének és továbbadásának kérdéskörét vizsgálja egy konkrét életút bemutatásán keresztül. Középpontjában egy házaspár több évtizedes munkássága áll, akik tevékenységükkel meghatározó szerepet vállaltak a helyi közösség kulturális életének alakításában, valamint a hagyományok élő módon történő továbbadásában. A kutatás célja annak feltárása, hogy miként valósul meg az informális tanulás a hagyományörző tevékenységek során, és hogyan válik a mindennapi gyakorlat a tudásátadás egyik legfontosabb színterévé. – A tanulmány mellett érvel, hogy a hagyományok átadása nem kizárólag intézményes keretek között valósulhat meg. Munkám elméleti keretét a belenevelődés elve adja, amely azt írja le, miként válik az egyén a közösség normáinak, szokásainak és értékrendjének hordozójává. Ezt a folyamatot a Szuhankó házaspár példáján keresztül vizsgáltam, hiszen életútjuk jól mutatja, hogyan lehet valaki a hagyományok természetes továbbvivője, ami nem csupán tudatos döntés, hanem belső meggyőződés és élő gyakorlat is egyben.

KULCSSZAVAK • **élettörténet, helyi kultúra, hagyományátadás, belenevelődés**

BEVEZETÉS

Egy pedagógus életműve nem csupán a tantermek falai között válik marandóvá, hanem azokban az értékválasztásokban és közösségi folyamatokban is, amelyekhez értékrendjével, szakmai figyelmével és személyes jelenlétével hozzájárult. Raffai Judit tanárnő munkásságát a helyi hagyományok iránti elkö-

teleződés, valamint az élő közösségi értékek támogatása is jellemezte. Kiemelt figyelemmel kísérte és aktívan segítette azokat a kezdeményezéseket, amelyek a népi kultúra megőrzését és továbbadását szolgálták. Ebben a folyamatban különösen fontos szerepet töltött be a bajsai Szuhanó házaspár munkájának támogatása, amelyhez szakmai tanácsaival, pedagógiai szemléletével és közvetítő szerepével is hozzájárult.

Jelen tanulmány a Szuhanó házaspár életén és hagyományörző munkáján keresztül vizsgálja a pedagógiai hatás lehetőségeit az informális tanulás és a közösségi nevelés szemszögéből. A házaspár nem rendelkezik pedagógiai végzettséggel, mégis évtizedek óta aktív nevelői szerepet töltenek be a gyermekek számára szervezett táborokban és foglalkozásokon. Pedagógusként különösen érdekes számomra módszerük, hiszen kreatív és élményszerű formában közvetítik a gyerekek felé az értékeket és a hagyományokat. Tevékenységük során a tanulás nem elkülönült oktatási helyzetekben, hanem a közös munka, az alkotás tapasztalatain keresztül valósul meg. A pedagógiai hatás hitelessége nem feltétlenül az intézményes tudásból fakad, hanem az érték közvetítő életformából és a következetes példamutatásból. A házaspár munkája pedagógiai szempontból azért figyelemre méltó, mert a hagyományokat nem oktatási tartalomként, hanem élő gyakorlatként közvetítik. Ez a megközelítés lehetőséget teremt arra, hogy a gyermekek tapasztalati úton, informális tanulási folyamatok során sajátítsák el mindazokat az értékeket és készségeket, amelyek a közösséghez való tartozás és identitásformálás szempontjából meghatározóak.

A tanulmány célja kettős. Egyrészt bemutatja a házaspár életútját, és azt a folyamatot, amelynek során a hagyományok iránti elköteleződésük, valamint közösségi munkájuk fokozatosan pedagógiai jelentőségű tevékenységgé vált. Másrészt pedagógiai szempontból értelmezi mindazokat a táborokat, foglalkozásokat és közösségi alkalmakat, amelyekben a gyermekekkel való munka az évek során formálódott.

A tanulmányban hangsúlyt kap Bajsa gazdag kulturális élete is, hiszen éppen ebben a közösségben bontakozott ki a házaspár munkássága. A helyi hagyományok, közösségi események és kulturális kezdeményezések nem csupán inspirációt nyújtottak számukra, hanem lehetőséget teremtettek arra is, hogy pedagógiai tevékenységük az informális tanulás és a közösségi nevelés terén valósuljon meg.

SZEMÉLYES HÁTTÉR

Témaválasztásom nemcsak tudományos érdeklődésem, hanem személyes kötődésem is meghatározta. Bajsán élek, így jól ismerem a Szuhanó családot. Édesanyámtól hallottam először munkásságukról, aki azzal jellemezte őket,

hogy sokat tettek a helyi hagyományok megőrzéséért, s magunk is ajándékozunk tárgyakat a tájházak gyűjteményeinek gyarapítására. Ilyenkor szóba elegyedtek édesanyámmal, és Ruzsena néni örömmel mesélt terveiről, az éppen akkoriban szervezett egyik táborról, amelyre meghívást is kaptam. Ez volt az első alkalom, melynek keretében személyesen is megismerkedtem tevékenységünkkel, de érdeklődésem fenntartását személyes szocializációm is segítette.

Gyerekkorom óta érdeklődöm a falusi élet és a néphagyományok iránt. Olyan közösségben nőttem fel, ahol fontos volt, meghatározó szerepet kapott a hagyományok ápolása és a családi összetartás. Nagymamámtól több olyan szokást is megtanultam, amelyek még ma is meghatározzák a mindennapjaimat. Számomra ő egy kapocs a múlt és a jelen között. Sokat mesélt a régmúlt időkről, és átadta nekem azt az értékrendet, amely generációkon át formálódott. Ahogy mesélt a fiatalokóról, egy-egy történetben mindig ott volt a munka, a családi összetartás és az egyszerű élet szépsége. A történeteit a legkisebb részletekig felidézte.

A FALU KULTÚRÁJA ÉS HAGYOMÁNYAI

Bajsa többnemzetiségű település, hosszú múltra visszatekintő hagyományörző kultúrával rendelkezik. A lakossága nemzetiségi szempontból többszínű, a többséget a magyarok alkotják (kb. 65%), mellettük jelentős számban élnek szerbek (17%), szlovákok (6%) és egyéb kisebb nemzetiségek. Az Etno Hagományápoló Kézművesek Körének tevékenységét, melynek elnöke Szuhankó Ruzsena, éppen ez a kulturális sokszínűség teszi különlegessé, hiszen a különböző etnikumok hagyományait párhuzamosan ápolják és mutatják be. A szervezet többféle módon igyekszik közelebb hozni az emberekhez a népi kultúrát. Rendszeresen szervez kézműves-kiállításokat, tematikus tanácskozásokat, oktatásokat és táborokat, ahol a fiatalabb nemzedékek is elsajátíthatják a hagyományos technikákat és értékeket (SZUHANKÓ 2019: 8).

Kutatásaim során, amikor a helyi közösség tagjaival beszélgettem, egyértelművé vált számomra, hogy a település művelődési életének gyökerei egészen a 20. század elejéig nyúlnak vissza. A visszaemlékezések szerint 1920 és 1960 között a faluban élénk műkedvelő színjátszó tevékenység zajlott, amelyet elsősorban a gazdakör, az iparos kör és a tűzoltótestület szervezett. A közösségi összefogás eredményeként négy évtized alatt több mint negyven színdarabot állítottak színpadra. Ezekben a színdarabokban Ruzsena néni és Sanyi bácsi is szerepelt. A próbák időzítése szorosan kapcsolódott a falu mezőgazdasági életéhez. A munkálatok befejezése után, általában ősszel kezdődtek a próbafolyamatok, így az előadásokra rendszerint karácsony környékén került sor. A bemutatók leggyakrabban a Rigó vendéglő nagytermében vol-

tak. Az 1950-es években néhány előadás a Wamoscher-kastély színpadán került megrendezésre, amely akkoriban szintén alkalmi közösségi térként funkcionált. Ezek az események nemcsak kulturális értéket képviseltek, hanem erősítették a közösségi összetartozás érzését is egy olyan időszakban, amikor a szórakozási lehetőségek korlátozottak voltak. Sajnálatos módon ez a műkedvelő tevékenység az 1960-as években lezárult. Ennek hátterében elsősorban a technikai fejlődés állt. A rádió, majd később a televízió egyre szélesebb körű elterjedése jelentősen megváltoztatta az emberek szokásait. A falubeliek számára egyre elérhetőbbé váltak azok a kulturális tartalmak, amelyeket korábban csak élő előadásokon tapasztalhattak meg. Az idősebbek elmondása szerint a falu életében ezzel lezárult egy fontos korszak.

Bár az 1960-as években a műkedvelő színjátszás visszaszorult, a helyi kulturális élet nem szűnt meg. 1977-ben egy újabb művelődési mozgalom bontakozott ki a faluban. Ekkor alakult meg a Népdalkör, amely kezdetben egy asszonykórusból, valamint egy citera- és egy tamburazenekarból állt. A csoport megalakulása óta rendkívül aktív szereplője a település kulturális életének. Rendszeresen fellépnek különféle rendezvényeken, falunapokon és ünnepi eseményeken. A helyi művelődési egyesület másik fontos szakosztálya a néptáncsoport, amely 1995 óta működik. A csoport célja a hagyományos táncok megőrzése és továbbadása a fiatal generációk számára (TERÉNYI é. n.).

A falu közösségi életének sokszínűségét számos aktívan működő egyesület és csoport is jelzi, amelyek különböző érdeklődési körök és hagyományok mentén szerveződtek. Ezek:

- ▶ a tűzoltóegyesület,
- ▶ az Etno Hagyományápoló Kézművesek Köre,
- ▶ a nőszervezet,
- ▶ a Testvériség Művelődési Egyesület (asszonykórus, citerazenekar, Fürtge Ujjak kézimunkacsoport, népdalkör, néptáncsoport),
- ▶ a vadászegyesület,
- ▶ a Kadarka – Kertészek és Szőlészek Egyesülete,
- ▶ a lovasklub,
- ▶ a méhészek egyesülete,
- ▶ a nyugdíjasegyesület,
- ▶ a német egyesület és
- ▶ az íjászegyesület.

Azokkal a civil szervezetekkel kívánok részletesebben foglalkozni, amelyek szorosan kapcsolódnak a Szuhankó házaspár elkötelezett munkásságához.

A Testvériség Művelődési Egyesület alapjait még 1977-ben rakták le a citerázni szerető zenészek, a tamburások és a népdaléneklés iránt elkötelezett asszonyok. Azóta az egyesület öt szakosztállyal bővült, köztük a Csalogány népdalkörrel és citerazenekarral, a FÜRGE Ujjak kézimunkacsoporttal, a Pity-pang gyermek-citerazenekarral, a Napsugár néptáncsoporttal és a hagyományos íjkészítő csoporttal (Pannon RTV 2017). „A Testvériség Művelődési Egyesület ápolja, életre hívja és megőrzi a kulturális értékeket, a falusi szokásokat, néptáncot, a népzene és a népi értékeket” (SZUHANKÓ 2019: 9).

Fontos feladatnak tartják a Bajsán élő három nemzetiség szellemi kultúrájának, hagyományának ápolását és megőrzését az utókor számára. „A szervezet tevékenységi körébe tartozik a tanfolyamok, táborok szervezése, amelyek alkalmával a résztvevők elsajátítják a hagyományos kézművességet és a régi mesterségeket, valamint kiállításokat szerveznek” (SZUHANKÓ 2019: 9).

Az Etno Hagyományápoló Kézművesek Köre 2004-ben alakult meg Bajsán, elnöke Szuhankó Ruzsena. Célja, hogy a régi, ma már ritkán művelt népi kézművesmesterségeket, például a szövést, a hímzést stb. életben tartsa és bemutassa. A szervezet számára fontos, hogy ezeket a hagyományos tudásformákat továbbadja a fiatalabb generációknak, és lehetőséget teremtsen a kézműves-tevékenységek gyakorlására és megismerésére.

A helyi művelődési egyesület Csalogány népdalköre és citerazenekarra a vajdasági magyar népzenei élet egyik meghatározó közössége, amely a bajsai Testvériség Művelődési Egyesület keretében működik. A dalkör és a citerazenekar rendszeresen fellép különböző rendezvényeken. A csoport tevékenysége 2024-ben a Csoóri Sándor Program keretében 400 000 forintos támogatásban részesült, ami hozzájárult szakmai fejlődésükhöz és a népzenei hagyományok továbbéléséhez (CSSP 2024).

Bajsa egyik hagyományos eseménye a Préló, melyet 2006 óta minden év február utolsó szombatján több helyi civil szervezet közösen szervez meg. Kezdetben csak a topolyai községi művelődési egyesületek és civil szervezetek vettek részt a Prélón, de később nemzetközivé vált. A *préló* egykor ’fonóbeli szórakozást’, ma téli vendégeskedést jelent. A rendezvény a közösségi összetartozást, a barátságok ápolását, a gondtalan szórakozást és az együtt töltött vidám pillanatokot helyezi előtérbe. Emellett kiemelt szerepet kap a kulturális örökség továbbadása, mivel a résztvevők megosztják egymással hagyományait, szokásaikat, tapasztalataikat és értékeiket. A tavaszi munkák megkezdése előtti időszakban elődeink a múlt században gyakran vendégeskedtek egymásnál, amikor is a közösségi együttlét kapott hangsúlyt. Az asszonyok kézimunkáztak, a férfiak kukoricát morzsoltak vagy gyerekjátékokat készítettek, miközben süteményeket kóstolgattak, és pattogatott kukoricát ropogtattak. Ez a régi szokás immár 19. alkalommal került megszervezésre Bajsán. Ezen

az eseményen nemcsak a helyiek vesznek részt, hanem Vajdaság több településéről is érkeznek vendégek. A rendezvény során négy hagyományos játékot is felelevenítenek, amelyben régen a férfiak jeleskedtek, de mára már a hölgyek is bekapcsolódnak a szórakozásba. Különböző versenyek vannak, mint például a kukoricamorzsolás, a gégetészta-készítés, a kukoricapattogatás és a hímzés (KAZINCZY PASZTERKÓ 2024).

A HAGYOMÁNYŐRZŐ HÁZASPÁR ÉLETE ÉS A KEZDETEK

Ebben a különleges közösségben él és munkálkodik a Szuhankó házaspár. Több évtizede jelen vannak a falu életében, és nemcsak tanúi a falu változásainak, hanem aktív részesei is ennek az átalakulásnak. Az ő közös történetük szorosan összefonódik Bajsa történetével, mivel munkásságuk révén hozzájárulnak ahhoz, hogy a hagyományok tovább éljenek. Tanulmányomban bemutatom, hogy a házaspár életútja hogyan kezdődött, és hogyan értek el fáradhatatlan munkájuk révén oda, ahol ma tartanak. Szuhankó Ruzsena és férje, Sándor a vajdasági Bajsán élő népművészek és hagyományőrök, akik jelentős szerepet játszanak a magyar népi kultúra megőrzésében és továbbadásában.

SZUHANKÓ RUZSENA 1952. december 18-án született Bajsán. Az általános iskolát szülőfalujában, a helyi szlovák iskolában végezte. A család nyelvi háttere rendkívül sokszínű volt. Apai ágon a nagyszülei szlovákok voltak, míg egyik nagymamája német, a másik pedig magyar származású volt. Ennek ellenére a család mindennapi életében a magyar nyelv dominált, így otthon kizárólag magyarul beszéltek. Ruzsena soha nem használta a szlovák nyelvet családi környezetben. Az általános iskolai éve alatt egy Kollár Anna nevű szlovák tanítónő különösen fontos szerepet játszott az életében. A tanítónő szerette volna, ha minél több diákja lesz, ezért megkérte Ruzsena szüleit, hogy írassák őt szlovák iskolába. A szülők beleegyeztek, így Ruzsena ott kezdte meg tanulmányait. Azonban számára ez rendkívül nehéz volt, mivel otthon kizárólag magyarul beszéltek. Akkoriban a faluban sem sokan használták a szlovák nyelvet, gyakorlatilag csak a templomi istentiszteleteken lehetett hallani szlovák szót. Az iskolai évek előrehaladtával egyre jobban látszott, hogy a szlovák nyelvű oktatás komoly nehézségeket okoz számára. Negyedik osztály után szülei úgy döntöttek, hogy a tanulmányait magyar nyelven folytatja, így az 5–8. osztályt már magyar tannyelvű osztályban fejezte be.

1970-ben házasodott össze férjével, majd Horvátországba, Abbáziába (Opatija), a Kvarner-öböl partján fekvő festői tengerparti városba költöztek. Az új élethelyzetben szükségessé vált, hogy valamilyen középfokú végzettsé-

get szerezzen. Hosszasan fontolgatta, hogy fodrásznak vagy pincérnek tanuljon-e. A fodrásziskolába szeretett volna beiratkozni, de ide nem sikerült felvételt nyernie. Végül pincérnek tanult ki. Az itt töltött évek alatt kialakították saját életüket, dolgoztak, és családot alapítottak, de idővel egyre inkább érezték, hogy valami hiányzik nekik. Tizenkét év után úgy döntöttek, hogy visszaköltöznek szülőfalujukba, Bajsára. A döntésben több tényező is szerepet játszott. Ruzsena idős szüleinek egyre nagyobb szükségük volt a segítségükre, és úgy érezték, hogy kötelességük támogatni őket. Emellett azt is megfontolták, hogy fiuk számára is kedvezőbb lehet a nyugodtabb, vidéki környezet, ahol közelebb lehet a családhoz, és ahol olyan helyen nőhet fel, amelyet jobban ismernek, és amelyhez erősebb kötelék fűzi őket. A visszaköltözés nagy változást jelentett számukra, hiszen elhagyták a tengerparti város nyüzsgő mindennapjait, hogy ismét a csendes, falusi élet részesei legyenek. Azonban úgy érezték, hogy ezzel a döntéssel mind a családjuk, mind önmaguk számára a legjobbat választották.

A bajsai visszaköltözés után Ruzsena Topolyán helyezkedett el, a híres Vénusz Sportközpontban, amelynek étterme hamarosan a város egyik legnépszerűbb vendéglátóhelyévé vált. A vendéglő színvonalas működtetése nagy odafigyelést igényelt, és rövid időn belül a személyzet megbecsült tagja lett. Elhivatottságának és kitartó munkájának köszönhetően egyre nagyobb felelősséggel járó munkákat bíztak rá. Az évek során bizonyította rátermettségét, így a vezetőség felajánlotta neki egy vezetői állást. Ruzsena azonban úgy érezte, hogy pincérként szerzett tapasztalata sokat segít, de egy vezetői pozíció betöltéséhez mélyebb szakmai tudásra van szüksége. Tudatosan építette karrierjét, ezért úgy döntött, hogy továbbtanul. A cél elérése érdekében beiratkozott a szabadkai főiskolára, ahol magasabb szintű vendéglátóipari és üzletvezetési ismereteket sajátíthatott el. Főiskolai tanulmányait sikerült befejeznie, de végül nem került magasabb pozícióba. Miután öt évet dolgozott a Vénuszban, egyre inkább érzékelhetővé vált, hogy a sportközpont nehéz helyzetbe kerül. Amikor a megszűnés szélére sodródott, úgy döntött, hogy munkahelyet vált, és a topolyai Petőfi Cipőgyárban helyezkedett el. Egyszerű munkásként dolgozott, ami ugyan nem jelentett különösebb előrelépést számára, de megfelelt igényeinek, mivel így a hétvégei szabadok voltak, és több időt tölthetett családjával. A gyár ragasztási részlegén kapott munkát, ám a varrodai részlegen szeretett volna dolgozni, ahol a szabás és a varrás sokkal közelebb állt az érdeklődéséhez. Sajnos erre nem volt lehetősége, így néhány év elteltével ismét a munkahelyváltás mellett döntött. Ismerősei tanácsára a zobnaticai vendéglőben kezdett el dolgozni, ahol végül tizenkét évet töltött el.

Abban az időben férjével és fiával együtt egy merész és izgalmas ötlet kezdett el formálódni bennük, hogy saját éttermet nyitnak. Úgy érezték,

hogy tapasztalatuk és elhivatottságuk elegendő lenne ahhoz, hogy egy sikeres éttermet vezessenek. Férjével és fiával közösen álmodoztak erről a vállalkozásról, és komoly tervezésbe kezdtek. Minden apró részletet átgondoltak, és egyre inkább elköteleződtek amellett, hogy valami maradandót alkossanak, ami nemcsak megélhetést biztosítana számukra, hanem örömet is szerezne mindazoknak, akik betérnek hozzájuk. A sors közbeszólt. Az országban kitört a háború, amely gazdasági és társadalmi bizonytalanságot hozott magával. Terveik az egyik pillanatról a másikra háttérbe szorultak, hiszen a mindennapi megélhetés és biztonság vált a legfontosabbá. A háborús helyzet miatt lehetetlenné vált egy új vállalkozás elindítása, így kénytelenek voltak elengedni álmukat – legalábbis egy időre. Sajnos a megpróbáltatások itt nem értek véget. Ruzsena életében egy súlyos betegség mindent megváltoztatott. A család figyelme innentől kezdve az ő egészségére és jóllétére összpontosult, és már nem maradt lehetőség arra, hogy megvalósítsák egy saját étterem létrehozását.

A sors ugyanis más utat szánt nekik. A háború kitörése mindent megváltoztatott, és gazdasági bizonytalanságot hozott magával. Ruzsena sokat gondolkodott azon, mihez kezdhet ebben a nehéz időszakban. Nagyon közel állt a szívéhez a hímzés, varrás. Mindkettőt gyerekkorában édesanyjától tanulta meg. Már egészen fiatalon lenyűgözték a szebbnél szebb hímzett minták. Kíváncsian figyelte, hogyan formálódnak a szálak között a virágok és a díszes motívumok, és idővel ő maga is megpróbálkozott a hímzéssel. Ekkor még nem volt tudatában annak, hogy a hímzésnek megvannak a maga szabályai és hagyományai. Inkább ösztönösen alkotott, saját elképzelései szerint formálta a mintákat, és a színeket is spontán módon választotta ki. Idővel egyre jobban belemerült ebbe a tevékenységbe, és bár sokat kísérletezett, sosem gondolta, hogy egyszer különösen a szövésnek komolyabb szerepe is lehet még az életében.

A gyermek gyakran észrevétlenül sajátítja el szülei tudását – megfigyel, próbálkozik, és közben mélyen beépülnek az életébe azok az értékek és készségek, amelyeket otthon lát. Azonban felnőttként sokan elfelejtik ezeket az apró tanításokat. Számára a varrás és a hímzés iránti szeretet mégis megmaradt, és egyfajta kapocsként kötötte össze múltjával; talán épp ez az élmélyült kapcsolat volt az, ami miatt később arra gondolt, hogy ezzel szeretne foglalkozni.

Férjét és őt is nagyon foglalkoztatták a népi hagyományok. Már akkor, amikor még Abbáziában éltek, próbálkoztak saját kezűleg készített tárgyak előállításával. Egyik ilyen szenvedélyük az intarziakészítés volt – különböző fából kivágott, aprólékosan összeállított minták, amelyek finoman kidolgozott dísz tárgyakat, képeket vagy bútorokat eredményeztek. Az intarzia ké-

szítése rengeteg türelmet és precizitást igényelt, és mindketten élvezték ezt a fajta alkotói folyamatot.

Amikor nyugdíjba vonult, a férje tanácsára kezdett el szövéssel foglalkozni, noha akkoriban még egyáltalán nem volt ismerete erről a technikáról. Egy kiállításon megcsodált szövött tárgy mély benyomást tett rá, és inspirációként szolgált számára. Úgy érezte, hogy ezt a technikát ő is el tudná sajátítani, sőt talán még jobban meg is tudná szőni. Az elején nem is tudta, hogyan kezdjen hozzá ehhez a munkához, de nem adta fel. Ez a felismerés indította el a szövés iránti érdeklődését, amely később meghatározóvá vált az életében. Námesztovszki Bélának és a kultúregyesületnek köszönhetően indult el ezen az úton. Érdeklődését tovább mélyítve beiratkozott egy szövőtanfolyamra, amelyet Szabadkán szerveztek. Itt lehetősége nyílt két tapasztalt mestertől elsajátítani a szövés különböző technikáit. Békéscsabán is tanult, ahol még jobban megismerte a szövés csínját-bínját. A békéscsabai Lakatos Mária irányításával a gyapjúszövés alapjait tanulta meg, míg a pacseri Csomortán Melindától a vászonszövés technikáját sajátította el. Ezek a tanítások nemcsak a technikai tudás megszerzésében segítettek, hanem abban is, hogy mélyebben megértse a szövés hagyományos művészetét és annak jelentőségét. Az itt megszerzett tudás alapozta meg későbbi sikereit, és segítette abban, hogy saját stílust és módszereket alakítson ki.

2003-ban egy kiállításon rengeteg szövött tárgyat látott, amelyek mély benyomást tettek rá. Ekkor fogalmazódott meg benne a gondolat, hogy érdemes lenne feltárni a szövés múltját és hagyományait a településen. Első szövőszékét azonban nem Bajsáról szerezte be, mert a helyiek azt állították, hogy a faluban sosem volt szövőszék, és a szövésnek nincs múltja a közösségben. Az első szövőszéküket Zentagunarasról hozták. Később azonban kutatásai során kiderült, hogy a település szövési hagyományai sokkal gazdagabbak, mint azt bárki gondolta volna. Rövid időn belül helyben négy szövőszékét is sikerült találnia, amelyek korábban bajsai családoknál maradtak fenn. Ezek a szövőszékek később méltó helyet kaptak a tájházban, ahol nemcsak a település múltját idézik fel, hanem a látogatóknak a hagyományos szövési technikákat is bemutatják.

Ez a felfedezés új lendületet adott számára a helyi kézműves hagyományok ápolásához és megőrzéséhez. 2003-ban volt az első kiállításuk, amelyen húsz szőttest állítottak ki saját otthonukban a bajsai búcsú napján. Magyar és szerb szobát rendeztek be, valamint a falu orvosa, dr. Tóth Isaszegi Sándor édesanyjának házában – két szobában – szlovák szőtteseket állítottak ki. Abban az időben az emberek felismerték, hogy a házaspár gyűjti a régi szőtteseket, a régi tárgyakat, ami a későbbiekben számukra igen hasznosnak bizonyult.

Békéscsabán és Hevesen több konferencián, táborban is részt vett, ahol különböző mesterségek képviselői mutatták be tudományukat, és saját mesterségüket helyi környezetben, műhelyekben. Ezek a képzések nemcsak szakmai tapasztalatokkal gazdagították, hanem új ötleteket is adtak számára. Ekkor fogalmazódott meg benne az az elképzelés, hogy hasonló táborokat szervezzenek a gyerekek számára Bajsán is, ahol a fiatalok megismerhetik a különféle kézművesmesterségeket és hagyományokat.

SZUHANKÓ SÁNDOR, Ruzsena férje 1947. április 26-án született Bajsán. Sándor szülei egyszerű, dolgos emberek voltak. Édesapja nem járt iskolába, írástudatlan volt, egész életében napszámosként dolgozott, kétkezi munkával tartotta el a családot. Édesanyja viszont tudott írni és olvasni, és különleges mesterségek birtokában volt. Ismerte és gyakorolta a hálókészítés technikáját. Olyan hálókat készített, amelyeket a környéken a halászok és vadászok is használtak. Nemcsak ügyes, hanem türelmes és precíz asszony volt. Ebben a munkában a kis Sándor is gyakran segédkezett, így már gyerekként belelátott a mesterség rejtelmeibe, s talán itt tanulta meg azt is, hogy a legapróbb kézmozdulatnak, a legszorosabb csomónak is megvan a maga rendje, helye és szerepe.

Általános iskolai tanulmányait Bajsán végezte. Elmondása szerint tanulni nem szeretett. A nyolcadik osztály elvégzése után a szobafestő és mázólo szakmát választotta. Tudását a topolyai inasiskolában szerezte, ahol elsajátította a mesterség alapját, majd inasoként kezdett dolgozni. Amikor Ruzsenával összeházasodtak, Sándor a Hotel Slavijában kapott állást recepciósoként. A házaspár tizenkét éven át élt Horvátországban. Az ott töltött idő után hazatérve az Ümetnost Bútorgyárban helyezkedett el, ahol lehetősége nyílt arra is, hogy saját kezűleg készítsen szövőkereteket, amelyeken dolgozni tudtak. Felesége felépülése után Sándor lett súlyos beteg. Abban az időben, ahogyan felesége a szövéssel, ő a gyékényfonással és a hálókészítéssel kezdett el foglalkozni.

Jelenleg Szuhanó Sándor Vajdaság egyetlen gyékényszövő mestere.

„Faliszőnyeget, táskát, szakajtot, méhkast, falvédőt és egyéb más használati tárgyat készít. Régen voltak, akik a gyékényfonásból éltek, parasztkocsi számra készítették be szeptemberben télre maguknak a nyersanyagot. A gyékényből szőtt szőnyeget, falvédőket, vánkosoikat, szakajtókat, tojástartókat, edényalátéteket, szőnyeget piacokon, vásárokon értékesítették” (T. P. 2024).

„Az alapanyagot szeptemberben gyűjtik, a Krivaja folyóban a széles levelű növény ma is megterem. A gyékényből készült használati tárgyakat évszázadokkal, talán évezredekkel ezelőtt is készítették azokon a helyeken, ahol a növény a természetben előfordult” (T. P. 2024).

„Szedése nem könnyű feladat. Sanyi bácsi szeptember elején gyűjtötte alapanyagát, kötélben beereszkedve a Krivaja vizébe. A gyékényt sarlóval vágta, majd dobta a partra. A levágott gyékényt az udvaron kúpokba állítva, majd szétterítve szárítja. Két hétig az egyik, majd két hétig a másik felét is a napra kell tenni. Szárítás után szétszedi, és a padláson tárolja. Használat előtt pedig be kell áztatni” (PLOHL 2023).

A gyékényfonás és -szövés egykor nemcsak mesterség volt, hanem életforma is. Az emberek generációkon keresztül adták tovább ezt a tudást, amely nemcsak hasznos, hanem közösségformáló szerepet is betöltött. A gyékényből készült tárgyak nem csupán praktikusak voltak, hanem a paraszti kultúra sajátos esztétikai világát is tükrözték. Szuhankó Sándor munkássága ebben a folytonosságban gyökerezik. Szenvedéllyel és elkötelezettséggel igyekszik megőrizni és továbbadni ezt az ősi tudást. Nemcsak a technikák pontos el-sajátítására fektet hangsúlyt, hanem arra is, hogy tanítványai megértsék a gyékényfonás kulturális jelentőségét. Munkássága révén egy letűnőben levő mesterség maradt fenn, és kaphat új értelmet a mai világban. A gyékényfeldolgozás évezredes hagyományokra tekint vissza, és mindig is szorosan kapcsolódott az adott táj adottságaihoz. Sanyi bácsi nem tanfolyamon tanulta a gyékényszövést, hanem az élet iskolájában. Gyerekkorában sok időt töltött a természetben, már akkor megismerkedett a gyékénnyel, amely később az élete részévé vált. A mesterséget részben szüleitől, részben idős emberektől, részben pedig saját tapasztalatai útján fejlesztette tökélyre. Évtizedek óta foglalkozik gyékénymunkával, és mára a faluban alig akad olyan ember, aki ne hallott volna a kezei alól kikerülő, igényesen megmunkált darabokról. A gyékényszövés számára nemcsak egy mesterség, hanem lelki tevékenység is. Ő maga is úgy vallja, hogy a kézi munka segít elcsendesedni, lelassulni, és közelebb viszi az embert a természet rendjéhez.

A BAJSAI TÁJHÁZ

A tájházak berendezése rengeteg nehézséggel jár, ezt magam is megtapasztaltam, amikor Szuhankó Ruzsena és férje saját élményeikről meséltek. Elmondták, hogy kevés esetben áll szakember az ilyen jellegű kezdeményezések mögött. Örömmel említették, hogy önként fordultak a topolyai múzeum fiatal néprajzosához, Kocsis Zsuzsannához, akinek segítségével sikerült néprajz szakos egyetemistákat bevonni a munkába: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének hallgatóit, köztük az akkor még egyetemi hallgató Legeza Mártát is. A kutatómunka lebonyolításában értékes segítséget nyújtott Raffai Judit, a néprajz és kulturális antropológia doktora, valamint a szabadkai Kiss Lajos Néprajzi Társaság több elkötelezett tagja, köztük Papp Árpád.

2006 óta a Sár utca 21-es szám alatti tájház mára a helyi hagyományörzés egyik szellemi központjává vált. Az épületben a magyar és szerb parasztpolgári átmeneti időszak tárgyi hagyatékát mutatják be, de nemcsak a tárgyi örökség őrzésére szolgál, hanem közösségi térként is használható. Kézművesfoglalkozásoknak, hagyományos szokások felelevenítésének és különböző alkalmi találkozókknak, összejöveteleknek is helyszíne egyben. Az év folyamán rendszeresen látogatják iskolai csoportok, kíváncsi turisták és szakmai érdeklődők is.

A tájház egykor a Harnyas család tulajdonában volt, később Vízi Etelka vette birtokba, majd idővel részben a rokonok, részben pedig az állam lett a tulajdonosa. A hagyományápoló egyesület elképzelései a szobák berendezésével kapcsolatban már 2004-ben valóra váltak. A Szuhanó házaspár saját otthonában gyűjtötte össze és mutatta be a néprajzi tárgyakat. Ugyanebben az utcában kapott helyet a szlovák szoba is, amely Tóth Isaszegi Jusztinánál tekinthető meg.

A tájház és az alkotóház alapos megismerését a Szuhanó házaspárnak köszönhetem.

A MAGYAR TÁJSZOBA ÉS ALKOTÓHÁZ

Az egyesület tevékenysége az évek során tovább bővült. A tájház szomszédságában, a Sár utca 19-es szám alatti hagyományos szerkezetű parasztházban létrehozták a Magyar Tájszoba és Alkotóházat. Az Etno Hagományápoló Kézművesek Köre 2013 őszén önkéntes adományok révén vásárolta meg ezt az épületet. A felújítás a következő évben kezdődött el, és több szervezet, közöttük a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Topolya Önkormányzata és a Bajsai Helyi Közösség támogatta, valamint magánszemélyek is segítették a munkát. A helyreállítás és átalakítás nem valósulhatott volna meg Ruzsena és Sándor kitartó munkája nélkül. Ők nemcsak irányították és szervezték a munkálatoakat, hanem az építkezés minden egyes lépésében személyesen is részt vettek. Sanyi bácsi a kőműves- és festési munkálatokban erőn felül teljesített. Az alkotóház napjainkban nem csupán egy hagyományos parasztház benyomását kelti, hanem egy olyan összetett közösségi tér is, amely számos funkciót tölt be, ami miatt a szó szoros értelmében nem is nevezhető tájháznak, hiszen nem egy hagyományos kiállító- és alkotótér, hanem elszállásolásra is alkalmas, lakható hely is.

A SZLOVÁK TÁJHÁZ

A falu orvosa, dr. Tóth Isaszegi Sándor szülőházát alakították át szlovák tájházzá. Ez az épület a Sár utca 40-es szám alatt található. A ház mintegy 130–140 évvel ezelőtt épült, és az egykori nagyszülők tulajdona volt. 2003-ban egy szlovák szobát rendeztek be benne, amely a helyi szlovák közösség emlékeit őrzi. Az első felújításra 2016-ban került sor szlovákiai támogatásokból, és azóta az egész házat sikerült korhűen berendezni (T. P. 2022).

A BAJSAI KÉZMŰVESTÁBOR

2025-ben 22. alkalommal került megrendezésre Bajsán a Hagyományápoló Kézművesek Köre szervezésében a nyári kézművestábor, amelynek helyszíne a falu szívében a múltidéző tájház. Az ilyen táborok célja a helyi kultúra és mesterségek átörökítése, amelynek során a gyerekek közvetlenül kapcsolatba kerülhetnek a tradicionális tudással. Az útnak indított táborok a helyi közösség számára is fontosak voltak. A kiválasztott helyszínen – a házban és az udvaron – sok tennivaló akadt ahhoz, hogy megfelelő környezet jöjjön létre a kiállított tárgyak, valamint a táborozó felnőttek és gyerekek számára. Ebben Szuhanó Sándor fáradhatatlan volt, és aktívan vett részt az előkészületekben. Miután sikerült megteremtenie a szükséges feltételeket, Ruzsena olyan, szakmailag elismert oktatókat keresett, akik hajlandók voltak ingyen bekapcsolódni a tábor munkájába, és akiknek köszönhetően magas színvonalú képzések jöttek létre.

A több mint két évtizedes múltra visszatekintő kézművestábor nemcsak a helyi emberek számára jelent fontos találkozási alkalmat, hanem a más vajdasági városokból, falvakból, és a Magyarországról ideérkező, a hagyományok iránt érdeklődő embereknek is. A tábort minden évben július elején szervezik meg. A gyermekek számára általában háromnapos programot állítanak össze, a felnőttek számára ötnapos foglalkozást kínál a rendezvény. A bajsai gyerekek és felnőttek reggel csatlakoznak a foglalkozásokhoz, és estig aktívan részt vesznek a munkában; ezt követően pedig hazatérnek otthonaikba. Azoknak a vendégeknek és táborozóknak, akik más településekről érkeznek, Bajsán biztosítanak szállást, leggyakrabban a vadászházban meg az alkotóházban. Az étkezés a házaspár házában történik, ahol a táborozóknak a tágas, vendéglátásra kialakított nyíteremben terítenek meg.

A bajsai általános iskola tanulói szép számban vesznek részt a kézművestáborban az első osztályosoktól egészen a nyolcadikosokig. A tábor változatos programjai és barátságos légköre nemcsak a kisebbeket, hanem a középiskolás fiatalokat is megszólítja, akik közül többen visszatérő résztvevőként kapco-

lódna be a munkába. A tábor célja, hogy a résztvevők – legyenek akár gyermekek, fiatalok vagy felnőttek – megismerkedhessenek őseink kézműves tudásával, kipróbálhassák a különféle technikákat, és közben egy közösségben, élményekkel gazdagon tölthessék el az időt.

A tábor lelke és fő szervezője minden évben Szuhankó Ruzsena, de munkáját férje is minden tekintetben segíti. Együtt gondoskodnak arról, hogy a résztvevők tartalmas és élményekkel teli napokat tölthessenek el a tájház falai között. A kézműves-foglalkozásokon évről évre neves magyarországi népművészek is tanítanak, akik szakmai tudásukkal és tapasztalatukkal hozzájárulnak a hagyományok hiteles továbbadásához. A felnőttek a tábor során többek között bőrművességgel, nemezeléssel, hímzéssel, szövéssel, gyékényszövéssel, csuhézással, hálókötéssel és necceléssel ismerkedhetnek meg. A gyerekeket külön programok várják: nemezelés, fazekasság, szövés és gyöngyfüzés szerepel a számukra kialakított foglalkozások között.

Sanyi bácsi a gyerekeknek neccelést, hálókészítést, csuhézást és kosárfonást, Ruzsena néni pedig szövést, gyöngyfüzést és nemezelést tanít. A tábor szakmai munkáját több neves népművész is segíti. Legeza Márta évről évre nagy lelkesedéssel és szakértelemmel vesz részt a programok lebonyolításában. A résztvevőket az agyagozás és a kosárfonás alapjaival ismerteti meg.

A tábor másik meghívott oktatója Zuberec Vera újvidéki népi tárgyalakító iparművész, aki a hímzés és csipkekészítés mestere. A résztvevőknek a keresztaszemes hímzés technikáját tanítja meg. Szakértelme és türelme különösen értékes a kézművesség iránt érdeklődők számára. Boros Franciska Szegedről érkező nemezkészítő szakember, aki nagy tapasztalattal és lelkesedéssel vezeti be az érdeklődőket a nemezelés világába. Foglalkozásai során a résztvevők megismerkedhetnek a nemezkészítés alapanyagaival, eszközeivel és különféle technikáival, miközben saját kézzel készíthetnek el kisebb tárgyakat. Csomor Lászlóné Sára és Kis Istvánné Erzsébet a hevesi Csillagvirág Népművészeti Egyesület tagjai, akik a szövés és a rátétes díszítés mesterségét mutatják be az érdeklődőknek.

A BELENEVELŐDÉS ELVÉNEK GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSA A SZUHANKÓ HÁZASPÁR HAGYOMÁNYŐRZŐ TEVÉKENYSÉGÉBEN

Az ember alapvető igénye, hogy megismerje a körülötte lévő világot, és értelmet adjon jelenségeinek és folyamataiban való részvételének. Ez az ismeretszerzési vágy, amely a neveléstudomány egyik alapja, nem csupán az elméleti tudásra irányul, hanem a gyakorlaton keresztül történő megtapasztalásra is (GABÓDA–GABÓDA 2013: 6). A Szuhankó házaspár által vezetett népmű-

vészeti táborban a tanulás nem tankönyvi formában zajlik, hanem élő, cselekvésre épülő folyamatként valósul meg. A gyermekek nemcsak megismerkednek egy-egy kézművestechnika szabályaival és eszközeivel, hanem saját kezükkel tapasztalják meg a munka ritmusát, az anyaggal való bánásmódot, az alkotás örömét.

A népi kultúrában az első számú nevelési módszer a belenevelődés. A hagyományos paraszti társadalmakban a tudás és az értékek átadása nem intézményes keretek között történt, hanem a mindennapi élet természetes folyamatai révén. Ez azt jelenti, hogy a gyermekek a mindennapi élet során megtapasztalás, utánpótlás és részvétel révén sajátítják el a közösség normáit, értékeit és tudását. Nem különül el a tanulás, a munka és az élet egymástól. A gyerekek már kiskoruktól részt vesznek a házi munkában, a mezőgazdasági tevékenységekben, az ünnepi szokásokban, és így fokozatosan, természetes módon válnak a közösség teljes jogú tagjaivá. Ezt a nevelési módot nevezi a szakirodalom belenevelődésnek, mely során a fiatalok a közösség tagjaként tapasztalati úton sajátítják el a munkához, együttéléshez és hagyományörzéshez szükséges ismereteket és viselkedésmódot. A mai társadalmi környezet már jelentősen eltér a múlt századi faluközösségek világától, ennek a nevelési elvnek bizonyos elemei azonban ma is alkalmazhatóak. Különösen igaz ez a hagyományápolással foglalkozó közösségi szereplők munkájára, akik tudatosan törekednek arra, hogy az értékek átadása ne csak ismeretközlés, hanem személyes élmény és közösségi tapasztalat legyen. A Szuhankó házaspár tevékenysége e szempontból kiváló példa arra, miként valósul meg napjainkban a hagyományokba való belenevelődés.

Nevelői és közösségformáló munkájuk világos példája a belenevelődés néprajzi-pedagógiai elvének, ahogyan azt a Magyar Néprajzi Lexikon is megfogalmazza: „oktatási intézményhez, társadalmi szervezethez nem kötött, a mindennapi tapasztalatra támaszkodó, természetes nevelési tevékenység” (NÉMETH 1977: 244). Ruzsena foglalkozásain a gyerekek nem tantermi környezetben, hanem a falu sajátos, élő közegében ismerkednek meg a népi kultúrával. A tájház és/vagy egy-egy ünnephez kötött esemény alkalmi közösségi tere például olyan színtérként működhet, amely a család, a korcsoport, a faluközösség közegét idézik, ezzel is lehetőséget adva ahhoz, hogy a gyerekek a hagyományokat ne elméleti tudásként, hanem élményszerűen és közösségi formaként tapasztalják meg. Az ilyen jellegű foglalkozásokon a gyerekek beletanulnak a mindennapi érintkezés formáiba, megtanulják a közösségi viselkedés írott és íratlan szabályait, és fokozatosan elsajátítják a közösségi szokásokat és hagyományokat. Nem elkülönülten „tanulják” a népszokásokat, hanem egyidejűleg részesülnek értékátadásban, szokásrendszerben, munkafolyamatokban és közösségi élményekben. Ez az átadás nem egyirányú, ha-

nem kölcsönös viszony: a gyerekek kérdeznek, kipróbálnak valamit, esetleg kudarcot vallanak, és megpróbálják újra megcsinálni, amit elrontottak, miközben az oktató visszajelzéseket ad, támogat és irányít.

Úgy vélem, hogy a belenevelődés elve különösen jól megfigyelhető az általuk szervezett táborokban. A részt vevő gyerekek nem csupán elsajátítják a hagyományos kézművestechnikákat, hanem egyúttal a közösségi együttélés szabályaiba is belehelyezkednek. Miközben nemezelenek, szőnek, fonnak vagy éppen tojást festenek, észrevétlenül tanulják meg az együttműködést, a türelmet, az odafigyelést egymásra, vagyis azokat az értékeket, amelyek a régi paraszti közösségek mindennapjait jellemezték. A hagyományok így nem elméleti ismeretként, hanem személyes tapasztalatként épülnek be mindennapjaikba. Ez a tapasztalati tanulás – úgy gondolom – sokkal mélyebb hatást gyakorol a gyermekekre, mint a formális oktatás. A házaspár munkája tehát nemcsak a népi mesterségek továbbadásáról szól, hanem egy közösségi szemlélet és életforma átörökítéséről is, ez pedig szoros összefüggésben áll a belenevelődés néprajzi fogalmával.

A szövés kiváló példa arra, hogyan valósulhat meg a belenevelődés a gyakorlatban. Amikor Szuhankó Ruzsena a gyerekeket bevezeti ebbe a régi mesterségbe, nem csak technikai tudást ad át. A gyerekek a tevékenység közben észrevétlenül sajátítják el a figyelem, a türelem, a kitartás és a ritmus fontosságát. A munkafolyamatba való belehelyezkedés, a mozdulatok ismétlődése, az anyag tapintása mind-mind hozzájárul ahhoz, hogy a tanulás testi és lelki szinten is megtörténjen. Ráadásul a közös szövés, a csoportos tevékenység során megélhető az együttműködés és az egymásra figyelés élménye, ami szintén a hagyományos falusi közösség jellemzője volt. Így a gyerekek nemcsak egy mesterséggel ismerkednek meg, hanem egy közösségi életformába is beléköstölnek, ami pedig a belenevelődés egyik legfontosabb feladata.

A házaspár megjegyezte, hogy a táborok egykor egyhetesek voltak, de pár éve már csak háromnaposak, mivel a gyerekeknek nincs türelmük, kitartásuk. A különböző foglalkozásokra is, amelyeket tartanak, egyre kevesebb gyerek jár. A telefonhasználat és a modern technológiai eszközök hatása alatt a fiatalok figyelme könnyen elterelődik, így a hosszabb összpontosítást igénylő tevékenységek már nem vonzzák őket úgy, mint régen. Ez a változás a hagyományos értékek és kultúrák fenntartására is kihatással van, hiszen ezek az élmények és tudások időigényesek, nagy türelmet igényelnek, amit a mai világ gyors ütemű fejlődése nem igazán támogat.

Megállapíthatjuk, hogy a fiatalok egyre kevésbé érdeklődnek a régi hagyományok, mesterségek és szokások iránt. Ezt elsősorban annak lehet tulajdonítani, hogy a mai világban a hagyományos értékek nem tűnnek elég izgalmasnak vagy fontosnak számukra. A modern kultúra inkább a gyorsan megélt szórakozást részesíti előnyben, míg a hagyományos tevékenységek és tudások, amelyek türelmet és hosszú távú elköteleződést igényelnek, háttérbe szorúlnak.

A házaspárral való beszélgetés során különösen kíváncsi voltam arra, hogyan is tanítják meg a gyerekeknek a szövés, a gyékényfonás mesterségét nemcsak technikai értelemben, hanem abban a sajátos, személyes, élményszerű formában is, ahogyan az ő előadásmódjukban megelevenedik a hagyomány. Elmondták, hogy számukra mindig az első lépés a legfontosabb, az, hogy a gyerekek megértsék, miért fontos maga a tevékenység. Nem rögtön a munkadarab elkészítésével kezdik, hanem történetekkel, személyes emlékekkel vezetik be a gyerekeket az adott munkadarab elkészítésének titkába. Mesélnek a régi időkről, a szüleikről, amikor a szövés, a gyékényfonás a mindennapi élet szerves része volt, és arról is, hogy ők hogyan tanulták meg ezeket a mesterségeket. A céljuk ezzel az, hogy a gyerekek ne csupán egy új technikát lássanak, hanem megérezzék a mögöttes értékeket, a tárgyakhoz kapcsolódó emberi történeteket is.

„– Utána persze meg is mutatom nekik, ott van előttük a szövőszék, nem csak beszélünk róla. Én csinálom először lassan, és közben érthetően mondom. De a legfontosabb mindig az, hogy csinálják is, mert abból lesz a tudás. Először bizony ügyetlenül, de nem baj, én ott vagyok, nézem, segítek. Rájuk szólok, ha kell, de mindig úgy, hogy érezzék, hogy együtt tanulunk. Amikor valami szépen sikerül, akkor meg is dicsérem őket. A dicsérő szavak sokat számítanak” – mondta Szuhankó Ruzsena.

A beszélgetésbe Sanyi bácsi is bekapcsolódott, és a maga nyugodt, derűs hangján hozzátette:

„– Ha valami nem megy, nem baj. Újra megmutatom, újra próbáljuk. Mert így tanul az ember, nem egyből, hanem újra és újra. Az a fontos, hogy ne féljenek hibázni, merjék csinálni. Én meg ott vagyok, figyelek, igazítok, bátorítok. Ez az én dolgom. Amikor a végén elkészül a munkadarab, akkor már büszkén mutatják, hogy ezt én csináltam. Ez a legnagyobb öröm.”

A beszélgetés során világosan kirajzolódott, hogy a hagyományos mesterségek tanítása nem csupán ismeretátadás, hanem olyan nevelő hatású folyamat, amelyben a gyermekek aktív részvételük révén fokozatosan belenevelődnek a közösség értékrendjébe. A gyerekek nemcsak technikai készségeket sajátítanak el, hanem közben emberi értékeket is tanulnak: türelmet, precizitást, másokra való odafigyelést, a közös munka és önálló alkotás örömeit; olyan személyiségformáló tényezőket, amelyek hosszú távon is hatnak. Sanyi bácsi észrevétele megerősítette, hogy ezek a tanulási élmények nem egyszeri alkalmak, hanem generációkon átvihető nevelési minták részei.

ÖSSZEGZÉS

A Szuhankó házaspár munkássága pedagógiai szempontból olyan informális tanulási folyamatként értelmezhető, amely a belenevelődés mechanizmusán keresztül valósul meg. A gyermekek közösségi tevékenységekben való aktív részvétel útján utánpótlás, tapasztalatszerzés és közös cselekvés révén sajátítják el mindazokat az ismereteket és értékeket, amelyek a helyi hagyományokhoz kapcsolódnak. Ez a tanulási forma nem elkülönült oktatási helyzetekben, hanem a mindennapi gyakorlatba ágyazottan jelenik meg, így a tudásátadás szervesen kapcsolódik a közösségi élethez.

Raffai Judit néprajzi és pedagógiai szemlélete szintén ezt a folyamatot hangsúlyozta, amikor a hagyományok átadását élő, tapasztalati és közösségi jelenséggé értelmezte. Kutatásaiban kiemelt szerepet kapott az a felismerés, miszerint a népi kultúra továbbörökítése nem kizárólag intézményes keretek között történik, hanem olyan informális tanulási színtereken is, ahol a gyermekek belenevelődnek a közösség értékrendjébe és gyakorlatába.

IRODALOMJEGYZÉK

- CSSP 2024 = *Döntési Lista. Csoóri Sándor Program 2024.* (A pályázat kódja: CSSP-NEPZENE-2024). Forrás: https://emet.gov.hu/app/uploads/2024/09/CSSP-NEPZENE-2024-_kozveteteli_lista.pdf. (2026. 01. 16.)
- GABÓDA Béla – GABÓDA Éva (szerk., összeáll.) 2013. *Nevelélmélet. Segédanyag (jegyzet) főiskolai hallgatók és gyakorló pedagógusok számára a legfontosabb magyarországi szakirodalmak alapján.* Genius, Beregszász
- KAZINCZY PASZTERKÓ Diana 2024. Hagyományokra épülő Préló. Több száz résztvevő ünnepelt Bajsán, kihirdették a borverseny eredményeit. In: *Magyar Szó Online*, 2026. február 11. <https://www.magyarso.rs/kozelet/a.306170/Hagyomanyokra-epulo-Prelo>. (2025. 03. 08.)
- NÉMETH Imre 1979. belenevelődés [címszó]. In: ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Első kötet. A–E.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 243–244. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/b-71FB5/belenevelodes-7207F/>. (2025. 06. 08.)
- Pannon RTV 2017. november 18. *40 éves a bajsai Testvériség Művelődési Egyesület.* (2025. 03. 24.) <https://pannonrtv.com/rovatok/kultura/40-eves-bajsai-testveriseg-muvelodesi-egyesulet>.
- PLOHL Krisztina 2023. Díjazott kézműveshely Bajsán. A gyékényfonás fortélyai. In: *Pannon RTV Online*, 2023. november 8. <https://pannonrtv.com/rovatok/tarsadalom/dijazott-kezmuvesmuhely-bajsan-gyekenyfonas-fortelyai>. (2025. 06. 08.)
- SZUHANKÓ Ruzsena 2019. *A „Bajsai Etno Ház” paraszti hímzései.* Magánkiadás, Bajsa
- T. P. 2022. Szlovák tájház nyílt Bajsán. In: *Magyar Szó Online*, 2022. június 21. <https://www.magyarso.rs/vajdasag/topolya/a.35250/Szlovak-tajhaz-nyilt-Bajsan>. (2026. 01. 16.)
- T. P. 2024. Két évtized a hagyományápolás szolgálatában. Kézműves-foglalkozásokat oktatnak Bajsán. In: *Magyar Szó Online*, 2024. február 2. <https://www.magyarso.rs/vajdasag/topolya/a.303438/Ket-evtized-a-hagyomanyapolas-szolgalataban>. (2025. 06. 08.)
- TERÉNYI Annamária é. n. *Bajsa* (ez az írás a Határon Túli Magyarok Információs Központjának honlapján [www.htmik.hu] jelent meg a *Bemutatom a lakóhelyem* című rovatban). Forrás: <http://www.bajsa.net/letoltesek/bajsa.pdf>. (2025. 06. 10.)

ABSTRACT • The study examines the issue of preserving and transmitting traditions and folk culture within a community through the presentation of a specific life path. At its centre is a married couple whose work spanning several decades has played a significant role in shaping the cultural life of the local community, as well as in the living transmission of traditions. The aim of the study is to explore how informal learning is realized through tradition-preserving activities and how everyday practice becomes one of the most important arenas of knowledge transmission. – The study also argues that transmission of traditions cannot take place exclusively within institutional frameworks. The theoretical framework of the paper is based on the principle of enculturation, which describes how individuals become carriers of the norms, customs, and value systems of a community. This process is examined through the example of the Szuhanko couple, as their life story clearly demonstrates how one can become a natural transmitter of traditions, not merely through conscious decision-making, but through inner conviction and lived practice.

KEY WORDS • **life history, local culture, transmission of tradition, enculturation**

SAŽETAK • Studija ispituje pitanje očuvanja i prenošenja tradicije i narodne kulture u okviru zajednice kroz predstavljanje jednog konkretnog životnog puta. U središtu pažnje nalazi se bračni par čiji višedecenijski rad ima značajnu ulogu kako u oblikovanju kulturnog života lokalne zajednice, tako i u živom prenošenju tradicije. Cilj istraživanja je da se otkrije na koji način se ostvaruje neformalno učenje tokom aktivnosti očuvanja tradicije i kako svakodnevna praksa postaje jedan od najvažnijih nivoa prenosa znanja. – Studija također tvrdi da se prenošenje tradicije ne može ostvarivati isključivo u institucionalnim okvirima. Teorijski okvir rada zasniva se na principu enkulturacije, koji opisuje kako pojedinac postaje nosilac normi, običaja i vrednosnog sistema zajednice. Ovaj proces istražujem na primeru bračnog para Suhanko, jer njihov životni put jasno pokazuje kako neko može postati prirodni prenosilac tradicije, ne samo kroz svesnu odluku, već i kroz unutrašnje uverenje i živu praksu.

KLJUČNE REČI • **životna priča, lokalna kultura, prenošenje tradicije, enkulturacija**

Beérkezés időpontja: 2026. január 18.

Elfogadás időpontja: 2026. január 31.

A LELKESEDÉS KORA

A Délvidéki Magyarság című hírlap története (1941–1944)

THE AGE OF ENTHUSIASM: THE HISTORY OF THE NEWSPAPER

DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG (1941–1944)

DOBA ODUŠEVLJENJA – ISTORIJA LISTA *DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG*

(1941.–1944.)

MÁK FERENC

PhD, az irodalomtudományok doktora

irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, külső munkatárs

makferenc@yahoo.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A tanulmány a *Délvidéki Magyarság* című napilap történetét vizsgálja 1941 és 1944 között, mégpedig a Délvidék visszacsatolását követő politikai, társadalmi és eszmetörténeti összefüggésekbe ágyazva. Bemutatja a lap előzményét (*Délmagyarország*), névváltoztatásának körülményeit, szerkesztői és kiadói struktúráját, valamint a szerkesztőség személyi összetételének változásait (Deák Imre, Csuka János, Tiller-Timár Ferenc, Bogner József). A dolgozat elemzi a lap programadó írásait, ideológiai önmeghatározását és a „Szent István-i gondolat” értelmezését, továbbá feltárja, miként konstruálta meg a kisebbségi sorsból „felszabadult” délvidéki magyarság identitását és történelmi szerepfelfogását. – A szerző külön figyelmet fordít a kisebbségi évek sajtótapasztalatának retorikai és erkölcsi tökévé alakítására, valamint arra, miként jelent meg a lap hasábjain a nemzetépítés, a keresztény-nemzeti eszmemrendszer, illetve a nemzetiségekkel való együttélés kérdése. A tanulmány sajtótörténeti és eszmetörténeti megközelítésben vizsgálja a *Délvidéki Magyarság* működését, s egyúttal hozzájárul a bácskai magyar nyilvánosság második világháború alatti történetének árnyaltabb megértéséhez.¹

¹ Élve a tanulmány közlésének megtisztelő lehetőségével, tiszta szívből gratulálunk állandó szerzőnknek, dr. Mák Ferencnek hetvenedik születésnapja alkalmából – erőt, egészséget, sok boldogságot és még nagyon sok együttműködési alkalmat kívánva az ünnepeltnek és lapunknak egyaránt.

KULCSSZAVAK • Délmagyarország, Délvidéki Magyarság, délvidéki sajtótörténet, kisebbségi lét, visszacsatolás, keresztény-nemzeti ideológia, Szent István-i gondolat, nemzetépítés, 1941–1944

„A délvidéki magyar újságíró teljesítette megbízatását, nem menekült a felelősség elől.”

A királyi délszláv állam széthullását, és a Délvidék Magyarországhoz történő visszacsatolását követő napokban, 1941. augusztus 2-án dr. Deák Imre felelős szerkesztő felügyeletével Szabadkán megjelent a *Délmagyarország* című keresztény politikai napilap. Célját és feladatát *A szerkesztő* aláírással megjelent *Köszöntő* című programadó írásban így fogalmazta meg: a mai napon az ólombetűk szárnyain új magyar napilapot küldünk szét a Délvidéken. A lapot azok az ismert újságírók írják, akiket az olvasók már a kisebbségi sorsban megtanultak tisztelni, akik eddigi pályájuk során megismerték az anyaországtól elszakított délvidéki magyarság gondjait, problémáit és megpróbáltatásait. Megfogalmazása szerint a *Délmagyarország* legfontosabb feladatának tekinti, hogy a délvidéki magyarság nagy családját továbbra is összetartsa, vezetői mögött felsorakoztassa, és alkalmassá tegye az új feladatok vállalására is. „A közel negyedszázad alatt, amíg idegen éghajlat alá kényszerültünk, megtanultunk sok mindent, s ami hasznos és bevált életrendszerünkben, azt átmentettük a visszacsatoláskor.” A megszerzett tapasztalatok vezérlik és lelkesítik őket, amikor az olvasók asztalára teszik Délvidék magyarságának gonddal és kellő felkészültséggel írott lapját, a *Délmagyarországot*.

„A megbízatásunk – írta a szerkesztő –, hogy a lap hasábjain terjesztjük továbbra is azt a békés, megértő szellemet, amely egymás mellé állított tisztviselőt és iparost, kereskedőt és földművest, kérgeskezü napszámost és bolti szolgát, varrólányt és gépírólányt. Mindenki a testvérünk volt, és a jövőben is mindenkit a testvérünknek akarunk hinni és tudni. Testvér a szó legnemesebb értelmében, barát a legteljesebb őszinteséggel.”

Kiegyensúlyozott, nyugodt lélekkel néznek az alkotó munka elé.

„Ha a kisebbségi sorsban ez a keresztény nagylelkűség és megértés jutott kifejezésre munkánkban, akkor ma, amikor visszakerültünk szerető Édesanyánk, Magyarország kebelére, még inkább ebben a szel-

leben kell tevékenykednünk. A mi kereszténységünk nem a türelmetlenséget, nem az egyenetlenséget és széthúzást jelenti, hanem az alkotó, teremtő kereszténységet, amely soha nem veszi feleslegesen ajkára Isten áldott nevét. A kereszténységet nem használjuk fel céljainkra, nem hivalkodunk vele, mert mindig keresztényi életet éltünk, ez jut kifejezésre magánéletünkben, társadalmi érintkezésünkben, egyesületi tevékenységünkben. Magyarságunkban is ugyanez a gondolat vezérel.”

A magyarsághoz való tartozás nem jelenti azt, hogy elzárkóznak a velük együtt élő nemzetiségektől, „hütlenné lennénk a szentistváni gondolathoz” – olvasható a *Köszöntő* soraiban –, ha a Délvidéken élő nem magyar népektől mereven elzárkóznának. A *Délmagyarország* valósággal missziót érez a történelmi kapcsolatok ápolására, gyarapítására és gazdagítására. „Köszöntjük az olvasót, és azzal a kérelemmel juttatjuk el a *Délmagyarország* első számát, hogy fogadják szeretettel, jó szívvel, mint ahogy minden sora a keresztény magyar ember hitével és lelkesedésével készül” (Délmagyarország 1941. augusztus 2.: 3). A szabadkai hírlap – hétfő kivételével – naponta megjelent, hétköznap 12, vasárnap és ünnepnap 20 oldalon. Vasárnapi melléklete volt az M. Czabafy Ilus szerkesztésében megjelenő, kis méretű, négyoldalas gyermeklap, a *Kismagyarok Lapja*.

A hírlap harmadik száma azonban már *Délvidéki Magyarság* címmel jelent meg, bonyodalmak támadtak ugyanis a név körül, „a Szegeden megjelenő Délmagyarország lapkiadó r. t. kifogást emelt a szabadkai Délmagyarország ellen”. Ezért a Deák Imre szerkesztette szabadkai lap a továbbiakban *Délvidéki Magyarság* címen jelent meg (Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 5.: 7). A hírlap maga köré gyűjtötte Bácska legjelesebb íróit és újságíróit, kiadóhivatalt és fiókszerkesztőséget nyitottak Baján, Zomborban és Újvidéken. 1941. augusztus 31-én *Az újság és az olvasó* című szerkesztőségi összefoglalóban írták:

„A Délvidéki Magyarságot az a lelkes újságírógárda készíti, amelynek minden tagja a kisebbség soraiban tanulta meg az újságkészítést és szeretettel, rajongással dolgozik a lapcsinálás körültekintést igénylő munkájában. Öntudatos, és lelkes magyar elhatározással készül a Délvidéki Magyarság minden száma, amelynek feladata: a közönséget idejében tájékoztatni az eseményekről. A felszabadult Délvidék magyarságának gondolatát és érzéseit tükrözi vissza a Délvidéki Magyarság, amelyet keresztény meggyőződéssel és hittel készítünk. A délvidéki magyar újságíró soha nem írt le mást, mint ami a meggyőződése, és amikor az olvasó kézbe veszi a Délvidéki Magyarságot, tudja, hogy nyíltan és

őszintén beszélnek vele. Magyar nemzeti és keresztény szellem irányította a múltban ténykedésüket és irányít most is, amikor új feladatokra vállalkozunk. A mi magyarságunk nem gyűlölködő magyarság, és a mi kereszténységünk nem a türelmetlen kereszténység. Az a kiegyensúlyozottság, fölényes nyugalom és biztonság, amely átsegített a kisebbségi sors megpróbáltatásain, irányítja most is minden cselekedetünket. Hisszük, hogy az elmúlt hónap elegendő idő volt arra, hogy az olvasók megismerjék a Délvidéki Magyarság irányelveit, tisztában legyenek célkitűzéseivel, és megszeressék a lapot.”

A *Kismagyarok Lapjának* 1941. augusztus 10-ei címoldala

Jelezték: áldozatkész munkájukért hasonló, közvetlen ösztintéséget és szeretetet várnak az olvasóktól. A szerkesztőség címére érkező levelekből ki-tűnik: a megszólítottak örömmel fogadták a lapot.

„A délvidéki magyar családok kedvenc lapja lett a Délvidéki Magyar-ság, amely minden házba be akar jutni, minden tanyán hirdetni akarja a magyar szót, a magyar kultúra hitét és erejét. A Délvidéki Magyarság megerősödésének egyik jele, hogy a vidéki fiókszerkesztőségek és ki-adóhivatalok sorra megnyílnak, hogy az olvasót még közelebb hozzuk lapunkhoz” (Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 31.: 6).

A *Délvidéki Magyarság* a kora reggeli órákban Bácska minden városában és falujában kapható volt.

1941. október 16-án változás történt a lapkiadó hivatalban, Csuka Jánost nevezték ki felelős szerkesztőnek, Deák Imre pedig a felelős kiadó tisztséget vállalta. A lap *Magunkról* című beszámolójában tájékoztatta a közönséget:

„Az olvasó a mai lap homlokán új nevekkal, de egyben régi ismerősök-
kel találkozik. A Délvidéki Magyarság felelős szerkesztője Csuka János
lett, aki eddig is szerkesztette lapunkat, míg dr. Deák Imre, aki annyi

A *Délmagyarország* 1. és 3. számának újságfejléce

szeretettel és megértéssel vállalta a lapkiadás növekedő gondjait, megmarad kiadónak. Mint szerkesztő Magyar Domokos jegyzi a lapot, aki eddig segédszerkesztőként szerepelt. Főmunkatárs dr. Tiller-Timár Ferenc, a lap külpolitikai részének szerkesztője. Lapunkon szereplő újságírók régi, kipróbált harcosai a délvidéki magyar újságírásnak.”

További három szerkesztőségi munkatárs is hatalmas társadalmi és történelmi tapasztalattal rendelkezik, „két évtizedet meghaladó időn keresztül harcoltak a toll nemes és elkophatatlan fegyverével a magyar ügyért”. A következetes magyar munka, amelyet eddig is végeztek, biztosítéka annak, hogy továbbra is színvonalas, jól értesült, magyar és keresztény nemzeti érzéstől áthatott lapot szerkesztenek és juttatnak el az olvasóhoz.

„Nem hasznot hajtó, nyereszkedni akaró vállalkozók lapja a Délvidéki Magyarság – olvasható a szerkesztőség tájékoztatójában –, hanem izzó, lelkes magyaroké, akik az olvasótól kapott minden fillért a lap további fejlesztésére fordítanak. Élénk, tájékozott, mindenről elsőnek beszámoló lapot készítünk, s amikor bejelentjük szerkesztőinket, ígéretet teszünk, hogy az eddigi szellemben, az eddigi kitartással állunk az olvasó rendelkezésére és szolgáljuk szent és olthatatlan hittel magyar ügyünket” (Délvidéki Magyarság 1941. október 16.: 6).

1942. március 10-én felelős szerkesztőként már dr. Tiller Ferenc jegyezte a lapot, Bogner József pedig felelős kiadóként jelent meg a *Délvidéki Magyarságnál*, ám néhány héttel később, 1942. május 1-jén Bogner Józsefet nevezték ki felelős szerkesztőnek és felelős kiadónak. A változást maga Bogner József a lap *Szerkesztés és felelősség* című tájékoztatójában így fogalmazta meg: a Keresztény Sajtó Szövetkezet május elsejével átvette a Délvidéki Magyarság nyomdáját, s ezzel új fejezet kezdődött a délvidéki keresztény sajtó életében.

„Új feladatot és új felelősséget érzünk. Maradéktalanul meg akarunk felelni a belénk helyezett bizalomnak. A magyar százazrek érdekeit tartjuk elsősorban szem előtt. [...] Magyar szívvel és magyar öntudattal akarunk szembeállni a magyar igazság minden ellenségével. A harc azonban lényegénél fogva nemcsak babérokat jelent, hanem azt is, hogy sebeket is lehet kapni. Fokozott mértékben érzem tehát a felelősségem, és nem akarok ez alól kibújni. Ezért a mai nappal a kiadás mellett a szerkesztésért is vállalom a felelősséget. Nem jelent ez mást, csak annyit, hogy a fokozott munka üteme fokozott felelősséget dr. Tiller Ferencsel közös megegyezéssel vettem át. Arra kérem a Ke-

resztény Sajtó Szövetkezet és a Délvidéki Magyarság szerkesztősége és kiadóhivatala nevében olvasóink táborát, hogy a magyar ügyért folytatott harcunkban álljon magyaros szívvel és bizalommal mellettünk” (BOGNER 1942a: 5).

Személye – immár dr. Bogner Józsefként – a *Délvidéki Magyarság* 1944. október 7-én történt megszűnéséig eredendően meghatározta a lap arculatát, nemzetépítő elkötelezettségét.

A délvidéki magyarság a kisebbségi sorsban megtanulta tisztelni és becsülni a magyar sajtót, és annak minden egyes munkását. A magyarság az újságírókban, akikkel érzésben és gondolkozásban mindig egy volt, soha nem kimondott mesterembereket látott – írta az (X) jelzés mögött rejtőzködő szerző a *Délmagyarországban*:

„Az önfeláldozó, a magyar érdekekért mindig habozás nélkül síkra szálló újságírókban a szellem lánglelkű harcosait tisztelte. [...] ...a szellem harcosa volt a magyar újságíró, aki sokszor egyedül – pártok, egyesületek, szólás- és gyülekezési szabadság hiányában – verte vissza a megújuló kemény támadásokat, akár a magyar iskolák, egyesületek, vagy kultúrintézmények ellen összpontosította Belgrád minden haragját” (Délmagyarország 1941. augusztus 3.: 3).

Kisebbségi sorsban a magyarságnak szánt első ütés mindig az újságírórt érte. A magyar újságíró az évek során hozzáedződött a belgrádi harcmodorhoz, támadási taktikáját kitapasztalta, és igyekezett az ütésekét kivédeni, erejüket csökkenteni, hogy a magyarságra nehezedő nyomáson enyhítsen.

„A különélés hosszú éveit alatt a magyar újságíró rugalmas, élesszemű megfigyelőnek bizonyult. Pompás tájékozottsággal, jó ösztönrel idejében kipuhította, honnan fenyeget veszély, milyen meglepetéseket tartogatnak a magyarság számára, s miként tervezik mind kisebb területre visszaszorítani élénkülő tevékenységét.”

A szigorú sajtótörvény, a kíméletlen cenzúra minden mesterkedését az ügyes újságíró kijátszotta, bár ez érzékeny áldozattal járt. Ki kellett tapasztalni a cenzúra célját, balkáni ravaszságát, hogy a gondolat, az üzenet, a bátorító szó közvetlenül eljuthasson az olvasóhoz.

A cenzúra első áldozata az Országos Magyar Párt lapja, a *Hírlap* volt.

„Amikor az ökölcspás leterítette, még nagyobb és körültekintőbb óvatosságra volt szükség, nehogy az egész délvidéki magyar sajtó elnémuljon. A magyar újságíró fedezékeibe vonult vissza, az íróasztalok között barikádozta el magát, hogy erőt gyűjtsön, s műhelyéből kikémlelhesse a látóhatárt.”

Mert elsőrendű kényes megbízatás volt arról gondoskodni, hogy az 500 000 délvidéki magyar naponta megkaphassa kedvenc újságját, elolvashassa íróit és újságíróit, így azonban „az az árok, amit az idegen uralom a magyar újságíró és a magyarság között mesterségesen teremteni akart, soha nem alakult ki”. Az egyre magasabban tornyosuló nehézségek, akadályok ellenére rendre elkészült a délvidéki magyarság valamennyi lapja, s idejében az olvasóhoz került, hogy erősítsen és reményt öntsön a lelkekbe. A sok vihart átélte, fergetegben, jégesőben, perzselő napsütésben megbarnult, edzett délvidéki magyar újságíró sikeresen levizsgázott.

A délvidéki magyar újságíró a népe iránti szeretetből, hazafiasságból, kötelességteljesítésből és szívósságból egyaránt mindent vállalt: ha kellett, a falvakat járta, sáros országutakat taposott, főszo­l­gá­bí­rák­kal, főispánokkal hadakozott, az újság hasábján emelte fel tiltakozó szavát minden sérelemmel, jogtiprással szemben. „Meg is utáltatta magát a szerbeknél, mert nemcsak mozgási szabadságát korlátozták, de útlevelet sem kapott, és állandó gyanakvással kísérték minden lépését.” A szerző megjegyezte, akadtak „a fal mellett taroló »derék magyarok«, akik széles ívbe kerültek a megbélyegzett magyar újságíró, nem mertek vele még a kávéházban sem egy asztalhoz ülni, és a köszönését is csak akkor fogadták, amikor senki sem látta.

„Az újságíró a helyén maradt: állta a szerbek támadásait, és fölényesen mosolygott az opportunistá magyaro­k óvatosságán. *Az újságíró tisztában volt azzal, hogy nehéz feladatot vállalt. A fronton állt, azon a hol kisebbedő, hol szélesedő fronton, amelyen fel kellett morzsolni a rohamot. A visszacsatolás után, amikor a magunkkal hozott értékeinket, javainkat nyugodtan áttekinthettük, és az első mérleget elkészíthettük, megállapíthattuk: a délvidéki magyar újságíró teljesítette megbízatását, nem menekült a felelősség elől.*”

A *Délmagyarország* indulásakor elhangzott az ígéret, a fogadalom: „A délvidéki magyar újságíró-gárda minden tagja a jövőben is ugyanazzal az önfeláldozással kívánja szolgálni az egyetemes magyar érdekeket, mint amilyen lelkesedéssel állt a kisebbségi sorsban a délvidéki magyarság szolgálatában. Mindig felül tudott emelkedni kicsinyes szempontokon, nem személyi

kultuszt űzött, hanem tágasabb, egészségesebb perspektívák felé tekintett. Most, amikor szétnézhet, a magyar sorsfeladatok között nagyobb mozgási és munkalehetőségeket lát, amelyeknek elvégzését boldog büszkeséggel vállalja” – írta a lapkiadás és az újságírás kisebbségi sorsban eltöltött éveivel számot vető *A délvidéki magyarság...* című írásában (Délmagyarország 1941. augusztus 3.: 3) a magát megnevezni nem kívánó szerző.

EGY BOLDOGABB JÖVENDŐ RENDÍTHETETLEN HITÉVEL – A VISSZATÉRT DÉLVIDÉK REMÉNYEI

A 3. magyar hadsereg Miklós Béla vezette gyorsadteste 1941. április 11-én kezdte meg a Délvidék felszabadítását, s négy nap alatt elérte a Duna–Dráva vonalát. 1941. április 12-én Berlinben aláírták a királyi Jugoszlávia felosztásáról szóló ideiglenes dokumentumot, amelyet 1941. április 24-én Bécsben a német–olasz megállapodásban véglegesítettek. A szerződéssel Jugoszláviát német és olasz érdekszférára osztották fel. A magyar hadműveletek során Magyarországhoz került vissza a Bácska, a Baranyai-háromszög, a Muravidék és a Muraköz, míg Horvát-Szlávnország az olaszok által megszállt Horvátország része maradt. Nyugat-Bánság (Westbanat) viszont német katonai ellenőrzés alá került, közigazgatásilag azonban az ugyancsak németek által megszállt Szerbia része maradt. A visszacsatolt területek 1941 őszeig maradtak katonai közigazgatás alatt, közben azonban megtörtént a magyar polgári közigazgatás megszervezése.

Faluhelyi Ferenc, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem tanára, a kisebbségi intézet kutatója 1942. január 22-én a szabadkai Népkörben megtartott előadása során elmondta: a Délvidék visszacsatolásával Magyarország 11 475 négyzetkilométernyi területet kapott vissza, ami 56 százaléka annak a területnek, melyet Jugoszlávia javára a trianoni szerződésben Magyarország területéből leszakítottak. Ezen a visszacsatolt – a Bácskát, a Muravidéket és a Baranyai-háromszöget magába foglaló – területen az 1931-es népszámlálás szerint 1 031 832 lakos élt. A visszacsatolás után Magyarország területe 172 078 négyzetkilométer volt, és lakosainak száma 11 733 000 lelket tett ki.

Az 1920-as elcsatoláskor Bács-Bodrog vármegyének a déli része és Csongrád vármegye délkeleti szeglete – összesen 8500 négyzetkilométer, lélekszáma az 1931-es adatok szerint 784 896 fő volt – került az akkor megalakult délszláv államhoz.

„Ősi magyar település – foglalta össze Faluhelyi Ferenc –, a Hunyadiak korában az ország legsűrűbben lakott tiszta magyar vidéke volt, a török uralom következtében a lakosság legnagyobb része kipusztult, és újra

való betelepítése Mária Terézia és II. József uralma alatt ment végbe, amikor a Kunságból, a Jászságból, valamint Pest és Heves vármegyéek területéről telepítettek ide magyarokat, ezenkívül nagy számban jöttek németek, bunyevácok, tótok, rutének. A magyarság azonban megőrizte viszonylagos többségét. Az 1910-es adatok szerint a magyarság 42,4 százalék, a németeké 22,8 százalék volt. 1931-es jugoszláv adatok szerint a szerbek, bunyevácok, sokácok aránya 28,4 százalék volt.”

Az 1910-es népszámlálás ezeken a területeken harminc magyar többségű községet tartott nyilván, az 1931-es szerb adatok szerint azonban nyolc község elvesztette magyar többségét. A németség Bácskában az 1910-es adatok szerint harmincnegyzetkilométer abszolút vagy relatív többséget alkotva helyezkedett el. A 161 760 főt számláló német közösség Bácska lakosainak 22,8 százalékát jelentette. Az arányszámuk a Hódsági, Kúlai és a Palánkai járásban volt a legnagyobb. A Muravidék területe 1704 négyzetkilométer, lélekszáma 193 640. A magyar anyanyelvűek arányszáma az 1910-es népszámlálás szerint 15,5 százalék. A Baranyai-háromszög területe 1213 négyzetkilométer, lélekszáma 52 845. A magyar arányszám 1910-ben 39,6 százalék (Délvidéki Magyarság 1942. január 22.: 3).

Faluhelyi Ferenc előadásában részletesen szólt a történelmi Magyarországi magyarsága és a nemzetiségek sok évszázados együttéléséről is. Kiemelte: Eötvös József volt az első, aki megrajzolta az európai nemzetállamok arcukat,

A Szabadkai Városháza 1941 tavaszán

amelyek legfőbb sajátossága, hogy egy nyelven beszélő, egyfajú, közös származású nép alkotja őket. Vannak azonban államok – közéjük tartozik a magyar is –, ahol másként alakult a nemzet fogalma, amely megkülönbözteti az államalkotó nemzetet és a vele együtt élő népeket, a nemzetiségeket. Az 1868-as magyar alkotmány „az államalkotó népek egységéről beszél, és azt mondja, hogy minden magyar állampolgár, tekintet nélkül arra, hogy milyen nyelvet beszél, együtt alkotja a nemzetet. Ez a fogalom egybe akarta forrasztani a magyar államalkotót az összes nemzetiségekkel, amelyeknek egyenlő jogokat biztosított. *A magyar meghatározás, ha különbséget tesz az uralkodó nemzet és nemzetiségek közt, ez nem azt jelenti, hogy az uralkodás a nemzetiségek fölött történik, hanem azt, hogy ez a nemzet alkotta meg az államot, ez nyomta rá bélyegét történelmére, ez az államalkotó*” [Kiemelés – M. F.]. Faluhelyi Ferenc hangsúlyozta: a magyar meghatározásban nem szerepel a kisebbségi szó, ezt az „antantok gyártották”.² Trianon után kisebbségbe kerültek olyan nemzetrészek, amelyek azelőtt a történelem hosszú évszázadai során, ezer éven át államalkotók voltak. „Magyarország ezt a fogalmat nem ismerte, és most sem ismeri, meg kell nézni a baranyai német falvakat, azok jó sorsban élnek, nem pedig kisebbségi sorsban. Helyzetüket össze sem lehet hasonlítani a trianoni békeszerződés által „kisebbségi sorsba tört”, Magyarországtól elszakadt magyar népcsoportok helyzetével. Az olyan nemzet, amely az 1868-as törvényeket meghozta, sohasem égett a vágytól, hogy más, vele együtt élő népeket, nemzetiségeket kisebbségnek tartson, mert hiszen azokat egyenjogúaknak ismerte el. Magyarország soha nem törekedett a területén élő nemzetiségek beolvasztására, ezért hozta meg az egyenjogúságot elismerő törvényeket.

A Délvidék felszabadulása után – a napi gondok mellett – azonnal megfogalmazódott a visszahódított terület közigazgatási, gazdasági és társadalmi újjászervezésének igénye és szükségessége, az anyaországgal egybehangolt élet megindítása. A gondokat Deák Imre a *Kalanyyában* megjelent *A Délvidék ipara, kereskedelme és a bezdán–kisköszegi híd* (1943) című tanulmányában így fogalmazta meg:

„E területen élő magyarságnak majdnem teljes egészében a szabad pályára kényszerült tömege, az östermelő polgárság mind erősebben ébredt a gazdasági önállóság hatalmas erejének tudatára. Felismerte, hogy elsőrendű fontosságú a belterjesebb gazdálkodás bevezetése mellett a mezőgazdasági ipar létesítése és mind tágabb körben való kiépí-

² „A kisebbségi elnevezést antantok találták ki, Magyarország csak nemzetiségekről tud, amelyeket államalkotóknak tekint, és elismeri egyenjogúságukat” (*Délvidéki Magyarság* 1942. január 22.: 3).

tése. E munkában nemcsak a feltétlenül szükséges támogatást kellett nélkülöznünk, de még a szükséges tájékoztatást, felvilágosítást, útmutatást sem kaphattuk meg. Különösen értékeseknek és időállóknak kell elismernünk e téren tehát akármilyen kis eredményt és sikert, mert ezt kizárólagosan a megszállás alá került magyar népcsoportunk minden elnyomással szemben dacoló és azt gazdasági vonatkozásban sok helyen áttörő és legyűrő akarateréjének és élni akarásának eredményeként kell betudnunk” (DEÁK 1943: 241).

Deák Imre különös hangsúlyt fektetett a délvidéki vasútvonalak megújításának, fejlesztésének kérdésére is, kiemelve:

„Vasútvonalakkal a 90-es évek hatalmas ütemű építkezése során Bácska szintén erősen gazdagodott. Fővonal szelte át megyénket Szabadka–Zombor–Gombos irányában, és ezen fővonalba kapcsolódott bele Zombor központtal a vicinálishálózat. Másik fővonalunk Szabadka–Újvidék volt a Balkán felé irányuló forgalommal” (DEÁK 1943: 242).

Az anyaországhoz visszacsatolt Délvidéken újjászületett a magyar sajtó; a Szabadkán megjelenő *Délvidéki Magyarság* mellett, Zomborban Illés Sándor főszerkesztői vezetésével és Muhi János felelős szerkesztői közreműködésével 1941. április 29-én megjelent a *Délvidék* című politikai lap. Utolsó száma 1944. október 6-án került az olvasók kezébe. Újvidéken 1929. december 1-jén Tomán Sándor főszerkesztésében megjelent a *Reggeli Újság*, a *Délbácska* örökébe lépő napilap, amely – 1934-től Andrée Dezső irányításával – egészen 1944. október 3-áig szolgálta az olvasókat. 1930 és 1933 között a *Reggeli Újság* mellékleteként jelent meg a Szenteleky Kornél szerkesztette *A Mi Irodalmunk* című folyóirat. A lap 1931 karácsonyára adta ki *A Mi Irodalmunk Almanachját*. 1939-ben jelent meg *A Reggeli Újság mindentudó lexikona és idegen szavak szótára I–II.*, melyet az olvasók ívenként gyűjthettek össze a lap vasárnapi számaiból. Óbecsén 1920. február 1-jétől 1934. április 15-éig jelent meg a *Tiszavidék*, 1926. január 3-a és 1932. decembere között pedig a *Sztáribecseji Járás* című hetilap. A Délvidék visszacsatolása után, 1942. február 14-e és 1944. szeptember 30-a között a Szonomár László felelős szerkesztő irányításával megjelenő *Óbecsei Járás* című politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap töltötte be a társadalom és a közélet újjászervezésének nemes feladatát. Zentán 1922-ben Répás Nándor és Keczei M. Ferenc szerkesztésében indult a *Sentai Újság*, mely *Zentai Újság*ként egészen 1944 őszéig megjelent. Az 1938-ban Ferenczi Antal ügyvéd szerkesztésével induló *Híradó* – később *Szentai Híradó*, majd 1941-től *Zentai Híradó* – 1942-ig jelent meg.

A KISEBBSÉGI SORS LEGBÁTRABB HARCOSAI – LAPTERVEZŐK
ÉS LAPKÉSZÍTŐK

Szabadkán dr. Deák Imre felelős szerkesztő vezetésével 1941. augusztus 2-án jelent meg a *Délmagyarország* című keresztény politikai napilap, mely három nappal később, 1941. augusztus 5-én már *Délvidéki Magyarország* címmel került az olvasók asztalára. 1941. október 16-ától Csuka János lett a felelős szerkesztő, Deák Imre neve felelős kiadóként szerepelt a címlapon.

Deák Imre 1904. november 2-án született Kúlán, és 1990. április 21-én Nyíregyházán halt meg. Életrajza szerint a családjával 1910-ben Zomborba költözött, az 1920-as évek elejétől édesapja súlyos betegsége miatt nagybátyja, dr. Deák Leó ügyvéd és politikus nevelte. 1931-től három éven át Bécsben a Hochschule für Welthandel nevű gazdasági főiskola hallgatója volt. Ausztriai tanulmányaival egy időben a budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán is tanult. Budapesti tanárai közt olyan jeles magyar tudósok voltak, mint Kmety Károly, Concha Győző, Szentmiklósi Márton, Grosschmid Béni, Verseghi Nagy Ferenc és Sikabonyi Angyal Pál. 1928-ban szerezte meg jogi diplomáját, és 1935. december 11-én tette le ügyvédi vizsgáját.

Budapestről Zomborba hazatérve, részt vett nagybátyja, Deák Leó ügyvédi irodájának munkájában, ahol megismerhette a délvidéki magyarok mindennapi problémáit. Széles körű jogi munkálkodása mellett bekapcsolódott a délvidéki kulturális és gazdasági életbe. Összesen huszonhárom közművelődési egyesület megalakításában, és több Magyar Ház létesítésében működött közre. Az 1930-as években pártolótásként anyagilag támogatta a Zágrábi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesületét. A Jugoszláv Királyság megszűnése előtti időben, 1940. június 30-án, mint a zombori Magyar Közművelődési Egyesület vezetője, a magyar művelődési élet legsürgetőbb gondjainak megvitatására Zomborba kultúrparlamentet hívott össze. Munkája során gyakran megfordult a Szerémségben, ahol felkutatta a szórványban élő magyarságot, és hozzákapcsolta őket a délvidéki magyar intézményekhez. Falukutatást végzett a Baranyai-háromszög magyarok lakta községeiben. Rendszeresen látogatta a Zágráiban és Belgrádban tanuló magyar főiskolai, egyetemi hallgatók egyesületeit, ahol előadásokat tartott, és különböző egészségügyi szervezeteket létesített. A magyarság érdekeinek védelmében széles körű közírói tevékenységet folytatott a délvidéki sajtóban. A *Reggeli Újság* 1939. július 30-ai számának vasárnapi mellékletében, az *Egyesületi Közlönyben* megjelent *A vajdasági katolikus ifjúsági mozgalom elméleti és gyakorlati alapjai* című tanulmányába foglaltak programnak, akár elméleti alapvetésnek is tekinthető (DEÁK 1939).

Deák Imre 1942. február 9-én az országgyűlés alsóházának behívott képviselője lett. 1942. június 10-én elmondott beszédében így fogalmazott:

„A kisebbségi életparancs nemcsak azt a tételt állította fel számunkra, hogy minden magyar becsületesen megállja a helyét azon a poszton, ahol állt vagy állhatott, ahol a polgári feladatok elvégzését teljesítette, – mert a kisebbségi életben minden jól végzett polgári munka különösen fokozott építő erőt is jelentett a közösség szempontjából, [...] hanem a kisebbségi életparancs azt is jelentette számunkra, hogy csoportunk tagjainak vállalniuk kellett csoportunk nemzeti organizmusának munkaszolgáltatását is. [...] Bizonyosan egyetért velem minden elszakítottországban élt magyar testvérem abban, ha megállapítom, hogy mindenkinek munkája, polgári foglalkozása, hivatásteljesítése, szellemi műve vagy kézi munkája a mi kisebbségi igazságszolgáltatásunk előtt csak annyit ért, amennyit népünk létfenntartásában ténylegesen jelentett. Ezt a nemzeti munkaszolgáltatást nagyon természetesen nekünk magunknak kellett minden vonatkozásban elvégeznünk. Ez a közkötelesség és ennek elvégzése a népünkkel fennállott természetes kölcsönösségből eredt, mert ha mi értelmiség a magunk polgári foglalkozásában mint gazdasági hátvédre számítani akartunk népünk tömegeire, és ha azt akartuk, hogy a mi kisebbségünk a mi munkánkban – akár polgári, akár közkötelességből végzett munkáról is volt szó – erkölcsileg és gazdaságilag támogasson, akkor ennek a kisebbségi közösségnek fenntartása céljából áldoznunk is kellett. Anyagiakat és szellemieket egyaránt, kinek miként adatott, de áldozni kellett teljes szívből és világos öntudattal. Hogy gyökeret verhessünk és a fent vázolt feladatokat elvégezhessek, nem volt elég az, hogy a szellemi pályán lévők letettük az előírt vizsgákat, vagy megszereztük a szükséges gyakorlatot, hanem foglalkoznunk kellett népünk és társadalmunk minden problémáival is, nemcsak elméleti, hanem gyakorlati alapon is. Hiszen a kisebbségi vezetők világos meglátása megállapította, hogy a szellemi munkásnak foglalkozásában nem csupán kenyérkeresetet kell néznie, hanem egyben hivatást is; nemcsak mert hivatást kell látnia és betöltenie azon a helyen, ahol kenyérét keresi, hanem szükség esetén kellő előtanulmány után esetleg idegen területen is a kellő ismereteket el kell sajátítania és tevőleg közre kell működnie. Egy hősi műkedvelésnek nevezhető tevékenység volt ez az első évtizedben, amíg a kényszer követelte, vagy szükség diktálta helyzetek és megfontolás adta körülmények felismerése mellett egy szerтеаgázó, de a közös elgondolással mégis egybekapcsolt kisebbségi munkahálózat létesült és lett élő organizmussá...” (Képviselőházi Napló 1942).

Deák Imre a *Délvidéki Magyarság* szerkesztőjeként írásaiban folytatta korábbi nemzetpolitikai töprengéseit, kisebbségi útkereső kísérleteit. A *Délvidéki Magyarság* 1941. augusztus 20-ai ünnepi számában jelent meg *A szentistváni gondolat* című írása. Bevezetőjében kiemelte: a magyar nép Szent Istvánban országalapító királyát tiszteli, szentsége kinőtt a népi keretekből, és általános európai, vallási és fejlődéstörténeti jelentőségre emelkedik. Történelmünkben a kiváló uralkodóink első helyét foglalja el, Európában pedig „neve és múlthatatlan emléke ott tündököl a mezsgyén, amely a múltak távlatában az európai civilizációt, a krisztusi eszme diadalát, a népi öncélúság bölcsőjét az emberi társadalom alacsonyabbrendűségének korszakától választotta el”. Mi magyarok – manapság inkább, mint bármi máskor – akik ezer éven keresztül sohasem törekedtünk a nemzeti állam erőszakos kiépítésére, ma is országalapító királyunk ideájára és eszméjére hivatkozunk, Szent Istvánnak arra a különböző népcsoportok alkotta állam létjogosultságára, amely hivatva van irányát és sikerét megadni a reánk váró új ezredévnek. Ez a fogalom a szentistváni gondolat.

Mit jelent ez a fogalom?

„A szentistváni gondolat mindenekelőtt jelenti azoknak a határoknak örök és változhatatlan érvényét, amelyeket Szent István országának, a magyarok országának határaiként megjelölt. Ezeknek a határoknak a kijelölése idegen ajkú népeknek a befogadásával, egyszersmind nemzeti különállási jogaiknak elismerésével történt, mély bölcsességgel és határtalan nagylelkűséggel. Jelenti tehát a határok sérthetetlenségét úgy kívülről, mint belülről. Jelenti a határokon belül lakó népek részéről ezek örök érvényének és szentségének elismerését, de egyben az összefogást és védkötelezettséget bármilyen külső irányból jövő támadás, határsértés, megbontási vagy gyengítési szándék megakadályozására.”

Az ország határai sérthetetlenségének kérdésében a Szent István-i gondolat nem tűr magyarázatot, nem fogad el értelmezést, nem enged beszívárogni új eszméket, se demokratikus, se liberális felfogást.

„A népek önrendelkezési joga, mint a pseudodemokráciák új tantétele, a világkapitalizmusnak tetszetős frázisa itt nem arathat babért, mert veszélyezteti a szent király országalapítási elgondolásának gyökerét, az örökéletű országhatárokat.”

A Szent István-i gondolatnak az ország határainak sérthetetlensége az elsőrendű lényege, ez érvényesült a háború előtti Magyarországon, amikor az ország törvényalkotásában a nemzetiségek jogait olyan liberális szellemben

rendezte, amely – last not least³ – akár gyengeségre engedett következtetni, és sokak szerint jelentősen hozzájárult a békeszerződések reánk vonatkozó kegyetlen rendelkezéseihöz.

„Hogy a kötelezettséget vállaltuk és annak megfeleltünk, annak leg-élénkebb bizonyítéka azoknak a nemzetiségi elemeknek a jelenléte, amelyeket már Szent István ilyeneknek elfogadott és megtűrt, megint csak a cuius regio, eius religio elvében rejlő jogosítottság nagylelkű figyelmén kívül hagyásával.”

Magyarország történelme során mindvégig megmaradt nemzetiségi államnak.

„Éljenek velünk békekességben összes nemzetiségeink, élvezzék a hagyományos magyar vendégszeretetet, használják és becsülik meg anyanyelvüket, tartsák meg faji vagy nemzetiségi sajátosságait, fejlesszék sajátos kultúrájukat, jogaikból – származzanak azok törvényből vagy államok közötti megállapodásokból – jottányit se engedjenek, mert mindez egyenes arányban halad a szentistváni elgondolással. *Csak egyet kérünk nemzetiségeinktől, a szentistváni gondolat haszonélvezőitől. Ismerjék el magukra kötelezőnek, vonatkoztassák magukra is ezt a magasztos országépítő gondolatot. Csak hűséget és feltétlen odaadást igényel a magyar haza iránt. Tiszteljék annak törvényét, hagyjanak fel az ország biztonságát, békéjét, az ezeréves határokat fenyegető összeköttetésekkel, legyenek hálásak a mi sokszor észszerűtlen lojalitásunkért. Egy szóval: legyenek hű magyar honpolgárok. Megérdemli az a haza, amely részükre a szentistváni gondolat szellemében a teljes egyenjogúságot, béke és fejlődést, gazdasági jólétet, teljes vagyoni és jobbiztonságot örök időkre garantálja*” (DEÁK 1941).

Csuka János író, újságíró, szerkesztő, közéleti személyiség, a trianoni békediktátummal elszakított Délvidék meghatározó egyénisége volt. Első publikációi Aranyműves János néven jelentek meg. Az 1920-as évek elején az újvidéki *Vajdaság* című délutáni napilapban nemcsak verseit jegyezte így, hanem első szociográfiai ihletésű macedóniai beszámolóit is (*Leányvásár Kumanovón, Dél-szerbiai kötörök között*). Az ifjú tehetséget Havas (Handelsmann) Károly meghívta Szabadkára az általa szerkesztett *Hírlaphoz*. Havas bátorította őt

³ 'Végül, de nem utolsósorban.'

az írásra, majd a *Napló*hoz, a *Bácsmegyei Napló* utódjához került, és elkötelezte magát az újságírásnak. Szabadkai újságírói ténykedése idején Kolozsy János néven jelentette meg novelláit, irodalmi tárgyú cikkeit. 1925-ben *Az Ucca* címmel saját kiadású hetilapot indított, ám csak öt hónapot ért meg, írásai miatt – köztük a *Hol vagy István király?* és a *Ki ugat főkapitány úr?* – betiltották a lapját. Csuka Jánost a bíróság három alkalommal elítélte. Csuka János lánya, Bárkányi Zoltánné Csuka Mária egy kései vallomásában így fogalmazott: „Köszönet Havas Károlynak, aki édesapám, Csuka János tehetségét felismerte, tanította és buzdította, mert így lett vérbeli hírlapíró.” 1930. január 2-án Szenteleky Kornél a következő levéllel kereste fel Csuka Jánost Szabadkán:

„Elvállaltam a Reggeli Újság kéthetenként megjelenő irodalmi rovatának szerkesztését, s kérem önt, küldjön ebbe a rovatba – amely teljesen különálló a főlaptól és egy irodalmi szemle nivóját szeretné elérni – kéziratot. Főleg kritikai írásokra lenne szükségem a Figyelő számára, de szívesen veszek novellát és verset is. Szeretettel köszönti készséges híve, Szenteleky.”

Ezt követően kettejük között szoros munkakapcsolat alakult ki.

Csuka János 1941. október 16-a és 1942. március 11-e között Deák Imre felelős kiadó mellett a *Délvidéki Magyarság* című keresztény politikai napilap felelős szerkesztője volt, írásaiból a derű, a remény sugárzott. A lap 1941. október 24-ei beszámolója szerint Richter Nándor, Szenteleky Kornél és Cziráky Fetter Imre mellett Csuka János volt a kisebbségi élet egyik legmeghatározóbb egyénisége. Elmondta: „A kisebbségi sors legbátrabb irodalmi harcosa Csuka János, a Délvidéki Magyarság szerkesztője volt, újság-cikkei és kiadott könyvei a magyar öntudatra nevelő értékűek és lélekmentők voltak. A magyar egyesületek a kisebbség kulturális életének fellendítésére törekedtek.”

A *Délmagyarország* 1941. augusztus 2-án megjelent beköszönő számában közölt *Hétköznap délután* című lírai jegyzetében a szerző a zaklatott idők sodrásában egy kis békére és nyugalomra vágyott. Katonás fegyelmezettséggel, feszes vigyázállásban sorakozó fenyesek között, keskeny ösvényen menekült a világ zaja elől. Odafönt a végtelen nyári ég csörgő kéksége ömlött a tájra, néhány felhő kóborolt a végtelen kékségben, s a szellő megrázza a fák dús sörényét. Egyetlen hang nem hallatszott, csak a levelek feleltek egymással, mintha mondanák: csendesebben, idegen tolakodott az udvarunkba, vigyázzunk, hogy mit beszélünk.

„Nem akarom megzavarni a nyugalmukat, nem keresem titkaikat, inkább az enyémet akarom itthagyni, könnyíteni életem tömött hátizsákján. Mindenemet a legszívesebben eldobálnám, itt hagynám az erdőben barátaimat, ismerőseimet, múltamat – ha ismét boldog, megelégedett ember lehetnék. Milyen jó lenne megint előről elkezdeni mindent: az ismerkedést, a tanulást, a barátkozást, a törtetést, a kenyér, a nyugodtabb megélhetés utáni hajsztát. S milyen jó lenne, ha az öszszeszedett, ránk kényszerített tapasztalatokkal lehetne újra elindulni.”

A vándor a csöndbe megfürödve, megkönnyebbült lélekkel a régi úton indult haza.

„Az erdő az emberre dobja a fátylat, akárcsak az élet, amely hol elrejt, hol pedig kiemel, és az előtérbe állít. Minden ismétlődik az életben és a természetben. *De ha elég erős vagy, akkor mindent kibírsz, és nem kell félned semmitől*” (CSUKA J. 1941a).

Csuka János *Dolgozzunk együtt* című írásában sajnálattal vette tudomásul, hogy a bunyevác intézetek Zágrábba távoztak:

„Nem tesznek jó szolgálatot sem a bácskai bunyevácoknak, sem a kívánatos magyar–horvát viszony ápolásának azok, akik kényelemszeretükben a horvát fővárosba tették át működésük színhelyét, és onnan jobb ügyszö méltó buzgalommal merész álmokat szövögetnek” (CSUKA J. 1941b).

1941. október 10-én (csj.) jelzettel közölt *Közbeszólás – A zombori íróparlament* című írásában így fogalmazott:

„Az irodalom, a költészet ápolása azért is szükséges volt a kisebbségi sorsban, mert egy szép versben, költői lendületű sorban ki lehetett önteni a magyar ember minden fájalmát és keserűségét. [...] A különélés alatt a Délvidék nem adott a magyarságnak Herczeg Ferenceket és Kosztolányi Dezsőket, de azok, akik az elszakítottság éveiben magyar nyelven írtak, elbeszéléseket szöttek, s rímeket öntöttek kemény vagy lágy szavakba, minden időkre belevésték szürke nevüket a délvidéki magyarság történelmébe. Mindegyik a maga helyén, a maga környezetében derekas munkát végzett, ébren tartotta a szunnyadó nemzeti érzést, lelkesített és kitartásra buzdított akkor, amikor a magyarság már nagyon elfáradt, és kimerült a szinte reménytelennek látszó szélmalomharcban” (CSUKA J. 1941d).

Csuka János *Az irredenta gyertyatartó* című írásában a szabadkai Katolikus Legényegylet újraalakulását üdvözölte. Közel húszesztendei kényszerű hallgatás után az ünnepnaphoz illő díszes külsőségek között kezdte meg újra működését a sok szép és lélekemelő élmény otthona, a Katolikus Legényegylet. A szabadkai magyar társadalom emlékezetében még frissen élnek azok a közvetlen, színvonalas legényegyleti előadások, amelyek nemzeti érzéseiben erősítették és elviselhetővé tették számára a különélést.

„Mert az elszakítás után sokáig egyedül a Katolikus Legényegylet lelkes gárdája képviselte Szabadkán a magyar színész kultúrát, a száműzött magyar szó színpadáról indult rohamra a meg nem értés és a türelmetlenség növekedő torlaszai ellen, hogy minden erőszakos kísérlettel szemben hirdesse Szabadka kétségbevonhatatlan magyar jellegét, legyőzhetetlenségét. Magasan tartotta a magyar élniakarás égre törő zászlaját mindaddig, amíg a fékezhetetlen rosszakarat, amelyet bántott a magyar szó, az erősödő magyar munka, hosszas üldözés után el nem némitotta.”

A szabadkai magyarság még magához sem tért Trianon okozta ájultságából, amikor néhány előrelátó, hosszú évtizedes kisebbségi étellel számoló, lángholó lelkű és nemes szívű magyar pap és áldozatos egyesületi férfiú megkezdte a lelkek felrázását, ébresztgetését. A legényegyleti színelőadások valóságos seregszemlét jelentettek. Azonban nem sokáig tartott a Katolikus Legényegylet nemes tevékenysége.

A szerb hatalom rosszindulatú értelmezését az egyik operettben egy gyertyatartó váltotta ki. Az egyik szereplő kezében sárgaréz gyertyatartót szorongatott, amelyet zöld papírral díszítettek fel. A másnapi rendőrségi kihallgatáson elmondták a kifogásukat: a gyertyatartó köré azért vontak zöld papirost, hogy a magyar nemzeti színeket lobogtassák meg a színpadról. Eleinte a Legényegylet vezetői nem értették, miről van szó, és meg kellett magyarázni. „A zöld papiros, a fehér gyertya és a piros láng a magyar nemzeti színeket ébresztette fel az ügyeletes rendőrtisztviselő csapongó fantáziájában.” A Katolikus Legényegylet műkedvelő együttese kénytelen volt beszüntetni a működését, elhallgatott, az épülete árván maradt, üresen kongott, emberei szétszóródtak. „A magyar sors azonban elégtétellel szolgált. A Katolikus Legényegylet feltámadt, mint ahogy mi is mindig hittünk a magyar feltámadásban.” Az elárvult termék újra megélénkült, a régi tagok új tagokat hoztak magukkal, és a Legényegylet annyi évi megszakítás után elindult, hogy folytassa megzavart munkáját. A város magyar lakossága őszinte szeretettel vesz részt a Katolikus Legényegylet ünnepén, és kívánja az újra munkához

látó egyesületnek, hogy sikerekben gazdag múltjához híven folytassa áldásos tevékenységét Szabadka és az egész ország boldogulására (CSUKA J. 1941e).

A pályatárs Illés Sándor 1995-ben egy kései vallomásában így fogalmazott: Csuka János „komoly gondolkodású, azt mondhatom: száraz ember volt. Olyan, aki a számok világában él. Ezért feküdt neki a nemzetiségi népességstatisztika, amivel szívesen foglalkozott, és komoly munkákat publikált ebből a tárgykörből.” Arday Lajos *A jugoszláviai (vajdasági) magyar nyelvű történetírás (társadalomtudomány) újraindulása 1918–1941 között* című dolgozatában így fogalmazott: Csuka János munkássága képviseli a korszak magyar nyelvű társadalomtudományának, a szociográfiának a csúcsteljesítményét. Csuka János 1943-ban Szvatkó Pál hívására családostul Budapestre költözött, és az ő szerkesztésében megjelenő kormánypárti *Esti Magyarország* című hírlapnál dolgozott.

Tiller-Timár Ferenc nevét főmunkatársként jelezte a *Délvidéki Magyarország*. A gombosi molnár fia a zombori gimnáziumban érettségizett, de még a diplomálás előtt a szabadkai *Napló*hoz került gyorsírónak, ahol a sajtóügynökségek és a vidéki tudósítók telefonjelentéseit jegyezte és öntötte formába tíz-tizenkét órán át. Mindenese volt a szerkesztőségnek, de közben rendszeresen közölte szomorkás, tiszta hangú verseit. Munkája mellett jogi doktorátust szerzett a szegedi egyetemen. 1941-ben az induló *Délvidéki Magyarság* főmunkatársa, majd 1942 elején – a lapban közölt bejelentés szerint – a hírlap felelős szerkesztője, mellette pedig a külpolitikai rovat felelőse lett. Ezen a poszton azonban csak nagyon rövid ideig maradt, a lap 1942. május 1-jei száma már csak Bogner József felelős szerkesztő és felelős kiadó felügyeletével jelent meg. Timár Ferenc ekkoriban gyors egymásutánban két könyvet is megjelentetett: *Bácskai posta* (1941) című prózagyűjteményét és *Rongyos madár* című verseskötetét (1942). Herceg János a *Kalangyában* méltatta Timár Ferenc „metaforákban gazdag” költészetét, aki eddig „rongyos szárnyú idegen madárként” vergődött a kisebbségi kalitkában.

Timár Ferenc *Vasat gyűjtenek* című háborús hangulatú írásával jelentkezett a *Délmagyarország* első, 1941. augusztus 2-án megjelent számában. Szabadkán falragaszok szólították föl a polgárokat kallódó vas- és fémszerkezetek hadsereg számára történő begyűjtésére. A régi szerszámokból azután friss, csillogó acél életnek, páncéltörőket öntenek hadiiparunk kovácsműhelyében. A szerző a történelem terhével a szívében fogalmazta meg:

„Vasárnap, majd ha a vasgyűjtő helyek mellett visz el utam, talán megkérem valamelyik cserkész, leventét, simogatná meg nevemben az egyik árva vasdarabot. Talán csendes üdvözlő beszédet is intézek a romhalmazhoz, de úgy, hogy senki se hallja. Eldiskurálok majd a régi

ismerősökkel és példaképül állítom őket, hogy miként kell az egyéniség feladásával beleolvadni a közösség szolgálatába. Szólok a háború, a szenvedések számunkra még láthatatlan olvasztókemencéjéről, a történelem örök, vérvörös kohóiról, a tisztítóüzről, az átlényegülésről. Arról, hogy ebben a kegyetlenül nagy és végtelenül szomorú világi harcban minden új formát és kiüzetést kap. Kérjük az Istent, legyünk mi is mások, jobbak, erősebbek, szebbek, igazabbak, mint a máglyára hívott ócskavas. Magunkról mondom majd mindezeket, vagy csak gondolom. És ha hajadonfővel is lennék, lélekben megbillentem a klapomat” (TIMÁR 1941a).

A *Déli diákok* című, 1941. szeptember 2-án megjelent írásában az iskolába induló diákokat köszöntötte. A délvidéki diákok különösen dobogó szívvel nyitnak be a tanterembe, igazából most találkoznak először az új magyar tanítóval, a magyar tankönyvvel, a modern magyar pedagógiával. Történelmi pillanata ez a visszatért Délvidéknek, a magyar tantervek alapján működő iskolák feltételei annak, hogy kialakuljon egy olyan, szellemileg is biztos lábon álló, világosan gondolkodó osztály, amely képes lesz távol tartani magától és a közösségtől a szélsőségeket, és tökéletesen bele tud illeszkedni az új európai és magyar rendbe, „szellemileg felkészülten ki tud állni a szomszéd nemzetekkel és nemzetiségeinkkel is a jövőben permanensen vívandó nemes tornára” (TIMÁR 1941b). Az iskolákban 1941 szeptemberében a magyar szellemi utánpótlás biztosítása volt a legfontosabb feladat.

A *Délvidéki Magyarság* című hírlap 1942-es *Magyar karácsony* című ünnepi mellékletében Timár Ferenc *Magyar karácsony délen* című versével (TIMÁR 1941f) köszöntötte az ünnepet. Mélyen átélt, a kor aktuális gondjait mélyen magában hordó költeménnyel:

Kárpáti fenyőfa, szagos karácsonyfa
Itt vagyunk alattad mi is déli végek.
Csillagunk, a vérzöt némán felfűzzük rád,
Mielőtt felszállna az ünnepi ének.

Mondjuk el halkán az ódon imádságot,
Dörmögő öregek, friss hajtású ifjak.
Adj hálát az Úrnak, hogy kalácsszegésnél
Az ősi asztalnál itt ülsz, megint itt vagy.

[...]

Vihar van, vonít a Vész a nagyvilágban,
Halál hempereg a hóban, homokpusztán.
Kassán, Kolozsvárott mégis ég az ünnep,
Örömtűz lobban lent a bácskai buckán.

[...]

Isten óvja népünk. A kereszt velünk van.
Oldalunkon vívnak hős arkangyalok.
Győzni fog az eszme. A szent Újszövetség,
Győzni fogunk mi is, szegény magyarok.

Timár Ferenc széles skálájú, gazdag költészete néha zabolátlanul árad, a költő valósággal fuldoklik változó képeiben és jelzőiben – írta Majtényi Mihály a költő *Rongyos madár* című kötetéről. Sok húron játszik, de vonóvezetése biztos, mélyről jövő érzéseket hoz a felszínre, versei igazi művészt tárnak az olvasó elé. Timár az egyszerű és tiszta lélek erejével rója sorait, és szavai mögül a pátosza soha nem kelt disszonanciát vagy bántó ellenérzést. Igazi erejét azonban sohasem közügyek, sokkal inkább a közösségi sors élményének egyéni átélése adja. „A költő meggyónik, üzen, bírál, vallomást tesz, magyaráz, vitatkozik, vérét csapolja, liheg, ábrándozik – sok mindent formál, de végül is újból és örökké, ahogy mondják, ítélőszéket tart önmaga fölött. Timár is ezt teszi, szépen és változatosan – most már hosszú esztendőök óta itt a déli végeken. Már rajongói is vannak, akik megismerték, hogy egy komplikált, finom, sokrétű lélek sugárzik belőle.” Lírájában öröme telik az elfogulatlan szemlélőnek, aki szereti a magyar szót, amint a lélek titkos vagy különös rezdüléseit vetíti ki. Timár Ferenc „egészen a mi költőnk, ha nem is ír a zászlójára lokálkülört, benne van a bácskai táj, ha nem is természetimádó, benne van a lelken keresztül osztatlanul, beleolvadva a szavakba, érzésekbe és képekbe.” Majtényi Mihály megjegyzi: Timár Ferenc *Rongyos madár* című verses könyve egyik jelentős értéke a karácsonyi könyvpiacnak (MAJTÉNYI 1941d).

Bogner József 1942. május 1-jétől a lap 1944. október 7-én történt megszűnéséig felelős szerkesztőként és felelős kiadóként felügyelte a *Délvidéki Magyarorságot*. Szerkesztői programját – egyben keresztény-magyar elkötelezettségét *Magyarabb magyart, igazabb magyart!* című cikkében a lap 1942. május 9-ei számának címloldalán tette közzé. Sokan azt hiszik, hogy a Délvidék visszafoglalása és felszabadítása befejeződött – írta cikke beköszönő soraiban. Azt hiszik, hogy az egész nem áll másból, mint hogy a szerb sajkacsa helyett most honvédsapkát hord a Szabadka, Zombor, Újvidék utcáin járkáló katona. Nem veszik észre, hogy az ilyen külsőségek mellett még valami más, valami mélyebbre nyúló, hatalmasabb, és az egész lakosságot átjáró átalakulás szükséges.

„A végleges felszabadítás és felszabaduláshoz kell, hogy az ősi magyar erő, amely egy ezredév óta ezt a földet a magyar faj számára megtartotta, ismételten új szárnyakat kapjon, és az új nemzedék új magyarjának erejével ráterítse Szent István örök palástját erre a sokat szenvedett Délvidékre. A nagy nemzeti katasztrófák, melyek a magyar történelmet olyan fájóan széppé teszik, mindig kitermelték a különböző problémák előtt álló magyarság minden építőmunkára alkalmas, és a magyar sorsot minden körülmények közt vállaló új magyar nemze-

**Bogner József (1907–1945), a magyar nyelv és irodalomtörténet
doktora 1942. május 1-jétől a *Délvidéki Magyarság* felelős
szerkesztője és kiadója**

dékét. A régi mulasztásokat, a nagy csorbákat kiköszörülő új magyar nemzedék homlokát mindig tiszta magyar erkölcs díszítette.”

Ezért élhette túl a magyarság a tatárjárás minden kultúrát elpusztító csapásait, az évszázadokon át fenyegető török dúlások idejét. Sajátos azonban, hogy népünk az időről időre bekövetkező katasztrófák elhárításában sohasem mutatott olyan erényeket, erőt és elszántságot, mint a már bekövetkezett katasztrófák helyrehozásában. Örök rejtély, „hogyméért csak az időről időre bekövetkező nemzeti csapások után termelődik ki a mindent újból megépítő magyar”. Népünk, nemzetünk feladata ma is az, hogy a problémáink megoldásából se hiányozzék IV. Béla országépítő magyarjának erénye és erkölcsé.

„Zrínyi törökverő magyarja, és a nagy nemzeti katasztrófák után megjelenő építő magyar nemzedék mindig áldozatos lélekkel nézett a néhez jövőbe, alárendelte létének minden problémáját az egész nemzet, az egész faj érdekeinek.”

Erkölcsei tisztaság, keresztényi elkötelezettség, igazabb és tisztultabb lét kell a jövő építéséhez.

„A mai kor magyarja százszorosan kell hogy átérezze, hogy a magyarság mai problémái mindenek feletti odaadást és áldozatkészséget kívánnak tőlünk. Kívánják a mi problémáink, hogy minden magyar a történelmi időkben felénk áradó áldozatos lelkületet szívja magába, és az élet minden megpróbáltatását zokszó nélkül vállalja és tűrje. *Az igazán nagy idők termelik ki az igazán nagy embereket.*”

Azt a magyar embert, „aki mindent a haza érdekében, és fajtánk jövője érdekében az örök építő magyar áldozatos szellemével átítatva kötelességteljesítésben látja, éli és oldja meg problémáinkat. Igazabb magyarokat akarunk és magyarabb magyarokat akarunk.” A történelmi időknek tisztább életű, igazabb felfogású magyarokra van szükségük, akik istenhívó meggyőződéssel, tiszta étellel végzik kötelességüket, mert ha nem virágozik valakinek szívében az örök magyar elkötelezettség meggyőződése, „nem tudjuk befejezni sohasem a Délvidék teljes maradéktalan felszabadítását és visszafoglalását”. Csak a lelkünkben-szellemünkben megőrzött erkölcsi tisztaság tükrözi vissza történelmünk örök építő magyarjának lelkét, mert „csak ezek ereje képes reánk borítani Szent István örök palástját, a nagy magyar égbolt csillagokkal ékesített, örök magyar szentistváni palástját, azt a palástot, amelyet ezer év óta minden nemzedék minden magyarja maga előtt látott, és

amelyet nem tudott sem tatár, sem török, sem a visszavonás százada, sem Trianon soha megosztani. Ezt a palástot akarjuk a Délvidékre is ráborítani, a Délvidék fiainak áldozatos lelkével és életével, mert csak így tudjuk az építő és teremtő magyar erővel összefűzni és kapcsolni boldog országgrészé és igazán magyar országgrészé tenni. Magyarabb magyart és igazabb magyart kívánunk” (BOGNER 1942b).

Titokzatos alakja volt a *Délvidéki Magyarság* című hírlap újságírói között az (X) jelzet mögött rejtőzködő bölcs, igen lelkes, óriási társadalmi és történelmi ismeretekkel rendelkező szerző, akinek a lapban 1941. augusztus 3-a és 1942. január 7-e között huszonnégy írása jelent meg. A Deák Imre és Csuka János vezette szerkesztőségi munka korszaka volt ez az idő, talán nem alaptalan a feltételezés, hogy a titokzatos (X) mögött kettejük valamelyikét kell sejteni. *A délvidéki magyarság..* című, a fölszabadult magyar újságírást ünneplő írása a *Délmagyarország* 1941. augusztus 3-án megjelent 2. számában volt olvasható, néhány nappal később, 1941. augusztus 6-án a már *Délvidéki Magyarság* címmel megjelenő újságban *A nemzeti gondolat katonái* című írásában az új – immár magyar – iskolaév kezdetét ünnepelte. 1941. augusztus 20-án megjelent *Szent István* című írásában végre fölszabadult lélekkel köszöntötte államalapító királyunkat. Beköszönő soraiban elmondta: Szent Istvánnak, az első magyar királynak ünnepét a Délvidék magyarsága két évtized óta nem ünnepelhette, utoljára 1918-ban írtak a lapok az országalapítóról. 1918 őszén azonban megszállás alá került az ország déli része is, és azóta a délvidéki magyarság csak csendben énekelhette ősi énekét: „Hol vagy István király, téged magyar kíván, gyászos öltözetben te előtted sírván.”

Szent István király Európa legveszélyesebb pontján, a germán és a szláv népek találkozásának vidékén igyekezett biztosítani a magyar nemzet helyét. A kelet felé tekingető Német-római Császárság csak úgy lehetett békés szomszéd, ha a magyarság elfogadja a kereszténységet, magáévá teszi annak eszmevilágát, az országot pedig erős, központi hatalom alá szervezi. Géza fejedelemnél mindkettő gyenge törekvés volt, Szent Istvánnál azonban már mint nemzeti életcél, melynek megvalósítására szenteli egész életét. Az ország népe katolikussá lett. „Az első szent királyé az érdem, hogy népe sorsát elválaszthatatlanul a keresztény nyugathoz fűzi, s követi atyjának politikai irányát, és elsőnek indul meg a magyar fejedelmek között a birodalmi arányokban gondolkodó öncélú és öntudatos magyar külpolitika útján.” Szent István országa fokról fokra emelkedett, és magyar elgondolással Isten – és nem III. Ottó német császár – kegyelméből felépült a Magyar Királyság. Szent István országa öntudatos birodalmi politikát folytatott, „melyet Esztergomból és nem az ország határain túl, kívülről irányítanak. Nagy politikai háttere volt ama elhatározásának, hogy koronát nem a német császártól kért. Nem akart

a császárnak hűbérura lenni, de nem volt hűbérura a pápának sem. Országja független volt, nem volt adófizetője a Szentszéknek, mint kora sok más fejedelme” (Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 20.). Szent István Isten kegyelmében bízva gondosan örködött a magyar nép önállósága felett, minden tettel és cselekedetével a nemzet függetlenségét építette, a magyar királyok közül nálánál többet senki sem tett az ország erős függetlenségének, politikai és szellemi szilárdságának megteremtése, kiépítése érdekében.

Szent István ünnepének hangulatában született meg az ismeretlen szerző 1941. augusztus 23-án megjelent *Emlékek szárnyán* című írása. Elmondta, milyen körülményes volt a kisebbségi sorban megőrizni a hagyományokat, a magyar történelemhez fűződő emlékeket.

„Szakadatlan harc volt kisebbségi életünk, kevés megőrzésre érdemes kedves emlékekkel. Ha el akartuk felejteni a kisebbségi élet megpróbáltatásait, vagy egymáshoz menekültünk, összejöttünk egyesületeinkben, hogy a lélek tiszta tavában megmerítsük életkorsónkat, vagy hazamenünk az Anyaországba megújhodni, felfrissülni.”

Akinek még utazásra sem futotta, az otthoni jó barátok körében, a délvidéki magyarság nagy családjának a tagjaként igyekezett feledni a tegnapok gondjait, közös tervekben rajzolták meg a szebb, boldogabb magyar jövődőt. „Terveztünk, hogyan fogjuk megteremteni az átmenetet a régi világból az új magyar életbe. Az emlékek szárnyain jutunk el huszonhárom éves különélésünk sok, sok állomására.” A Szerb Királyság területén elzárt magyarok számára óriási jelentősége volt egy-egy magyarországi hírlapnak, folyóiratnak.

„A budapesti lap élmény volt a számunkra akkor is, ha semmi érdekeset, különöset nem hozott. Maga az a körülmény, hogy pesti lapot teríthetünk az asztalra, vagy az erdő fái alatt kibonthattuk az újságlepedőt, kellemes, jóleső érzés volt a számunkra. Odahaza megelégedetten és boldogan újságoltuk, hogy pesti lapokat olvastunk, néhányat magunkkal is hoztunk, s egy ilyen lap kézzől kézre járt, amíg egészen el nem rongyolódott.”

Különösen a fiataloknak az a nemzedéke szomjúhozta a magyar híreket, akik csak szüleik elbeszéléseiből, a hozzájuk jutott könyvekből, újságokból, képeslapokból ismerhették Magyarországot. Szomjukat csak az tudta átérzeni és megérteni, aki tudta, mit jelent idegen világban magyarként élni és próbálni boldogulni.

„S amikor a felszabadulás hazahozott bennünket, csak akkor észleltük, hogy milyen sokat kell tanulnunk megkettőzött szorgalommal és kitartással, hogy behozzuk az Anyaország előnyeit. Az emlékek szárnya-in indultunk el, röpké körutat tettünk, s mégis annyi érzést kavartunk fel, amíg eljutottunk annak a megismeréséig, hogy *még mindig igen sok a délvidéki magyarság tennivalója, ha minőségben és versenyben, értékelésben és tehetségben el akarja érni az anyaországi polgár színvonalát.* Nem is menekülünk a tanulástól, s ezért szívesen látunk a körünkben mindenkit, akitől tanulhatunk, aki nyújtja a kezét, hogy elvezessen bennünket oda, ahol mi is megmeríthetjük korsónkat a tudás áldásos vizében. Az emlékezések szárnyain találtunk haza, és tanulással, szorgalommal el akarjuk felejteni mindazt, ami a tegnap gyötrelmeire figyelmeztet, hogy minél előbb és minél tökéletesebben, a mai élet fokozódó versenyében méltón megállhassuk a helyünket” (Délvidéki Magyarország 1941. augusztus 23.).

A nemzeti hagyományok megőrzését az iskola sem segítette. Az új tanévben huszonhárom év bűnös mulasztásait kell pótolni, nagyon sok hibát kell jóvátenni. Nem egyszerű, nem könnyű feladat ez a Délvidéken beosztást kapott tanárok és tanítók számára, akik a szellemi frontokon a nemzeti gondolat katonáiként fognak harcolni.

„A nagyszerb türelmetlenség huszonhárom éven keresztül gyötörte, kínozza a magyar szülőt, hogy a gyermeke ne magyar iskolában tanulja meg a betűvetést. A szándék és a cél tagadhatatlanul az volt, hogy csökkentsék a magyar iskolák számát, megrikítsák a soraikat. Minden évben megisméltódott ez a szellemi offenzíva, s mire a beiratkozások befejeződtek, hol itt, hol ott hullott el egy magyar iskola vagy osztály, s a gyermekek százai, ezrei estek áldozatul a korszerűtlen iskolapolitikának. Államnyelvi iskolába kényszerültek, cirill betűt tanultak, és a nagyszerb türelmetlenség dicsőségére még katonaköteles fiúk is akadtak, akik szüleiknek a maláriás Dél-Szerbiából cirill betűs, de magyar szövegű levelezőlapot írtak.”

Okulva a múlt tragikus eseményeiből, a magyar kormány a visszacsatolt Délvidéken maradéktalanul biztosítja a nemzeti kisebbségek – a szerbek, a bunyevácok, a németek – anyanyelvi oktatását. A szomorú tanulságok és tapasztalatok ismeretében a Délvidéken a magyarsággal együtt élő népek nem fogják nélkülözni az anyanyelvű iskolákat. „A magyar kormány abból a nemes gondolatból indult ki, hogy a magyarsággal együtt élni akaró, nem magyar ajkú népek számára biztosítani kell a szabad iskolai oktatást, és ebben

a kérdésben sem kívánja követni a nagyszerb iskolapolitika közismert irányelveit. A magyarság ismét nagylelkűségéről tesz tanúbizonyságot, amikor megnyitja a német, szerb és bunyevác iskolákat a felszabadított Délvidéken. A délvidéki magyarság, amelyet a kisebbségi sorsból csak most szabadítottak fel, a legmesszebbmenően helyesli a kormány elhatározását. A kisebbségi sorsban megtanultuk becsülni, értékelni mindazt, ami a miénk volt, ami a magyarságra emlékeztetett. Változatlanul állítjuk: nem tudnánk ma sem eléggé megbecsülni a magunkét, ha nem tisztelnénk érdeme szerint a másét. Szabad fejlődést, boldogulást nyújtunk a Délvidék más ajkú népeinek, és cserébe nem kérünk mást, mint hűséget és ragaszkodást. Becsüljék meg Szent István országát, amely minden polgára számára lehetőséget nyújt arra, hogy szabadon, képességei szerint éljen, és semmiben se érezze annak a hátrányát, hogy nem magyarnak született” (Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 6.).

A magyar ember ezer éve őrzi és gondosan ápolja nemzeti sajátosságait – írta (X) mester a *Délvidéki Magyarság* 1941. december 12-ei számában megjelent *Mindenáron megőrizzük függetlenségünket* című írásában. – A magyar ember a világ akármelyik részébe kerül, mindenütt öntudatosan magyarnak vallja magát, ragaszkodik a magyar kultúrához, gazdag történelmi múltjához, és büszkén vallja magát a magyar nemzet fiának.

„Különösen mi, akik csak a közelmúltban szabadultunk fel az idegen elnyomatás alól, tudjuk, hogy mit jelent idegenben öntudatosan kitartani magyarságunk mellett. [...] Mindig tudtuk, hogy a magyarság történelmi hivatást végez a Kárpátok medencéjében, s az itt élő népek között az élre, a vezetésre hivatott. A magyar nemzeti függetlenség gondosan ápolta tradíció, amely minden magyar ember lelkében kitörölhetetlenül él. Aki ehhez hozzányúl, aki ennek a hatását csökkenteni igyekszik, az szembe találja magát az egész magyar nemzettel. Mint ahogy mi is a kisebbségi sorsban feljajdultunk és tiltakoztunk minden olyan törekvés ellen, amely ki akar vonni bennünket a magyar szellemiség hatósugara alól.”

A délvidéki magyarság a hazatérés boldog, mámorosító hónapjai után gyorsan beleilleszkedett az alkotó munkába, és máris annyira odahaza érzi magát, mintha soha nem is kényszerült volna huszonhárom éven keresztül idegen éghajlat alá. Az anyaországgal egybeolvadva együtt tekint a közös magyar problémákra, és nem hunyja be a szemét a tények és a valóság előtt. Európában „a zavaros akarnokok” világában a magyarság legfontosabb feladata megőrizni függetlenségét. A magyarság számára idegen minden olyan terv és gondolat, amely össze nem egyeztethető a magyar nemzet s a magyar állam történelmi függetlenségével és önállóságával.

„A felszabadult Délvidék magyarságának nem sok mondanivalója van azok számára, akik a magyar nemzetet pusztulásba, veszélybe akarják sodorni. Amit mégis mond, az határozott, érélyes: mindenáron meg fogjuk őrizni függetlenségünket, mert csak ezzel ápoljuk őseink áldott emlékét, ezzel teljesítjük hazafiúi kötelességünket” (Délvidéki Magyarság 1941. december 12.).

A magyar fölszabadulást lelkesen méltató (X) a *Délvidéki Magyarság* 1942. január 7-ei számában a pravoszláv karácsony alkalmával *Az első bárátságos hang* című írásában dr. Irinej Ćirić bácskai, zombori, szegedi és egri pravoszláv püspök, újvidéki szerb metropolita karácsonyi pásztorlevelét ismertette, s örömmel üdvözölte, hogy a délvidéki szerbség kész folytatni azt a százados együttélést a magyarsággal, amelyet 1918-ban megszakítottak (Délvidéki Magyarság 1942. január 7.).

A MEGBÉKÉLÉS POLITIKUSA – DEÁK LEÓ BÁCS-BODROG MEGYE FŐISPÁNJA

„A vármegye élére olyan közéleti férfiú került, aki nagyszerűen ismeri a Délvidék minden népének, társadalmi rétegeinek ügyes-bajos dolgait, kívánságait és vágyait, és minden tekintetben alkalmas arra, hogy intézkedéseivel megelégedést keltsen minden téren.”

Deák Leó „egyik kiemelkedő vezetője volt a kisebbségi sorba süllyedt vajdasági magyarságnak a két világháború között, egyike azoknak a kevés számú tanult embereknek, akik nem hagyták cserben népüket, velük együtt vállalták a másodrangú polgár sorsát, a hátrányos megkülönböztetést, s nemritkán a szenvedést és a megaláztatást is” – írta a jeles magyar politikusról *Életrajzi kalauz* című lexikonában Kalapis Zoltán.

Deák Leó 1888. január 14-én született Kúlán, és a titói partizánterror áldozataként az 1945. november 16-a utáni napokban Újvidéken végezték ki. Iskoláit szülővárosában és a jezsuita vezetés alatt álló kalocsai katolikus gimnáziumban fejezte be. A Budapesti Tudományegyetemen jogtudományi doktori oklevelet szerzett. Részt vett az első világháborúban, leszerelése után Zomborban nyitott ügyvédi irodát. A Délvidék anyaországtól történt elszakítása után, 1921-ben dr. Várady Imrével, dr. Gráber Lászlóval, Törley Bálinttal, dr. Sántha Györggyel és dr. Strelitzky Dénessel kezdeményezték a

Magyar Párt megalapítását. Az alakuló közgyűlést 1922. szeptember 17-én tartották meg Zentán, ahol az akkor harmincnégy éves Deák Leót a Magyar Párt egyik titkárává választották meg. Ettől kezdve meghatározó szerepet játszott a közéletben: Prokopy Imrével együtt többször képviselte a jogfosztott magyarságot Genfben, a Népszövetségi Ligák Uniójában és az európai kisebbségi kongresszusokon. Dr. Várady Imrével és dr. Strelitzky Dénessel iskolaügyekben – a magyar tanítóképzés megszervezése érdekében, a középfokú magániskolák működése ügyében – és a művelődési egyesületek szabadabb működése érdekében gyakran folytatott tárgyalásokat Belgrádban, a szerb hatalmi körökkel. A Zombori Magyar Olvasókör elnökeként mintegy harminc magyar művelődési egyesület alapításában vett részt. Az Apatini, a Kúlai és az Óbecsei járások magyarságának összegyűjtése után heteken, hónapokon keresztül Baranya falvait járta, pedig ebben az időben mindenütt szembe kellett szállnia a jegyzők, a csendőrök önkényével, akik nem szívesen látták a Magyar Párt tevékenységét. Különösen a baranyai magyarság megszervezésével, felkeresésével és sérelmeik állandó napirenden tartásával szerzett Deák Leó hervadhatatlan érdemeket. Nem nyugodott, amíg egy főszolgabíró vagy basáskodó községi jegyző el nem került a magyar vidékekről, hogy a nép lélegzethez jutva szabadabban dolgozhasson. A magyar olvasókörök egész sorát hívta életre, illetve harcolta ki a diktatúra alatt újbóli megnyitásukat. A többször betiltott Szabadkai Magyar Olvasókör (Népkör) dr. Deák Leó közbenjárása nyomán folytathatta kultúrmunkáját. Maradandó értékű munkát végzett a belgrádi magyar tanítóképző létrehozásával és internátusának a megszervezésével is. Gyakran jelentek meg írásai a lapokban, közvetlen befolyása volt a zombori *Friss Újság*, a szabadkai *Hírlap* és az újvidéki *Reggeli Újság* szerkesztőségére, anyagilag is támogatta a *Vajdasági Írás* indulását, s a *Kalangya* legszűkebb munkatársi köréhez tartozott. Közbenjárása nyomán alakult meg 1940. november 24-én Zomborban a Jugoszláviai Magyar Köz-művelődési Szövetség.

1941-ben dr. Deák Leót kinevezték Bács-Bodrog megye főispánjává, és a budapesti Parlament meghívott képviselője lett. „A bácskai magyar politikusok mérsékeltabb csoportjába tartozott, s az itteni magyarság keserű tapasztalatai alapján a békés együttélést szorgalmazta.” A titói csapatok Délvidékre történt bevonulása után dr. Deák Leót a III. Jugoszláv Hadsereg hadbírósa 1945. november 1-jén háborús bűnösnek halálra ítélte, és 1945. november 26-án reggel 6 óra 30 perckor Újvidéken kivégezték (KALAPIS 2002: 223–224). Életének, pályájának, közéleti és politikai ténykedésének fontos részletei olvashatók a *Délvidéki Magyarság* négy évfolyamának lapjain.

Deák Leó *A szegedi szellem jegyében* című, a *Délmagyarország* 1941. augusztus 3-ai számának címlapján közölt vezércikkében üdvözölte a lap megjelenésének jeles eseményét.

„A Mindenható nevében indulunk útnak – írta a délvidéki magyarok első embere –, mert elsősorban neki köszönhetjük, hogy a trianoni válaszfalak, amelyeket önkényesen a bosszúállók és az önféjú rövidlátók emeltek testvér és testvér közé, huszonhárom éves rabság után leomlottak. [...] A harmadára lecsonkított, minden erejétől megfosztott, porban fekvő magyarság vezető államférfiak bölcsessége, a magyar nép csodálatos áldozatkészsége eredményeképpen ma már megnagyobbodva, megerősödve, a jobb jövőbe vetett reménnyel, a felszabadított Bácskával és Baranyával együtt új utakon, új célok irányában halad.”

A kisebbségi sorsban eltöltött huszonhárom esztendő nem múlt el felettünk nyomtalanul.

„Lemaradtunk a fejlődés útján, szégyenérzés fog el bennünket, amikor akár gazdasági, akár szociális, vagy művelődési szempontból magunkat az anyaországgal összehasonlítjuk. *Egyet azonban átmentettünk hazánk részére: a tiszta magyar szellemet, a büszke magyar faji öntudatot*” [Kiemelés – M. F.].

„Nekünk, délvidéki magyaroknak nincs külön regionális szellemünk, nincsenek történelmi távlataink, nincsenek Rákócziaink, Bethleneink, Bocskayaink, mint akár felvidéki, akár erdélyi testvéreinknek. A mi külön történelmünkben nem jutott mód és alkalom közjog, vagy államjogi fogalmak alkotására, megmentésére, a szabadság szent szikrája sem gyűjthatta lángra tőlünk az országot. A mi történelmünkben az áldozatoknak és az önfeláldozásnak jutott a főszerep, mert felvonulási útjába estünk a keletről áradó hordáknak, önkénytelen bástyaként szolgálva hazánk védelmében a művelt Nyugatot. Még az országépítés is súlyos csapás volt számunkra. Idegen ajkú polgártársaink jelenléte – jöttek kérésre, jöttek önszántukból – okozta leválásunkat az anyaország testéről, ennek tulajdonítható huszonhárom éves rabságunk, ez vetette fel a problémákat, ez indokolja saját kívánságainkat.”

Mégis volt és van délvidéki szellem, de nem különálló. Ez a keresztény magyar szellem, amelyet már egy évezrede magunkévá tettünk, és ma is valunk, megőriztünk és a jövőben is követni fogunk.

„Ez a szellem az ország minden egyes polgárától áldozatokat követel, esetleg véráldozatot is mindaddig, amíg Szent István birodalma, Mária országa, minden magyar ezeréves hazája, a régi határok közt helyét

a nyugat és a kelet mezsgyéjén, ősi hivatásának megfelelően, el nem foglalhatja. *A megindult új lap abban a szilárd meggyőződésben, hogy ily módon szolgálhatja a legtökéletesebben a Délvidék magyarságának érdekeit és kívánságait, ennek a szellemnek a szolgálatába lép.* Minden jóérezsű polgártársunknak mellettünk és ennek a szellemnek a szolgálatában a helye” (DEÁK 1941a).

1941. augusztus 15-én a *Délvidéki Magyarság* kétoldalas vezércikkben számolt be arról, hogy a belügyminiszter előterjesztésére a kormányzó dr. Deák Leót nevezte ki Bácsmegeye és Zombor főispánjának, Szabadka főispánjává dr. Reök Andor horgosi, Újvidék főispánjává pedig dr. apatini Fernbach Péter temerini földbirtokost. „A kormány az arra legmegfelelőbb személyeket állította a Délvidék élére, bebizonyítva azt, hogy a legmesszebbmenően tiszteletben tartotta a Délvidék kívánságát, úgyhogy a kinevezések osztatlan helyesléssel találkoznak – írta a lap. – A délvidéki magyarság rendíthetetlen harciosa került a megye főispáni székébe.” Az akkor ötvenhárom éves Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye új főispánja az elszakítás első percétől kezdve összeforrt a délvidéki magyarsággal, és annak szellemi-politikai vezére lett – írta köszöntőjében a lap.

„Szakadatlan, megállás nélküli szívós harcban múlt el a kisebbségi sors kemény huszonthárom esztendeje. Minden megmozdulásban ott láttuk dr. Deák Leót, aki nem lankadt, az üldöztetés nem vette el a kedvét, kitartott, szorgalmasan járta a falvakat, reményt öntött a csüggedő magyar lelkekbe, és összetartotta a magyarság meglazult kéréjét. Mindenkihez volt egy barátságos, biztató szava, időt szakított magának arra, hogy kiépítse a kapcsolatokat, amelyek a délvidéki magyarságot egyetlen nagy családba tömörítették.”

A hatalom vasökle gyakran lesújtott, Deák Leót sem kímélte meg az idegen hatalom durva elnyomó politikája.

„A támadások központjában állott, mégsem hátrált meg, munkakészsége fokozódott, s minél jobban eldurvult a harc, annál inkább érezte történelmi felelősségét. Nem ingott meg, és nem tévesztette szem elől, hogy mivel tartozik a magyarságnak. A délvidéki magyarság az érette dolgozó, vele együttérző, és jóban, rosszban mellette álló dr. Deák Leóban a vezérét tisztelte a kisebbségi sorsban, s a felszabadulás után, amikor a legmagasabb bizalom Bács-Bodrog vármegye főispáni méltóságába emelte, a délvidéki magyarság meglegedést, büszkeséget érez.

Büszke arra, hogy legméltóbb fia kapta a legmagasabb közjogi állást a Délvidéken és boldog, hogy soraiból emelkedik ki az a férfiú, aki ismeri a Délvidék ügyes-bajos dolgait, minden polgárának szíve lüktetését. A délvidéki magyarság hiszi, hogy dr. Deák Leó, aki a különélés alatt bebizonyította sokoldalúságát, tehetségét, és számtalan intézmény létesítésével, kiharcolásával igazolta azt, hogy a legnehezebb feladatokat is meg tudja oldani, Bács-Bodrog vármegye főispáni méltóságában is tovább folytatja azt az alkotó munkát, amelyet huszonhárom évvel ezelőtt megkezdett. Vezetése és irányítása alatt fel fog virágozni a sokat szenvedett Bács-Bodrog megye minden városa és faluja, jóváteszi a múlt bűneit, és virágzó élet kezdődik a Délvidéken, amelyet huszonhárom éven át a szomorúság tartott hatalmában. A diadalmas magyar élet most indul el visszahódítani a Délvidéket, és a feltámadt magyar szellem irányítói között ott látjuk azokat, akik eddig is velünk voltak, velünk éreztek és velünk is maradnak a hazatérés után is” (Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 15.: 1–2).

A főispánt és a tisztviselői kart 1941. augusztus 18-án Zomborban a vármegyeháza üléstermében avatták fel. Deák Leó a tisztviselői kart az esküteletlen kötelességeikre figyelmeztette, és ígéretet tett, hogy a nemzetiségekkel a Szent István-i állameszme szellemében kívánja megteremteni az együttműködést. Határozottan utalt arra, hogy a megnagyobbodott Bács-Bodrog vármegyében az államalkotó magyarságon kívül idegen ajkú népek is élnek.

„A nemzetiségek jogait – mondta – a szentistváni állameszme, az ország törvényei és a nemzetközi megállapodások messzemenően szabályozzák, s azokat mi tiszteletben is akarjuk tartani. A magyar haza minden polgárától megköveteli a feltétel nélküli lojalitást, mert ez a nemzetiségek jogainak a megadásával jár. Az az állampolgár, aki nem lojális, vét az állam érdekei ellen, és önmaga rekeszti ki magát a jogokból, amelyeket a magyar haza hűséges fiaitól nem akar megtagadni” (Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 19.: 3–4).

Nem késett sokáig a szerbek válasza sem. A *Délvidéki Magyarság* 1941. szeptember 11-ei számában arról számolt be, hogy Stefan Ilkić zombori szerb pravoszláv archimandrita vezetésével a szerbség összes egyesületeiből összeállított küldöttsége tette tiszteletét a főispánnál. Az archimandrita üdvözlőbeszédében biztosította a főispánt a szerbség hűségéről, szeretetéről, és arról, hogy a szerb népcsoport mindenkor támogatni fogja a főispánt. „Dr. Deák Leó meleg szavakkal köszönte meg ezt az üdvözlést, és kijelentette, hogy a

szerbség benne mindenkor megértő támogatóra talál, ha valóban tartják magukat azokhoz az ígéretekhez, amelyeket Ilkics archimandrita beszédében vázolt” (Délvidéki Magyarság 1941. szeptember 11.).

Deák Leó főispán alakja gyakran megjelent a sajtóban, akár úgy, hogy méltatták a munkáját, akár úgy, hogy állást foglalt egy-egy aktuális kérdés kapcsán, de derűt sugárzó írásai is megjelentek az újságokban. 1941. december 24-én a *Délvidéki Magyarság* ünnepi számában első oldalon közölte *A hazatértek karácsonya* című köszöntőjét. Az elmúlt huszonhárom év során a délvidéki magyarság rendszeresen megünnepelte Krisztus születésének ünnepét, a családok körülülték a földíszített fenyőfát, de a szívekben nem volt karácsony. „Ott álltunk fényárban úszó karácsonyfánk alatt, öröm helyett könnyes szemekkel, és észak felől más karácsonyfa, a minden magyarok családjainak karácsonyfája fényét kerestük. Istentől a felszabadulás ajándékát vártuk.” A karácsony a család ünnepe, elsősorban azé a nagy családé, amelyet magyar nemzetnek nevezünk.

„Mi bácskai magyarok tudtuk és éreztük, hogy a mi anyánk házában meggyújtották minden évben a karácsonyfa gyertyáit, de a gyertyák fénye, a családi ünnep hangulatának melege nem ölelte át a hazai távolságokon túl a Kárpátok bérceit a Duna vonaláig, anyánk gyenge hívó szava nem hatolt át a fegyverekkel őrzött határokon, a magyar család összejövetelét csak valószínűtlen vágyálmok pótolták. Csoda hát, ha most egy pillanatra elfelejtve 23 éves száműzetést, árvaságot, szenvedést, átadjuk magunkat a boldogságnak, amelyet a családi tűzhely melege sugároz, fürdünk az édesanya s a rég nem látott testvérek szeretetében. Visszük magunkkal a magyar karácsonyt még nem látott gyermekeink csodaváró tekintetében.”

Most is vannak magyarok, akik távol a hazától, idegen vidékek lövészárkaiban töltik a karácsony estét, a Szent Este gyertyafényében őket is hazavárjuk. Nekünk, a huszonhárom éves elszakítottság szenvedő alanyainak, fogékonyabb a lelkünk a hazátlanok szenvedéseinek megértésére. De csonka a karácsonyuk az anyaországtól még mindig elszakított magyar testvéreinknek. „Tegyünk fogadalmat a határon túl a nemzeti kisebbségi sors áldozatainak mi, akik alig kerültünk ki ebből a sorsból, hogy ennek a ma még csonka hazának minden ereje és gondja az ő szolgálatukba lesz állítva, és nincs addig sem napunk, sem éjszakánk, amíg őket oda nem ültethetjük családi asztalunk üres helyeire.” Üljenek körénk mindannyian, mert ennek a hazának szüksége van az ő munkájukra is.

„Mi, bácskai magyarok, szeretjük és féltjük a hazát – írta Deák Leó karácsonyköszöntő írásában. – Értékét, jelentőségét ismerjük, mert hiányában is volt részünk. A szeretet és a féltés érzete irányítja gondolatainkat: minden magyar kézre, magyar szívre szüksége van a hazának. Nagyon megfogyatkoztunk, könnyen és könnyelműen áldoztuk a vért az elmúlt századokban idegen érdekekért. De van még hely magyar földön a magyarnak! Minden magyarnak!” (DEÁK 1941b).

Deák Leó Bács-Bodrog vármegye főispánjának első nyilvános szereplése 1941. október 20-án Óbecsén a Hősök Emlékművének ünnepélyes felavatásán volt. A *Délvidéki Magyarság* beszámolója szerint az ünnepség kezdetét az óbecsei Polgári Magyar Dalkör előadásában Bíró János karnagy vezényletével elhangzott *Hiszekegy* eléneklése jelezte. Utána Cziráky Fetter Imre nagy hatással szavalta el Gyóni Géza *Csak egy éjszakára* című örökszép versét, majd Deák Leó dr. főispán lépett az emlékmű elé, és elmondta mély gondolatokban gazdag, nagy tetszéssel fogadott beszédét. Szólt a háborúban meghalt magyarok áldozatáról és a szétdarabolt ország népének tragédiájáról.

„A hősök vére, amelynek ünnepét üljük, ezelőtt 23 esztendővel ömlött a magyar hazafiasságnak és önfeláldozásnak oltárára. Igaz ügyért ömlött, mégsem szökkent első tavaszra virágba. Huszonkét tavasz napja melengette, az anyaországtól elszakított millió és millió magyar szenvedéseinek könnyzápóra öntözte, termékenyítette. *Sokszázezer hősi halott ártatlan lelke a túlvilágon Isten zsámolya előtt imájával kivirágzását elősegítette.* Melegágya volt a hála és az emlékezés, éltető napja pedig az élniakarás és ezeréves múltjában bizakodó magyarságnak a feltámadásba vetett rendíthetetlen hite. És íme, nem hiába ömlött a vér, nem hiába szakadtak meg a szívek az emberi erőt meghaladó szenvedésektől, mert a Mindenható a virágból gyümölcsöt fakasztott, megérlelte, és a betakarítást megengedte. 1941 tavaszára megérett a gyümölcs itt, a Délvidéken, a Tisza–Duna közén is. A Bácskát a magyar történelem az Isten segedelmével betakarította.”

Amint gyümölcse a hősök kiöntött vérenek a Délvidék felszabadulása, úgy jelképe az áldozatnak a hősök óbecsei emlékműve. Az emlékművel a soha el nem múló hálánkat óhajtjuk kifejezésre juttatni az utódok iránt.

„A vérnek, a hősi vérnek virága van! – mondta Deák Leó a Hősök Emlékműve előtt. – Ez a virág beérik és elkövetkezik a gyümölcsnek az aratása is. Nem olyan virág ez, mint amelyik minden tavasszal a nap éltető

sugarainak engedve kitarja szirmait, nem minden nyár hozza meg a természet, és nem minden a gyümölcs letörésének ideje. A vér virága nem évszaki virág. Az égiek kifürkészhetetlen akaratából előre nem látható időben és az érdemek elismeréseképpen emberi kezek beavatkozásától függetlenül nyílik ki a vér virága. Beérésének időpontját túlvilági akarat szabja meg. Nem a mindent életető és érintő nap a fejlesztője, mégis lassan meghozza a gyümölcsét, és teljes bizonyossággal elkövetkezik annak ideje is, amikor gyümölcsét földi halandóik élvezhetik.”

Az emlékmű két oldalán álló két templom harangja hozza újra békés közelségbe Óbecse magyar és szerb polgárait (Délvidéki Magyarság 1941. október 21.).

A felszabadult Délvidéken a világháború hősi halottainak első monumentális emlékművét dicséretre méltó hazaszeretettel és buzgósággal Óbecsén állították fel – írta az ünnepegről szóló *Nem egymás ellen, hanem egymás mellett* című beszámolójában a *Délvidéki Magyarság* (X) jelzet mögött rejtőző tudósítója. Óbecse magyarsága a kisebbségi sorsban végzett kultúr-munkájával példát mutatott a Délvidék magyarsága számára. Nem véletlen, hogy dr. Deák Leó Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánja, aki kisebbségi életünkben a Délvidék minden népét, megnyilvánulását és törekvéseit olyan kitűnően ismeri, Óbecsén a Hősök Emlékműve leleplezésénél ragadta meg az alkalmat, hogy „a megértés lélekemelő érzéseit kiöntse és megörökítse”. A főispán a katolikus és a mellette álló ortodox templom égre törő tornyára mutatva emlékeztetett arra, hogy amilyen békésen elfér egymás mellett már századok óta Isten két csendes háza, hirdetve a türelmességet és a békességet, ugyanúgy kell megférnie egymás mellett a délvidéki népeknek. Beszédében kitért a tegnapi, a megpróbáltatásoktól terhes múltra is, amely annyi szenvedést zúdított a magyarságra, ennek ellenére sem kívánja követni elnyomói gyűlölettől, elvakultságtól vezérelt eljárását. A főispán „kemény, férfias nyíltsággal követelte, hogy a gyűlöletnek még az árnyékát is távolítsa el a magyarság a háza közeléből. A délvidéki magyar, aki a kisebbségi életben annyi mindenen keresztülment, nem is lehet gyűlölködő. A magyarságot nem a gyűlölködés, nem a száguldó szenvedély tette európai kultúrnemzetté, hanem a megértés, a jószándék, a más népekkel szembeni őszinte tisztelet és minden becsületes törekvés méltánylása.” A főispán intelmei arra tanítanak, hogy nem egymás ellenében, hanem egymás mellett van a helyünk, s amint a múltban, úgy a jövőben is ez legyen a mérvadó a mindennapi életben. „A Duna–Tisza köze népének nem egymás ellen kell fordulnia, és nem szabad hagynia magát indulatoktól elragadtatni, a legtöbbször egyéni célokat követő tanácsoktól befolyásoltatni, mert az, aki a szenvedélyre bízta magát, az

soha nem tudja, hogy lelkének felkorbácsolt vihara hová sodorja őt. Meg kell értenünk és meg kell szeretnünk egymást.” A magyarság történelme során erre mindig alkalmat nyújtott, s azok a közvetlen egyszerű szavak, amelyeket Deák Leó főispán óbecsei beszédében a megbékélés gondolatának szánt, alkalmas időben hangzottak el.

A magyarság a mai történelmi időkben is azt a régi utat követi, amelyet Szent István óta oly elszántan járnak a magyar államférfiak. A Szent István-i állameszme útba igazít, és hozzásegít a társnépek megértéséhez. Az ezeréves gondolat a nem magyar ajkú polgárok előtt sem ismeretlen, hiszen ez a szellem biztosította századokon át fennmaradásukat, kultúrájuk ápolását, nemzeti sajátosságaik megőrzését. Ha az együttélés alatt – hosszú századok során – a Kárpátok medencéjében nem ez a gondolat nyilvánult volna meg, akkor itt más nép a magyaron kívül nem maradhatott volna meg. Az idegen ajkú népek nem megtűrt, hanem kedves polgárai, egyenrangú polgárai voltak mindig Magyarországnak, s ezt érezniük is kellett. „Csiszolt, nemes szívből, érző lélekből fakadó szavak hangzottak el Óbecsén” – írta beszámolójában a *Délvidéki Magyarság* tudósítója, s hozzátette: „Mi hisszük, hogy megértik azok, akiknek szolt” (Délvidéki Magyarság 1941. október 22.).

„ITT BENN A MAGYAR NEMZET TAVASZÁT ÉRZIK AZ EMBEREK” –
AZ ORSZÁGGYŰLÉS DÉLVIDÉKI KÉPVISELŐI

A magyar miniszterelnök indítványára kinevezték az Országgyűlés délvidéki képviselőit. A képviselőház tagjaiként a következő személyeket hívták meg a képviselőházba: Bagi Pétert, Bartol Istvánt, Bogner Józsefet, dr. Deák Imrét, Dungyerszki Bogdánt, dr. Eggert Jakabot, dr. Falcione Árpádot, ifj. Fodor Sándort, Hamm Ferencet, Hartner Nándort, Vitéz Horváth Ferencet, Horváth Lajost, Kalmár Tihamért, dr. Koráni Elemért, dr. Nagy Ivánt, dr. Országh Pált, Pecsornik Ottót, Popovics L. Milánt, Schlachter Ádám dr.-t, Spreltzer Józsefet, Stuchlik Lajost, dr. Takács Ferencet, Trischler Józsefet, Vámos Jánost, ifj. Vojnits Gyulát és Vukovics Gerőt (Délvidéki Magyarság 1942. február 5.).

1942. február 9-én pompás egyenruhájában fogadta a parlamenti őrség a felszabadult Délvidék képviselőit, akik azért érkeztek, hogy ünnepélyes keretek között bekapcsolódjanak abba a munkába, amelyet az Országgyűlés az ország felépítése terén végez. „Mert az országgyűlés már évek óta tényleg hazát és országot épít, a Trianonban szétvagdalt ország részei egymás után tértek vissza a csonka hazához, és a Felvidék után Kárpátalja, majd Erdély, s most pedig a felszabadult Délvidék képviselői vonultak be a parlament pompás épületébe, hogy részt vegyenek az országépítés nagy munkájában” – írta a *Délvidéki Magyarság* munkatársa, Csuka Zoltán, *Az Országház nagy ünne-*

pe volt a délvidéki képviselők parlamenti bevonulása – Színes képek a magyar országgyűlés hétfői boldog napjáról című tudósításában. Nagy nap ez, a Délvidék egy része is visszatért, Bácsvidék, Baranya és Muraköz képviselői tartották bevonulásukat a Házba. Jelen volt dr. Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye főispánja, dr. Fernbach Péter újvidéki, dr. Reök Andor szabadkai főispán és Krámer Gyula felsőházi tag, a DMKSZ elnöke is, akik boldogan szorítottak kezet az új képviselőkkel. A behívott képviselők örömtől ragyogó sorában ott magasodott Pataki Tibor államtitkár fekete csizmás, magyar ruhás alakja, kucruc bajusza, Rákóczi délceg típusát juttatta a jelenlévők eszébe.

„Az egyik csoport közepén Nagy Iván dr. köré csoportosultak a képviselők, itt van közöttük Kovács Elemér dr., a délceg katolikus plébános, akinek ünnepi reverendáját a hadikitüntetések pompás és hosszú csillogó sora ékesíti. És itt van Vámos János gimnáziumi igazgató, a régi Magyar Párt egyik erőssége. Horváth Lajos újvidéki református lelkész, Sztuchlik Lajos, dr. Deák Imre és körülöttük majd a többiek, a szemek fénylenek, az arcok ragyognak, az ember szinte csodálkozik, hogy is bírnak el ennyi boldogságot ezek a képviselőházi folyosók. A hazatérés öröme ég ezekben az emberekben, akik most huszonhárom év kitartó munkásságáért kapják meg az elismerést, és a legnagyobb boldogságot, részt vehetnek a magyar országgyűlés munkájában. A folyosó másik részén a Volksbund három behívott képviselője közül Haumann Ferenc és Trischler József dr. beszélget, egyik padon Popovics L. Milán képviselő beszélget komoly arccal a magyar kollégáival. Ő is a Magyar Élet jelvényét hordja kabátja hajtókáján.”

Dr. Deák Leó főispán ott ült a képviselők hosszú csoportjának az élén, és boldog mosollyal az arcán elmondta:

„Kimondhatatlanul örvendek, hogy ez a nap is elérkezett, amikor délvidéki képviselőink itt megjelenhetnek és bekapcsolódhatnak az országépítés nagy munkájába. A képviselők személyeinek kiválogatásában a rátermettség és az érdem volt a vezető szempont. A délvidéki magyar képviselők egységesen tömörültek a Magyar Élet pártjában, s örvendetes, hogy a jövőben is érvényesül sorainkban az az egység, amely kisebbségi sorsban folytatott küzdelmeinkben is kifejezésre jutott.”

Majd sorra nyilatkoztak a sajtónak: Koráni Elemér, Horváth Lajos újvidéki református lelkész, Vámos János, a felső-bácskai magyarság képviselője, Hamm Ferenc, a *Deutsches Volksblatt* szerkesztője és Trischler József, a Volksbund képviselője.

Bogner József szabadkai tanító, a fiúnevelő intézet igazgatója elmondta:

„Igen nagy fontosságúnak tartom, hogy a magyar ifjúság nevelő munkáját erőteljesen kiszélesítsük, s én a magam részéről a fiúnevelő intézetben igyekszem az eddigi munkánkat magyar szempontból a mostani szabad levegőben elmélyíteni. A magyar társadalomban kifejtendő kultúrunkat is fontosnak tartom, s ezért a Katolikus Kör ifjúsági csoportjának elnökségét és más pozíciókat is igyekszem megtartani, hogy ezen a téren munkánkat gyümölcsözőbbé tegyük. De rendkívül fontosnak tartom, hogy Szabadka és Délvidék különleges problémáit is megoldáshoz segítsük, elsősorban arra kell gondolnunk, hogy a múltban okozott sebeket begyógyítsuk. Munkánk a magyarság megerősítését fogja szolgálni, de mindamelllett a hazánk és országunk idegen ajkú polgárait is fogunk gondolni. Minden igaz, és a haza javán gondoló erőt össze kell fognunk a most meginduló építő munkába.”

Majd felhangzott a magyar *Himnusz*, és a képviselők könnybe borult szemmel énekeltek. Aztán csend lett, és ebben a csendben Tasnádi Nagy András, a képviselőház elnöke mondta el üdvözlőbeszédét, amelyre a délvidékiek nevében Nagy Iván válaszolt. Szavai egyre emelkedőbben zengtek végig a hatalmas termen. Muhiról és Mohácsról szóltak ezek a szavak, s komor arcok hallgatták a múlt megpróbáltatásaira való visszaemlékezést. De aztán a szónok felemelte szavát, s a diadalmasan küzdő, hősiességű Magyarországról beszélt.

„A délvidéki képviselők bevonultak a magyar országgyűlésre, s nem sokkal később már az első törvényjavaslatot hallgatták. Megkezdődött a munka. Odakünn a fehér Duna fölött ragyogva ömlik végig a napsugár. Tél van, kemény és szigorú tél, de fenn az égbolton ragyog a napsugár, és ragyog a napsugár itt benn a szemekben is” (CSUKA Z. 1942a).

A DÉLI VÉGEK BÁSTYÁI – IRODALOM A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG LAPJAIN

A Délvidéki Magyarság 1941. évi karácsonyi száma *Új életet ígér az alkotó munka a bácskai városoknak – Szabadka, Zombor, Újvidék és Magyarkanizsa a fejlődés küszöbén* című ünnepi írásában a Délvidék egykor gazdag kultúrárt teremtő városai elmúlt huszónhárom évének történetét tekintette át, s a szerző kénytelen volt megállapítani a magyar kultúra mérhetetlen hanyatlásának tényét. A felszabadulás azonban meghozta valamennyi bácskai város számára a fejlődés lehetőségeit, és ha sikerül valóra váltani azokat a szép terveket, elgondolásokat, amelyek máris foglalkoztatják az illetékes fórumokat, a bácskai

városok polgárai valóban boldog jövő elé tekintenek (Délvidéki Magyarság 1941. december 24.). Elszomorító képet festett a magyar művelődési egyesületek munkája, nem volt magyar oktatási program az iskolákban, a magyar pedagógusok kiszorultak a közösség kulturális életéből, a magyar lapok naponta elszenvedték a hatósági kényszereket, az egyházak szűk falak közé zárva végezték léleképítő munkájukat. A „vajdasági magyar irodalom” művelői – írók, költők, lapszerkesztők és könyvkiadók – nem érezhették az oltalmat biztosító, menedéket nyújtó kulturális intézmények védelmét. A *Délvidéki Magyarság* első számának megjelenését követően azonban íróink sorra jelentkeztek írásaikkal a lap hasábjain.

Íróink közül Majtényi Mihály – igaz, még csak M jelzéssel – volt az első, aki még a *Délmagyarország* 1941. augusztus 3-án megjelent 2. számában közölte az *Ez a kastély nem eladó* című lelkes körültekintésének élményét. A hadifogságból hazatérő katona barátját kísérté végig Szabadka utcáin, s elragadtatással szemlélte a változások felett szemlét tartó jövevény boldogságát.

„Mi részletekben kaptuk vissza a magyar Szabadkát, napok, hetek kellettek, míg lassan elcsendesedett a vihar, és eltűntek a város arcáról az idegen jelek. Barátom egyszerre cseppent ebbe az új világba átmenet nélkül, készen és egészen magyar várost látott viszont, ahelyett a régi helyett, amely huszonkét éven keresztül alakult és formálódott idegenségben. Milyen kevés idő, valójában csak percek kellettek ahhoz, hogy eltűnjék e városból minden, amit idegen urai legtöbbször erőszakkal kentek ennek a városnak a képére, de soha mélyen és igazán átformálni nem tudták.”

1918-ban az új hatalom erőszakosan, mohón igyekezett „szerbesíteni” a magyar városokat és településeket a magyar Alföld szívében. Láthatóan kevés eredménnyel, huszonkét év alatt nem tudták ősi lényéből kiforgatni, kisajátítani a lelkét, hangját tartósan megváltoztatni. Hogy mennyire nem sikerült, az akkor derült ki, amikor egyik éjszakáról a másikra eltűnt a régi hatalom.

„Mi maradt utánuk, ami jó és igazán szép, okos vagy legalább praktikus volt, ami a letűnt uraik emlékét időtállóan megőrizhetné itt, ami emlékeztetne rájuk? Alkottak-e olyasvalamit, amire azt mondhatnánk, ehhez ne nyúljunk, ne bontsuk le, mert érték, művészet vagy praktikum? Hagytak-e nyomot a szellemünkben? Itt felejtették-e népiségüknek valamilyen pregnáns jegyét, melyet nem lehet többé kitörölni e város arcvonásaiból? Nem hagytak semmit. Amit huszonkét év alatt kemény igyekezettel rákényszerítettek a városra, az önmagától lehullott, mihelyt kitették a lábukat.”

Nem cégfeliratokra, nem az utcajelző táblákra gondoltak, hanem valami másra, valami kimondhatatlan, érzéken túli jegyre, jelre, hangra vagy színre, ami több mint plakát és utcai lárma, valami, aminek itt kellett volna maradnia láthatatlanul a levegőben, a gondolkodásunkban, egy kissé a vérünkben, az életformáinkban is. De hiába a gondos körültekintés, az utcákban, a tereken, a hivatali házaikban, nyomát sem találják a régi világnak.

„Számukra, a közélet eltűnt hivatalnokai számára a »területi veszteségen« kívül ez a szellemi csőd és tehetetlenség a legfájdalmasabb – fogalmazott az író. – Látniuk kell, hogy huszonnégy év alatt csak a földünket tudták határszögekkel magukhoz kapcsolni, a lelkünkben és szellemünkben nem maradt nyom, átléptek rajtunk, sőt ránk tapostak, de mint a gumi, lábuk nyomán rugalmasan visszapattant a lélek. Hiába ostromolták szellemünket ravasz harci eszközeikkel, csak a nagyon kishitűeket, a kishasznok kis embereit tudták meghódítani, csak a féreglelkűekre tudták ráadni idegen szellemük egyenruháját, a nagy többségünkre soha.”

Kívülről gyúrták, faragták és döntötték a várost, csak kifelé mutató jelvényeikkel, ríktó színekkel aggatták tele, át akarták öltöztetni, hogy eltakarják szemünk elől igazi arcát, a lelkéig azonban sohasem jutottak el. Mindent elfújta egyetlen pillanat szélvihara, s most, alig három hónap múltán, már jóformán semmi sem emlékeztet arra, hogy itt voltak, itt jártak, itt éltek és gazdagodtak. Még a nyomuk sem maradt meg, csupán itt-ott egy felirat, egy-egy folt, de ez is el fog tűnni idővel. Az utcákat járva felidéztek magukban, hányszor képzeltek el a kedves várost új ruhában, felfrissülten, pezsgő étellel az utcákon, és most lám, megérkeztek az új idők, és szabadon lélegezhetnek a testvéreik között (MAJTÉNYI 1941a).

Majtényi Mihály a *Délvidéki Magyarság* 1941. augusztus 7-ei számában *Babits Mihály halála* című írásában a jeles magyar írótól búcsúzott, 1941. szeptember 17-én pedig *Bácskában járt Móricz Zsigmond – Öszinte portré a legnagyobb élő magyar regényíróról* című tanulmányában köszöntötte az ünnepezt író. Közben a történelmi emlékek fényében elevenedtek meg egykori zentai élményei a *Bánati harangszó a zentai Tisza-parton – Kétszáznegyvennégy év előtt, 1697. szeptember 11-kén vívta meg a zentai csatát Jenő herceg* című 1941. szeptember 12-én közölt írásában.

„Ennek a városnak a gyökér szerepét osztotta ki a történelem. Gyökere volt a déli végek felszabadulásának a török világ összeomlásakor, amikor előbb Bácska került magyar kézre, és a karlócai békével észak–déli irányban a Tisza lett a magyar határ, mert a Temesköz, a Bánát török

kézen maradt, és csak néhány esztendő múlva tért vissza. Két századnál valamivel később a magyar élet ismét idegen járom alatt nyögött a déli végeken, és a gyökér csápjai a zentai talajban voltak a legizmosabbak.”

Az író emlékezett a Magyar Párt azóta már történelemmé lett zentai zászlóbontására, amikor megint csak úgy tűnt, ennek a városnak végzetszerű küldetésében és talajában ásta el a sors a magyar kitartás gyökereit. Az újra magyar Bácskában a zentai torony éberen figyeli a négy világtájat, mintha a történelem megdöbbenő változásain elmélkedne (MAJTÉNYI 1941b).

A *Szeged, a déli végek őrhelye* című, 1941. november 12-én megjelent írásában Majtényi Mihály a szegedi Tömörkény Társulat ünnepi ülésének szónokát idézte, akinek izzó, félig kimondott szavai Szegednek és Bácskának egyaránt szóltak: „vigyázz, magyar a végeken, erősítsd lelkedet fokozottabb fajszeretetre, több önfeláldozásra, mert itt, ahol idegen népek kultúrájának és politikai törekvéseinek kereszttüzeiben állunk, kétszeresen van szükség nagyon erős magyar lélekre! Nincs nyugalom, nincs megállás, a lelkek ne süllyedjenek a századvég tespedésébe, még a jelszavak sem lehetnek erősebbek annál, amit az igazi magyar életérdek diktál!” Szeged már századok óta az idegen népek, a végek idegen nemzetiségei számára megemészthetetlen, küzdelemre kész vitéz. Szeged város öröksége évszázadok során kifogyhatatlan tartaléknak bizonyult. Aki bekerült ennek a Tisza-parti városnak az olvasztókemencéjébe, parázssá változott. Kitapogatható, követhető valóság ez – ha ugyan le lehet mérni a paraszt és az emberi lelket. „A déli végek magyar életének csodálkozó bátyája és menedéke volt mindig ez a város. Intézményeiből sugárzott ez a magyar erő, vagy lakóinak lelkéből, azt nehéz lenne eldönteni” (MAJTÉNYI 1941c). Szeged a nagy darab magyar élet, hátát a Tiszának és a Marosnak támasztva, Csanád, Torontál és Bácska mezsgyéjén alakította a déli végek történelmét. A hosszú, balkáni útról visszatért délvidéki magyar testvér ma kényelmes várost talál a csodálatos dómtemplom kettős tornyának tövében.

Szirmai Károly *Emlékezés Szenteleky Kornélra* című írásával a *Délvidéki Magyarság* 1941. november 7-ei számában lépett a lap íróinak sorába. Szomorúan állapította meg, mindössze nyolc éve, hogy eltemették a jeles író, irodalomszervezőt, halálának évfordulóján az ósziváci temetőbe már alig kereste fel valaki a sírját. Még a templom is csukott ajtóval fogadta az odalátogatót, s a rekviem hangjai sem búgtak fel az orgonán. Pedig a ravatalához az akkori Jugoszlávia magyarságának legjobbjai zarándokoltak, hogy részt vegyenek temetésén, melynél nagyobb s emlékezetesebb még nem jutott ezen a tájon magyarnak.

„Neve halálával csak még nagyobbra nőtt – emlékezett Szirmai Károly –, példaképe lett mindnyájunknak, irodalom, mozgalom, politika egyképp kisajátította, jelmondatai közkeletűekké váltak – reá hivatkoztak, reá esküdtek, vele tanúskodtak –, gyengének, erősnek egyaránt pajzsa lett, s még ellensége is őrzött tőle levelet, fakuló nagysága igazolására.”

Jugoszlávia határain túl, a magyar szellemi élet tájain mindenhol ismerték, s ha szó esett irodalmunkról, őt emlegették. De a mozgalom, melyet Csuka Zoltán lelkesedésén tüzet fogva, ezen a lusta tájon életre hívott, túlnőtt irodalmi művei jelentőségén, s a vajdasági irodalomén, mert átcsapva a szellem tájaira, köztudatba dobta a Délvidék minden más tájtól elütő lelkiségének problémáját, harcosan a haláláig követelve annak irodalmi kifejezését.”

Szenteleky Kornél volt az első, aki kellő határozottsággal fogalmazta meg, hogy ennek a tájnak – a Délvidéknek – érzés- és gondolatformáló ereje van, neki köszönhető, hogy tudatosította tájunk külön lelkiségének gondolatát, s még inkább, hogy „az elnyomás legfeketébb éveiben cikkeivel, hozzászólásaival és leveleivel kialakította a magyar kisebbségi öntudatot, s megmutatta nekünk az egyetlen járható utat”. Az akkori bizonytalan idők sokféle tévelygésében ez volt Szenteleky életének legnagyobb eredménye.

Pályája kiteljesedésének idején a délvidékiség – a délvidéki magyar gondolat és magatartás – megfogalmazását tekintette legfontosabb feladatának. A modern irodalmi mozgalmak, lármás programfogalmazások nem érdekelték, Szirmai Károly szerint „a zűrös, felfordult világhoz semmi köze, idegszálaival még a századelőhöz tapad, annak esztétikai műveltsége tartja fogva, magasabb, tisztultabb emberiességen csüng, s eszményeiért lelkesedik”. Legjobban akkor érezte magát, ha a valóságtól elmenekülve festői romjai közt bolyonghatott, gondjaira legfeljebb az asztalán fölhalmozott bölcséleti művekben kereste a választ. Az „édes fájdalom” hangja szólalt meg a műveiben, melynek legszebb, legpompásabb megfogalmazása az *Úgy fáj az élet...* című kötetének írásaiban olvasható. De hiába menekült a testetlen szépségek és idegen fájdalmak ernyesztő világába, s elvágódásai hiába röppentették messzi tájak felé, újra és újra vissza kellett térnie az unalmas, ostoba hétköznapi világába, „a nagy, sáros, bácskai szerb faluba, mely ősztől tavaszig nagyobb rabtartó, mint a börtön”.

Ebbe a mind szorongatóbb valóságba, a belső vívódások parttalan áradásába toppan be hozzá Csuka Zoltán az irodalomszervezés gondolatával, hogy lelkesítő terveivel végképp kiragadja őt fájdalmas magányából, melyben éveken át oly keservesen raboskodott. Szenteleky Kornél ettől fogva szívvel-lélekkel mozgalmi ember lett, s a lázas munkából jóformán csak az utolsó hetei kapcsolták ki. Mielőtt azonban végképp elmerülne, utolsó írásában, a

Felhőkben „az áhítva-áhitott, tiszta, napfényes magasságot, az Istennel való ölelkezést keresi. Így lesz katolikussá, ő, aki görögkeletinek született, s szerb származása ellenére, életével, gondolkozásával és cselekedeteivel, kisebbségi életünk magyar mintaképvé” (SZIRMAI 1941b). Szirmai Károly ezzel az írásával visszahozta Szenteleky Kornél alakját a megújuló magyar irodalmi közösségbe.

Szirmai Károly a *Délvidéki Magyarság* 1941. december 3-ai számában (sz) jelzettel megjelent *A vers ünnepe Újvidéken* című írásában az Újvidékre látogató Mécs Lászlót köszöntötte. A kiváló költőt az újvidéki Leventeotthonban 1300 versszerető, a költészetért rajongó ember üdvözölte. Szirmai Károly szerint a megjelentek újra rádöbbenhettek, hogy Mécs László valójában nagy varázsló.

„Varázslója a szónak, utánozhatatlan mestere a ritmusnak, és elbűvölő művésze az előadásnak. A szelíd gyermeki lehelettől, a viharban álló férfi indulatos kitöréséig minden árnyalat érzékeltetésére van színe a hangjának. Néha az alkonyati fuvallatban megremegő virág sóhaja, máskor a vulkán kitörése, szilaj és szelíd, nyájas és gúnyosan haragvó.”

Csoda-e, ha a közönség belezuhant abba a perzselő légkörbe, amelynek hivatalos neve a költői világ. Mécs László elragadóan kalauzolta hallgatóit lelkének virágos kertjében, emberi élményeinek dús birodalmában. Milyen más úgy hallani a verset, ahogy egy izzó lélekben, vagy szelíd szemlélődésben megszületett, mint kötetben olvasni!

Mécs Lászlót, a papköltőt Újvidék magyar közössége kitörő rajongással köszöntötte, aki verseinek legjavából válogatott színes, egész költői lényét felmutató, teljes képet adó csillogó csokrot. Verseiből az Isten, a világ, a haza, a gyermek, az anya, a jóság, a kapzsiság, a konok, a paraszt és a nyomorgó ember dübörögtek elő „a költői beszéd keresetlen szépségű öltözetében”. Szirmai Károly szerint ritkán távozott hallgatóság irodalmi estről az élmény nagyobb lázával és tovább rezonáló izgalmával, mint a versnek szép és bensőséges újvidéki ünnepéről (SZIRMAI 1941c).

Draskóczy Ede a *Délvidéki Magyarság* 1941. november 6-ai számában búcsúzott a magyar irodalom nagy halottjától, Reményik Sándortól. Emlékei szerint a költő és az egyházi méltóság magas homlokán az értelem fénye ragyogott, tágra nyílt, kék szeme a távoli végtelent fürkészte. Fejét a magasba emelte, amint a messzeségbe tekintett, mintha folyton a fölemelkedés lehetőségét kutatta volna. „Alatta köd, fölötte csillagok. Elötte végtelen.” Reményik Sándor most végre fölszállt a magasba, minden elmaradt mellőle, csak megkínzott testét vitte magával, s örökké vívódó lelkét. „Költő volt. Lázongott

és lázított, átkokat szórt, az égre kiáltott és poklokat idézett. Pap volt, az üdvösség borával és az örök étellel vigasztalta népét. Próféta volt, a húsvétot és a föltámadást prédikálta, *egy nemzetnek és két országnak. A csonkának és a csonkoltnak.* A végzet sötét jellegében meggyújtotta az örökmécsest, s testének drága olaját égette föl benne.” Száját játszi igék soha nem hagyták el, de minden ige, amit kimondott, szívének egy részét jelentette.

Draskóczy Ede a költő *Írjad poéta!* című verséből idézte: „Írjad poéta! / Ha csügged a lelked, / Nehezül a szárnyad, / Ha rajtad a kétely / Zsibbasztón elárad: / Írjad csakazértis! / Ne kérdezd; mi célból? / Ne kérdezd: mi végre? / Nem tudod te, hol vár, / Épen terád hol vár, / Egy lélek ínsége.” Egyszerre volt ez költői hitvallás és erkölcsi tanítás. Fenn a végtelen magasságban nem a részt, hanem az egészet, nem az istenit, magát az Istent látjuk. A romlatlan egészben minden hiánytalanul benne van. A költő maga az egész, szószéke immár fölöttünk, a szédítő magasban van.

Reményik Sándor „nem állott igába, nem vett magára jármokat: az útalant járta, és a végtelenbe nézett. Az ő titka volt, hogy mégis adott. Nem fényűzést, nem fűszert, nem csemeget. Egy nép szájába betevő falatot. Áldott legyen az a falat, melyben benne van az új harchoz az új erő, áldott legyen az a kenyér, mert benne van az élet. Reményik Sándor a magyar élet erdélyi prédikátora, halott.” A maga korának kínjai hozták őt el a népének, s hogy a szörnyű súlyok alatt el ne bukjon, a legmagasabbra emelkedett. S lám, alig vezetted ki népét a rabság sötétjéből, a csúcs fényességén összerogyott. „Reményik Sándor, most az utad még magasabbra visz. A lélek röppen a végtelen felé.” Végső és teljes tisztaságában áll az Isten előtt. Elment, megdicsőül. „S mégis, jólesett volna Tőled elbúcsúzni. Téged testi valódban még egyszer látni – írta a délvidéki pályatárs, Draskóczy Ede. – Sírhalmodat bácskai akácokból font tövisszorosúval megkoszorúzni. Az akác szerény rokona az erdélyi fenyőnek. Jólesett volna az utolsó utadon elkísérni, s a zúgó harangok pompájában Neked tisztességet tenni. Kolozsvárott még visszhangzanak a gyászoló harangok, s én Veled vagyok.” A halott poéta verséből idézett: „Ki tegnap élt még. Ugye furcsa ez. / Lelke szépsége reám permetez, / mint aranyharmat bús hajnali tájra. / Fürdik a lelkem áldott aranyába. / Belőle, belém árad az erő” (DRASKÓCZY 1941).

Csuka Zoltán *Végvári-Reményik Sándor – Erdély nagy költője* című, a *Délvidéki Magyarság* 1941. november 1-jei számában búcsúzott a pályatársától. A Bácska költője hallani vélte, amikor Kolozsvárott a házsongárdi temetőben megdöndültek koporsóján az erdélyi rögök, egy ország szíve dobbant tompán azon a koporsón, egy nemzet szíve, amelynek vérkeringése nemcsak a Kárpátok között, a Duna-medencében van, hanem az egész földön, mindenütt, ahol csak magyarok élnek. „Mikor közel negyed évszázad előtt a ma-

gyarság szörnyű hullása idején milliókat elkábított a fájdalom, a csöndben ott Erdély határán belül egy költő kezdett énekelni.” Reményik Sándor első versei nem könyvben jelentek meg, hanem kézzel írott papírlapokon, s ezek a papírlapok eljutottak Erdély legtávolabbi szegletébe is. Végvári volt a költő neve, akit még senki sem látott, senki sem tudta, ki rejtőzködik a fájdalom, a dac, a keserűség és a bizakodás nagyszerű erővel felcsapó sorai mögött. De nem is a személy volt a fontos, hanem a mondanivaló. És ez a rímekben, ritmusban megjelent mondanivaló „egy megalázott nemzet fájdalmát tárta fel s egy jövőben bizakodó nemzet élethitét”. A Végvári-versek Erdélyben kézzől kézre jártak, szívtől szívig jutottak, úgy keltek át az újonnan megjelölt demarkációs vonalakon, a kényszerhatárokon, mint ahogy a dal átrepül, mint ahogy a madár átszáll rajtuk. Nemsokára már mindenütt ismerték őket, ahol csak magyar élt, a Végvári-versek a nemzet szörnyű tragédiájának korszakában születtek, és a jövőbe világítottak. Abba a jövőbe, amely hosszú harc után mégiscsak elérkezett, s amely itt van most is előttünk.

„A magyarság Mohács utáni legkeserűbb korszakának, a trianoni megaláztatás huszonöt évének volt nagy dalnoka Végvári-Reményik Sándor. Felemelkedésünk esztendeit még megérte, de már egyre ritkábban szólalt meg, Isten hangszere volt, s rajta keresztül a Gondviselés mondta új igéit egy nemzet számára. Egy világ fájdalmas vajúdásának kellős közepén szállt sírba, de versei irányt mutatnak a nemzet számára. Ha ehhez igazodik, teljes lesz felemelkedése” (CSUKA Z. 1941b).

Csuka Zoltán írásai – olykor (cs. z.), máskor Cs. Z. jelzettel – gyakran jelentek meg a *Délvidéki Magyarság* lapjain, cikkei rendre időszzerű irodalmi, kulturális vagy politikai témáról szóltak. 1942. május 29-én *Budapest nagy kedvvel készül az idejű könyvnapokra* című írásában lelkesen ünnepelte a rendezvényt, s jelezte: „A délvidéki írók közül Csuka János is részt vesz a sátorban, akinek *Kisebbségi sorsban* című könyve most jelent meg második kiadásban, ott lesz Herceg János, a *Kalangya* szerkesztője és Csuka Zoltán, *A visszatért Délvidék* című kötet szerkesztője” (CSUKA Z. 1942b).

Herceg János – még Herczeg Jánosként – 1942. január 24-én megjelent *Az író özvegye* című, Szenteleky Kornél emlékét idéző írásával mutatkozott be a *Délvidéki Magyarság* olvasóinak. A délvidéki magyar irodalom Szenteleky Kornél nevéhez fűződik – kezdte értekezését a szerző. „Nemcsak azért mert ő gyűjtötte meg a szellem szent tüzét ezen a vidéken, hanem azért is, mert az írók elismerték vezérségét, és halála után is az általa megjelölt úton haladtak.” A Szenteleky-kultuszt – amely az író emlékét őrzi – íróársai alakították ki, folyóirata, a *Kalangya*, halála után kilenc évvel is magán viseli az alapí-

tó Szenteleky nevét, és irodalmi társaság is született az ő emlékére. „Soha, sehol nagyobb hűséggel nem ragaszkodtak halott társuk emlékéhez írók, mint Szenteleky Kornélhoz a délvidéki magyar tollforgatók.” Ennek ellenére Szenteleky Kornél özvegye, Weimann Péterné – ismeretlen sérelmek nyomán – azt állította a sajtóban, hogy Szentelekyt elfelejtették a társai. Szenteleky Kornél, ha élne, bizonyára tiltakozna a nyilatkozat ellen. Herceg János írásában kiemelte: „Szenteleky Kornél a délvidéki magyarságé, és azé az irodalomé, amelyet ő segített világra jönni. Nincs író, aki ne ápolná azzal a szeretettel, azzal a kegyelettel, amelyet Szenteleky Kornél munkásságával kiharcolt” (HERCEG 1942).

A felszabadult Délvidék legnépszerűbb íróját, Cziráky Imrét az anyaország népe is szeretetébe fogadta, munkáit országszerte örömmel olvassák – írta a *Délvidéki Magyarság* 1941. december 17-én közölt *Cziráky Imre ünneplése* című írásában, abból az alkalomból, hogy Cziráky Fetter Imre belügyminiszteri engedéllyel felvette édesanyja nevét, és így hivatalosan – és nem csak az irodalomban – Cziráky Imrének hívják. „Az óbecsei író írásai tükrözik vissza a legkifejezöbben a délvidéki polgár lelkületét, örömét és bánatát. Minden elbeszélése olyan friss, annyi humorral van keresztülszöve, hogy felragyog benne a Délvidék minden értéke és pompája.” Cziráky Imre a felszabadulás óta már több irodalmi körúton volt, és Budapest után sorban meghódította a magyar kultúrvárosokat is. Mindenütt méltón képviselte a délvidéki magyar irodalmat, amelynek kiemelkedő képviselője. Legutóbb az Actio Catholica meghívására az érseki székvárosban, Kalocsán vendégszerepelt, ahol nagyszámú közönség előtt olvasta fel bácskai elbeszéléseit (*Délvidéki Magyarság* 1941. december 17.).

A *Délvidéki Magyarság* 1941. december 25-ei számában jelent meg a *Magyar Karácsony* című ünnepi melléklet, amely gazdag seregszemléje volt a korszak délvidéki magyar íróinak. Az irodalmi mellékletben a következő írások voltak olvashatók: Csuka János: *Szent István hűséges népe*; Dudás Kálmán: *Karácsonyi emlék* (vers); Timár Ferenc: *Magyar karácsony délen* (vers); Majtényi Mihály: *Szeghgyen nincs nádfedeles, sem zsúpfedeles ház – A bácskai németek és a magyar történelem*; Kolozsy Tibor: *Üzenet a szerb Sztapárról, amely zászlódíszben fogadta a honvédeket*; Frank István: *Vadászélet a régi Szabadkán*; Dr. Széll Sándor: *Miért van Budán az Eugén szobor?*; Stadler Aurél: *Örök karácsony* (vers); Cziráky Imre: *Balog Misa belepirul* (elbeszélés); Berényi János: *Bűnbánat a tivornya után* (vers); Lantos János plébános: *Magyar karácsony*; Kovács Sz. Zoltán: *Levél anyámnak* (vers); Batta Péter: *Ládafia*; Huszár Sándor: *Mosolyogni fog a Feszület* (vers); -tényi: *Hazudott a muzsikaszó Bácskában, de most már igazat beszél* (*Délvidéki Magyarság* 1941. december 25.: 21–38).

A *Délvidéki Magyarság* rendszeresen közölt rövid, néhány soros könyvismertetőt is. Az első, igényes, részletekbe menő írás a hírlap 1941. december 29-ei számában az akkor megjelent *A visszatért Délvidék* című kötetéről jelent meg. A budapesti Halász Irodalmi és Könyvkiadó-vállalat megbízásából Csuka Zoltán „a Délvidékről elszármazott kitűnő író”, a *Láthatár* szerkesztője, *A visszatért Délvidék* címmel készítette el azt az átfogó munkát, amely betekintést ad az elszakított Délvidék teljes kulturális, gazdasági, politikai és irodalmi életébe. Csuka Zoltán nagy körültekintéssel és hozzáértéssel végezte munkáját, amelyet megkönnyített az, hogy sokáig a Délvidéken élt, ismerte ennek a tájnak és lakóinak szokásait, értékeit, és ki tudta válogatni a könyvbe való anyagot.

A könyv előszavában a szerkesztő elmondta, milyen nehéz munka volt összegyűjteni azt az anyagot, amely a felszabadulás után kellő módon érzékelteti a Bácska jelentőségét. Szilágyi István szép képekkel illusztrált cikkében a honvédek bevonulását örökítette meg. Dr. Deák Leó Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánja *Magyar iskolaügyünk a jugoszláv uralom idején* címen ismertette azt a harcot, amelyet az elszólyítotttság alatt a magyarság folytatott az anyanyelvű oktatásért. Dr. Reök Andor szabadkai főispán hozzáértő cikkében a délvidéki magyar gazda küzdelmeit taglalta. Ágoston Sándor református püspök a délvidéki reformátusok, Bácskay Lajos pedig a katolikusok helyzetét ismertette. Krámer Gyula, a DMKSZ elnöke az egyesület feladatát és munkakörét jelölte meg. Prokopy Imre nyugalmazott főispán *A jugoszláviai magyar kisebbség védelmében* címmel a népszövetségi tanácshoz intézett panasziratok sorsát írta meg. Dr. Völgyi János, Szabadka város polgármestere Szabadkáról írt, Csuka János, Herceg János, Csuka Zoltán, Gombos György, Kiss Lajos dr., Kührner Béla dr., Szirmai Károly, Balázs G. Árpád, Draskóczy Ede dr., Blazsek Ferenc dr., Balla Péter, Cziráky Imre, Fekete Lajos, Garai Béla, Kelemen János, Hegedűs László dr., Szentiványi Dezső, Molnár István és Szabó Péter a társadalmi, közösségi és irodalmi élet történéseit mutatta be. Nyigri Imre statisztikai adatokkal nyújtott betekintést a felszabadult Délvidék községeinek életébe, úgy, hogy közben a fejlődési folyamatot is megrajzolta. A csinos kiállítású könyv borítólapját a Bács várának kapuján talált ősi Bács megyei címer díszíti. A sok szép kép és illusztráció ünnepélyessé, hangulatossá teszi az írásokat. „Csuka Zoltán komoly és alapos munkát végzett *A visszatért Délvidék* című könyv sajtó alá rendezésével, mert ez a könyv minden időkben érzékeltetni fogja a délvidéki magyarság életterejét a kisebbségi sorsban” – foglalta össze könyvbemutatója lényegét a szerző (CSUKA 1941a: 10).

„A MAGYAR TOLL DERÉK KATONÁI” – DÉLVIDÉKI SZEMLE
VAGY KALANGYA?

A *Délvidéki Magyarság* 1941. szeptember 20-ai számában *A délvidéki írók október 5-ikén Zomborban irodalmi estet rendeznek* címmel sokat ígérő irodalmi rendezvény előkészületeiről számolt be.⁴ A cikk írója jelezte: a délvidéki magyar írók, akik a kisebbségi sorsban olyan áldozatos nemzetmentő munkát végeztek, a felszabadulás után csoportosan most állnak első ízben az olvasóik elé. Az est házigazdája Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye főispánja lesz, aki a kisebbségi sors huszonhárom éve alatt mindig együttműködött „a délvidéki magyar toll derék katonáival, támogatta őket, maga is írt lapjukba, és magától értetődő volt, hogy a felszabadulás után rendezett első délvidéki irodalmi est megnyitására őt kérték fel”. Az irodalmi est műsorát Kiss Lajos, a kiváló zenetudós délvidéki népdalgyűjteményének néhány jellegzetes darabja teszi majd színesebbé, és fellép az esten Krombholtz Károly, a kitűnő és külföldön is ismert zeneszerző és zongoraművész, aki saját műveiből fog játszani. A beszámoló szerzője jelezte:

„Értesülésünk szerint az irodalmi estet megelőzően vasárnap délután délvidéki írói ankétot tartanak, ezen az értekezleten megvitatják a délvidéki irodalom új helyzetét és új feladatait. [...] A délvidéki írók úgy érzik, hogy a felszabadulással munkájuk nem fejeződött be, ellenkezőleg, missziójukban egy új, szabadabban lélegző, szebben virágzó korszak következik, amelyben az eddigi politikai és lélektani gátlásoktól mentesen kifejtethetik tehetségüket. A délvidéki irodalom élő valóság, ezt senki sem tagadhatja le, számolni kell vele, és számítani lehet rá. Biztosra vehető, hogy a közönség érdeklődéssel fogadja ezt az irodalmi estet, amely magas nivójúnak, művészi élménynek ígérkezik” (*Délvidéki Magyarság* 1941. szeptember 20.).

Néhány nappal később a lap jelezte: az írók zombori találkozója alkalmat ad az aktuális gondok megvitatására is, melyek között az első helyen szerepelt a *Kalangya* újraindításának kérdése is. A korábban jól szerkesztett folyóirat a délszláv állam idején hű tükre volt a délvidéki magyar szellemi életnek, ugyanekkor figyelme kiterjedt a szétszórta élő magyarság életmegnyilvánulásaira is. Gyakran adott helyet erdélyi írók írásainak is, ugyanekkor ápolta az anyaországi kapcsolatokat, amelyekre nagy súlyt helyezett. Írói és újságírói körökben a Bácska anyaországhoz történt visszacsatolásának első pillanatától kezdve élénk vita folyt arról, hogy szükséges-e, van-e egyáltalán létalapja a

⁴ A zombori irodalmi találkozó időpontja később 1941. október 12-ére módosult.

Délvidéken egy irodalmi folyóiratnak. A tervezett zombori találkozón a délvidéki irodalom nagy mecénása, Deák Leó főispán is megjelenik, de meghívták Szirmai Károlyt és Draskóczy Edét, a folyóirat egykori szerkesztőit is.

„Az értekezleten mindenkinek alkalmat nyújtanak arra – írta tudósításában a *Délvidéki Magyarság* –, hogy elmondja véleményét, milyen formában és milyen feladatkörrel kívánja az irodalmi lap feltámasztását. Általános az a vélemény, hogy a Délvidéken megjelenő irodalmi lapnak jobban ki kell hangsúlyozni azt a környezetet, amelyben megjelenik. A felszabadulás után sem szűnt meg egy irodalmi lap létjogosultsága, és ha nincs is külön bácskai szellem, a bácskai élet huszonzhárom éves különélése annyi sok problémát vetett fel, amelynek tárgyilagos nyilvántartására és ismertetésére szükség van, és ezt egy külön folyóirat oldja meg legjobban. Annál kívánatosabb egy ilyen lapnak a biztosítása, mert egyes lakosságú vidéken élünk, ahol a magyarságon kívül másajkú népek is találhatóak, és azok szellemi munkásságával kötelessége a magyar folyóiratnak foglalkozni” (*Délvidéki Magyarság* 1941. október 2.).

A zombori írói találkozó minden bizonnyal meg fogja találni a módját annak, hogy a Bácska irodalmi kívánságait legkielégítőbben megoldja.

Felettébb időszerű volt a *Kalangya* folyóirat újraindításának megvitatása, mert Szegedről egyre gyakrabban érkeztek hírek a *Délvidéki Szemle* című folyóirat karácsonyra tervezett megjelenéséről. A beszámolók szerint a szegedi egyetembarátok egyesülete folyóiratot alapít, amely a Délvidék különleges problémáinak, gondjainak és szellemi törekvéseinek lesz a fóruma. A szervezőbizottság elvárja, hogy a bácskai írók is csatlakozzanak a mozgalomhoz, ezért a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem Baráti Egyesületének képviselői Szabadkára látogattak, hogy a Reök Andor főispán által összehívott értekezleten beszámoljanak terveikről, szándékaikról. Programjukban hangsúlyozták: „A szegedi egyetem a Magyar Dél egyetemének vallja magát, és küldetéséhez híven igyekszik bekapcsolni a művelődési vérkeringésbe a visszatért déli területet is.” A megbeszélésen Batizfalvy János egyetemi tanár elmondta, a *Magyar Szemle* példája nyomán a *Délvidéki Szemlével* olyan tudományos folyóiratot akarnak teremteni, amely a művelt nagyközönség igényeinek megfelelően tudományos alapossággal tárgyalja a délvidéki kérdéseket. A lap szépirodalmat nem közölne, tekintettel arra, hogy a délvidéki írók egykori folyóiratukat, a *Kalangyát* tervezik feltámasztani. „Elesik tehát az a lehetőség, hogy a *Kalangya* ellenlapját alapítják meg.” Közölte, örömmel fogadták, hogy a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület már kilátásba

helyezte erkölcsi és anyagi támogatását. „Szeged hivatva érzi magát erre a szerepre, amelyet most vállal, mert egyetemi város és a kultúrélete erős, komoly értékekkel rendelkezik” (Délvidéki Magyarország 1941. október 4.).

Batizfalvy János beszédére Richter Nándor, a szabadkai leánygimnázium igazgatója válaszolt. Szeretettel köszöntötte a mozgalmat, amely a délvidéki magyarok szemében is felettébb kedves, a magyar Délvidék csak hálás lehet a szegedi figyelemért és érdeklődésért. Batizfalvy programjához azonban megjegyzéseket fűzött. Feltétlenül szükséges – mondta –, hogy az új lap a Délvidéket mint szellemi alkotóerőt is bekapcsolja a mozgalmába.

„A szerkesztőség hatáskörébe bizonyos kontingenst kell biztosítani a Délvidék számára, amelynek értékei vannak. Ezek az értékek az elmúlt huszonhárom év alatt nem tudtak szóhoz jutni. A délvidéki kultúr-emberek sokan szerzetesi aszkétamunkát végeztek a megszállás alatt, anélkül, hogy ezzel hivalkodtak volna, ezért jutalomban, külső elismerésben, címekben részesültek volna. Elejét kell venni annak, hogy a mozgalomnak olyan jellege legyen, mintha szegedi kultúrimportról lenne szó. A kölcsönösség elvének kell érvényesülni a szerkesztésben is.”

Teret, fejlődési lehetőséget kell adni a délvidéki tehetségeknek is, mert mindez az elmúlt két évtized alatt hiányzott. Nem volt vállalkozó szellem, amely a délvidéki értékeket összefogta volna. Meggyőződése, hogy ilyen irányban munkálkodva, az értékek kölcsönös kicserélése útján a folyóirat mind Szeged, mind pedig a felszabadult Délvidék szempontjából hasznos eredményeket fog felmutatni.

Reók Andor polgármester felszólalásában elmondta: gazdasági, társadalmi, tanügyi, egészségügyi és kulturális téren sok olyan problémánk van, amelyek a megszállás nyomán vagy nyomása alatt merültek fel. „Hálásak vagyunk, hogy teret kapunk, hogy törődnek velünk. Minden tekintetben helyeslem azt az elgondolást.” A polgármester beszédében a védelmébe vette a délvidéki írókat és kultúrmunkásokat: „A délvidéki nívó tekintetében nem vagyok borúlátó, hiszen a Kalangya, szépirodalmi folyóiratunk színvonal tekintetében is teljesen kielégítő volt. Bízom a Délvidék kulturális erejében, ezt a bizodalmat alátámasztják a Kalangyában megjelent tudományos értekezések is.” Batizfalvy János professzor kezdeményezésére megválasztották a tervezett folyóirat háromtagú szabadkai szerkesztőbizottságát. Az értekezlet egyhangúlag Vojnits Aladárt, Szabadka város kultúratanácsosát, Richter Nándor főgimnáziumi igazgatót, a kiváló kritikust és Timár Ferencet, a *Délvidéki Magyarország* munkatársát választotta be a bizottságba. A döntés a délvidéki írói körökben hatalmas vihart kavart.

Amint a *Délvidéki Magyarság* lapjain fölmerült a délvidéki magyar írók zombori találkozájának az ötlete, heves vita bontakozott ki a kisebbségi évek magyar irodalmáról – egyáltalán az irodalmi élet lényegéről, színvonaláról, intézményes működésének értékeiről. Minden bizonnyal szerkesztői megszólítottóságából eredően elsőként – bizonyára szerkesztői érintettsége okán – Timár Ferenc vetette papírra véleményét. *A zombori irodalmi értekezlet előtt* című alapos és körültekintő írása a lap 1941. október 3-ai számában jelent meg.

„A délvidéki írókat értekezletre toborozza egy irodalmi est rendező gárdája, mert úgy érzi, hogy azoknak, akik az elmúlt két évtized alatt tollal harcoltak a déli végeken, továbbra is küldetésük van – emelte ki az irodalmi számvetés aktualitását a szerző. – A *Kalangya* ugyan szünetel egyelőre, de több jel azt mutatja, hogy a leányzó már ébredszik, élni akar.”

Zomborban talán sikerül újra életre kelteni, sőt vannak derűlátók, akik azt várják, hogy sokkal pozsgásabban, üdében fog a jövőben bemutatkozni, mint tette ezt az elmúlt évek során. Timár Ferenc szerint a délvidéki irodalmi folyóirat megjelenése azért vált szükségessé, mert Budapesten a lapok és folyóiratok szerkesztőségeiben fölényesen lekezelték a kéziratával jelentkező délvidéki írókat, aki a szemükben olyan volt, „mint a szegény rokon, akit a magyar tintarokonságnál fogva megtagadni nem lehetett”. Timár úgy vélte, ennek meg is volt az oka.

„Délvidéki irodalom erdélyi mértékkel mérve például egyáltalában nincs is – írta megdöbbenő magabiztossággal a szerző. – A múltban sem a történelem, sem a földrajz nem tudott különleges déli lélekről, levegőről, tájról, vagy legfeljebb nemzetiségi vonatkozásban tartott nyilván déli különlegességeket. Perem ez a táj, az Alföld pereme, amelynek nagyobbik része Trianon után is megmaradt magyarnak, talán ez hiányzott legkevésbé – és ez mindent megmagyaráz.”

A szerb uralom idején irodalmunkat nem különleges mondanivalók robbantották ki, nem eruptív tehetségek vajúdtak világra, hanem a napisajtó szükséglete, a rotációs gépek éhsége.

„A magyar betű előtt Kelebiánál leeresztették a sorompót, a bácskai magyarnak viszont kalendárium, újság, tárca, humoreszk, színes riport kellett, és ki tudja, talán még olyanok is voltak, akiknek hiányzott a magyar vers. Vasárnapi mellékletek szerkesztői szólították fel a bács-

kai magyarokat, hogy működjenek közre a pótáru előállításában, ők kezdtek kutatni az írástudók után, ők hívták életre ezt az irodalmat, mely azután később, ha vérszegényen, soványan és mankókkal is, de saját lábára állott. Nagy művek nem születtek, mert az írás csak mellékfoglalkozás maradt, senki sem adhatta bele szívét-lelkét, mert közben ugyanis valamiből élni is kellett. A redakcióban színes hírfejtésben, tüzes vezércikkben vetélt el az irodalmi szándék, a patikáiban kis versike lett a drámából, a rendelőben legfeljebb háromhasábos novellára futotta. Nem volt meg a kiforráshoz szükséges idő és nyugalom, nem volt szakszerű, igazán szerető és hívő irányító szellem sem kellő mértékben, különösen Szenteleky halála után, így azután karcos, savanyú lőre formájában jutott sokszor az olvasó és a kritika poharaiba.”

Mindezek ismeretében a zombori értekezleten a jövőről lesz szó, a tennivalók számbavételéről, a konferencia felett a délvidéki irodalom hamleti kérdése, a lenni vagy nem lenni lebeg. Akiben van tehetség és van bölcsesség, az a jövőben is írni fog, ehhez nem kell közgyűlési határozat.

„De eldöntetlen nemcsak bácskai, de erdélyi és felvidéki viszonylatban is, hogy szükség van-e tájirodalomra, a földrajzi fekvés szerinti csoportosításra, amikor amúgy is több a klikk, mint az igazi író. Vannak-e szempontok, célok, adottságok, amelyek a jövőben összetartják a délvidéki keretet, amely eddig sem volt túlságosan egységes. Van-e eszmei tartalma, amely létjogosultságot ad, küldetése, célja, amelybe mint egy szent archimedesi pontba belekapaszzkodva fel tud majd emelkedni” [Kiemelés – M. F.]

Ezt pedig nem lehet egy konferencia keretében eldönteni. Erre az idő fog válaszolni. Az idő, amelyről nem tudjuk – különösen a mai viharos hónapokban nem –, hogy általánosságban, és itt nálunk Bácskában melegebb ágya lesz-e a művészetnek, mint eddig volt, és születnek-e benne kiváló irodalmi alkotások.

A kisebbségi írás sajátos körülmények között született: „Kisebbségi sorsban a fuldokló magyar gondolat dióhéja volt az elnyomatás éjszakájának tengerén minden magyar vers, még a legidétlenebbeké is. *A ránk nebezedő nyomás kipréselte, kisajtolta ezt az irodalmat, majdnem azt mondtam, hogy kiizzadtuk, mert szenvedtünk érte, ha nem is lett belőle messze csillogó gyöngy. Vajjon lesz-e ilyen kohéziója a tájirodalomnak?*” Mert amit a tájirodalom eddig adni tudott, a nyelvjárási és népviseleti különlegességek, a táj, a szín és a hangulat árnyalatai már kevés alapot adnak az újjászületéshez. A zombori értekezleten bizonyára sok oldalról megvitatják a fölmerült kérdéseket. De az

bizonyos, hogy a délvidéki irodalom arculatát nem egy asztal körüli megbeszélés dönti el (TIMÁR 1941c).

Timár Ferenc írása irodalmi körökben hatalmas fölháborodást keltett – az elkövetkező hetekben sorra születtek az irodalmi múltunkról készült megnyilatkozások. Elsőként Szirmai Károly *Válasz Timár Ferenc irodalmi cikkére* című írása jelent meg a *Délvidéki Magyarság* 1941. október 9-ei számában. Rámutatott: Timár szükségesnek tartotta, hogy a zombori írói összejövetel előtt kimerítő bírálatot mondjon irodalmi viszonyainkról. Erre törekedve, okkal-oktalanul sok mindent felhánytorgatott, sajnos, nem mindig elfogulatlanul, s nem mindig kellő tárgyismerettel. Cikkében a vád is felcsattan, a felelősség kérdése is felvetődik.

„Timár bizonyára könnyített feszülésig telt lelkén, de hogy az ügynek is használt-e, kétséges. Több megjegyzése ugyanis csak arra alkalmas, hogy elült vitákat élesszen, s az egész mozgalmat nem kívánt irányba terelje. Pedig a lényeg semmiképpen sem az, ami cikkéből kicsúcsosodik. *Nem az a fontos, hogy a több-kevesebb okkal mellőzöttek belekerüljenek a Kalangyába, hanem, hogy újbóli megjelenése anyagilag biztosítassék, s ezt minőségileg is megfelelő írói csoport fedezze.* [...] Egy folyóirat-szerkesztőnek magasabb törvények parancsolnak, s nem hiányos műveltségű tömegek kívánsága. *A folyóirati fogalom magában is kirekeszt minden egyezkedést és megalkuvást. A folyóirat nem írói úródeszka, hanem a legmagasabb fok, mint ahogy az opera is csúcsa az énekművészeknek. A kisebbségi sorsban még szó lehetett engedményekről, a felszabadulással ennek minden létjogosultsága megszűnt.*”

Szirmai Károly kiemelte: a baj igazi gyökere íróink kritikai műveletlenségében s tanulásra való restségében keresendő. Ez alól csak néhány a kivétel. „Ha Timár kollégám erről cikkezne, bizonyára többet használna, mint az állítólagos szerkesztői bűnök hánytorgatásával.” Irodalmunktól, íróinktól követeljük meg az igényesség legmagasabb fokát. Ez az egyedüli helyes út. „*Aki pedig nem menetelhet az erősebbekkel, maradjon vissza, mert gyengék, nyomorékok, félben maradtak reménytelen gyógyítására egyetlen szerkesztő sem vállalkozhatik.*” Kárba vezett idő minden perc, amit ilyenekre elpazarolnak, ha kontárainknak, féltehetségeinknek nem lett volna mindenkit túlharsogó hangjuk, ma bizonyára Timárnak sem kellene keseregnie lemaradásunkért. De hát így bosszulja meg magát a mérték száműzése, s azok letaglózása, akik messzebbre tekintve, az ádáz fogcsattogató siserehaddal szemben színvonalat mertek követelni. Szirmai Károly a *Kalangyáról* elmondta: „Közömböség, műveletlenség, lustaság, sértődöttség, álnokság és megrágalmazás kísérte a szerkesztőt útjain, mert szókimondó volt, nem akart hízelegni, nem töreke-

dett népszerűsége, csupán arra, hogy a folyóirat színvonalát, kiverkedett tekintélyét megőrizze. Ezt a folyóirat határon túli népszerűsítése készítette arra is, hogy anyaországbeli íróktól is hozzon hébe-korba eredeti írásokat.”

Az újjászülető *Kalangya* olyan írásokat fog közölni, melyek megütik a mértéket, vagy komoly reményre jogosítanak. De semmi esetre sem zsenge vagy tehetségtelen kísérleteket.

„Az írás nem kaptafa. Írni senkit sem lehet megtanítani. Hogy valaki íróvá válhassék, elsősorban tehetségén múlik. Minták, utánzások mit sem segítenek. Timár tehát túl sokat követel a szerkesztőtől, mikor azt várja, hogy írók faragjon mindenkiből, akiben csak ágaskodik valami tehetségféle. Különösen sokat vár a *Kalangya* minden szerkesztőjétől, aki előreláthatólag ezentúl sem lehet szabad, független ember, hanem csak időrab, s a kenyérgond bénája” (SZIRMAI 1941A).

Lám, még össze sem ültek a délvidéki tollforgatók, s már innen és onnan is felröppennek a gondolatok, mintegy bizonyítékkal szolgálva arról, hogy a műzsák nem aluszak – írta Csuka János *Közbeszólás – A zombori íróparlament* című írásában. A közelünkben fegyverek zaja, ágyúk dörgése hallatszik, a határainkon belül azonban az élet minden vonalán termékeny alkotó munka folyik, amelyből az írók sem akarják kivonni magukat – terveket készítenek az irodalmi élet megszervezésére.

„A felszabadult Délvidéknek – írta Csuka János – kevés fényjelzett írója van. Nagyon kevés író engedhette meg magának azt a fényűzést, hogy távol tartsa magát az újságcsinálás mindennapi izgalmától, és hogy kizárólag az irodalomnak éljen. Az írók nagyobb része lelkes, hivatásukért rajongó újságírókból került ki, akik azonfelül, hogy naponta gondoskodtak az újságledő mohóságának kielégítéséről, időt szakítottak arra is, hogy lelkük és szívük nemes érzelmeit elbeszélésbe, versbe foglalják. Az újságírás pedig eléggé igénybe vette az újságok rabszolgáit, a kötelesség a nemzet és a magyarság helyzete iránt. Mégis a költészet, a tiszta irodalom magaslatai felé tudta terelni őket.”

Magyar irodalom mégis létezett a Délvidéken az 1918 utáni huszonhárom esztendő idején is.

„Az irodalom, a költészet ápolása azért is szükséges volt a kisebbségi sorsban, mert egy szép versben, költői lendületű sorban ki lehetett önteni a magyar ember minden fájdalmát és keserűségét.”

Ki lehetett játszani a szigorú cenzúrárt, és válogatott szavakban sóvárgó lelke mindig hazatalált. Hány pompás vers ütemes soraiból csendült ki az ott-honkeresés gyötrelmének kínja.

„A különélés alatt a Délvidék nem adott a magyarságnak Herczeg Ferenceket és Kosztolányi Dezsőket, de azok, akik az elszakítottság éveiben magyar nyelven írtak, elbeszéléseket szöttek, s rímeket öntöttek kemény vagy lágy szavakba, minden időkre belevették szürke nevüket a délvidéki magyarság történelmébe. Mindegyik a maga helyén, a maga környezetében derekas munkát végzett, ébren tartotta a szunynyadó nemzeti érzést, lelkesített és kitartásra buzdított akkor, amikor a magyarság már nagyon elfáradt és kimerült a szinte reménytelennek látszó szélmalomharcban.”

A kisebbségi újságíró és író küzdelme szélmalomharcnak látszott, hiszen kevés elismerés járt ki annak, aki vállalta a magyar írás népszerűsítését, a magyar szó terjesztését. A délvidéki magyar tollforgatók nagy szerénységével és nemzeti öntudatának magas fokú kisugárzásával magyarázható, hogy nem keresték a népszerűséget, nem törtettek elismerésért, nem keresték a vállve-regetést.

„Magyar írónak és újságírónak lenni a Délvidéken kötelességet jelentett, mint ahogy a magyar tanítónak, a magyar tanárnak, a magyar politikusnak is a helyén kellett maradnia, hogy elvégezze mindazt a munkát, amit tőle nemcsak a délvidéki magyarság nemzetszilánkjá, de az egész nemzettömb joggal és méltán elvárt. A visszatéréskor nem hoztunk magunkkal külön délvidéki szellemet, nem ismerjük az elkülönülést, és semmi okunk sincs arra, hogy most elkülönülésre, vagy önálló délvidéki magyar szellemiségre törekedjünk” [Kiemelés – M. F.]

Zomborba azzal a tudattal megyünk el, hogy testvérek hívnak bennünket, azokhoz a testvérekhez, akikkel együtt harcoltunk a kisebbségi sorsban, és akikkel együtt kell vállalnunk az elkövetkező új feladatokat is. „Ez a feladat pedig nem lehet más, mint a magyar nemzeti keresztény gondolat gondos ápolása, a délvidéki magyarság szellemi színvonalának további emelése.” Mi hisszük azt, hogy soha semmi nem választhat el bennünket az anyaországtól, amellyel máris felolvadtunk, és nem választhat el bennünket, délvidéki magyarokat egymástól semmiféle erő, divatos vagy idejétmúlt világnézet. Mindenekfelett magyarok vagyunk, és azok is maradunk. „A délvidéki magyar írók hűek maradnak múltjukhoz, és hűséggel kitartanak azok mellett is, akik

huszonhárom éven keresztül olvasták elbeszéléseiket, verseiket és munkára, alkotásra ösztönöztek minden tollforgatót.” A megújuló délvidéki magyar irodalomnak be kell bizonyítania, hogy megőriztük és magunkkal hoztuk tiszta, nemes emberi érzéseinket, minden testvérünk iránti megbecsülésünket és szeretetünket. Most úgy értünk haza, mint akik akaraton kívül egy időre elkalandoztak hazuról tapasztalatokat gyűjteni, népeket megismerni, szokásokkal, törekvésekkel tisztában lenni.

„A különélés alatt magyarként összeolvadtunk, nem ismertük a társadalmi válaszfalakat munkaadó és munkás, gazdag és szegény között, leomlott minden ellentét, és testvéri ölekezésben szilárd, felbonthatatlan anyaggá gyúrt bennünket a kegyetlen idő. Mindezeket a tulajdonságokat, amelyeket szeretnek dicsérni és kiemelni, meg akarjuk őrizni, tovább akarjuk csiszolni, hogy az egész magyar nemzet ugyanazon emberi gyökerekből táplálkozzon és fejlődjön” (CSUKA 1941d).

Timár Ferenc *Béke velünk – Szirmai Károlynak, tisztelettel* címmel a *Délvidéki Magyarság* 1941. október 12-én megjelent írásában megjegyezte: egyik írotársa a szemére vetette, hogy régi, ostoba és felesleges viták tüzet élesztgeti, szavait a megbántott író indulatával vetette papírra. Ezzel szemben az ő megjegyzése szerint „a Kalangyára a régi formájában – még külsőre is a Nyugatot szerette volna utánozni – nincs szükség. A délvidéki folyóiratnak már a neve sem volt délvidéki. A szerkesztés csak zordságában igyekezett megközelíteni a nagy magyar folyóiratot.” Nem leplezve Szenteleky Kornél iránt érzett ellenszenvét, elmondta:

„Tekintélyt, akkora tiszteletet nem kölcsönözhetett neki még délvidéki viszonylatban sem a mögötte álló irodalmi munkásság. Erdemeit, rajongó irodalmi szeretetét, írásainak nemes stílusát tiszteljük valamennyien. Magabiztos kritikáit formai szempontból méltányoljuk, de véstörvényszéke ítéleteivel nem érthetünk egyet, mert nemigen tisztelte az írói egyéniséget. [...] *Ki meri tagadni, hogy a Szenteleky-örökség bizony kissé szétmosott, sokan elkedvetlenedtek, sokakat éppen a Kalangya taglózott le. Új tehetségeket nem fedeztek fel, vagy ha kísérleteztek ilyen irányban, balul sikerült.*”

Fontosnak vélte megjegyezni: a folyóirat legutóbbi szerkesztői tudják, hogy ennek a cikknek az írója igazán nem dörömbölt a „Kalangya láncos vasajtán”. Kritikai írásaival kívülről igyekezett támogatni a folyóiratot. Timár Ferencben elszabadultak az indulatok, amikor így fogalmazott:

„Kétségtelen, hogy a Kalangya elefántcsonttoronyba zárkózott. Az életető artériák, a vitális villanyhuzalok egyrésztől a verbászi szerkesztőség, másrésztől az írók, valamint a közönség közt megszakadtak. Kritika elől nem lehet egyszerűen azzal kitérni, hogy »nyomorult gyenge kontárok« hadakoznak, vagy sértődő mimózelekek nyögdecselenek, amit nem muszáj komolyan venni. Töredelmesen be kell ismernünk, hogy a Kalangyának egyáltalában nem volt olvasótábora. Az írók sajnálták itt megjelenő írásaikat, mert azok nem jutottak a nagyközönség elé. *Nem tudom, mekkora a Budapesten kivívott tekintély, de kétségbe vonom, hogy a színvonal ellenére, amely a délvidéki olvasó számára unalmas magasságoknak tűnt, Budapesten elolvasták ezt a folyóiratot.*”

Vagyis: Timár Ferenc szerint a *Kalangya* öröksége nem érdemli meg a föltámasztást. „Summa, summárum, az, amit kívánnék, mindössze ennyi: Ha lesz délvidéki folyóirat, hát szeresse jobban az írókat, és legyen hűséges tulajához, hozzánk, Délvidékhez, Béke velünk!” (TIMÁR 1941d).

„VÉGVÁRI FELADATAINK VANNAK” – ÍRÓPARLAMENT
ZOMBORBAN 1941. OKTÓBER 12-ÉN

1941. október 12-én – amikor Timár Ferenc Szirmai Károly írására adott válasza megjelent – Zomborban megtartották a délvidéki írók nagy érdeklődéssel várt találkozóját. „A délvidéki írók lelkesedéssel és szeretettel csatlakoznak a Szegeden meginduló Délvidéki Szemle című egyetemi lap mozgalmához, de önálló folyóiratukat is feltámasztják a bácskai szellem, a bácskai irodalmi hagyományok ápolására” – foglalta össze kétoldalas beszámolójában az értekezleten elhangzottakat Timár Ferenc *A délvidéki írók parlamentjének döntése: a Kalangyának fenn kell maradnia* című, a *Délvidéki Magyarság* 1941. október 15-én megjelent számában.

A találkozó a Délvidék szellemtörténetének kiemelkedően jelentős eseménye volt. Az értekezletet megelőző akadémiai jellegű csatározások, a részletkérdések háttérbe szorultak, amikor külső hatásra merült fel a délvidéki folyóirat hamleti kérdése: lenni vagy nem lenni. A megbeszélésen a délvidéki írók közül Szirmai Károly, Draskóczy Ede, dr. Deák Imre, Csuka Zoltán, Csuka János, Bencz Boldizsár, Szegedi Emil, Berényi János, Czakó Tibor, Illés Sándor, vitéz Hódsági Béla (Baja), Timár Ferenc, Laták István, Herceg János, Lévay Endre, Kisbéri János, Keck Zsigmond, Huszár Sándor, Cziráky Imre, Mészáros Armand, Magyar Domokos, Majtényi Mihály, Muhi János és Stadler Aurél vett részt.

Az értekezleten „a Kalangya körül, mint egy szellemi vár körül, lelkesen tömörültek még azok is, akik azelőtt különböző okok miatt kívül rekedtek a váron. A Délvidéki Szellem szívdobogását hallottuk, az elájult Kalangya szívverését, a megtépett, szenvedéseiben újjászületett délvidéki szellemiség madara röppent fel riadtan, és szárnyalt a szónokok beszédéből biztató röpttel. A »veteránok« és a »titánok« együtt szálltak síkra a lap megvédése érdekében. Ez volt a legszebb.” Szeged bizonyára nem veszi zokon, hogy a délvidéki magyar irodalom egyelőre nem akar beolvadni az ő elgondolásaiba, és bár minden tekintetben köszönettel elfogadták az együttműködésre tett ajánlatot, megpróbálják életre kelteni a saját folyóiratukat. Jelezték: hogy ez sikerül-e, az nem az írókon múlik, hanem a társadalmon, a politikai testületeken. „Nemcsak délvidéki, hanem egyetemes magyar érdek, hogy a Kalangya, illetve a délvidéki magyar folyóirat itt, Bácsvidéken fennmaradjon.”

Az értekezletet Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye főispánja nyitotta meg, aki megnyitóbeszédében üdvözölte a megjelenteket, válaszolt az értekezlet előzményeire, és ismertette a szegedi vendégek küldetését. Elmondta: Batizfalvy János professzor, a karácsonykor induló *Délvidéki Szemle* kiadója levelet intézett hozzá, és felkérte, hogy konzultálja a társadalmi és irodalmi előkelőségeket, készítsen elő egy értekezletet, mert a *Délvidéki Szemlének* a bácskai írókkal elgondolásai vannak. Ezzel az értesítéssel egy időben látogatást tett nála Mészáros Armand lelkész és Herceg János író, akik közölték, hogy a délvidéki magyar írók parlamentjét kívánják összehívni a felszabadulás után rájuk váró teendőik megbeszélése érdekében. A két gondolat rokon, mert a délvidéki írók is folyóiratuk feltámasztását tervezik. Deák Leó mindenekelőtt köszönetet mondott a szegedi vendégeknek a megtisztelő figyelemért, és hangsúlyozta, hogy a szegedi tudósok nem azért jöttek a Bácskába, hogy innen valamit elvigyenek, hanem kultúrkincseket hoznak a bácskaiaknak. Amikor a délvidéki írók fel akarják újítani a *Kalangyát*, kimondottan bácskai, bácskai szellemiséget reprezentáló folyóiratot akarnak alapítani; a szegediek felvetették a kérdést, hogy nem volna-e lehetséges a két törekvést egy nevezőre hozni, együtt dolgozni. A főispán szerint két alternatíva adódik: (1) Megindul mind a két időszakos lap, az egyik a szegedi *Délvidéki Szemle*, a másik a *Kalangya*, amely eddigi hagyományai szerint a délvidéki szellemiséget reprezentálja. (2) A másik lehetőség az, hogy csak a *Délvidéki Szemle* indul meg. Ebben az esetben a szegedi szerkesztők hajlandók teret engedni hasábjaikon a bácskai irodalomnak, noha az eredeti elgondolásokban szépirodalom egyáltalán nem, vagy csak nagyon kis mértékben szerepel.

Az írói hozzászólások sorozatát Huszár Sándor nyitotta meg. Lelkes szavakkal szállt síkra a délvidéki folyóirat, a *Kalangya* önállósága mellett, hangsúlyozva, hogy itt nemcsak *Délvidéki Szemlé*ről van szó, hanem a „délvidéki

eszméről”. Indítványozta, mérlegeljék azt a lehetőséget, hogy a két gondolat közé hidat verjenek, és az együttműködést a délvidéki lap önállóságának fennállásával valósítsák meg. Herceg János sem járult hozzá ahhoz, hogy a *Kalangyát* beolvasszák a most induló szegedi folyóiratba. Hangsúlyozta, hogy a *Kalangya* szellemiséget alakított ki, amelyről a délvidéki írók nem akarnak lemondani. Czakó Tibor kifejtette, hogy Szeged ma nem képviselheti a délvidéki szellemet. Ha eltekintünk egyetemeitől, és csak sajtóját nézzük, nem reprezentál olyan erőt, amely jogosult lenne a délvidéki irodalmi élet felszívására. A szegedi Egyetem Barátainak Egyesülete elég erős ahhoz, hogy a *Délvidéki Szemlét* fenntartsa.

„A szegedi akciót a Délvidék kívülről hajlandó támogatni, van azonban egy láng, egy bácskai tűz, amelyet nem lehet elvinni Szabadkáról, Zomborból vagy Újvidékről. Ebből a földből csapott fel, ide tartozik. Mi bácskaiak – mondotta –, szeretnénk megtartani magunknak azt, amit mi teremtettünk, ami a mi szívünkéből, lelkünkéből sarjadzott.”

Cziráky Imre kérte a szegedi professzorokat, hogy bővebben vázolják elgondolásaikat. Ekkor Batizfalvy professzor emelkedett szólásra. Meleg szavakkal üdvözölte a délvidéki írókat, akiknek munkásságáról a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott. Hangsúlyozta, hogy a szegedi küldöttség úgy kerül ide, mint Pilátus a krédóba.

„Szeged – mondotta – küldetést vél teljesíteni, mikor az ismert akciót megindítja. Utalt az egyetemi város kulturális jelentőségére. Elmondta, hogy a Ferenc József Tudományegyetemnek Kolozsvárra történt hazaköltözése után több szegedi tudományos folyóirat megszűnik, illetve a szerkesztő professzorokkal együtt hazament Erdélybe. Ezeknek pótlására indítják meg a Délvidéki Szemlét, amely elsősorban az Egyetemi Barátok Egyesületére támaszkodik. Általános gyakorlat, hogy az egyetemi tanszékek tudományos folyóiratokat adnak ki, sokszor idegen, német, angol nyelven. Céljuk a tudomány továbbfejlesztése és a tudomány népszerűsítése.”

Elmondta, az Egyetemi Barátok Egyesületében hetente, csütörtökön előadásokat rendeznek, az egyetem auláját 400–500 főnyi tömeg tölti meg, hogy meghallgassa ezeket az előadásokat, amelyek tudományos egzaktussággal, de a művelt nagyközönség számára érthető nyelven tárgyalják meg a problémákat. A *Délvidéki Szemle* elsősorban ezeknek az előadásoknak a megörökítését szolgálja. Szépirodalmi elgondolásaik nem voltak. Amikor viszont hallották,

hogy a délvidéki írók megnyilvánulási lehetőséget keresnek, elhatározták, hogy felajánlják a segítségüket.

Csuka Zoltán hosszabb beszédben vázolta a délvidéki magyar irodalom kálváriás útját.

„Amikor elszakadtunk – mondotta –, művelődési kapcsolataink Budapest felé megszakadtak. A háború előtt irodalmi decentralizációról csak elvétve esett szó, 1919 után itt álltunk minden nélkül, az értelmiség jelentős hányada elmenekült, nem volt szellemi vértzetünk a nemzetiségekkel szemben, amelyek már akkor erős kulturális szervezetekkel rendelkeztek. Nem voltak irodalmi hagyományaink. Semmiből teremtette meg ezeket Szenteleky Kornél. Amit megteremtett, élő valóság, fenn akarjuk tartani. Szükség volt erre az irodalomra a nemzetiségek felé is. Érthető, hogy a bácskai író féltőn ragaszkodik saját folyóiratához, mert úgy érzi, hogy továbbra is végvári feladatok várnak reá itt a Délvidéken.”

Megjegyezte: érthető a bácskai magyar író lelkiállapota.

„Szeretettel elfogadja a Szeged felől nyújtott baráti jobbot, az önálló folyóiratról azonban nem mondhat le. Vannak délvidéki problémák, melyeket csak mi érzünk igazán át. Mi ismertük meg a megszállás alatt vívott harcokban az itt élő nemzetiségeket. Szükség van erre a folyóiratra, amelynek munkássága szervesen bekapcsolódik majd az egyetemes magyar szellembe, hogy kifejezze a sajátos délvidéki lelket, és felmutassa az anyaországnak, Felvidéknek, Erdélynek a délvidéki kincseket, a délvidéki színeket a magyar szellemi együttes tarkaságában” (Kiemelés – M. F.).

Czirák Imre is azt kívánta, hogy a bácskai irodalom továbbra is maradjon meg bácskainak, majd a múltra utalva azt fejtegette, hogy a l'art pour l'art irodalom a kisebbségi sorsban bűn volt, és nem kifizetődő. Czako Tibor áthidaló javaslatot tett. Fogadja el az írói parlament a neki felajánlott hasábot a *Délvidéki Szemlében*, és annak szerkesztőségébe delegálja Deák Leó főispánt, Krámer Gyulát, a DMKSZ elnökét, Szirmai Károlyt és Draskóczy Edét. Ugyanekkor határozza el a *Kalangya* fenntartását is, annak szerkesztésével bízva meg Herceg Jánost, aki hívjon meg társszerkesztőnek maga mellé néhány délvidéki író. A két folyóirat viszonyát helyezték a kölcsönösség alapjára, a *Délvidéki Szemle* vegyen át ugyanannyi példányt a *Kalangyából*, illetve annak utódjából, mint ahány *Délvidéki Szemlét* a Bácskában eladnak. Keck Zsigmond véleménye szerint a két folyóirat nem konkurálhat egymás-

sal, mert az egyik kimondottan szépirodalmi lenne, a másik pedig hangsúlyozza a tudományos jelleget.

Berényi János amellettszállt síkra, hogy az irodalom egy táj lelkiségét legalább annyira képviseli, mint a tudomány, eleven megnyilatkozása annak, míg a tudomány ezen a téren csak másodrangú szerepet játszik, csak vizsgálja a megnyilatkozásokat. Furcsának és tragikomikusnak mondotta, hogy egy Csokonai és egy Petőfi nyomorgott egész életében, és az egyetemek, amelyek a költők életében azokról nem tudtak, később abból élnek, hogy mit tettek, mit írtak, hogyan nyomorogtak ezek a mellözöttek. Hangsúlyozta, hogy az irodalom nem lehet alárendeltje a tudománynak, önálló tényező, amelynek értékét és önállóságát tiszteletben kell tartani.

A szegedi küldöttség tagja, Sándor professzor nyomban válaszolt erre a megjegyzésre, védelmébe vette az irodalomtörténetet, visszautasította azt a feltevést, mintha a tudomány ezen a téren az írók nyomorából kovácsolna tőkét. Ellenkezőleg, az írók propagálását szolgálja, Csokonai és Petőfi nevét nem tudnák annyian, ha szellemüknek nem lennének intézményes végvárai, ha nem tanítanák őket az egyetemeken.

„A bácskai íróktól függ, hogy csatlakoznak-e a szegedi folyóirathoz. A mostani döntéstől függ esetleg az is, hogy a délvidéki irodalom fennmarad-e, vagy pedig kimondják felette a halálos ítéletet. A bácskai írók joggal melengetik szívükben féltő szeretettel ezt az irodalmat. Ha azonban a bácskai szív dobbanásának ritmusát át akarják vinni a nagy magyar szív és szellem áradásának ritmusába, sokkal tágabb lehetőség nyílik számukra egy olyan folyóiratban, amely az egész országban, sőt a külföld felé is elér a sugaraival” (TIMÁR 1941c: 5).

Deák Leó válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Elmondta: Bácska a bácskaiaké és mi nemcsak reprezentáljuk, de támogatjuk is a bácskai érdekeket. Bácska mint politikai közösség feltétlenül támogatni fogja a délvidéki folyóiratot. Hozzátette:

„Ami a politikai közösség támogatását illeti, azt elsősorban a délvidéki folyóirat kapja meg, a bácskai írók lapja. Kérdés azonban, hogy mekkora lesz a támogatása a társadalomnak, amely bizonyos határokon túl már nem bír el megterheléseket. Ez a támogatás – tapasztalat alapján mondhatom – fájdalmasan gyenge volt a múltban, noha a legnívósabb lapot adtuk. Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy Bácskán kívül ez a lap nem számíthat túlságosan sok segítségre, az, ami a Kalangyát a múltban fenntartotta, elsősorban nem a társadalmi, hanem a politikai tényező volt.”

Deák Leó kiemelte: a szegedi ajánlat megtisztelő, a kérdést meg kell vizsgálni minden oldalról. Küldjön ki az értekezlet egy két-három tagú bizottságot, amely megkeresi a megoldást a szegedi akcióval kapcsolatban is.

Draskóczy Ede ellenezte, hogy szerkesztőbizottságot küldjenek ki a szegedi laphoz, mert hiszen az meghívhat ugyan szerkesztőket, de hozzá szerkesztőbizottságot delegálni nem lehet. „Nincs semmi szükség, hogy őt, vagy a Kalangya régi szerkesztőit odaajándékozzák a szegedi folyóiratnak, ők a Kalangyával állnak vagy buknak, felesleges letenni őket erről a pozícióról.” Draskóczy ezután igyekezett megmagyarázni azt a lelkiállapotot, amelyben a délvidéki írók most vannak. Vázolta a déli tollforgatók hősiességét.

„Írtunk – mondotta –, irodalmat csináltunk, vagy legalábbis azt gondoltuk, hogy ezt csináljuk. Előadásokat tartottunk, áldozatokat hoztunk, kiálltunk a magyarságért, és *most, hogy ragaszkodunk a Kalangyához, nem azért tesszük, mert ez más, mint a magyarországi, hanem mert ezt mi születtük világra.* Ezen a sík vidéken összehordtunk egy kupacot, amelyre büszkén nézünk, amelyhez ragaszkodunk.”

A szegedi meghívást tisztelettel tudomásul vette, de határozottan a *Kalangya* megjelenése mellett foglalt állást.

„Szükség van a saját szervezetünkre, saját lapunkra, és az anyaországnak is szüksége van rá – hangsúlyozta felszólalásában Draskóczy Ede. – Hogy anyagilag kifizetődik-e, nem tudom, eddig mindig akadt valaki, aki harcos érzéseinket megértette, talán a jövőben is akad. Le kell szögezni, hogy mi valahogy mégis más emberek vagyunk. A huszonkét év megedzett bennünket, keményebbé tette gerincünket. Megtántott a kiállásra. Nem zárkoztunk el a szegedi gondolat elől, én fogok elsőnek gratulálni annak a bácsvidéki írónak, aki méltót tud írni az egyetem lapjának hasábjaira. De sajnos gyengék vagyunk, kisebbségi értékeink valahogy veszendőbe mentek. 1918-ban az értelmiség nagy része elmenekült, nem tudtunk nagyot teremteni, de amit csináltunk, azt szeretjük.”

Draskóczy ezután a délvidéki politikusok és írók viszonyáról beszélt. Úgy látta, voltak politikusok, akik nem értették meg kellőképpen, nem tudták megfelelően értékelné az írók eszméit, de volt egy délvidéki politikus, aki mindig az írók mellé állt, aki ha csüggedtek, azt mondta nekik, fel a fejfel. Gondoskodott arról, hogy a *Kalangya* fennmaradjon, és a folyóiratot nemcsak ezzel, de szellemi kincseivel is gazdagította.

„Most, amikor egy korszak lezárult – folytatta a szónok –, a délvidéki magyar írók nevében hálás köszönetet mondunk dr. Deák Leó főispánnak, az írók politikusának, aki mindig mellettünk állott, soha el nem hagyott bennünket. Neki nincs szüksége erre a dekórumra, az, amit tett, már a történelemé, mégis ki kell fejezni meleg köszönetünket.”

Csuka Zoltán, a budapesti *Láthatár* szerkesztője, felszólalásában konkrét határozati javaslatot tett. Rámutatott arra, hogy a délvidéki folyóirat fennmaradásához szükséges, hogy azt egy mozgalom támogassa, ez a mozgalom csak a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség lehet. Nem osztja az anyagi aggályokat, mert ha egy szerkesztő teljes erővel ráfekszik a munkára, az eredmény nem marad el, mint ahogy a múltban sem maradt el.

„Lépjenek be az írók testületileg a DMKSZ-be, ezennel alakítsák meg azt a bizottságot, amely a délvidéki folyóirat ügyét a hatóságok, a DMKSZ és a szegedi akció felé képviselni fogja, lehetőleg minél előbb indítsák meg a délvidéki írók önálló folyóiratát.”

Czirák Imre ehhez hozzáfűzte, támassák fel a Szenteleky Társaságot, és ennek keretében lépjenek be a DMKSZ-be. A javaslatot az értekezlet egyhangúlag elfogadta, és az írói bizottságba a következőket választotta be: Blazsek Ferencet, Draskóczy Edét, Herceg Jánost, Létmányi Istvánt, Szirmai Károlyt és Timár Ferencet (TIMÁR 1941e: 6).

Néhány nappal később, 1941. október 16-án jelent meg a *Délvidéki Magyarország* lapjain Kisbéri János *Egy el nem hangzott hozzászólás – A délvidéki írói értekezlet margójára* című értekezése, melyet érdemes teljes egészében idézni:

„Az értekezleten elhangzott felszólalásokra természetesen nekem is lett volna néhány elhallgathatatlan észrevételem. Ezeket azonban olyan formában és körülmények között kellett volna kifejezésre juttatnom, amelyeket én, emberi gyengéim tudatában, már a cél érdekében sem vállalhattam. Ezért már ott, az értekezleten elhatároztam, hogy álláspontomat utólag, írásban fogom előterjeszteni.

Ezt nagyjából a következőkben foglalhatom össze: Az értekezleten elhangzott felszólalások általában két alapvető szempont, a hogyan és a miért kérdése körül forogtak, abból a fölöttébb kézenfekvőnek és magától értetődőnek látszó feltevésből indulva ki, hogy amennyiben sikerül ezekre a kérdésekre megfelelő választ adnunk, a további tennivalónkkal is egyszer és mindenkorra tisztában lehetünk. Sajnálattal kell azonban megállapítanom, hogy ezek a válaszok éppen a kérdés

leglényesebb vonatkozásait hagyják érintetlenül, azokat, amelyekkel az egész akció áll vagy bukik. Miért van szüksége a Délvidéknek egy lelkéből keletkezett irodalmi folyóiratra, ezt a legtöbb hozzászóló a couleur locale [couleur locale] szempontjából igyekezett megindokolni. Ezek szerint a Délvidék valami sajátosat, sajátosan délvidékit, csak általunk, délvidékiek által kifejezhető délvidéki színt, szellemet, zamatot képvisel. Különbözünk más irodalmaktól, tájlelek vagyunk, s ez a különbség egyben önállóságunk és létjogosultságunk indokolása is. Ezért van szükség az önálló délvidéki irodalom megteremtésére – hangoztatták.

Hát nem ezért, bocsánatot kérek. Az önálló délvidéki irodalomra ettől függetlenül, sőt, ennek ellenére is szükség van. A délvidéki sajátosság nem feltétel, még kevésbé kizárólagos feltétel. Az önálló délvidéki irodalomra akkor is szükség van, ha az megnyilvánulásai-
ban semmiben sem üt el az anyaországi irodalomtól, és szükség van rá akkor is, ha tartalom, színvonal és eredetiség szempontjából alatta marad az anyaországi irodalomnak, amaz egyszerű oknál fogva, hogy ez a küldetésünk. Az önállósághoz nincs szükségünk jogcímekre, még kevésbé mentségekre, mert az önállóság a cél önmagában, bármily körülmények között és feltételek árán. Ezt az álláspontomat az elmúlt huszonkét esztendő tapasztalatai alapján szögezem le. Az impériumváltozás nem azért ért készületlenül bennünket, mert nem volt sajátos délvidéki irodalmunk, hanem azért, mert semmilyen, s elsősorban önálló irodalmunk nem volt. Az volt a baj, hogy mint Délvidék, nem voltunk önálló és független szerv, hanem egy központi szerv – Budapest – függvénye, végtagja. Nem éltünk és nem éltettünk, hanem, csak élösködőink. Nem voltunk szerves alkotó tényezői az egyetemes magyar életnek, hanem csak fogyasztói. S amikor az impériumváltozás elvágta tőlünk azokat a szálakat, amelyek bennünket fogyasztói minőségben szellemi életterünkhöz, az anyaországhoz fűztek, máról holnapra a legnagyobb ínség szakadt ránk. Az volt a baj, hogy nem voltunk berendezkedve az önellátásra. Importálók voltunk.

Ha a szervezet átvészeli egy betegséget, utána még hosszú ideig túlteng oly savakban és szérumokban, amelyek e betegséggel szemben védelmezik, vagy iránta közömbössé teszik. Ilyen betegség emlékeként hatnak ösztöneinkre az elmúlt, huszonkét esztendő megpróbáltatásai is. A veszély már elmúlt, a betegségből kilábalunk, de a szervezet még mindig pesszimista, és védekezni kíván. Ösztönéletünket még mindig a veszélytudat érzése hatja át, és ez a veszélytudat arra készíti bennünket, hogy az egyszer megtörténtnek egyszer és mindenkorra elejét vegyük. Az értekezleten felzendült egy olyan megoldás terve is, hogy

a Délvidék, mint kultúrszerv, kapcsolódjék bele Szeged életterébe. Ez azonban, megítélésem szerint, ismét függő viszony lenne. Szeged – viszonylag – épp olyan messze van, mint Budapest, aminthogy az elmúlt huszonkét év alatt éppoly messze volt, mint Budapest. Szegedre támaszkodni tehát – az elmúlt huszonkét esztendő tanulságai és a számunkra egyedül irányadó szempontjai alapján – ugyanannyi, mint Budapestre támaszkodni.

A Délvidék és Szeged célkitűzései nemcsak nehezen összeegyeztethetőek, de már-már ki is zárják egymást. Szeged nem azonos a Délvidékkel. Szegedet mindössze földrajzi helyzete alapján számíthatjuk a Délvidékhez. A mi célkitűzéseinket azonban nem a földrajzi szempontok határozzák meg, és még kevésbé merítik azokat ki. A mi célkitűzéseink sajátos belső problémáinkból adódnak. Nemzetiségi vidék vagyunk, szemben a színmagyar Szegeddel, s amikor ezt leszögezzük, egyben válaszoltunk arra is, hogy mi a tennivalónk, a küldetésünk itt. Az a küldetésünk, hogy az önálló és független készenlét állapotát megteremtjük és fenntartsuk, bármi áldozatok, nehézségek és megpróbáltatások árán is, s ugyanakkor minden függő viszonyt a lehető legminimálisabbra redukáljunk. Éppen ezért tiltakoznunk kell a Délvidék erőforrásainak eltékozlása ellen, mindaddig, amíg a Délvidék elsőrendű érdekei kielégítve nincsenek. Mondjuk ki kerekén, hogy nekünk nincs, nem lehet pénzünk Szeged számára mindaddig, amíg a magunk szükségleteit nem fedeztük, mert ez már oly fényűzés lenne, amelyet körülményeink közepette nem engedhetünk meg magunknak. A Délvidék erőforrásaira csak nekünk lehet elsőbbségi jogunk, aminthogy a Délvidék érdekeinek képviselőjére is egyedül és kizárólag mi vagyunk hivatottak. A kezdeményezést tehát nem adhatjuk ki a kezünkől, s a szerzett jogainkról sem mondhatunk le. A Délvidék elsősorban a miénk” (KISBÉRI 1941).

A zombori írótalálkozón elhangzott vélemények és hozzászólások nyomán joggal merült fel a kérdés: él-e még a sokat vitatott *bácskai szellemiség*, amely immár egy évszázada szolgálta a közösséget, adott célt és erőt a jövőépítéshez? A *bácskai szellemiség* ugyanis egykor képes volt sajátos színt, hangulatot és érzésvilágot kölcsönözni a táj irodalmának, kisugárzása képes volt az írói életpályák alakítására, színezésére. Ennek bemutatására vállalkozott a *Délvidéki Magyarság* az 1941. október 18-án megjelent, névvel nem jegyzett *Bács-Bodrog megyei Irodalmi Társaság – A háború előtti egyesület feltámasztására gondolnak* című írásában. A szerző kiemelte: a helyesen értelmezett *bácskai szellemiség* útmutató, irányadó lehet abban a vívódásban, melyben a

Délvidék írói keresik „érvényesülésük és érvényességük útját”. Ez a fajta elkötelezettség ugyanis magyar műveltséget, magyar szót, gondolatot, de különösen magyar érzést keltett, ébresztett és tartott fenn ezen a vidéken, hol akkor sokféle nemzetiség kultúrája találkozott. A *bácskai szellemiség* irodalmi megjelenése megszólította Bácska magyar közönségét.

„A zombori városháza nagyterme mindig megtelt »előkelő« közönséggel, ahányszor az öreg Vértesi Károly a maga módján hazafiságra, irodalomra és magyarságra buzdító »megnyitó beszéd«-eivel körvolnalazta az ünneplés célját és az irodalmi alkotások időszerű voltát.”

Mert ő volt a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaságnak nemcsak megalapítója, de lelke, lelkesítője és fáradhatatlan szolgálója is. A mai olvasó azonban legfeljebb megmosolyogja a régi könyvtárakban vagy a „művelt családok asztalán” található útirajzait és egyéb szellemi alkotásait, s elfelejti, hogy ez „a talán a kelleténél kissé hiúbb író hozta mozgásba a Bácska, sokszor az egész ország adakozó lakosait, és itt Zomborban állította fel az igazán művészi alkotást, a Schweidel szobrot, annak az aradi tizenhárom egyikének szobrát, kit ma újra nagy fénnel és büszkeséggel vallhat magáénak Bácsmegeye székhelye. Az országos nagy Rákóczi lelkesedés idején újra csak ő alkotja meg, illetve teremti meg a nagy fejedelem szobrát, mely a trianoni időkben került el valami elsötétített helyre.”

A Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság hatósugara a maga korában az egész akkori nagy Bácskára kiterjedt, ébren tartotta a nemzeties gondolkodás és a nemzeti érzés tudatát. Sok volt a pártfogója, a támogatója az irodalmi egyesülésnek, mert teljesen önzetlenül, valami ábrándos, de azért nem kritikamentes szeretettel ragaszkodott az irodalmi színvonalhoz, melyet akkor még nem minden író maga állapított meg magáról, illetve munkáiról, hanem a fővárosi szentesítés, országos jelentőségű folyóiratok lapjain való megjelenés után lett általános érvényű.

A zombori írótalálkozón fölmerült az ötlet: mint visszhangját és visszfényét e sokat szenvedett földnek fel kellene támasztani a társaságot. Fel kellene támasztani azokkal az eredeti célokkal, az eredeti minőségében, kiszélesített programmal és hatósugárral.

„Ma, a lelkesedés korában, talán biztosítani tudná az egyetlen színvonalas folyóiratunk létezését, talán kiindulópontja lehetne egy áldozatos együttműködésnek írók és közönség közt. Helyet találhatna benne mindenki e vidék lakosai közül, meg tudna bizonyonnyal felelni az újabb követelményeknek is, mely talajérzést, a föld öntudatát és tudatát

hangsúlyozná. Végső elemzésben bizonyára az egyetemes magyar szellemet is tudná gyarapítani: *egy új formákba öntött, de régi lelkesedéssel működő Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaság*” (Délvidéki Magyarság 1941. október 18.a).

A tervektől, véleményektől, olykor heves vitáktól hangos őszi találkozók után 1943. november 18-án jelent meg a *Délvidéki Magyarságban* (cs. z.) *Szorosabb kapcsolatok létesülnek a szegedi írók és a Szenteleky Irodalmi Társaság tagjai között* című beszámolója, melyben arról írt, hogy szorosabb kapcsolatok létesülnek a szegedi Dugonics Társaság írói és a Szenteleky Irodalmi Társaság tagjai között. A délvidéki írók 1941. szeptember első napjaiban megrendezett zombori találkozója után – ahol egyebek mellett elhatározták a *Kalangya* folyóirat további megjelenését – komoly feszültség alakult ki a Szenteleky Irodalmi Társaság és a szegedi Dugonics Társaság írói között. Szeged sérelmezte az önállósodási törekvéseket, a *Kalangyában* pedig a *Délvidéki Szemle* riválisát vélték látni. Hosszú időnek kellett elmúlnia, hogy újra fölmerüljön a kapcsolatfelvétel lehetősége, szükségessége. 1943 novemberében adódott az első alkalom, hogy a Szenteleky Társaság tagjai bemutatkozhattak a szegedi közönségnek, ugyanakkor megnyitotta az együttműködés útját a szegedi írók, a Dugonics Társaság tagjai, illetve a *Délvidéki Szemle* munkatársai és a délvidéki írók között.

A délvidéki vendégeket dr. Tóth Béla, Szeged város helyettes polgármestere üdvözölte, majd Batizfalvy János egyetemi tanár – aki a visszacsatolás óta igyekezett Szeged és a Délvidék között a kapcsolatokat bensőségesebbé tenni –, Koltay Kastner Jenő egyetemi tanár, a *Délvidéki Szemle* főszerkesztője, továbbá a Dugonics Társaság vezetői folytattak baráti beszélgetést a zomboriakkal. A Szenteleky Társaság tagjai közül Draskóczy Ede társelnök, az írói csoport vezetője, Csuka Zoltán, Herceg János és Lévay Endre vettek részt.

„Batizfalvy János professzor ez alkalommal felvetette a gondolatot, hogy a délvidéki és szegedi írók együttműködésének és szorosabb kapcsolatainak felvétele céljából igen hasznos dolog lenne, ha a Délvidék és Szeged írói közös megbeszélésre gyülekeznenek, és ezen a megbeszélésen valamennyi közös kérdésüket megvitátnák, valamint kitűznék azokat a feladatokat, amelyeket közösen kellene megvalósítani.”

A megbeszélést követően egyhangúlag úgy határoztak, hogy elérkezett az idő a további együttműködést meghatározó értekezlet egybehívására. „Ilyenképpen a szegedi felolvasó ülés a szegedi Dugonics Társaság, a Délvidéki Szemle és a Szenteleky Társaság írói között az együttműködés messzi táv-

latait nyitotta meg, s minden remény megvan arra, hogy a déli végek tájainak szellemi erői együttesen sokkal nagyobb eredményeket fognak felmutatni, mint eddig.” A találkozózt felszabadult hangulatban közös irodalmi est követte (CSUKA 1943).

A MAGYAR SZELLEMISSÉG VILÁGÍTÓTORNYA –
MEGJELENT A *KALANGYA*

A zombori íróparlament úgy döntött, hogy a délvidéki irodalom folyóiratának, a *Kalangyának* fenn kell maradnia – a folyóirat újjászületéséhez megtörténtek a kellő intézkedések – számolt be a *Délvidéki Magyarság* 1941. október 29-én megjelent *Karácsonyra megjelenik a Kalangya – Herczeg János délvidéki író kapott megbízást a folyóirat szerkesztésére – A Kalangya a DMKSZ hivatalos szemléje lesz* című írásában. A zombori értekezletről kiküldött bizottság tagjai – Blazsek Ferenc, Draskóczy Ede, Herczeg János, Szirmai Károly, Czákó Tibor és Timár Ferenc – Krámer Gyulával, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnökével folytatott megbeszélései meghozták az eredményt, a DMKSZ támogatja a folyóirat feltámasztását. A Zomborban újjászervezett Szenteleky Társaság mint irodalmi szakosztály belépett a DMKSZ-be, és a jövőben a szövetség keretében fogja kifejteni a működését. A DMKSZ hajlandó anyagilag támogatni a *Kalangyát* – olvasható a beszámolóban –, amely a jövőben mint a szövetség hivatalos folyóirata jelenik meg, és abban helyet kap a DMKSZ szépműves céhének és zenei osztályának az anyaga is. „A hatos bizottság Herczeg Jánosnak, az óbecsei ezüsttulipánnal kitüntetett délvidéki regényírónak adott megbízást a folyóirat szerkesztésére.” A folyóirat még karácsony előtt megjelenik.

„A felszabadult Délvidéknek különleges problémái vannak, amelyek a huszonhárom éves rabság fényéből, a nemzetiségi adottságokból adódnak. Feltétlenül szükség van arra a folyóiraatra, amely gondjainkat, bajainkat, törekvéseinket délvidéki szemmel látja. Sok olyan kérdés van, amelynek megoldásánál feltétlenül szükséges a kisebbségi sorsban szerzett tapasztalat. A *Kalangya* feltámadva, felfrissülve, ezeknek a feladatoknak szenteli hasábjait, és megérdemli, hogy nemcsak a délvidéki, hanem az anyaországbeli olvasó is bizalmat előlegezzon neki” (*Délvidéki Magyarság* 1941. október 29.).

Néhány nappal később megjelent a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség hivatalos közleménye, miszerint a *Kalangya* a jövőben a DMKSZ irodalmi és kulturális szemléje lesz.

„Krámer Gyula elnök jelentése szerint – olvasható a Délvidéki Magyarság beszámolójában – a DMKSZ intézőbizottsága által október 31-ikén tartott ülésen többek között a következőkről döntött a vezetőség: [...] 2. A délvidéki írók legutóbb értekezletet tartottak a szövetségi elnök elnökletével és elhatározták, hogy a délvidéki írók Szenteleky Társasága mint a DMKSZ alosztálya fog tovább működni, és tagja csak az lehet, aki a DMKSZ-nek is tagja. A *Kalangya* szintén mint a DMKSZ hivatalos orgánuma szerepel majd, és benne a délvidéki írók és költők művei mellett helyet kapnak a DMKSZ közleményei, ideértve a Zeneművészeti és Gazdasági Osztályok anyagát is.”

A *Kalangya* karácsonyra jelenik meg, s a szerkesztéssel Herceg Jánost bízták meg (Délvidéki Magyarság 1941. november 6.).

A hír örömmel töltötte el a délvidéki magyar írók szívét-lelkét; a *Kalangya* hat hónapja nem jelent meg – valljuk be őszintén: hiányzik.

„Szinte gyermeki lelkesedéssel vártuk minden számát, amely valahogyan agyonnyomorított életünk szikrázó darabja volt. Méghozzá nem is kicsiny, hanem jelentékeny darabja – írta Csuka János *Végvári feladatok ma és tegnap* című írásában. – Mindig találtunk oldalain friss színzuhataggal aláfestett, élénk sorokat, amelyekből szívünk és lelkünk üzenetei szóltak. A miénk volt, nemcsak a maroknyi író emberé, hanem az egész magyarságé. Az 1918-ban összetört magyar élettükör megőrzött pompás szilánkja, amely fényesen rávilágított nyomasztó sorshelyzetünkre, küzdelmeinkre, fájdalmas napjainkra. Nem is akartuk soha elhinni, képtelenek voltunk belenyugodni abba, hogy megszűnt, nincsen többé. A folyóirat csak szünetel, elmúlása nem végleges, halála látszólagos. Mások is ezt vallották, s lám, néhány szépet és jót akaró, lelkes álmodozó felébresztette a tetszhalottat. Még soha helyeslés és megelégedés nem kísért olyan egységesen és tömören irodalmi vállalkozást a Délvidéken, mint a *Kalangya* újabb szárnycsatogását. Politikusok és írók – sőt még az erősen összezsugorodott olvasótábor is – felfigyelt a *Kalangya* újabb kísérletezéseire. A folyóirat fiatalos lendülettel a növekvő harci zaj ellenére az érdeklődés homlokterébe emelkedett. A nyomában felsorakozott írók igazolni akarják: van délvidéki magyar irodalom, az írók tarsolyában még sok a mondanivaló, erejük elpusztíthatatlan, akaratuk a magyar élet tüzénél melegszik. A legutóbbi zombori írói értekezleten láttuk, mennyi rugalmas erő nyugtalanodik íróinkban, alig várva az alkalmat, hogy a magyar napsütésben állva beharsogják a világba: élni és teremteni akarnak,

erre kérnek lehetőséget és megértést. Az alkalom most újra adódott, s mi, akik huszonhárom évig hirdettük: *a Délvidék nem jólétbe fulladt, közömbös, lenézett vidék, hanem kötelességtudó, szilárd, magyar szellemű végvár*, úgy érezzük, hogy irodalmi életünk új, ragyogó fejezetét nyitjuk meg a most induló Kalangyával.”

Amikor egykori kisebbségi életünk történelmi lapjait az 1941. április 12-én hirtelen kerekedett délkeleti szélvihar összecsuksa, a *Kalangya* folyóirat felfüggesztette a megjelenését. Az addig megjelent számok azonban megőrizték kisebbségi múltunk közel negyedszázadának viharos eseményeit s gyötrő problémáit.

„A Kalangya a megrugdosott magyar múlt legyőzhetetlenségének harsogó bizonyítéka. Minden időben hirdetni fogja: ha kevesen voltak is, de mindig éltek a Délvidéken kötelességtudó férfiak. Mert voltak nehéz, szinte elviselhetetlenül nehéz idők, amikor a Kalangya volt a délvidéki magyar akarat töretlen visszaverődése. A meg nem alkuvó, áruló világnézeti színektől megszabadított magyar lelkiismeret, amely a teljes magyar életet követelte. A magyar nemzeti és keresztény gondolat volt egyedüli eszményképe. Nem alkudott, s nem hódolt divatos eszmeáramlatoknak. A magyar nemzeti és keresztény munka adott jelentőséget tevékenységének. Azért tanított, sokszor szélmalomharcot vívva a percemberekkel, akik az első barátságos invitálásra siettek mindent kitapasztalni. A magyarságot nem lehetett áruba bocsátani, abból nem lehetett sem elvenni, sem hozzátenni semmit. A magyarság több volt, mint jobb- vagy baloldali világnézet. A magyarság életcél, szent akarat, komoly feladat, amelynek vállalása tiszta jellemű, egész férfiakat követelt. Az elszakíttóság éveiben erre figyelmeztetett a délvidéki magyarság egyetlen folyóirata, s elbágyadt, elernyed izmainkat friss erővel töltötte meg. A magyarságot az egyetlen járható útra, a magyar életútra terelte, s ebben volt tulajdonképpeni jelentősége s igazi rendeltetése.

Ma, amikor újra elindul, ismerős tájakon tekinget, ismerős ajtókon kér bebocsátást. Azok, akik a nagy európai problémák gondjai mellett a magyar jövőre is kíváncsiak, s a magyar élet ígéreteit keresik, nem tévedhetnek el az oldalain. A Kalangya iránya akarat, a hangja útmutatást kell hogy jelentsen újra a számunkra. Még nem olyan régen sokat vitatkoztunk azon, helyesen fogja-e fel a Kalangya hivatását, amikor szinte makacs következetességgel a színvonal növelésével törődve elhanyagolja a mindinkább felröppenő kívánságokat. A szín-

vonal növelésével egy időben ugyanis mindinkább elfordult az irodalomtól – a könnyű, csupán pillanatnyi szórakozást, s nem maradandó élményt jelentő szépírástól –, s szívesebben kisebbségpolitikai, nemzeti, táj- és vidékismerettel foglalkozott. Olyan területre jutott el, amely népünk előtt eléggé ismeretlen volt, s előbb meg kellett barátkoznia a furcsa cikkek hangjával, tartalmával. Idő kellett, amíg megértették, mire valló a velünk együtt élő népek minden megmozdulását olyan éber figyelemmel kísérni. Mégis meglett az eredménye, összehasonlításra, értékmérésre, ismerkedésre nyújtottak alkalmat ezek az írások. Fejlesztették az olvasó érzékét, kinyitották a szemeket, amelyek a múlt vétkes örökségeként csak azt láttak, amit akartak. A Kalangya feladata volt mindent észrevenni. Mindent. A legkisebb fát, országúti kőrakást, elhúzó vándormadarat, idegen arcot, hogy ennek a tájnak minden részét és minden lakóját megismerhessük. Ne álljunk meg még egyszer a dolgok előtt olyan csodálkozással és tehetetlenül, mint 1918-ban apáink, akik jóformán csak a maguk háza táját ismerték.

A közelmúlt egyik mindjobban erősödő kívánsága volt a kimondott széppróza intenzívebb ápolása. Nagyobb teret a bácskai elbeszéléseknek, verseknek – hallatszott időnként hangosan dörömbölve a kérés. Mit tagadjam, magam is azok közé tartoztam, aki kevésbé szigorúan szerettem volna az írásokat lemérni, s fémjelezni. Azt magyaráztuk, hogy nem lehetünk többek, nem nyújthatunk jobbat annál, amink van. A fontos az, hogy ami nyomdafestéket lát, magán viselje ennek a sokrétegű földnek minden jellegzetességét. Gyökérszálai mélyen a bácskai talajba nyúljanak, hogy már az első sorok elolvasása után mindenki tisztában legyen azzal, hol jár, milyen népekkel ismerkedik. A vélemények megoszlottak, s a mai napig élesen elkülönülve megmaradtak. A szépírást – magyarázták meggyőzően – azért szorul ki a lapból, mert: 1. kevés a színvonalas, alkalmas versenyképes anyag, 2. kisebbségi sorshelyzetünkben fontosabb és szükségesebb a nemzetpolitikai írások elhelyezése, mert többszörös jelentőségük elvitathatatlan. S ma, amikor a Kalangya új kezekben, de a régi iskola szellemében, a kisebbségi múlt kötelezettségeit öntudatosan vállalva, újra megindul, a szerkesztőnek nehéz dolga lesz. El kell döntenie: hallgat-e a szépírást, az elbeszélést, a vers elszánt védelmezőire, s nagyobb teret biztosít mondanivalóik számára, mint a múltban? Kétségtelen, hogy ebben az elhatározásában senki sem kívánja befolyásolni, s csupán az lehet a kívánság, hogy minden sor, ami napvilágot lát, a miénk legyen, nélkülözze a fércmunka silányságát, hogy a bácskai irodalom nehezen kiverekedett jó hírnevén csorba ne essék.

Állítjuk, figyelő szolgálatunk nem szűnt meg. A Kalangya a magyar szellemiség világitótornya maradjon a Bácskában. Világítsa be a magyar feladatok útját, keresse meg azokat a helyeket, zugokat, ahova a magyar szellem hatósugara még nem jutott el, s kísérje érdeklődéssel a nem magyar ajkú népek szellemi síkjait is. Azt szeretnők, ha minden délvidéki magyar a nemzetiségi kérdés valóságos szakértőjének képeznék ki magát, hogy soha többé az egyoldalú nevelés, elzárkózás, a nem magyar népekkel szembeni tartózkodás politikája ne ismétlődjön meg. A Kalangya tehát teljesítse az új feladatok között is végvári megbízatását, összeegyeztetve azokat a kívánságokat, amelyek a szépírást is jobban felkarolandónak tartják” (CSUKA 1941f).

„A FERGETEG ELMOSTA A LÁBA NYOMÁT” –
BOSSZÚ ÉS MEGTORLÁS

Egyedülállóan erőteljes és színes fejezete a bácskai újságírásnak és irodalomnak a *Délvidéki Magyarság* csonka négy évfolyama. A huszonhárom évi érzelmi-lelki visszafogottság a fõl szabadulás pillanatában korábban soha nem látott pompájában bontotta ki, lobbantotta lángra a délvidékiség élményét. A mindennapi élet rendjét a hagyományok tisztelete, a történelmi emlékezet mélységeiben rejtõzködõ derû és ragyogás határozta meg. Újra félelem és szorongás nélkül lehetett szólni a magyar történelemrõl, lehetett emlékezni a magyarság sorsát alakító jeles történelmi személyiségekre, az államalapító Szent Istvántól Széchenyi Istvánon, Kossuth Lajoson és Deák Ferencen át a Délvidék sorsát alakító Hunyadiak és Zrínyiek harcainak megidézéséig, hiszen mindannyian lelkesítõ támaszai voltak a magyar életnek. Visszatért a mindennapokba a népi emlékezet derûje és fájdalma, s a Délvidék egykori szellemi öröksége újra alkotó része lett a jövõnket formáló cselekedeteknek, a „végvári feladatok” kimunkálásának. A Bácska magyarsága fénylõ tekintettel ünnepelte történelmének jelentõs fordulatait, emlékmûveket állított a magyar forradalomnak, szabadságharcnak, bukásnak és fájdalomnak egyaránt. Minden ünnepi alkalom lehetõséget biztosított a történelmi örökségünk méltatására, súlyának és jelentõségének kidomborítására.

Szabadkán az új magyar élet tág kereteibe beilleszkedõ bunyevác egyesületek munkáját ünnepelte a *Délvidéki Magyarság* névtelen szerzõje, amikor az 1941. október 18-án megjelent *A bunyevác egyesületek* címû írásában így fogalmazott: a Szent István-i szellem korszerûsége és legyõzhetetlensége fényesen beigazolódott azzal, hogy a magyarság mellett, a történelmünk során velünk élõ bunyevác közösség újra fölvirágoztathatja hagyományainak minden tartalmi értékét.

„Mit akart Szent István és mit akar az örökké élő, elpusztíthatatlan szentistváni gondolat a Duna mentén? – fogalmazta meg a kérdést a cikk írója. Az itt élő népek harmonikus együttműködésének a biztosítását, az egymás iránti tisztelet és megbecsülés kifejezésre jutását. Ezer éven keresztül Szent István békéjének áldása hatékonyan érezhető volt ezen a területen, amiről a nem magyar ajkú népeknek alkalmuk volt számtalanszor meggyőződni. A magyarság, mint a Duna völgye legerősebb, legnagyobb kultúrájú és legrégebb népe, a szentistváni tradíciókat, az ezeréves történelmi múlt emlékeit ápolva valóban testvériességre törekedett, és megadta a lehetőséget a boldogulásra, a fennmaradásra a nem magyar ajkú népek számára. A kultúrájukat, nyelvüket szabadon fejleszthették, iskolákat emelhetek, egyesületekben élhették le nemzeti életüket, nemzeti sajátosságaikat tovább fejleszthették, s mindezekért az előnyökért, juttatásokért nem kértek mást tőlük, mint hűséget. Hűséget a magyar állam, hűséget a magyar haza, hűséget a szentistváni gondolat iránt.”

A szerző rámutatott: kétségtelen, hogy a bunyevácok voltak azok, akik a nem magyar ajkú népek közül a legközelebb simultak Szent István elgondolásaihoz, a legkönnyebben értették meg, hogy mi a feladatuk a magyar állami keretben, és soha semmivel nem kísérleteztek, hogy ezt a kedvező együttműködést megzavarják. Századokon át tartott ez így, s az 1918-ban bekövetkezett államfordulat csak néhány évtizedre tudott zavart kelteni, éket verni a magyar és bunyevác közé (Délvidéki Magyarország 1941. október 18.b).

Richter Nándor, a szabadkai leánygimnázium igazgatója, 1941. október 23-án a szegedi szabadegyetemen tartott előadásában hosszan részletezte: a Délvidék felszabadulása nemcsak politikai, katonai és történelmi jelentőségű, hanem magával hozta az emberi, szellemi és morális felszabadulást is. Az eddig elnyomott magyarság lélekben és kulturális törekvésben végre egyesülhetett az anyaországgal. Az elnyomás éveiben a magyar kisebbség igyekezett megőrizni „fajának emlékeit, történelmi lángját”, lelki-szellemi erőt merített a hagyományok gazdag örökségéből. Földjét és birtokát elvették tőle, iskoláiból kizárták a magyar nyelvet, száműzték a magyar tanítókat, mindezzel erőteljesen akadályozták kulturális életének gyarodását és emelkedését. Richter Nándor elmondta:

„A hírhedt névelemzés, a magyar tanulók rendszeres üldözése az egyetlen szabadkai magyar tagozatú főgimnázium létszámát 10 év leforgása alatt 450-ről 151-re apasztotta. Ha nem jön közbe az anyaországból irányított segítő szervezés, az internátusok felállításával és a

szabadkai Olvasókör diákakciójával, oly kevés magyar jelentkező lett volna a magyar tagozaton, hogy az illetékes tényezők öröme az önmagától szűnt volna meg.”

A kulturális élet tekintetében Bácska magyarsága tiszteletre méltó tevékenységet fejtett ki. Az irodalom, művészet, színészet, zene, zsurnalisztika tényleg elsősorú tehetségeket termelt ki magából a bácskai élet.

„Szenteleky Kornél megalapította a Vajdasági Írást a 20-as években, hogy ezáltal bizonyos központi irányítást adjon a bácskai irodalomnak. Ugyanezt a szerepet töltötte be a később megindított Kalangya irodalmi lapja is. Szenteleky európai műveltségével, finom elemzőképességével, kritikai tudásával tekintélyt szerzett magának, és Széphalommal emelte Őszivácot. Korai halála után Cziráky Fetter Imre volt az, aki legtöbb bácskai levegőt, kisebbségi gondot és lelki vívódást vitt a költészetbe. A népies gondolatkört, az egyszerű reális élet ábrázolását fordultatos, friss falusi történet keretében viszi be az irodalomba, a népi szókinccs gazdag anyagával élénkítve. [...] Két kiváló lírikusa is volt a bácskai életnek: Dudás Kálmán, a bácskai föld szerelmese, és Timár Ferenc, a halk szavú líra művelője. *A kisebbségi sors legbátrabb irodalmi harcosa Csuka János, a Délvidéki Magyarság szerkesztője volt, újságcikkei és kiadott könyvei a magyar öntudatra nevelő értékűek és lélekmentők voltak. A magyar egyesületek a kisebbség kulturális életének fellendítésére törekedtek* [Kiemelés – M. F.]

Kultúrelőadásokat rendeztek, hasznos szociális intézkedéseket léptettek életbe (diáksegélyezés, felruházó akció), ébren tartották a magyar öntudatot, és nem engedték, hogy a magyar lélek elveszítse faji integritását az idegen uralom százféle nyomása alatt.” Nehéz feladat hárult a közművelődési egyesületekre, mert vigyázniuk kellett egyrészt, nehogy összeütközésbe kerüljenek a hatósági tiltásokkal, másrészt pedig, hogy „minden magyar feladatot, lélekmentést, fizikai és morális segítséget a legpontosabban végezzenek el.” A magyar zenekultúra is megőrizte korábbi színvonalát, minden városban, minden településen voltak ének- és zenekarok, és a magyar dalnak nagyon sok művelője akadt (Délvidéki Magyarság 1941. október 24.).

1944 szeptemberében a *Délvidéki Magyarság* címcímlapján egyre részletesebben számolt be a keleti frontokon dúló harcok közeledtéről: megghiúsult az oroszok átkaroló kísérlete Temesvár irányában. A légierő eredményesen támogatja Nagyváradtól nyugatra a súlyos küzdelmet vívó magyar és német hadosztályokat. Hat-hét gépesített hadosztály támad Belgrád irányában.

Pancsovánál visszavetették az oroszokat – követték egymást a beszámolók (Délvidéki Magyarság 1944. október 7.a). A frontjelentések mellett azonban teret kaptak a magyar jövőre vonatkozó tervek is.

A *Józan magyar országépítést!* című vezércikk vészterhes jövődöt jósolt a délvidéki magyarságnak. „A tépelődő magyar lélek ma illúziómentesen néz a világba. A légiriadók kora, az ágyúk dörgése, az összeomló házak falainak robaja, a pusztuló világ kataklizmája mind ott visszhangzanak a tépelődő magyar lélekben.” Elérkezett az idő, amikor magunkba nézve, saját lelkünkben kutatva számot kell vetnünk, és képet kell alkotnunk tetteink eddigi mérlegéről.

„Sok minden nem úgy történt, ahogy kívántuk és szerettük volna. Sok tényező szólott bele az itteni eseményekbe, és a délvidéki magyar számtalanszor állott érthetetlenül egyik vagy másik esemény előtt. Bennünket, délvidéki magyarokat a huszonhárom éves megszállás megtanított arra, hogy ne ringassuk magunkat szivárványszínű illúziókba, s megtanított arra, hogy a sorsfordulók szenvedélyeit higgadtan és államalkotó tapasztalattal nézzük.”

Mi bácskaiak jól tudjuk, hogy túl az alföldi magyar temperamentumon, amely vagy lakodalmat, vagy temetést tart, kell lenni, és van egy másik magyar lélek, amely ösztönösen jelentkezik a megpróbáltatást elviselő magyarságnál, és erkölcsi erejével, józan bölcsességével átsegít a zord időkön, és erőt ad a helytállásra. Mégis ezekben az órákban feltör belőlünk a kérdés, hogy vajon kellő eréllyel szálltunk-e szembe a felszabadulás után a nagyhangú pufogó frázisú, hangzatos szólamokat hirdető hazafissággal, vajon igyekeztünk-e a kisebbségi sorsban szerzett tapasztalatainknak érvényt szerezni? Ha valakinek, nekünk tudnunk kellett, hogy a veszélyben az emberek egészen más arcot mutatnak, mint amihez hozzá vagyunk szokva. „Tudnunk kellett, hogy mindenki megméretik és sokan fognak könnyűnek találatni. Tudnunk kellett, hogy bűnből és szennyből nem lehet országot építeni, és a bűnt és szennyet nem lehet a hazafisság csillogó frázisaival betakarni.”

A minden bizonnyal Bogner József szerkesztő tolla nyomán született sorok a megpróbáltatások sötét korszakát vetítik az olvasó elé.

„Ezeken a hasábokon számtalanszor szólaltattuk meg a magyar lelki ismeretet, de vajon nem kellett volna-e mindenben keresztül csak ezt hangsúlyozni, hogy minden órában és minden percben, minden magyar előtt ott álljon a nagy kérdés, az élet, a lét, a fennmaradás és a pusztulás nagy kérdése? Nem most és nem az október 6-iki gyászhan-

gulat jegyében, hanem a csillogó szabadságünnepen, március 15-én hangoztattuk, hogy minden nép boldogságát szenvedéssel kell hogy megváltsa, és ne higgye senki, hogy a megpróbáltatások ideje eltűnt, és szabadon omolhat mindenki a bűnök sötét hullámaiba. Szavunk a pusztába veszett. De ma, amikor az idők vészterhesen sötétítik el a magyar jövőt, érezze mindenki, hogy a »nagy lehetőségek magyarjának« a helyét az igazság és a bátor áldozatvállalás magyarja kell hogy elfoglalja, mert csak tőle várható a józan országépítés” (Délvidéki Magyarország 1944. október 7.b).

Amint utóbb kiderült, egy egész korszaktól való elköszönés sorai voltak ezek. A *Délvidéki Magyarország* 1944. október 7-én megjelent IV. évfolyamának 228. száma volt a visszacsatolás korszakának utolsó száma.

A Vörös Hadsereg és Tito velük szövetséges jugoszláv kommunista partizáncsapatái azon a napon, 1944. október 7-én Zentánál átlépték a Tisza határfolyót. Október 11-ére megszállták Bácska keleti sávját. Újvidéket október 20-án adta fel a magyar honvédség, a magyar közigazgatást és a rendvédelem egységeit evakuálták. A szovjetek és Titóék október 22-én délután foglalták el a várost. A hónap végére a teljes Bácska a birtokukba került. Muravidék és Muraköz csak 1945 tavaszán került szovjet, illetve jugoszláv kézre.

Deák Imre 1944. október első napjaiban családjával lovas kocsin menekült el Zomborból. Bácsalmáson előbb fuvarosként, majd a Pécsi Ügyvédi Kamara tagjaként, ügyvédként kezdett dolgozni. A pályatárs, Csuka János hónapokkal korábban Budapestre költözött. Timár Ferencet 1944. november elején a megtorlás heteiben a szerb partizánok elhurcolták, meggyilkolták, és a Zentai úti temető melletti tömegsírban elhantolták. 1946. május 16-án holtá nyilvánították. Majtényi Mihály, aki egy házban lakott, egy szerkesztőségben dolgozott vele, *A hónapos szobák nomádja – Arcképvázlat az elfelejtett Timár Ferencről* című írásában emlékezett a pályatársra.

„Ma is itt lehetne, alkothatna közöttünk – írta –, de elfelejtett vonatra ülni és hazautazni Gombosra, a vízimalmok világába... A sors pedig néha azt diktálja, hogy indulni kell a fergeteg elől – mindenfajta fergeteg elől –, amely (ne kutassuk most, annyi sok év után, hogy miért) elmosta a lába nyomát” (MAJTÉNYI 1970: 689).

Bogner Józsefet a titói hatalom háborús bűnösnek nyilvánította, golyó általi halálra ítélte, és kivégezték. Az indoklás szerint Bogner József az általa szerkesztett *Délvidéki Magyarország* című lapban állást foglalt a Sajkás-vidéki vérengzések és az újvidéki razzia mellett. A *Szabad Vajdaság* 1945. április 9-én

közölte az olvasókkal, hogy a hadbírótság Bogner Józsefet a népfelszabadító mozgalom, a Szovjetunió és a szabadságszerető népek „ellen elkövetett rágal-mazásokért, fasiszta propagandáért, a megszállókkal való együttműködésért, amelyet mint képviselő, újságíró és lapkiadó elkövetett, a nép ellenségének nyilvánította, és golyó általi halálra ítélte”. Sorsa ezzel bevégeztetett. Barácius Zoltán *Dr. Bogner József* című írásában idézte meg alakját. Írása szerint Bogner Józsefet 1944. október 17-én vették őrizetbe. Fia, dr. Bogner István visszaemlékezésében leírta édesapja letartóztatásának történetét:

„Mikor dörömböltek éjszaka, a kiskapun átment a konviktusba, és amikor hallotta, hogy édesanyánkat fenyegetik, visszajött. Őt őrizetbe vették, a lakást felforgatták: a kiságyban alvó másfél éves bátyám ágját is átkutatták, tanfegyvert kerestek. Bírószági tárgyalásról nem tudok, ellenben voltak kihallgatások, melyek során – rabtársai elbeszélése szerint – bántalmazták is.”

Mi lehetett a vétke a tanár úrnak? – kérdezte Barácius Zoltán.

„Politikai szerepvállalása vitathatatlan. A szabadkai hadbírótság szerint a magyar fasiszta rendszert szolgálta a bácskai szlávok megsemmisítésére irányuló politikában, cselekvő részt vállalt a fasiszta parlament munkájában stb. Bogner József súlyos betegen is felkapaszkodott a csúcra, egzisztenciát teremtett magának, s a veszthelyen végezte. A győztes nem ismert kegyelmet ezúttal sem, a legyőzöttek semmi esélye sem volt a túlélésre” (BARÁCIUS 2009).

Életrajzát, írói-szerkesztői pályáját Mihályi Katalin *Családja is ártatlanul bűnhődött – 60 éve végezték ki dr. Bogner Józsefet, a délvidéki magyarság kiemelkedő egyéniségét az Aracs* című folyóiratban megjelent tanulmányában foglalta össze (MIHÁLYI 2005).

Deák Leót Újvidéken a III. Jugoszláv Hadsereg hadbírószága 1945. november 1-jén háborús bűnösnek halálra ítélte, és 1945. november 26-án reggel 6 óra 30 perckor kivégezték. Deák Leó főispán osztozott Timár Ferenc, Bogner József és írói társai sorsában – életét áldozta a délvidéki magyarság föl-szabadításáért.

IRODALOMJEGYZÉK

- B. Z. [BARÁCIUS Zoltán] 2009. Vajdasági kincsestár. Dr. Bogner József. In: *Hét Nap*, 24., 33.
- BOGNER József 1942. Magyarabb magyart, igazabb magyart! In: *Délvidéki Magyarság*, 105., 1.
- BOGNER József 1942. Szerkesztés és felelősség. In: *Délvidéki Magyarság*, 98., 5.
- CSUKA János 1941a. Hétköznap délután. In: *Délmagyarország*, 1., 4.
- CSUKA János 1941b. Dolgozzunk együtt. In: *Délvidéki Magyarság*, 31., 3.
- CSUKA János 1941c. Magyarország a béke és a nyugalom irigyelt szigete. In: *Délvidéki Magyarság*, 51., 3.
- (csj.) [CSUKA János] 1941d. Közbeszólás. A zombori íróparlament. In: *Délvidéki Magyarság*, 58., 3.
- CSUKA János 1941e. Az irredenta gyertyatartó. In: *Délvidéki Magyarság*, 72., 4.
- CSUKA János 1941f. Végvári feladatok ma és tegnap. In: *Délvidéki Magyarság*, 107., 5.
- CSUKA János 1995. *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Püski Kiadó, Budapest
- CSUKA Zoltán (szerk.) 1941a. *A visszatért Délvidék*. Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, Budapest
- CSUKA Zoltán 1941b. Végvári-Reményik Sándor. Erdély nagy költője. In: *Délvidéki Magyarság*, 77., 8.
- CSUKA Zoltán 1942a. Az Országház nagy ünnepe volt a délvidéki képviselői parlamenti bevonulása. Színes képek a magyar országgyűlés hétfői boldog napjáról. In: *Délvidéki Magyarság*, 32., 3.
- (cs. z.) [CSUKA Zoltán] 1942b. Budapest nagy kedvvel készül az idei könyvpokra. Állandóan növekszik a magyar könyvek iránti kereslet. In: *Délvidéki Magyarság*, 120., 5.
- (cs. z.) [CSUKA Zoltán] 1943. Szorosabb kapcsolatok létesülnek a szegedi írók és a Szenteleky Irodalmi Társaság tagjai között. In: *Délvidéki Magyarság*, 261., 7.
- DEÁK Imre, dr. 1939. A vajdasági katolikus ifjúsági mozgalom elméleti és gyakorlati alapjai. In: *Reggeli Újság – Egyesületi Közlöny*, 1939. július 30. 48–49.
- [dr. d. i.] [DEÁK Imre, dr.] 1941. A szentistváni gondolat. In: *Délvidéki Magyarság*, 16., 1.
- DEÁK Imre 1943. A Délvidék ipara, kereskedelme és a bezdán–kisköszegi híd. In: *Kalangya*, 6., 241–246.
- DEÁK Leó, dr. 1941a. A szegedi szellem jegyében [vezércikk]. In: *Délmagyarország*, 2., 1.
- DEÁK Leó, dr. 1941b. A hazatértek karácsonya [vezércikk]. In: *Délvidéki Magyarság*, 121., 1.

- Délmagyarország 1941. augusztus 2. = A szerkesztő: Köszöntő. In: *Délmagyarország*, 1., 3.
- Délmagyarország 1941. augusztus 3. = (X): A délvidéki magyarság...
In: *Délmagyarország*, 2., 3.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 5. = Délmagyarország helyett Délvidéki Magyarság. In: *Délvidéki Magyarság*, 3., 7.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 6. = (X): A nemzeti gondolat katonái.
In: *Délvidéki Magyarság*, 4., 5.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 15. = Dr. Deák Leót nevezték ki Bácsmegye és Zombor főispánjának. Szabadka város főispánja dr. Reök Iván, Újvidék főispánja dr. Fernbach Péter. In: *Délvidéki Magyarság*, 12., 1–2.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 19. = Dr. Deák Leó vármegyei főispán kötelességtudó, lelkiismeretes, munkaszerető tisztviselőket akar a Délvidéken.
In: *Délvidéki Magyarság*, 15., 3–4.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 20. = (X): Szent István. In: *Délvidéki Magyarság*, 16., 10.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 23. = (X): Emlékek szárnyán. In: *Délvidéki Magyarság*, 18., 4.
- Délvidéki Magyarság 1941. augusztus 31. = Az újság és az olvasó. Fiók szerkesztőséget állítottunk fel Baján, Zomborban és Újvidéken. In: *Délvidéki Magyarság*, 25., 6.
- Délvidéki Magyarság 1941. szeptember 11. = Tisztelgő látogatások dr. Deák Leó zombori főispánnal. A szerbek hűségükről biztosították a főispánt. In: *Délvidéki Magyarság*, 33., 5.
- Délvidéki Magyarság 1941. szeptember 20. = A délvidéki írók október 5-ikén Zomborban irodalmi estet rendeznek. A bevezető beszédet dr. Deák Leó vármegyei főispán mondja. Október 5-ikén délután délvidéki írói ankét ül össze a megyeszékhelyen. In: *Délvidéki Magyarság*, 41., 7.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 2. = Délvidéki irodalmi ankét Zomborban. Megvitatják a délvidéki folyóirat kiadási ügyét is. In: *Délvidéki Magyarság*, 51., 3.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 4. = Karácsonykor megindul Szegeden a Délvidéki Szemle. In: *Délvidéki Magyarság*, 53., 6.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 16. = Magunkról. In: *Délvidéki Magyarság*, 63., 6.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 18.a = Bács-Bodrog megyei Irodalmi Társaság. A háború előtti egyesület feltámasztására gondolnak. In: *Délvidéki Magyarság*, 65., 4.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 18.b = A bunyevác egyesületek. In: *Délvidéki Magyarság*, 65., 5.

- Délvidéki Magyarság 1941. október 21. = Dr. Deák Leó megyei főispán jelenlétében leplezték le az óbecsei Hősök Emlékművét. In: *Délvidéki Magyarság*, 67., 5.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 22. = (X): Nem egymás ellen, hanem egymás mellett. In: *Délvidéki Magyarság*, 68., 3.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 24. = Magyar sors a déli végeken. Richter Nándor, a szabadkai leánygimnázium igazgatója előadást tartott a szegedi szabadegyetemen. In: *Délvidéki Magyarság*, 70., 5.
- Délvidéki Magyarság 1941. október 29. = Karácsonyra megjelenik a Kalangya. Herczeg János délvidéki író kapott megbízást a folyóirat szerkesztésére. A Kalangya a DMKSZ hivatalos szemléje lesz. In: *Délvidéki Magyarság*, 74., 6.
- Délvidéki Magyarság 1941. november 6. = A Kalangya mint a DMKSZ irodalmi és kulturális szemléje. Hivatalos közlemény. In: *Délvidéki Magyarság*, 81., 5.
- Délvidéki Magyarság 1941. december 12. = (X): Mindenáron megőrizzük függetlenségünket. In: *Délvidéki Magyarság*, 111., 3.
- Délvidéki Magyarság 1941. december 17. = Cziráky Imre ünneplése. In: *Délvidéki Magyarság*, 115., 6.
- Délvidéki Magyarság 1941. december 24. = Új életet ígér az alkotó munka a bácskai városoknak. Szabadka, Zombor, Újvidék és Magyarokizsa a fejlődés küszöbén. In: *Délvidéki Magyarság*, 121., 4–6.
- Délvidéki Magyarság 1941. december 25. = Magyar karácsony [A *Délvidéki Magyarság* ünnepi melléklete]. In: *Délvidéki Magyarság*, 121., 21–38.
- Délvidéki Magyarság 1942. január 7. = (X): Az első barátságos hang. In: *Délvidéki Magyarság*, 4., 3.
- Délvidéki Magyarság 1942. január 22. = Dr. Faluhelyi Ferenc egyetemi tanár előadása Szabadkán. In: *Délvidéki Magyarság*, 17., 3.
- Délvidéki Magyarság 1942. február 5. = Megtörtént a délvidéki képviselők behívása. A németek, a szerbek és bunyevácok is képviseletet kaptak a parlamentben. Huszonhat délvidéki képviselő került a parlamentbe. In: *Délvidéki Magyarság*, 28., 1.
- Délvidéki Magyarság 1944. október 7.a = A keleti front déli szakaszán megélenkültek a harcok. In: *Délvidéki Magyarság*, 228., 1.
- Délvidéki Magyarság 1944. október 7.b = Józan magyar országépítést! In: *Délvidéki Magyarság*, 228., 1.
- DÉVAVÁRI Zoltán 2024. Elfeledett mártírunk. Deák Leó Bács-Bodrog vármegyei főispánsága (1941–1944). In: Kincses Katalin Mária (szerk.): *Veritas Évkönyv 2023*. Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, Budapest, 302–338.
- DRASKÓCZY Ede 1941. Reményik Sándor. In: *Délvidéki Magyarság*, 80., 7.
- HERCZEG János [HERCEG János] 1942. Az író özvegye. In: *Délvidéki Magyarság*, 19., 8.

- KALAPIS Zoltán 2002. *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból*. I. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- Képviselőházi Napló 1942. = *Az 1942. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, XIII. kötet*. Athenaeum r.-t. könyvnyomdája, Budapest, 542–543.
- KISBÉRI János 1941. Egy el nem hangzott hozzászólás. A délvidéki írói értekezlet margójára. In: *Délvidéki Magyarország*, 63., 5.
- KOLOZSI Tibor 1979. *Szabadkai sajtó (1919–1945)*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- M. [MAJTÉNYI Mihály] 1941a. Ez a kastély nem eladó. In: *Délmagyarország*, 2., 8.
- MAJTÉNYI Mihály 1941b. Bánáti harangszó a zentai Tisza-parton. Kétszáznegyvennégy év előtt 1697. szeptember 11-kén vívta meg a zentai csatát Jenő herceg. In: *Délvidéki Magyarország*, 34., 6.
- MAJTÉNYI Mihály 1941c. Szeged, a déli végek őrhelye. In: *Délvidéki Magyarország*, 86., 4.
- MAJTÉNYI Mihály 1941d. Timár Ferenc: Rongyos madár. In: *Délvidéki Magyarország*, 95., 15.
- MAJTÉNYI Mihály 1970. A hónapos szobák nomádja. Arcképvázlat az elfelejtett Timár Ferencről. In: *Híd*, 6., 684–689.
- MIHÁLYI Katalin 2005. Családja is ártatlanul bűnhődött. 60 éve végezték ki dr. Bogner Józsefet, a délvidéki magyarság kiemelkedő egyéniségét. In: *Aracs*, 1., 94–97.
- ROMSICS Ignác 2023. *Magyarország története a XX. században*. Helikon Kiadó, Budapest
- SZIRMAI Károly 1941a. Válasz Timár Ferenc irodalmi cikkére. In: *Délvidéki Magyarország*, 57., 6.
- SZIRMAI Károly 1941b. Emlékezés Szenteleky Kornélra. In: *Délvidéki Magyarország*, 81., 3.
- (sz) [SZIRMAI Károly] 1941c. A vers ünnepe Újvidéken. In: *Délvidéki Magyarország*, 104., 9.
- TIMÁR Ferenc 1941a. Vasat gyűjtenek. In: *Délmagyarország*, 1., 8.
- TIMÁR Ferenc, dr. 1941b. Déli diákok. In: *Délvidéki Magyarország*, 26., 3.
- TIMÁR Ferenc 1941c. A zombori irodalmi értekezlet előtt. In: *Délvidéki Magyarország*, 52., 4.
- TIMÁR Ferenc 1941d. Béke velünk. Szirmai Károlynak, tisztelettel. In: *Délvidéki Magyarország*, 60., 7.
- TIMÁR Ferenc 1941e. A délvidéki írók parlamentjének döntése: a *Kalangyának* fenn kell maradnia. In: *Délvidéki Magyarország*, 62., 5–6.
- TIMÁR Ferenc 1941f. Magyar karácsony délen. In: *Délvidéki Magyarország*, 121., 23.

ABSTRACT • The study examines the history of the daily newspaper “*Délvidéki Magyarság*” between 1941 and 1944, situating it within the political, social, and intellectual-historical context that followed the reannexation of Délvidék (Southern Territories) to Hungary. It presents the newspaper’s predecessor (“*Délmagyarország*”), the circumstances of its change in title, its editorial and publishing structure, as well as the changes in the composition of its editorial staff (Imre Deák, János Csuka, Ferenc Tiller-Timár, József Bogner). The paper analyses the programmatic writings of the journal, its ideological self-definition, and its interpretation of the “Idea of Saint Stephen”, while also exploring how it constructed the identity and historical role conception of the Délvidék community “liberated” from minority status. – The author pays particular attention to the transformation of the press experience acquired during the minority years into rhetorical and moral capital, as well as to the ways in which nation-building, the Christian-national ideological framework, and the question of coexistence with national minorities appeared in the columns of the newspaper. Adopting both press-historical and intellectual-historical approaches, the study investigates the operation of “*Délvidéki Magyarság*” and contributes to a more nuanced understanding of the history of the Hungarian public sphere in Bácska during the Second World War.

KEY WORDS • *Délmagyarország*, *Délvidéki Magyarság*, *Délvidék* press history, minority existence, reannexation, Christian-national ideology, Idea of Saint Stephen, nation-building, 1941–1944.

SAŽETAK • Studija ispituje istoriju dnevnog lista „*Délvidéki Magyarság*” u periodu između 1941. i 1944. godine, smeštajući je u politički, društveni i istorijsko-idejni kontekst nakon ponovnog pripajanja Vojvodine (*Délvidék*) Mađarskoj. Predstavlja prethodnika lista („*Délmagyarország*”), okolnosti promene naziva, uređivačke i izdavačke strukture, kao i promene u sastavu redakcije (Imre Deak, Janoš Čuka, Ferenc Tiler-Timar, Jožef Bogner). Rad analizira programske tekstove lista, njegovu ideološku samodefiniciju i tumačenje „Svetostefanske ideje”, te razotkriva način na koji je konstruisan identitet i istorijsko shvatanje uloge vojvodanskih Mađara „oslobođenih” iz manjinskog položaja. – Autor posebnu pažnju posvećuje pretvaranju iskustava stečenih u godinama manjinskog položaja u retorički i moralni kapital, kao i načinu na koji su se na stranicama lista pojavljivale teme izgradnje nacije, hrišćansko-nacionalnog idejnog sistema i suživota sa drugim narodnostima. Studija, oslanjajući se na pristup istorije štampe i istorije ideja, razmatra delovanje lista „*Délvidéki Magyarság*” i doprinosi nijansiranijem razumevanju istorije mađarske javnosti u Bačkoj tokom Drugog svetskog rata.

KLJUČNE REČI • Délmagyarország, Délvidéki Magyarság, istorija štampe Délvidék-a, manjinski položaj, ponovno pripajanje, hrišćansko-nacionalna ideologija, Svetostefanska ideja, izgradnja nacije, 1941.–1944.

Beérkezés időpontja: 2025. szeptember 22.

Elfogadás időpontja: 2025. október 10.

TÉLI VETÉSEN

OUT IN THE WINTER FIELDS
NA ZIMSKOM USEVU

PAP JÓZSEF
(1926–2005)

Híd és Szenteleky Kornél irodalmi, Bazsalikom műfordítói
és Életműdíjas költő, műfordító, szerkesztő

KÓNYA SÁNDOR

néprajz-, népzene kutató, pedagógus, énekeltversszerző és -előadó
konyacsoka@gmail.com

Pap József költő, műfordító, szerkesztő, orvos 1926. március 18-án született Óbecsén, és Újvidéken halt meg 2005. szeptember 20-án. *Téli vetésen* című versének közlésével rá emlékezünk születésének századik évfordulója alkalmából. A verset Kónya Sándor énekeltversszerző zenésítette meg és kottázta le. A közléssel a költő gyermekverseinek lírai emlékvilágára, megemelt, lebegő valóságára is szeretnénk felhívni a figyelmet – a gyermekjátékok leírásai közé társítva.

PAP JÓZSEF: TÉLI VETÉSEN

1. Var-jú csel-leng ing - va leng - ve. O - ly an mint-ha hin - ta len - ne,
Es C⁷ f
Re-kedt hang - ja sír - ja: kár.
f c
Hi - á - ba csap le a föld - re, El-szórt ma-got lop - ni ősz-sze:
f G c 1. f G
Med-dő n hul - ló t nem ta - lál.

2. Most szundít a terhes mező.
Gyolcs-lepelbe temetkező –
Dús méhében mag fogan:

Megnemzette a magvető,
S mire jön a Hószöktető,
Varjú nem árt sehogyan!

3. Ó, mert éltet, hitet, vágyat
Sokaknak e gyolcs-határ ad,
Hova varjú kárnak száll,

Mert fekete lelke-teste
Csak meddőn hullt magra lesne,
S olyat itten nem talál.

ARNOLD GYÖRGY PEDAGÓGIAI ÉS OKTATÁSI TEVÉKENYSÉGE SZABADKÁN – A 19. SZÁZAD ELEJI PLÉBÁNIAI ZENEOKTATÁS MODELLJE

THE PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY
OF GYÖRGY ARNOLD IN SUBOTICA: THE MODEL OF PARISH MUSIC
EDUCATION IN THE EARLY 19TH CENTURY
PEDAGOŠKA I OBRAZOVNA DELATNOST ĐURE ARNOLDA
U SUBOTICI: MODEL PAROHIJSKOG MUZIČKOG OBRAZOVANJA
POČETKOM 19. VEKA

PASKÓ CSABA

Mgr. art. m., a zeneművészet magisztere,
római katolikus plébános, karnagy, tanár
paskocs75@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Arnold György (Đuro Arnold) szabadkai regens chori és orgonista működését a helyi zenetörténeti irodalom többnyire előadói és zeneszerzői teljesítményként tárgyalja. A tanulmány ezzel szemben a pedagógiai és oktatási dimenziót állítja fókuszba: hogyan szervezte meg Arnold a fiúénekesek rendszeres képzését plébániai keretek között, milyen tananyagi és módszertani elemekre épített, és miként járult hozzá mindez Szabadka 19. század eleji egyházzenei kultúrájának fenntartható működéséhez. Az elemzés forrásbázisát a szabadkai levéltárban fennmaradt, Arnold hivatali és pedagógiai tevékenységére vonatkozó iratok, valamint két, kifejezetten oktatási célú kéziratos dokumentum – a *Compendium musicae ecclesiasticae* (1819) és a *Specifikatio Cantus Musici* (1832) – adják. A forrásokból kirajzolódó kép szerint Arnold nem csupán egyházzenei szolgálatot teljesített, hanem intézményes jellegű, progresszív képzési struktúrát hozott létre, amely hosszú távon biztosította a liturgikus gyakorlat magasabb szintű zenei ellátását, és közvetve a nagyobb apparátust igénylő művek – így a *Missa Sparta* (1848) – megszólaltathatóságát is.

KULCSSZAVAK • Arnold György, Szabadka, schola cantorum, egyházzene, zenei nevelés, 19. század

BEVEZETÉS

A 19. század eleji Szabadka egyházzenei élete – különösen a belvárosi főplébánia liturgikus gyakorlata – olyan szereplők munkájára támaszkodott, akik egyszerre látták el az előadói, szervezői és oktatói feladatokat. E szerepkör egyik meghatározó alakja Arnold György (Đuro Arnold), akinek regens chori és organista működése nemcsak a helyi repertoár alakulására, hanem a zenei utánpótlás biztosítására is közvetlen hatást gyakorolt.

A pedagógiai aspektus vizsgálata nem pusztán „kiegészítő” fejezetként értelmezhető Arnold életművében. A városi zeneélet fenntarthatóságát ugyanis alapvetően befolyásolta, hogy rendelkezésre állt-e megfelelően képzett énekesállomány, illetve képes volt-e az egyházi intézményrendszer saját erőforrásaiból pótolni a hiányzó, formális zeneiskolai képzés elemeit. A helytörténeti és egyháztörténeti összefoglalások (IVÁNYI 1886; TORMÁSY 1883) Arnold szerepét több helyen említik, ugyanakkor a mindennapi zeneoktatási gyakorlat rekonstrukciója – különösen az intézményesülés és a pedagógiai célrendszer szempontjából – további forráskritikai és értelmező munkát igényel.

Jelen tanulmány a doktori kutatás IV. fejezetének (*Pedagoški i obrazovni aspekti*)¹ megállapításaira támaszkodva Arnold pedagógiai tevékenységének olyan elemeit emeli ki, amelyek a 19. század eleji városi egyházzene oktatás-szervezési kérdéseéhez, a liturgikus gyakorlat és a zenei nevelés kapcsolatához, valamint a repertoár-fenntartás intézményi feltételeihez járulnak hozzá.

FORRÁSOK ÉS MÓDSZERTAN

Az oktatási tevékenység vizsgálata elsősorban olyan dokumentumokra épül, amelyek a plébániai zenei szolgálat személyi, szervezeti és tanítási kereteire utalnak. Idetartoznak a szabadkai levéltárban őrzött hivatali iratok (kinevezések, szolgálati jellegű feljegyzések, a kórus működését érintő rendelkezések), valamint Arnold két kéziratos dokumentuma: a *Compendium musicae ecclesiasticae* (1819) és a *Specifikatio Cantus Musici* (1832).

A források elemzése kvalitatív, rekonstruktív jellegű: a szöveges és (részben) repertórium adatokból a pedagógiai célrendszerre, a tananyag szerkezetére, valamint az oktatás és a liturgikus gyakorlat összekapcsolásának mechanizmusaira következtetünk. A tanulmány nem törekszik Arnold teljes élettrajzána vagy zeneszerzői oeuvre-jének bemutatására; a fókusz kizárólag a pedagógiai és oktatási dimenzió.

¹ 'Pedagógiai és oktatási nézőpont'.

ARNOLD GYÖRGY MINT ZENEI PEDAGÓGUS:
SZEREPEK ÉS INTÉZMÉNYI KERETEK

Arnold György 1800-ban nyerte el a szabadkai főplébánia regens chori tisztségét, amelyhez a kórus irányítása mellett a zenei oktatás feladata is szervesen kapcsolódott (SZTL 1800).

A korabeli városi egyházzenei gyakorlatban a regens chori szerepe tipikusan „hibrid” funkció: egyszerre jelent liturgikus szolgálatot, előadói vezetést és – a megfelelő utánpótlás hiányában – intézményes nevelőmunkát. Arnold esetében e funkció a gyakorlatban a gimnáziumi diákok bevonásával kiterjedt a fiatal énekesek képzésének megszervezésére is.

A források szerint Arnold saját, elsődlegesen elemi iskolai tanulókból szervezett fiúénekes együttest is működtetett, amely a *schola cantorum* hagyományához illeszkedett.²

Az oktatás mindennapi szervezésében a gyakorlat feltételezi a kórus tapasztaltabb tagjainak közreműködését is: a kiegészítő szerepek – különösen a hangképzés, a szólamvezetés és az ismétlési folyamatok terén – a helyi viszonyok között pragmatikus megoldást kínálhattak. Arnold tevékenységének egyik kiemelendő vonása, hogy a tanítás egy részét – a helyi hagyomány szerint – saját otthonában, ellenszolgáltatás nélkül is végezte.

TANANYAG ÉS MÓDSZERTAN A SCHOLA CANTORUM KERETÉBEN

A schola cantorum működtetése pedagógiai szempontból a „nulláról” felépített, progresszív tanulási útvonalat feltételez. Arnoldnak olyan rendszert kellett kialakítania, amely a zenei alapkészségektől (kottaolvasás, relatív hangérzék fejlesztése, szolmizáció/solfeggio) elvezet a liturgikus gyakorlatban szükséges magasabb kompetenciákig (gregorián modusok ismerete, többszólamú anyag megszólaltatása, alapvető polifon tájékozottság).

A levéltári adatok arra utalnak, hogy a próbák és az oktatás – a templomi szolgálati rendhez igazodva – rendszeres időközökben zajlott, és a vasárnapi, illetve ünnepnap alkalmakra célzottan intenzívebb felkészülés kísérte (SZTL 1817; SZTL 1821).

² Schola cantorum – szó szerint: ’énekesek iskolája’. Olyan, többnyire fiúkból álló egyházi intézmény, amely a középkortól kezdve szervezett énekkarként működött, egyúttal a liturgikus ének, a kottaolvasás és az egyházzenei gyakorlat alapjainak oktatási kerete volt. A 18–19. században – különösen önálló zeneiskolák hiányában – a rendszeres zenei nevelés egyik alapformáját jelentette a közép- és kelet-európai katolikus közegben.

A mindennapi munka középpontjában a tiszta intonáció, a ritmikai pontosság és az artikuláció állt; ezek a készségek nemcsak a liturgikus szövegek érthetőségét, hanem a bonyolultabb, korabeli klasszikus egyházzeneire jellemző tételstruktúrák (pl. többtételes misék) megszólaltathatóságát is előfeltételítették. A betanítás logikája – a források közvetett jelzései alapján – az egyszerűbb anyagoktól haladt a komplexebb darabok felé, miközben a gyakorlati éneklés és az elméleti ismeretek elsajátítása folyamatosan összekapcsolódott.

A haladóbb tanulók esetében a képzés valószínűsíthetően túlmutatott az alapvető kóruséneklési készségeken: Arnold a polifon gondolkodás elmélyítésén túl az ellenpont és a *basso continuo* alapjaival is foglalkozhatott, és e tudást – kapcsolati hálójára támaszkodva – más egyházi központok (pl. Eszék, Diakovár) gyakorlatával is összevethette.

KIVÁLASZTÁS, FEGYELEM ÉS A „SZOLGÁLATI” STÁTUSZ PEDAGÓGIAI JELENTŐSÉGE

A fiúénekesek kiválasztása és a fegyelem kérdése a schola cantorum működésének kritikus pontja. Az énekesek nem csupán „tanulóként” voltak jelen, hanem a liturgikus rend fenntartásában közreműködő, rendszeres szolgálatot teljesítő szereplőként is. Ennek megfelelően a források olyan követelményeket hangsúlyoznak, mint a megfelelő hangadottság, a fegyelmezett magatartás és a megbízhatóság (SZTL 1817).

Pedagógiai szempontból e „szolgálati” keret kettős funkciót lát el. Egyrészt növeli a tanulási folyamat tétjét és motivációját (az elsajátított tudás azonnali, nyilvános liturgikus kontextusban realizálódik), másrészt stabilizálja a közösségi normákat: az énekesek viselkedése és teljesítménye a vallási, társadalmi és intézményi elvárások metszéspontjában értékelődik. Arnold pedagógiai hatékonysága éppen abban ragadható meg, hogy e keretek között képes volt hosszabb távon fenntartani a képzés folyamatosságát.

A PEDAGÓGIAI KONCEPCIÓ ÍRÁSOS RÖGZÍTÉSE: *COMPENDIUM MUSICAE ECCLESIASTICAE* (1819)

Arnold oktatói tevékenységének különösen értékes lenyomata a kéziratos *Compendium musicae ecclesiasticae* (1819),³ amely didaktikai célú összefoglalásként értelmezhető (SZTL 1819).

A *compendium*, azaz kézikönyv jelentősége kettős. Egyrészt arra utal, hogy Arnold a zenei nevelést nem kizárólag gyakorlati készségfejlesztésként

³ 'Az egyházi zene kézikönyve.'

kezelte, hanem a liturgikus ének funkciójának, „jelentésének” megértését is fontosnak tartotta. Másrészt a kézirat léte a tananyag strukturálásának, az oktatás belső rendjének tudatosítására mutat: a szövegben megjelenő szemlélet a közösségi éneklést nem mechanikus reprodukcióként, hanem az egyházi rítus részét képező, értelmező gyakorlatként kezeli.

A dokumentum egyúttal arra is rávilágít, hogy a plébániai zeneoktatás – bár formális értelemben nem önálló zeneiskola – Arnold alatt képes volt olyan *tananyagi infrastruktúrát* létrehozni, amely a folyamatos utánpótlás-képzés alapfeltétele. A kézirat tehát nem csupán történeti kuriózum, hanem a helyi zenei intézményesülés egyik indikátora.

OKTATÁS ÉS LITURGIKUS GYAKORLAT INTEGRÁCIÓJA: A PRÓBÁK NYILVÁNOSSÁGA ÉS FUNKCIÓJA

A schola cantorum képzési modelljének lényegi eleme, hogy a tanulási folyamat közvetlenül a liturgikus gyakorlatban realizálódik. A források a próbák szervezetségére és a „probae generales” (általános próbák) gyakorlatára is utalnak, ami arra enged következtetni, hogy a felkészülés nem esetleges, hanem szabályozott rend szerint zajlott (SZTL 1821).

Pedagógiai szempontból a nyilvános, szolgálatra irányuló próbák több funkciót töltenek be: (1) fejlesztik a teljesítménystabilitást (a diákok a templomi akusztikai és rituális térben szokják meg a megszólalást), (2) növelik a felelősséget (a tanulás „tétje” a közösségi eseményben mérhető), valamint (3) erősítik a közösségi identitást (az énekesek a liturgia aktív résztvevőiként definiálódnak). Arnold intézményépítő pedagógiája ebben az összefüggésben olyan rendszert jelent, amelyben a képzés és a szolgálat egymást erősíti.

REPERTOÁR, KÉPZÉSI SZINT ÉS INTÉZMÉNYI ÖNREFLEXIÓ: „SPECIFIKATIO CANTUS MUSICI” (1832)

A plébániai zenei gyakorlat professzionalizálódását és a képzés eredményességét jelzi a *Specifikatio Cantus Musici* (1832) című dokumentum,⁴ amely a templomi használatban lévő művek jegyzékeként értelmezhető (SZTL 1832).

A jegyzékben szereplő szerzők – többek között Mozart, Haydn és Cherubini – arra utalnak, hogy Szabadkán a 19. század első harmadában olyan repertoár is megszólalhatott, amely technikailag és stílusosan a korabeli klasszikus egyházzene magasabb szintjét képviselte. A dokumentum pedagógiai olvasata szerint ez csak úgy válhatott lehetségessé, hogy Arnold a schola

⁴ 'A zenei énekek jegyzéke.'

cantorum keretében folyamatosan képezte a megfelelő készségekkel rendelkező énekeseket, és (feltehetően) a kísérő apparátus (orgonista, hangszeresek) szintjét is a helyi lehetőségekhez képest magasra emelte.

A *Specifikatio* mindemellett intézményi önreflexióként is felfogható. Egy repertórium listája nemcsak leltár, hanem a zenei gyakorlat tudatosításának eszköze: kijelöli, milyen művek alkotják a közösség *normatív* liturgikus hangzását, és közvetetten azt is, milyen képzési minimumra van szükség a rendszer fenntartásához.

REGIONÁLIS PÁRHUZAMOK ÉS TRANSZFER: KALOCSA, ESZÉK ÉS DIAKOVÁR MINT REFERENCIAPONTOK

Arnold pedagógiai tevékenysége nem légius térben jött létre: a 18. század végén, az 1790-es években Kalocsán folytatott tanulmányai olyan liturgikus-zenei közegbe ágyazódtak, amelyben a székesegyházi intézményrendszer és az oktatás szorosan összekapcsolódott. A szabadkai gyakorlatban e tapasztalatok transzferje figyelhető meg, mégpedig a helyi adottságokhoz igazítva.

A források említik Arnold kapcsolatát más egyházi központokkal is (különösen az eszékiel és a diakováriával), ami arra utal, hogy pedagógiai és zenei kérdésekben nem izoláltan gondolkodott. A regionális párhuzamok azonosítása ugyanakkor nem egyszerű modellátvételt jelentett: Szabadkán – konzervatóriumi és önálló zeneiskolai háttér hiányában – a plébániai keretek között kellett olyan képzési rendszert létrehozni, amely egyszerre szolgálta a liturgiát és a városi zenei kultúra fejlődését.

Arnold helyi intézményépítő pedagógiáját e perspektívában érdemes értelmezni: a schola cantorum nem csupán egy „kórus”, hanem a zenei tudás átadásának és újratermelésének szervezeti kerete, amely képes volt a regionális mintákat a városi lehetőségekhez mérten adaptálni. A kortárs közép-európai példákkal (pl. a regensburgi Domspatzen vagy a bécsi Wiener Sängerknaben hagyományával) összevetve a szabadkai intézmény természetesen szerényebb feltételekkel működött, ugyanakkor a képzés folyamatosága és a repertoár ambíciói alapján a modell elvi rokonsága jól érzékelhető.

KÖVETKEZMÉNYEK A VÁROSI ZENEÉLETRE: AZ OKTATÁS MINT KULTURÁLIS INFRASTRUKTÚRA

A 19. század eleji Habsburg Monarchiában – különösen a kisebb városi központokban – a formális zenei intézményrendszer sok esetben még nem különült el önálló zeneiskolák formájában. Szabadkán ezért az egyház és az iskolázás összefonódása sajátos kulturális infrastruktúrát teremtett: a zenei nevelés elsődleges színterévé a plébániai gyakorlat vált.

Arnold pedagógiai modellje ebben a kontextusban a fenntarthatóság logikájára épült. A rendszeres képzés révén biztosította az utánpótlást, ami a liturgikus gyakorlat stabilitását (állandó minőségű éneklés, kiszámítható szolgálati rend) és a repertoár bővíthetőségét is támogatta. A hosszabb távú hatásokat jól szemlélteti, hogy a város zenei életének egyik csúcspontjaként értelmezhető, nagyobb apparátust igénylő *Missa Sparta* (1848) megszólaltatása csak akkor válhatott reálissá, ha létezett a képzett énekesi és zenészi állomány, illetve a próbafolyamatot fenntartó intézményi háttér.

A pedagógiai és zeneszerzői teljesítmény ilyen módon nem választható szét: Arnold esetében a kompozíciós ambíciók társadalmi és intézményi feltételeit éppen a rendszeresen működtetett oktatási rendszer teremtette meg. A szabadkai példa ezért nem csupán lokális érdekesség, hanem a 19. századi közép-európai városi egyházzene működésének általánosabb tanulságaira is rávilágít.

KÖVETKEZTETÉSEK

A bemutatott források alapján Arnold György szabadkai működésének pedagógiai és oktatási dimenziója a város 19. század eleji zenei kultúrájának egyik kulcstényezője. A regens chori feladatköréhez kapcsolódó képzési tevékenység – különösen a schola cantorum szervezése, a progresszív tananyag és a liturgikus gyakorlatba integrált próbák rendszere – olyan intézményes jellegű modellt rajzolt ki, amely túlmutatott az alkalmi kántori oktatás keretein.

Arnold pedagógiájának súlypontjai (a zenei alapkészségek következetes fejlesztése, a fegyelem és szolgálati felelősség összekapcsolása, a tananyag írásos rögzítése, valamint a repertoár tudatos karbantartása) egy olyan szemléltre utalnak, amely a zenei nevelést a közösség kulturális önfenntartásának eszközeként értelmezte.

További kutatási irányt jelenthet a kéziratos források részletesebb didaktikai elemzése (a tananyag belső szerkezete, terminológiája, esetleges gyakorlóanyagok), illetve a regionális összehasonlítás (milyen mértékben tekinthető Arnold modellje tipikusnak vagy éppen kivételesnek a délvidéki egyházzeneiben). Mindazonáltal már a jelen rekonstrukció is világossá teszi: Arnold György esetében a pedagógiai teljesítmény nem periferikus, hanem a szabadkai zenei élet történeti dinamikáját meghatározó strukturális tényező.

IRODALOMJEGYZÉK

- ARNOLD, György 1819. *Compendium musicae ecclesiasticae*. Kézirat. Szabadkai Történelmi Levéltár
- ARNOLD, György 1832. *Specifikatio Cantus Musici*. Kézirat. Szabadkai Történelmi Levéltár
- IVÁNYI István 1886. *Szabadka szabad királyi város története*. I. Bittermann József Könyvnyomdájából, Szabadka
- TORMÁSY Gábor 1883. *A szabadkai római kath. főplébánia története*. Pertits Simon Könyvnyomdájából, Szabadka

LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK

- SZTL 1800 Szabadkai Történelmi Levéltár (Szabadka Város Levéltára). Pol. fond, 11-A-14, aec. 1800.
- SZTL 1817 Szabadkai Történelmi Levéltár (Szabadka Város Levéltára). Pol. fond, 11-A-13, aec. 1817.
- SZTL 1819 Szabadkai Történelmi Levéltár (Szabadka Város Levéltára). Pol. fond, 3-J-162, aec. 1819.
- SZTL 1821 Szabadkai Történelmi Levéltár (Szabadka Város Levéltára). Pol. fond, 11-A-29, aec. 1821.
- SZTL 1832 Szabadkai Történelmi Levéltár (Szabadka Város Levéltára). Pol. fond, 24-A-66, aec. 1832.

ABSTRACT • The activity of György Arnold (Đuro Arnold), choirmaster and organist in Subotica, has generally been interpreted in the local music-historical literature primarily in terms of his achievements as a performer and composer. In contrast, the present study places the pedagogical and educational dimension of his work in the foreground. It examines how Arnold organized the regular training of boy singers within the framework of the parish, what curricular and methodological elements his instruction was based on, and how this contributed to the sustainable functioning of Subotica's church music culture in the early nineteenth century. The source of the analysis consists of archival documents preserved in the Subotica Historical Archives relating to Arnold's official and pedagogical activities, as well as two manuscript documents intended specifically for educational purposes – the “*Compendium musicae ecclesiasticae*” (1819) and the “*Specifikatio Cantus Musici*” (1832). According to the evidence of these sources, Arnold not only fulfilled church musical duties but also established an institutional and progressive training structure that ensured the long-term provision of higher-level musical support for the

liturgical practice and indirectly enabled the performance of works requiring a larger musical ensemble, such as the “*Missa Sparta*” (1848).

KEY WORDS • György Arnold, Subotica, schola cantorum, church music, music education, 19th century

SAŽETAK • Delatnost Đure Arnolda (György Arnold), subotičkog horovođe i orguljaša, u lokalnoj muzikološkoj literaturi najčešće se tumači pre svega kroz njegova izvođačka i kompozitorska dostignuća. Nasuprot tome, ovaj rad u fokus stavlja pedagošku i obrazovnu dimenziju njegovog delovanja. Istražuje se na koji je način Arnold organizovao sistematsku obuku dečjih pevača u okviru župe, na kojim nastavnim i metodološkim elementima se zasnivala ta obuka i kako je ona doprinela održivom funkcionisanju crkvene muzičke kulture u Subotici početkom 19. veka. Izvorna osnova analize jesu arhivska dokumenta sačuvana u Istorijском arhivu u Subotici koja se odnose na Arnoldovu službenu i pedagošku delatnost, kao i dva rukopisna dokumenta namenjena obrazovanju – „*Compendium musicae ecclesiasticae*” (1819) i „*Specifikatio Cantus Musici*” (1832). Na osnovu tih izvora može se zaključiti da Arnold nije samo obavljao crkvenu muzičku službu, već je uspostavio institucionalizovanu i progresivnu strukturu obrazovanja koja je dugoročno obezbedila viši nivo muzičkog izvođenja u liturgijskoj praksi, a posredno i izvođenje dela koja zahtevaju veći izvođački aparat, poput kompozicije „*Missa Sparta*” (1848).

KLJUČNE REČI • Đuro Arnold, Subotica, schola cantorum, crkvena muzika, muzičko obrazovanje, 19. vek

Beérkezés időpontja: 2026. január 25.

Elfogadás időpontja: 2026. február 5.

CSODÁK FÉMBE ÖNTVE – VAJDASÁGI HÁLATÁRGYAK KULTÚRTÖRTÉNETE

MIRACLES CAST IN METAL: THE CULTURAL HISTORY OF VOTIVE
AND THANKSGIVING OBJECTS IN VOJVODINA
ČUDA IZLIVENA U METALU – KULTURNA ISTORIJA ZAVETNIH
I ZAHVALNIH PREDMETA U VOJVODINI

MORVAI-RÁCZ RICHÁRD
történész

Közszéki Műemlékvédelmi Intézet, Szabadka, munkatárs
richardbt1011@gmail.com

SILLING Léda 2025. *Vajdasági fémofterek*. Forum Könyvkiadó Intézet,
Újvidék. ISBN 978-86-323-1269-2

Az újvidéki Forum Könyvkiadó Intézet gondozásában, valamint az újvidéki Sajnos Nyomda kivitelezésében 2025 végén jelent meg dr. Silling Léda etnológus, műemlékvédelmi tanácsos legújabb monográfiája, amely a vajdasági hálatárgyak – fogadalmi tárgyak, offerék és votívok – előfordulását, keletkezését és megőrzésének kérdéseit, valamint történeti és vallási szerepét vizsgálja a népi hiedelemvilág összefüggésrendszerében. A kötet a vajdasági és az összmagyar néprajzkutatás egyik eddig kevésbé feldolgozott, ugyanakkor jelentős területét tárja fel tudományos igényességgel és gazdag forrásanyagra támaszkodva.

Silling Léda neves néprajzkutatónk korábbi kutatásaiban átfogó képet nyújtott Vajdaság soknemzetiségű lakosságának emlékezeti kultúrájáról, gazdasági és társadalmi szokásairól, valamint a népi és vallási építészeti különböző formáiról. Jelen kötete e sokrétű életmű szerves folytatásának tekinthető, hiszen a hálatárgyak vizsgálata egyszerre kapcsolódik a vallásos népelethez, a tárgyi kultúrához és a közösségi emlékezet kutatásához.

A monográfia megjelenését több mint másfél évtizedes kutatói munka előzte meg: a szerző 2009 óta publikál tanulmányokat a témában magyarországi és szerbiai folyóiratokban, illetve tanulmánykötetekben. A 165 oldalas, gazdagon illusztrált kiadvány különböző elemzési szempontok alapján mutatja be az offerálás történetét, elterjedését és vajdasági sajátosságait, egyúttal nemzetközi és összehasonlító kontextusba is helyezi a jelenséget.

Az *Előszó* (5–7. oldal) nem csupán a kutatási anyaggal való első találkozás körülményeit ismerteti, hanem a kutatási folyamat előzményeit is felvázolja. Bár a szerző első publikációi mintegy másfél évtizede jelentek meg, a témával immár csaknem két évtizede foglalkozik következetesen és magas szakmai színvonalon. Kutatásait dr. Verebélyi Kincső néprajzkutató, az ELTE BTK Folklore Tanszékének és a Néprajztudományi Doktori Iskolának egykori oktatója szakmai útmutatásai alapozták meg. A fejezet személyes vonatkozásokat is feltár: doroszlói kötődését, valamint azt a körülményt, hogy a doroszlói Mária-kegyhely közelsége Kupuszinához, szülőfalujához, meghatározó szerepet játszott a kutatási irány kijelölésében. Részletesen elemzi a hálatárgyak funkcióját, formavilágát és szerepét, kitérve azok anyaghasználatára, ikonográfiai sajátosságaira és vallási jelentéstartalmaira. Már e fejezetben hangsúlyossá válik a multietnikus és multidiszciplináris megközelítés: a kutatás nemcsak a különböző etnikai és felekezeti közösségek együttélését vizsgálja, hanem más tudományterületek – így a történelem, a művészettörténet és az orvostörténet – eredményeit is integrálja. A fejezet végén a szerző pontos tér- és időbeli keretet jelöl ki: a vizsgálat Vajdaság három régiójára (Bácska, Bánát, Szerémség) terjed ki, elsősorban a fennmaradt offerek elemzésére összpontosítva, a korábbi kutatások eredményeire támaszkodva, és számba véve a mára már eltűnt vagy megsemmisült tárgyakat is. A hálatárgyak vajdasági megjelenését a török hódoltságot követő időszakhoz köti, hangsúlyozva a történeti folyamatok meghatározó szerepét.

A *Kutatástörténeti előzmények* (8–11. oldal) című fejezet átfogó áttekintést nyújt az offerálás témájában 1836 óta született kutatási eredményekről. A magyar nyelvterület első, hálatárgyakkal foglalkozó kötete Jordánszky Elek munkája volt, amely 1836-ban jelent meg *Magyarországban 's az ahoz tartozó Részekben lévő bódogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása* címmel. A mű jelentősége nemcsak abban állt, hogy a történelmi Magyarország teljes területéről gyűjt adatokat, hanem abban is, hogy metszetei révén lehetőséget ad a mára megsemmisült kegytárgyak rekonstruálására, illetve a még meglévőkön végbement változások nyomon követésére. A dualizmus korában – különösen az első világháborút megelőző évtizedekben – megsaporodtak a témával foglalkozó tanulmányok; ekkor születtek meg Bátky Zsigmond, Kárpáti Kelemen, Révai Sándor és Benkóczy Emil munkái, amelyek elsősorban a német nyelvterületek offerálási gyakorlatát vizsgálták, kitérve a készítési technikákra, formákra és mintákra is. A vajdasági hálatárgyak kutatásában mérföldkőnek tekinthető Bellosics Bálint 1908-as munkája, amely Gubitza Kálmán adatközléseire támaszkodva igazolja az offerek jelenlétét Bácsban és Tekián. A szerző idézi Bellosics részletes leírását, amely a bácsi ferences templomban található hálatárgyakról ad pontos képet. A későbbi magyar és európai szakirodalomból kiemeli Bálint Sándor és Barna Gábor kutatásait, valamint Rudolf Kriss jugoszláv tengerparti

publikációját. Szerb nyelven a hálatárgyak kutatása a 20. század második felében jelenik meg: kezdetben csupán említések formájában, majd a 2000-es évektől egyre több katalógus, tanulmány és monográfia születik, gyakran multidiszciplináris megközelítéssel, bevonva az orvos- és gyógyszertörténet eredményeit is.

Az ezt követő fejezet, *Az offerálás története a Duna mentén* (12–17. oldal), történeti perspektívából vizsgálja a jelenséget. A szerző az ókori Krétától a 19. századi megújulásig, illetve délvidéki elterjedésig követi nyomon a hálatárgyak történetét. Meghatározása szerint a hálatárgyak „a hálából történő adományozás jegyei, a hit, a gyógyulás és az isteni kegyelem felé irányuló köszönet kifejeződései”. Elemzéseiben kiemelt szerepet kap a szent terek kialakulása – Vajdaságban elsősorban a szentkutakhoz kötődően –, valamint a mirákulumos könyvek megjelenése, amelyek a gyógyulás eseteit dokumentálják. A fejezet hangsúlyozza a történeti térfoglalás jelentőségét, legyen szó a magyar államalapításról vagy a különböző vallások Kárpát-medencei térnyeréséről. Külön figyelmet szentel az Árpád-ház királyainak kultuszára, illetve a különböző nemzetiségi kultuszok összefonódására. A török hódoltság idején kisebb kegyhelyek jöttek létre, míg a felvilágosult abszolútizmus kora a Mária-tisztelet fellendülését eredményezte. Az első világháborút megelőző időszak, majd az impériumváltás és a határváltozások a lokális kegyhelyek megerősödéséhez vezettek. A szerző az offerálás vajdasági gyakorlatát elsősorban a 18. századi telepítéspolitikával és az abból fakadó társadalmi folyamatokkal hozza összefüggésbe, ugyanakkor rámutat arra is, hogy egyes kegyhelyek – így Doroszló vagy Tekia – már korábban is léteztek, és ebben az időszakban váltak ismét jelentős zarándokhelyekké. Az újonnan létrehozott szakrális terek közül Markovich József zombori szenátor 1781-ben a Havas Boldogasszony tiszteletére Čičovi-tanyákon emelt kápolnáját emeli ki. Itt szól arról is, hogy a Délvidéken a Havas Boldogasszony tiszteletére csak pár szakrális épület emlékeztet: Bácskában Zsablya (1825), Bánátban Padé (1842) és Nagynezsény (1892). Fontos kiemelnünk, hogy az 1792 és 1795 között épült horgosi, az akkor Nepomuki Szent János tiszteletére felszentelt templom is ma már a Havas Boldogasszonynak állít emléket. A fejezet zárásaként a legismertebb vajdasági offercsoportok lelőhelyeit és sajátosságait ismerteti, érzékeltetve a tárgytipusok sokféleségét és regionális jellegzetességeit.

A *Hálatárgyak típusai* (18–21. oldal) című fejezet a hálatárgyak anyaghasználatát, előfordulási formáit, az adományozás folyamatát és a tárgyak megjelenését elemzi. A leggyakrabban alkalmazott anyagok a bronz, a vas és a viasz, ugyanakkor a szerző kitér a kegyképek kialakulására is. Az adományozás folyamata társadalmi szempontból is differenciált, hiszen az egyes felajánlások eltérő vallási motivációkat és közösségi igényeket tükröznek. Kiemelt hangsúlyt kapnak a viaszofferek, valamint azok készítői: elsősorban a mézesbábos mesterek. A fejezet részletes elemzésnek veti alá az ékszerek, ruhadara-

bok és kendők felajánlásának gyakorlatát is. Bár szórványosan, de bemutatja a vajdasági lelőhelyeket is, ezzel előkészítve a későbbi esettanulmányokat. Az értekezést illusztrációk egészítik ki, amelyek a Bunarić és a Hódsági Múzeum gyűjteményeinek anyagára épülnek.

A *Vajdasági gyűjtemények bemutatása* című fejezet átfogó képet nyújt a doroszlói, bogyáni, tekiai, neštini, nagybecskereki, újvidéki és bácsi hálatárgy-, az úgynevezett offergyűjteményekről, külön figyelmet szentelve azok sajátosságainak és tipológiai jellegzetességeinek. A szerző nemcsak az intézményesült gyűjteményeket veszi számba, hanem a szórványban fennmaradt kisebb tárgyegyütteseket is bemutatja, feltárva azok térbeli elhelyezkedését, funkcióját és csoportosulási mintázatait. Terjedelmét és elemzési mélységét tekintve a fejezet legjelentősebb egysége a doroszlói offeranyag részletes vizsgálata (31–61. oldal). Ebben a részben az analitikus megközelítést gazdag ikonográfiai anyag egészíti ki: húsz illusztráció szemlélteti a hálatárgyak formai sokszínűségét, anyaghasználatát és szimbolikus jelentésrétegeit. A doroszlói gyűjtemény bemutatása szorosan kapcsolódik a térség legismertebb kegyhelyéhez, a doroszlói Mária-kegyhelyhez, amely a vajdasági búcsújárás egyik kiemelkedő központja. A búcsújárási alkalmak során megfigyelhető nemzetiségi sokszínűség – a különböző etnikai és felekezeti közösségek együttes jelenléte – a kegyhelyet és az ahhoz kötődő hálatárgy-kultúrát multietnikus vallási eseményként teszi értelmezhetővé. Ez a jelenség nemcsak a tárgyanyag változatosságában, hanem az ájtatosság formáiban és a fogadalmi gyakorlatok rétegzettségében is tükröződik, így a doroszlói anyag elemzése túlmutat a lokális kereteken, és tágabb regionális összefüggések feltárására is lehetőséget ad.

A kegyhely fő búcsúnapja szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén van, amely az évszázadok során XVI. Gergely és X. Pius pápák rendeletei (1835, 1910) által is intézményesült, s amelyet az 1874–1875-ös templomépítés is megerősített. A gyógyulások és csodák leírásai már a 18. század végéről is ismertek: 1792-ben Záblócki János visszanyerte látását. A különböző gyógyulásokról a szentkúti napló számol be, tekintettel arra, hogy a tárgyak egy része az 1859-es tűzvész során megsemmisült. A 35. oldalon található táblázatszerű katalógus a különböző formájú tárgyak darabszámát is feltünteti, bemutatva az antropomorf, emberalakot ábrázoló tárgyak mellett a testrészeket és különféle objektumokat megjelenítő hálatárgyakat is. Az antropomorf offerek különböző testhelyzetekben jelenítik meg az emberalakot, míg a meggyógyult személyek gyakran saját beteg szerveik formájában készítettetik el hálatárgyaikat. A kutatás figyelmet szentel a tárgyakon megjelenő jelzéseknek is, amelyek között világi titulusok (FRANZ II ROM KAI KON ZU HU BÖ ERZH ZU OEST – II. Ferenc római császár, Magyarország és Csehország királya, Ausztria főhercege), vezetéknevek (Zambo), valamint idegen nyelvű feliratok (Боже помози ми: 'Istenem segíts meg engem') egyaránt előfordulnak.

A bogyáni offerek részletes bemutatása (62–80. oldal) ezt követően olyan települési és vallási környezetet tár fel, ahol a különböző nemzetiségek együttélése a búcsújárási gyakorlatok folyamatos fennmaradását eredményezte. A szerző a települést időben és térben is elhelyezi, kitérve a kolostoralapítás körülményeire, amely 1478-ban egy Bogdan nevű dalmáciai kereskedő csodálatos gyógyulását követően, Dimitrije Jakšić szerb kenéz közreműködésével valósult meg. A forrás fölé 1722-ben kápolna épült. A *megkoronázás* folyamatát a hálatárgyak példáján keresztül mutatja be, amikor a kegyképekre díszítő adományokat, ékszereket és díszruhákat helyeztek el; ezek között különösen jelentősek a filigrán technikával, vékony arany- és ezüstdrótból készült tárgyak. A bogyáni anyagot a Hvar szigetén található példákkal veti össze, valamint Gubitza Kálmán visszaemlékezései alapján ismerteti a készítés körülményeit. A fémből készült tárgyak kiemelkedő sajátosságot jelentenek: bár pravoszláv kolostorról van szó, a katolikus vallás szentélyei közül csupán a vajdasági Bácsón, Doroszlón és Tekián találhatóak hasonló darabok. A gyűjteményben számos végtagot, teljes emberalakot és felsőtestet ábrázoló tárgy fordul elő; mivel az alapító kereskedő szeme gyógyult meg, a szemet ábrázoló offerek száma kiemelkedő, ugyanakkor különlegességként lábakat, lábrészeket, valamint ritka példaként fület és vesét megjelenítő tárgyakat is találunk. A térség sajátosságát az is növeli, hogy Bácskában kizárólag Bogyánban és Felsőkabolban működnek pravoszláv kolostorok, s a multietnikus közeg a 18–19. századi offerálási gyakorlatra is jelentős hatást gyakorolt. A szerző rámutat a népi vallásosság egyik jellegzetes vonására is: a hívők gyakran más felekezetek szakrális tereiben imádkoznak, azt feltételezve, hogy az ima ilyen környezetben hatásosabb. A fejezet gazdag illusztrációs anyaggal zárul, amely húsz tárgyon keresztül szemlélteti az elemzett jelenségeket.

Ezt követően a tekiai offerek (81–94. oldal) kerülnek részletes vizsgálat alá, különös tekintettel a fém hálatárgyakra, amelyek számbelileg a leggyakoribbak, és rendkívül változatos, eltérő kidolgozású formákban jelennek meg. A helyi Mária-tiszteletre vonatkozó adataink már a mohácsi vész korából fennmaradtak. Az osztrák–török háborúkat (1683–1699) követően a felszabadult területeken jelentős demográfiai és társadalmi változások zajlottak. A 17. század közepén az egykori kegytemplom helyén egy kör alakú famecset állt minarettel. A karlócai békét követően a felszabadult vidékekre már korábban érkeztek jezsuiták (1693), ám a demográfiai és társadalmi újjáépítés ténylegesen csak a betelepítések során valósult meg. A hírhedt 1716. augusztus 5-ei pétervárad-i ütközetet követően – melyet a legenda szerint hőesés kísért – a helyi kápolnát Havas Boldogasszony tiszteletére szentelik fel. Ez a kultusz jól illeszkedik a virágzó barokk vallásos műveltségének jellemző vonásaihoz. Megjelennek a nagyobb családok – különösen a Braunerek – adományai is. A kegyeleti tárgyak bemutatása során a szerző Bálint Sándor-

nak az offerek készítését dokumentáló írásos adataira támaszkodik, míg a kegyképek ismertetésekor Korhecz Papp Zsuzsanna vizsgálataira, aki szerint „a kegykép kultusza az 1738-as pestisjárvány idején érte el csúcspontját” (83. oldal). Az egykori feltárások, melyeket Jordánszky Elek és Johann Baptist Paxy végeztek, lehetőséget adnak az offerek térbeli és időbeli összehasonlítására. A tárgyak mellett a lelőhelyeket is precízen elemzi, hiszen Hermann Bollé 1878-as tervei alapján a kápolnát 1883-ban neoromán stílusban újjáépítették. Az idő múlása ugyan számos tárgyat megrongált vagy megsemmisített, de a mai napig két tárolóban összesen 71 különböző formájú tárgy található, melyeket a szerző katalógus formájában rendszerez (84–85. oldal). A fejezet további részében a megkoronázás jelenségére is kitér, amelynek világi vonatkozásai a helyi vallási életet a történelmi kontextussal kapcsolják össze, például a katonai érdemrendek és emlékérmek adományozásán keresztül. A feliratokon a vallási motívumok mellett állami szimbólumok is megjelennek, így például Ferenc József neve és a Patrona Hungariae titulus is. A vizsgálat kiterjed az offerek ötvösmunkáira és azok jelöléseire is; a tekiai tárgyak esetében a szignók olvasható módon mindössze két esetben maradtak fenn.

A neštini offerek (95–107. oldal) elemzését átfogó kultúr- és helytörténeti ismertető vezet be, amely a település első írásos említésétől (1323) indul. A régi templom helyén 1755-ben kezdték el az új templom építését, mely 1759-re készült el, és Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelték fel. A települést különböző csodák is érintették: 1753-ban a Rašković család tulajdonában lévő Szűzanya-ikon könnyezni kezdett, melyet később a templomban helyeztek el. A kép történetét részletesen ismerteti Jung Károly és Miroslav Timotijević feltárásai alapján. A barokk kori képkoronázás itt is megfigyelhető; a pápák közül VIII. Kelemen (1592–1605) volt az első, aki ilyen tevékenységet folytatott. Bár a kegyhely kultusza kisebb jelentőségű volt, számos egyedi sajátossággal rendelkezett, melyeket tudományos komparatiztikai vizsgálatok igazolnak. Tekintettel a hasonlóságokra, elemzésének további tárgyát a nagybecskereki offerek képezik (108–123. oldal). Ez a fejezet Szent Rafailo kultuszára épül, aki a bánági pravoszláv szerbek gyógyító erejű szentje. Az első ortodox templom pontos keletkezéséről nem áll rendelkezésre dokumentált adat, de tudjuk, hogy 1594-ben, a tizenöt éves háború során, a szerb felkelés idején felgyújtották. Ezt követően Hilandarról érkezett egy szerzetes, aki újjáélesztette a helyi pravoszláv vallási életet és szokásokat. A 17–18. század folyamán számos írott történelmi forrás keletkezett, melyek a templom fennállását igazolják. Az említett szerzetesről 1718-ban készült ikon, amely különböző vizitációk során kiemelkedő tiszteletet kapott. Halála után a szent életű szerzetes gyógyító ereje a közeli szilfára szállt át, így a fát és Szent Rafailo ikonját is nagy tisztelet övezi, nekik ajánlják a hátatárgyakat

is. A szent nevét viselő kápolnát átépítették, az offerek közül azonban máig számos megmaradt – tucatnyi különböző formát képviselve.

Az ezüstartárgyak tekintetében a legfrissebb adatokkal rendelkező gyűjtemény Újvidéken található, melyet a következő fejezet (124–143. oldal) tárgyal. Az újvidéki katolikus közösség életében meghatározó szerepet betöltő Mária-templom történetét ismertetve, a szerző bemutatja a katonai, külpolitikai, demográfiai és művészettörténeti tényezők hatását az épület alakulására: az elsődleges templom (1733) kétszer épült át (1742, 1895). A vizsgálat részletesen elemzi az esettanulmányokhoz hasonló és eltérő jelenségeket: antropomorf ábrázolásokat, testrészeket – köztük fogakat – és egyedi férfiportrékat is. A kegyképen látható Szent Borbála-ábrázolás értelmezéséhez archaikus népi imádságot mutat be. Ezen túl a vizsgálat kitér a címereken alapuló ezüstlemezről készült Mária- és Jézus-ábrázolásokra. A fejezet tartalmazza a tárgyak táblázatos rendszerezését, valamint az offereken található feliratok elemzését, melyek többsége a 19. században keletkezett, és az értelmezést számos illusztráció segíti.

Nyugat-Bácskára visszatérve a bácsi offerek (144–148. oldal) érdekességei kerülnek bemutatásra. A fejezet helytörténeti visszatekintést nyújt egészen a 12. századi templomos lovagrendek kolostoralapításáig. Az elemzés összehasonlítja a saját kutatásokat a 19. századi helytörténeti vizsgálatokkal, valamint azok interpretációival – hivatkozva Bellosics Bálint, Gubitza Kálmán, továbbá Jung Károly és Silling István munkáira. Ennek segítségével megállapítható, hogy 110 év elteltével a vizsgált elemek változatlan formában találhatóak meg. A fejezet kitér a különleges formákra (pl. teknősbéka) és a kegykép jelentőségére is.

A gyűjtemények ismertetését a szórvány-előfordulások (149–156. oldal) zárják. Idetartoznak a pacseri Szent Kereszt felmagasztalása római katolikus templom, a sztapári Szűzanya-kápolna, a zimonyi Szent János ferences templom, a már említett Čičovi-tanyacsoport, valamint a vojlovicai kolostor fennmaradt offerei. Ugyanígy ismerteti az egykor létező, de mára eltűnt zombori hálatárgyakat, az apatini Fekete Madonna egykori tárgyait és a vojlovicai gyűjtésből már nem fellelhető kegyképeket, helytörténeti kutatások és krónikák alapján.

A kötet az *Utószóval* (157–158. oldal), az *Irodalomjegyzékkel* (159–165. oldal) és a *Tartalomjegyzékkel* zárul. A monográfia átfogó történeti, helytörténeti és etnológiai keretbe helyezi az offerálás gyakorlatát, bemutatva a tárgyak keletkezését, tipológiai sajátosságait, anyaghasználatát, ikonográfiai jellegzetességeit és vallási jelentőségét. A munka különös figyelmet fordít a vajdasági régiók (Bácska, Bánát, Szerémség) multietnikus közösségeinek vallásos életére, a kegyhelyek szerepére és a helyi búcsújárási gyakorlatokra. A monográfia részletes esettanulmányokon keresztül vizsgálja a dorozslói,

bogyáni, tekiei, neštini, nagybecskereki, újvidéki és bácsi gyűjteményeket, kiemelve a tárgyak formaváltozatosságát, szimbolikus jelentésrétegeit és a helyi vallási kultuszok összefonódását a történelmi folyamatokkal.

A kötet gazdag forrás- és illusztrációanyaggal támasztja alá az elemzéseket, bemutatva az offerek társadalmi, vallási és történelmi összefüggéseit. A fedőlapon található újvidéki Mária-kegykép pedig kíváncsisággal tölti el az embert a téma kapcsán. Érdekességként kiemelhetjük, hogy a vizsgálat nemzetközi irodalomra támaszkodik – elsősorban szerb és magyar, de emellett angol és német nyelvű forrásokra is –, így az európai gyakorlat mellett a lokális példákat is tükrözi. A kötet esetenként krónikákat, későbbi interpretációkat és levéltári anyagokat is ismertet. A vizsgálat multidiszciplináris megközelítése lehetővé teszi a tárgyi kultúra, a vallásos gyakorlat, a közösségi emlékezet és a történelmi kontextus összekapcsolását. Az etnikai és felekezeti sokszínűség vizsgálata révén a kötet nemcsak a helyi, hanem a regionális és nemzetközi összehasonlításban is értékes információkkal szolgál. A szerző a kutatás során segítséget nyújtó személyeknek (többek között Panaret atyának, a bogyáni kolostor igumenjének és a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet munkatársának, Mirjana Đekićnek) is köszönetet mond. Gazdagon illusztrált kötetről van szó, melyben a szerző képein kívül Svetlana Kolović, Željko Vukelić, Ivona Kiš Malinović, Olga Andraši és Silling István fotói is helyet kaptak. A könyv szakmai véleményezői között találjuk az etnológia elismert szakembereit: dr. Bárh Dánielt és dr. Vass Erikát, valamint a Mária-kegyképek és vallási műalkotások egyik legkiválóbb magyar szakértőjét: dr. Korhecz Papp Zsuzsanna festő-restaurátor művészt, a Szabadkai Városi Múzeum munkatársát.

Összességében a monográfia hiánypótló, alapvető referencia a vajdasági hálatárgyak kutatásában, a vallásos népi kultúra feltárásában, a helyi közösségek szakrális életének megértésében és jövőképeinek további alakulásában. Dr. Bárh Dániel szavaival élve: „nem áll meg a történelmi jelenségek számbavételénél, hanem jó érzékenységgel vezeti át azokat a jelen (és a jövő!) gyakorlata felé”. A szerző munkája hosszú távon meghatározó forrásként szolgálhat a helytörténészek, néprajzkutatók, művészettörténészek és vallástörténészek, de az érdeklődő laikusok számára egyaránt.

A kötet a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség 2025-ös Vajdasági Szép Magyar Könyv pályázatán a tudományos és értekező prózai művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok kategóriájában elnyerte a Legszébb könyv-nek járó büszke címet.

Beérkezés időpontja: 2026. január 26.

Elfogadás időpontja: 2026. február 4.

TABLE OF CONTENTS

Articles

In Memory of Dr Judit Raffai (1966–2025)

Guest Editors: Viktor Fehér, Döníz Klima, Orsolya Kovács

Fehér, Viktor	Folklorist, Educator, Mentor – An Introduction to the Compilation in Memory of Dr. Judit Raffai	7
Sinkovics, Eleonóra	Women’s Narratives from Vojlovica during the 1999 NATO Bombings	11
Sarnyai Berec, Krisztina	Christmas Traditions in Doline and Trešnjevac	27
Hényel Varga, Lilla	The Role of Collecting and Reteaching Hungarian Nativity Plays from Vojvodina in The Production of Locality	41
Nagy, Éva	Nativity Plays at the Thurzó Lajos Primary School in Senta	65
Kovács, Orsolya	Children’s Games and Community Identity on Magyar Street in Vojlovica	83
Szabó, Henrietta	Self-Made Toys and Folk Children’s Games in my Family	97
Cesznak Vadóc, Klaudia	“Preserve the Past, Shape the Present, Create the Future”	117

Drawn to Délvidék

Mák, Ferenc	The Age of Enthusiasm: The History of the Newspaper Délvidéki Magyarság (1941–1944)	137
Pap, József – Kónya, Sándor	Out in the Winter Fields	221
Paskó, Csaba	The Pedagogical and Educational Activity of György Arnold in Subotica: The Model of Parish Music Education in the Early 19 th Century	223

BOOK REVIEW

Morvai-Rácz, Richárd	Miracles Cast in Metal: The Cultural History of Votive and Thanksgiving Objects in Vojvodina	233
----------------------	--	-----

SADRŽAJ

STUDIJE

U znak sećanja na dr Juditu Rafai (1966–2025)

Gostujući urednici: Viktor Feher, Deniz Klima, Oršolja Kovač

Feher, Viktor	Folklorista, pedagog, mentor – Uvod u izbor radova pripremljen u znak sećanja na dr Juditu Rafai	7
Šinkovič, Eleonora	Ženska kazivanja iz Vojlovice tokom NATO bombardovanja	11
Šarnjai Berec, Kristina	Božićne tradicije u naseljima Doline i Trešnjevac	27
Henjel Varga, Lila	Uloga prikupljanja i preučavanja vojvođanskih mađarskih vitlejemskih igara u stvaranju lokaliteta	41
Nađ, Eva	Vitlejemske igre u Osnovnoj školi „Turzo Lajoš” u Senti	65
Kovač, Oršolja	Dečje igre i zajednični identitet u Mađarskoj ulici u Vojlovici	83
Sabo, Henrieta	Narodne dečje igre i igračke kućne izrade u mojoj porodici	97
Cesnak Vadoc, Klaudia	„Čuvaj prošlost, oblikuj sadašnjost, stvaraj budućnost”	117

Pod uticajem Delvideka

Mak, Ferenc	Doba oduševljenja – Istorija lista Délvidéki Magyarország (1941.–1944.)	137
Pap, Jožef – Konja, Šandor	Na zimskom usevu	221
Paško, Čaba	Pedagoška i obrazovna delatnost Đure Arnolda u Subotici: model parohijskog muzičkog obrazovanja početkom 19. veka	223

RECENZIJA KNJIGA

Morvai-Rac, Rihard	Čuda izlivena u metalu – Kulturna istorija zavetnih i zahvalnih predmeta u Vojvodini	233
--------------------	--	-----

